JACK LONDN

A VASPATA

v0.9.1

JACK LONDON

A VASPATA

1908

Szkennelte, javította, tördelte: Dr. Kiss István; 2005.

Újratördelve: 2024

Olcsó Könyvek Könyvespolca

AZ ARDISI ÁLLAMI KÖNYVKIADÓ MEGJEGYZÉSE

Amikor a szocializmus megvalósult, új korszak kezdődött a világon és új időszámítás is. Az Emberi Testvériség Korszakának 419. évében találták meg Avis Everhard feljegyzéseit - ennek a könyvnek a kéziratát - a kaliforniai Wild Water közelében, egy ősi tölgyfa odvában, ahol hét évszázadon át pihent.

Avis Everhard, egy jómódú egyetemi tanár egyetlen leánya, Ernest Everhard felesége volt. Egy szerelmes fiatalasszony rajongásával beszél férjéről, aki - ha nem is volt olyan tökéletes, és nézeteiben is sokszor tévedett - kétségkívül korának legkiválóbb forradalmárai közé tartozott. Élete legfőbb törekvése az volt, hogy kidolgozza a munkásosztály filozófiáját, amit "proletártudománynak" nevezett.

1912-ben szocialista programmal képviselőjelöltnek lépett fel. Már akkor felismerte a fenyegető veszedelmet: vagyis, hogy a reakció felrúgja a parlamenti alkotmányt, és kegyetlen ellenforradalmi szervezetet létesít a haladó erők eltiprására. Ezt a szervezetet véres uralmának három évszázada alatt " Vaspata" néven ismerték, és ez az elnevezés Ernest Everhardtól származik.

Ernest Everhard tudta, hogy a Vaspata a kapitalista rendszer utolsó erőfeszítése életének meghosszabbítására. Egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy a reakció rémuralma - bármilyen hosszú lesz is - végül összeomlik. De már nem érhette meg az Emberi Testvériség Korszakát, nem láthatta Ardist, a szocialista Egyesült Államok fővárosát sem. Valószínűleg a Vaspata zsoldosainak áldozata lett. Felesége feljegyzései egy mondat közepén szakadnak félbe - ennek okát is csak sejtjük, nem tudjuk biztosan.

Azok a nézetek és gondolatok, amiket Avis Everhard papírra vetett, ma már nem egyeznek mindénben a mi felfogásunkkal. De jól látta a dolgok lényegét, és kitűnően ecseteli annak a szörnyű kornak az érzéseit, az emberek lelki világát 1912 és 1932 között. Leírja a Vaspata ellen szervezett "Első Felkelés" lefolyását és a "Második Felkelés" előkészítését. Mint tudjuk, mindkettőt leverték. Még háromszáz évig tartott és még sok harcba került, míg végre felvirradt az Emberi Testvériség Korszaka, melyben ma olyan boldogan élünk.

Kelt Ardisban, az E. T. K. 420. évében.

I. A BÜSZKE SAS - AZ ÉN SASOM

A vörösfenyő susog, tűleveleit nyári szellő borzolgatja. A Wild Water hullámai édesen csobognak a mohos köveken. Lepkék lebegnek a napfényben, és méhek zümmögnek mindenfelé halkan, álom ba ringatóan. Olyan csendes és békességes a világ! És én itt ülök nyugtalanul, tépelődve. Talán éppen a nagy csend az, ami szorongó félelemmel tölt el! Nem a vihar előtti csend ez? Fülemmel és minden idegszálammal figyelek, hátha észreveszem a közelgő vihar fenyegető jeleit! Csak ne jönne túl korán, Istenem, csak ne törne ki túl korán![1]

Nem csoda, hogy ilyen nyugtalan vagyok. Gondolkodom, töprengek, és nem tudom abbahagyni! Életem olyan viharos volt, hogy nem hiszek a csendnek, nem tudok bízni benne. Rettegek, hogy megint rám szakad a gyilkos, pusztító orkán! Szinte hallom az áldozatok jajveszékelését, szinte magam előtt látom azt, amit valóban láttam valamikor - az örömre és boldogságra teremtett szép és kényes emberi testek szétmarcangolását és a még érzékenyebb, még többre hivatott emberi lelkek megkínzását, hogy földi hüvelyükből kitaposva, túl korán térjenek vissza Teremtőjükhöz.[2] De hiába: mi, szegény földi halandók, csak így tudjuk elérni nagy céljainkat, üszkös romokon és vértengereken kell átgázolnunk, hogy megteremtsük a tartós béke és boldogság világát már itt, ezen a földön.

És az a baj, hogy magamra maradtam. Ha nem gondolok a jövőre, a múltra kell gondolnom, arra, ami volt, és nincs többé - a büszke sasra -, az én sasomra, aki fáradhatatlanul nekifeszítette erős szárnyait a szélnek, a viharnak, és szállt, szállt felfelé - az ő örök napja, az emberi szabadság lángoló eszményképe felé! Hogy üljek itt tétlenül, és várjam a beteljesülést, a nagy eseményt, mely az ő műve lesz, még akkor is, ha nem láthatja már?! Ennek a munkának szentelte férfikora legszebb éveit, ezért áldozta fel életét. Ha megvalósul, az ő nevével forr össze.[3]

Ebben a hangulatban, a szorongó várakozás korszakában jegyzem fel emlékeimet néhai férjemről. Nincs élő ember, aki jobban meg tudná világítani jellemét, és olyan jellemről van szó, mely megérdemli, hogy ragyogását megörökítsék. Nagy szellem volt és nagy lélek. Ha gyászoló szerelmem önzése idővel elhalványul, akkor is fáj majd, hogy nem él már, és nem lehet tanúja a holnap hajnalának. Pedig ez a hajnal

---

1 A Második Felkelés jórészt Ernest Everhard műve volt, noha - természetesen - szoros kapcsolatban állt az európai forradalom nagyjaival, és mindig együttműködött velük. Everhardot már 1932 tavaszán fogták el és végezték ki nagy titokban; ez volt annak az évnek a legfontosabb eseménye, mely egészen felkavarta Amerikát. Ám Everhard olyan alaposan előkészítette a felkelést, hogy összeesküvő társai már nélküle is véghez tudták vinni a nagy tervet minden komolyabb zavar vagy késedelem nélkül. Everhardné csak férje halála után költözött a Vörösbegy-lakba, egy eldugott kis nyaralóba a Sonoma-dombok közt Kaliforniában.

2 E visszaemlékezések írója itt nyilván a Chicagói Kommün leverésére és vérbe fojtására gondol.

3 Minden tisztelet mellett, mellyel Ernest Everhard emlékének adózunk, meg kell jegyeznünk, hogy a Második Felkelést nem ő egyedül tervezte és szervezte meg. Ebből kivette részét több más tehetséges munkásvezér is.
Most, hogy a közben eltelt boldog és békés századok távlatából visszapillantunk a sötét, viharos múltba, meg kell állapítanunk a következőt: ha Ernest Everhard életben marad, a Második Felkelés akkor sem végződött volna kevésbé gyászosan.

bekövetkezik, annyi bizonyos! Hiszem, ahogy ő hitte, aki a legsötétebb éjszakában sem kételkedett benne. Jaj a Vaspatának!

Rémuralma már nem tarthat soká, és a sárba taposott nép talpra áll megint. A világ dolgozó milliói megértik majd a jeladást, hogy itt az óra, és a világtörténelem folyamán végre első ízben megvalósul a nemzetközi forradalom, mely átfogja az egész földgolyót. Nem kell hozzá más, csak egységes akarat.[4]

Mondanom sem kell, hogy ez a várakozás tölt el egészen és szüntelen. Ez foglalkoztat éjjel és nappal, képzeletben átéltem már annyiszor, hogy gyökeret vert bennem. Nem tudok a férjemre gondolni anélkül, hogy ne gondoljak egyúttal a világforradalomra is. Hogy is választhatnám el a kettőt egymástól?

Említettem már, hogy férjem életében van sok részlet, melyről csak én tudok beszámolni. Közismert dolog, hogy sokat dolgozott, és még többet szenvedett a világszabadságért. De hogy mindez miképpen történt, miképp küzdött, és mi mindent kellett elszenvednie, azt csak én tudom igazán. Hiszen mellette álltam húsz esztendő megpróbáltatásain keresztül, és napról napra csodáltam türelmét, munkabírását, legfőképpen pedig végtelen, odaadó hűségét az Ügy iránt, melyért - alig két hónapja - odaadta az életét.

Szeretném egyszerű szavakkal elmondani, elmesélni, hogyan lépett be Ernest Everhard az életembe, milyen körülmények közt ismerkedtem meg vele, miképpen nőtt meg a szememben, és miképp igyekeztem hozzáfejlődni, míg végre teljesen átalakultam, és egy lettem vele! Hadd lássa mindenki az én szememmel, és ismerje meg, ahogyan én megismertem, tudjon meg róla mindent, kivéve egyet-mást, ami annyira magánügy és olyan édes emlék, hogy meg akarom tartani magamnak egyes-egyedül.

1912 februárjában láttam először, amikor apám[5] meghívta vacsorára, és vendégül látta házunkban, Berkeleyben. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy már az első benyomás, amit róla nyertem, kedvező lett volna. Sok vendégünk volt, és a szalonban várták, hogy megérkezzenek azok is, akik még késtek. A várakozók közt volt Ernest Everhard is, de nagyon elütött tőlük, nem illett közéjük. "Papi összejövetel" volt, ahogy apám ezt az estét magunk közt elnevezte, és annyi bizonyos, hogy Ernestnek alig volt valami keresnivalója az egyházi embereknek ebben a körében.

Először is rossz volt a ruhája. Készen vásárolt, sötét posztóruhát viselt, mely sehogy sem akart alakjához simulni. Valójában sohasem talált olyan készruhát, melybe igazán belefért volna. Izmai ezen az estén is szinte szétfeszítették rajta a ruhát, különösen hatalmas vállán, ahol a kabát egészen elállt és összegyűrődött. Nyaka olyan volt, mint egy díjbirkózóé,[6] vaskos és erős. Ez hát az a hírhedt társadalomfilozófus és egykori patkolókovács, akit apám felfedezett - gondoltam, amint ránéztem. Meg is látszott rajta

---

4 Valójában már a Második Felkelés is nemzetközi volt. És a terv, melynek alapján megindult, olyan hatalmas volt, hogy megvalósításához nem lett volna elegendő egyetlen ember lángelméje. A kapitalizmus járma alatt sínylődő országok munkástömegei már türelmetlenül várták a nagy leszámolást. Németországban, Franciaországban, Olaszországban és az ausztráliai szigeteken már munkáskormány uralkodott - ezek szocialista államok voltak, és készen álltak arra, hogy a világforradalom segítségére siessenek. Meg is tették bátran, vakmerőén. És ez volt az oka, hogy a Második Felkelés összeomlása maga alá temette ezeket a munkáskormányokat is. A világ egyesült reakciós hatalmai újra kizsákmányoló kormányokat ültettek a már-már szabad népek nyakába is.

5 Avis Everhard apja, John Cunningham, az állami egyetem tanára volt Berkeleyben, Kaliforniában. Fizikai előadásokat tartott, de igen jelentős kutatásokat folytatott más téren is, és tudományos működését nagyra becsülték. Különösen az elektronok tanulmányozásával gyarapította a tudományt, továbbá az anyag és energia azonosságáról szóló hatalmas munkájával, melyben egyszer s mindenkorra kétségbevonhatatlanul bebizonyította, hogy az anyag végső egysége és az erő végső egysége ugyanaz. Ezt a gondolatot már korábban felvetették - bár igazolni nem tudták - mások is, mint Sir Olivér Lodge és a radioaktivitás akkor felfedezett jelenségének többi kutatója.
Oliver Joseph Lodge (1851-1940) angol fizikus; a villamosság körében végzett kutatásokat. (A ford.)

6 Akkoriban szokás volt, hogy férfiak pénzért verekedtek. A tusakodás puszta kézzel folyt. Ha a két küzdőfél közül az egyik meghalt, vagy úgy összeverték, hogy elvesztette eszméletét, a másik - a győztes - megkapta a pénzt.

a múltja, bikanyaka és dagadó izmai elárulták eredeti foglalkozását. Mindjárt be is skatulyáztam magamban - "csodabogár", gondoltam, a munkásosztály Vak Tommyja.[7]

Hát még amikor kezet fogott velem! Jól megfogta, erősen megszorította kezemet, és közben fekete szemével bátran a szemembe nézett - túlságosan bátran, ahogy akkor gondoltam. Az embert környezete alakítja ki, és akkor még tele voltam osztályom előítéletével. Egy férfinak, aki az én osztályomba tartozik, az ilyen viselkedést meg se tudtam volna bocsátani. Emlékszem, kénytelen voltam lesütni szememet, és egészen megkönnyebbültem, amikor tovább léphettem, hogy Morehouse püspököt üdvözöljem. Ez a krisztusi külsejű és jóságú, komoly és szelíd középkorú főpap és tudós mindig a kedvencem volt.

Pedig az a merészség, amit akkor szemtelenségnek tartottam, Ernest Everhard alapvető jellemvonása volt; a kulcs, mellyel egész lényét meg lehetett érteni. Egyszerű és közvetlen ember volt, nem félt semmitől, és nem volt hajlandó idejét szokásos udvariaskodásra pazarolni.

- Már akkor megtetszettél nekem - mesélte jóval később -, első látásra megtetszettél, és nem láttam be, miért ne igya be szemem azt, ami ilyen gyönyörűséget okoz neki!

Még egyszer hangsúlyozom, hogy nem ismerte a gyáva meghátrálást. Bizonyos értelemben arisztokrata volt, annak ellenére, hogy a másik táborba tartozott. Felsőbbrendű ember volt, és szívének minden lángjával a demokráciáért lelkesedett, külsőre meg arra a szőke férfibestiára emlékeztetett, akiről Nietzsche beszél.[8]

Mint mondtam, az első benyomás, amit róla nyertem, nagyon kedvezőtlen volt, és a többi vendégeinkkel is foglalkoznom kellett egy kicsit, nem csoda hát, hogy erről a munkásosztálybeli filozófusról csakhamar megfeledkeztem. De azért vacsora közben egyszer-kétszer mégis felé tévedt a pillantásom, és - emlékszem - észrevettem, hogyan villant fel a szeme a papok egyik-másik megjegyzésére vagy kijelentésére. Ebben az emberben van humor - gondoltam, és abban a pillanatban megbocsátottam neki lehetetlen ruháját. Így folyt tovább a vacsora, és telt az idő; Everhard ki se nyitotta a száját, míg a papok végtelennek tűnő előadásokat tartottak az egyház és a munkásosztály viszonyáról, pontosabban arról, mi mindent tett és tesz az egyház a munkásokért. A beszélgetés egyik szünetében apám megragadta az alkalmat, és megkérdezte Ernestet, hogyan vélekedik ezekről a dolgokról. De Ernest csak vállát vonogatta.

- Nincs semmi mondanivalóm - dünnyögte, és tovább rágcsálta a sósmandulát.

Csakhogy apát nem lehetett ilyen könnyen elintézni. Egyszerre felemelte hangját, és így szólt:

- Itt van köztünk a munkásosztály egy tagja. Biztos vagyok benne, hogy egészen új szempontokból tudná ezt a kérdést megvilágítani.

- Még mindig nem értem - mondta Morehouse püspök. - Véleményem szerint minden, ami a lelkünkben, a szellemünkben lejátszódik, metafizikai, vagyis nem kézzelfogható dolog. Még a legegzaktabb, legmeggyőzőbb tudomány, a matematika is merő metafizika.

Az elmélkedő tudós minden gondolatsora metafizikai. Ebben csak egyetért velem, nem?

- Nagyon jól mondta, hogy nem érti - válaszolt Ernest. - Kétféle módon lehet gondolkodni, következtetni: induktív és deduktív módon. Az első az, hogy a részből következtetünk az egészre, az egyéni jelenségből az általános szabályra; ezt

---

7 Ez a homályos utalás egy világtalan néger énekesre vonatkozik, aki egy csapásra világraszóló hírnévre és népszerűségre tett szert a tizenkilencedik század második felében (a régi - keresztény - időszámítás szerint).
Thomas Bethume (1856-1908), néger énekes, Georgia állambeli rabszolgacsaládból származott. Csodálatos zenei tehetség volt, egyszeri hallásra hibátlanul játszott el zongorán bármely zenedarabot. (A ford.)

8 Friedrich Nietzsche, a bódult elméjű germán filozófus, aki a keresztény időszámítás szerint a tizenkilencedik században élt, imitt-amott elkapta ugyan az igazság egy-egy felvillanó sugarát, de addig hajszolta magát a gondolatok útvesztőjében, míg bele nem őrült.

tapasztalásokon alapuló, adatokból következtető, rávezető vagy "felvezető" módszernek nevezném. A másik módszer, a deduktív, bizonyos eleve elfogadott vagy bebizonyított általános tételből indul ki, és azt alkalmazza az egyes esetekre, ez a "levezető" módszer.

- Tudjuk, tudjuk - jegyezte meg valaki türelmetlenül.

- De mit csinál a metafizikus? - folytatta Ernest zavartalanul. - Saját szubjektív lényéből von le deduktív következtetéseket. Hát nem értik, hogy ez képtelenség? A tudományos gondolkodó tapasztalati tényekből szűri le induktív következtetéssel az általános szabályt. A metafizikai gondolkodó pontosan az ellenkezőjét csinálja.

A metafizikus az elméletből következtet a valóságra, a tudós a valóság tényeiből jut el az elméleti felismeréshez. A metafizikus saját személyéből akarja megmagyarázni a világot, a tudós pedig a világegyetem alapján igyekszik megérteni önmagát.

- Hála istennek, nem vagyunk tudósok - jelentette ki dr. Hammerfield öntelt mosollyal.

- Hát akkor micsodák? - csapott le rá Ernest.

- Filozófusok.

- Ugyan, ugyan! - nevetett Ernest. - Még el se kezdtük, és máris elhagyja a jó öreg anyaföldet, a valóság szilárd talaját, egy szó üstökébe kapaszkodva, hogy felröpítse a felhők közé. Kérem, szálljon le hozzám a földre, és mondja meg pontosan, mit ért filozófia alatt?

- A filozófia - kezdte dr. Hammerfield, de mindjárt megakadt, és torkát köszörülte, hogy időt nyerjen. - A filozófia olyasmi, amit nem lehet átfogóan körülírni. Nem is értheti meg más, csak olyan ember, akinek az elméje és vérmérséklete hajlamos rá. A szűk látókörű tudós, aki orrát beledugja a kémlőcsőbe, nem értheti meg a filozófia jelentőségét.

Ernest nem vette tudomásul a gúnyolódást. Az volt a szokása, hogy ellenfele támadását annak saját fegyverével verje vissza. Most is azt tette mosolygó arccal, barátságosan.

- Akkor ön bizonyára megérti majd azt a meghatározást, mellyel én próbálom a filozófiát körülírni. De mielőtt elkezdeném, kikötöm, hogy ön mutassa ki pontosan, hol és mikor tévedek - vagy maradjon néma bölcs, néma metafizikus. A filozófia nem más, mint valamennyi tudomány széles körű összefoglalása. Következtetési módszere ugyanaz, mint bármely más tudományé vagy valamennyi tudományé. És éppen ezáltal - az induktív módszer segítségével - tudja összeolvasztani az egyes részlettudományokat hatalmas, egyetemes tudománnyá. Ahogy Spencer mondta, az egyes tudományágak adatai csak részlet-összefoglalások. A filozófia aztán teljesen egybefogja mindazt a tudást, amit a különböző tudományok kimunkáltak.

A filozófia tehát a végső tudomány, úgy is mondhatnám, a tudományok tudománya. Nos, hogy tetszik ez a definíció?

- Tetszetős, nagyon tetszetős - ismerte el dr. Hammerfield lagymatagon.

Ám Ernest kíméletlenül folytatta:

- Ne siessen úgy a dicsérettel! Figyelmeztetem, hogy az én definícióm kitekeri a metafizika nyakát. Ha érvelésem sántít valahol, mutasson rá rögtön. Ha nem teszi meg, elveszti a jogát ahhoz, hogy valaha is metafizikai érvekkel álljon elő. Akkor egész életében arra lesz kárhoztatva, hogy érvelésem gyenge pontját kutassa, és amíg meg nem találja, metafizikai értelemben be kell fognia a száját!

Ernest hatásos szünetet tartott. A kínos csendet várta, mely be is következett. Dr. Hammerfield elpirult, Ernest pörölycsapásai egészen megzavarták. Nem szokta meg a vitatkozásnak ilyen egyenes és pórias formáját. Könyörgőn nézett körül, de senki sem sietett a segítségére. Apám zsebkendőjébe nevetett.

- De más mód is van arra, hogy diszkvalifikáljuk a metafizika bajnokát - folytatta Ernest, miután kellően kiélvezte az első gólt. - ítéljük meg a metafizika hőseit munkájuk eredménye alapján. Mit köszönhet nekik az emberiség? Fantasztikus álomképeket szövögettek, és saját árnyékukat összetévesztették Istennel. Nem mondom, ez is valami,

hiszen hozzájárultak az emberiség felvidításához. De hol van az a, kézzelfogható jó, amivel megajándékoztak minket?

Évszázadokon át arról elmélkedtek - bocsánat, hogy gyermekded játékaikra ezt a szót használom -, vajon a szív-e az érzelmek székhelye? Közben a tudósok felfedezték a vérkeringés szabályait. A misztikusok megállapították, hogy éhség, pestis és dögvész Isten csapásai, amikbe alázatos szívvel bele kell nyugodnunk. A tudósok magtárakat építettek, és csatornákat létesítettek. A misztikusok megteremtették Istent saját képmásukra és saját óhajtásuk szerint, míg a tudósok hidakat és országutakat teremtettek. A misztikusok jelentették, hogy a Föld a világmindenség középpontja, a tudósok felfedezték Amerikát, és már a világűrt kémlelik, hogy megtalálják a csillagok útjának törvényeit. Egy szó, mint száz, a metafizika nem tett az emberiségért semmit, abszolúte semmit. A tudomány haladásával lépésről lépésre visszavonult, és háttérbe szorult. De a metafizika hívei még mindig nem ábrándultak ki hóbortjukból. Amint a tudomány tárgyilagos tényei felborították a világról alkotott szubjektív elképzeléseiket, a metafizikusok újabb szubjektív elképzeléseket kovácsoltak maguknak, melyekkel már a tudomány utolsó vívmányait is meg akarták - már a maguk módja szerint - magyarázni.

És azt hiszem, így folytatják majd a világ végéig, bár mindig nehezebb lesz a dolguk. A metafizikus, uraim, nem más, mint egy ördögűző kuruzsló. A különbség közte és eszkimó kollégája közt, aki prémekkel felcicomázott istenét bálnazsírral eteti, mindössze az, hogy a civilizált népek misztikusa már számot vet azzal a rengeteg ténybeli tudással, amit a reális gondolkodók néhány ezer év alatt összegyűjtöttek és felhalmoztak!

- Mégis Arisztotelész gondolatai vezérelték Európát tizenkét évszázadon keresztül - jelentette ki dr. Ballingford ünnepélyesen. - És Arisztotelész is metafizikus volt.[9]

Büszkén körülnézett. Szavait mosolygó, helyeslő bólogatás jutalmazta mindenfelől.

- Nagyon szerencsétlen példára hivatkozik - felelte Ernest. - Az az idő, melyet említ, az emberi szellem legsötétebb korszaka volt - nemhiába nevezik sötét középkornak. A tudomány helyét valóban a metafizika bitorolta, fizikai kutatások helyett a bölcsek kövét keresték, kémia helyett aranycsinálásról ábrándozó alkímiával, asztronómia helyett asztrológiával foglalkoztak. Arisztotelész szelleme nem lehet büszke erre az eredményre!

Dr. Ballingford méltatlankodva nézett rá, de arca csakhamar kiderült, amint diadalmasan visszavágott:

- Nem írom alá azt a szomorú képet, amit maga a középkorról vázolt. De mondjuk, hogy igaza van. Ám akkor is el kell ismernie, hogy a középkor készítette elő azt a csodálatos szellemi fellendülést, mely utána következett. A metafizikai gondolkodás a haladás és felvilágosulás egyik leghatalmasabb rugójának bizonyult.

- A metafizikának abban semmi része sem volt - felelte Ernest.

- Tagadja? - kiáltott fel dr. Hammerfield. - Hát nem a gondolkodás, elmélkedés, tűnődés tágította ki az ember látókörét, és hajtotta felfedező utakra?

- Ejnye, ejnye, kedves uram! - mosolygott Ernest. - Már azt hittem, megadja magát, de most látom, hogy meg se értette azt, amit a filozófia lényegéről mondottam. Ezért beszél folytonosan arról, ami lényegtelen. Egyébként nem csodálkozom rajta, hiszen ez a metafizika szokásos módszere. Ismétlem, a metafizikának semmi köze az újkor nagy felfedezéseihez. Ezekhez olyan dolgok vezettek, mint a kenyér és a vaj, a selyem és a drágakövek, aztán az Indiába vezető szárazföldi utak elzárása, amibe a kereskedők nem tudtak belenyugodni. Talán nem is hallott arról a jelentéktelennek látszó eseményről, hogy 1453-ban, Konstantinápoly elfoglalása után, a törökök elzárták az indiai karavánutat. Kolumbusz azért szállt hajóra, hogy új utat találjon az Indiák felé. Benne van minden iskolás könyvben. A cél az üzlet volt. Közben aztán az emberek új dolgokat tanultak a Föld alakjáról, nagyságáról, az emberek szokásairól, és a jó öreg Ptolemaiosz csillagászati rendszere[10] falnak ment.

---

9 *Arisztotelész (i. e. 384-322), ógörög filozófus. (A ford.)*

10 *Ptolemaiosz (II. század) görög csillagász és földrajztudós. (A ford.)*

Dr. Hammerfield felhorkant.

- Vagy nem ért velem egyet? - kérdezte Ernest. - Akkor mondja meg, miben tévedtem?

- Én csak megismétlem és megerősítem előbbi álláspontomat - felelte dr. Hammerfield fanyarul. - Nem bocsátkozhatom részletekbe, az túl hosszú história lenne.

- Az igazi tudós számára semmi sem hosszú vagy túlságosan fáradalmas. Mert csak így jut előbbre. Enélkül Amerikába se jutott volna el.

De én sem akarom elmesélni az egész este történetét, bár boldog örömmel gondolok vissza minden pillanatára az első óráknak, amikor Ernest Everhardot megismertem.

A vita még sokáig tombolt, és a papok gyakran kivörösödtek izgalmukban, különösen amikor Ernest romantikus filozófusoknak, álmodozóknak meg ködkereskedőknek csúfolta őket. És unos-untalan tényeket követelt tőlük, ezzel tartotta sakkban őket. "Ezek csak frázisok, kedves uram, tényeket kérek, kézzelfogható tényeket!" - harsogta diadalmasan, valahányszor sarokba szorított valakit. Bezzeg ő maga csak úgy köpte a számokat, adatokat, tényeket. Üres szavak helyett tényekkel cáfolta meg kijelentéseiket, tényekkel gáncsolta és buktatta el őket, tények sortüzét zúdította rájuk.

- Úgy látom, maga a tények oltárán szokott imádkozni - ugratta dr. Hammerfield.

- Nincs Isten, csak Tény van, és Mr. Everhard az ő prófétája - gúnyolódott dr. Ballingford.

Ernest mosolyogva bólintott:

- Igen, nem is tagadom. Olyan vagyok, mint a texasi ember. - Nógatásukra megmagyarázta, mit akar ezzel mondani. - Missouri táján azt mondják: "Mutasd meg, és akkor elhiszem." De a texasi ember azt mondja: "Add ide a kezembe, hadd fogjam meg, akkor elhiszem." Ebből is láthatják, hogy Texasban nem gondolkodnak metafizikai módon.

Később odavetette, hogy a metafizika nem állja ki az igazság próbáját, mire dr. Hammerfield hirtelen megkérdezte:

- És mi az igazság próbája, fiatalember? Árulja el nekünk! Hiszen annyi bölcs törte már ezen a fejét!

- Szívesen - felelte Ernest azzal a biztonsággal és határozottsággal, mely mindennél jobban felbosszantotta őket. - A sok bölcs azért törte a fejét hiába, mert felszállt a felhők közé, és ott kereste az igazságot. Ha lent maradnak, a szilárd földön, könnyebben megtalálták volna. Rájöttek volna, hogy a hétköznapi életben lépten-nyomon egyszerű érzékeikkel próbálják ki, mi igaz és mi nem.

- Hagyjuk a mesét! - kiáltott fel dr. Hammerfield. - Az imént az igazság próbájáról beszélt. Mondja meg, mi az, hadd legyünk bölcsebbek a bölcseknél!

Volt a szavaiban, a modorában valami udvariatlan és fölényes gúnyolódás, aminek titokban nagyon örültek a többiek az asztalnál, csak Morehouse püspök arca árulta el, hogy nem tetszik neki ez a hang.

- Dr. Jordan[11] világosan megmondta - felelte Ernest. - Szerinte, ha egy gondolat igazságáról meg akarunk győződni, mindig ezt kell kérdezni: "Vajon gyakorlatilag beválik-e? Alkalmazhatom-e a mindennapi életre? És rábízhatom-e az életemet?"

- Lárifári! - legyintett dr. Hammerfield. - Mért nem beszél inkább Berkeley[12] püspökről? Neki válaszoljon, ha tud.

---

11 Egykor híres pedagógus, aki a tizenkilencedik század végén és a huszadik század kezdetén működött, a keresztény időszámítás szerint. Elnöke volt a Stanford Egyetemnek, az akkori idők egyik szellemi központjának, melyet magánadományokból tartottak fenn.
Dávid Starr Jordan (1851-1931) amerikai biológus. (A ford)

12 Az idealista-monista irányt követő filozófus, aki még a hasonló elveket valló gondolkodókat is meghökkentette azzal, hogy kereken tagadta az anyag létezését. Nyakatekert érvelése aztán végképp megdőlt, amikor a filozófia is kénytelen volt a tapasztalati tényeket elfogadni és rendszerébe belefoglalni.
George Berkeley (1684-1753) angol filozófus. (A ford)

- Berkeley? - nevetett Ernest. - A metafizikusok büszkesége? Kár volt hivatkozni rá. Berkeley szerint minden megfoghatatlan, és így az ő tanítása is csak puszta levegő. Ezt egyébként maga is beismerte.

Dr. Hammerfield most már dühös volt, és úgy érezte, hogy felháborodása igazán jogos.

- Elég volt, fiatalember! - harsogta olyan hangon, mintha rajtakapta volna Ernestet valami hazugságon vagy lopáson. - Ez az utolsó kijelentése pontosan olyan, mint a többi, amit ma este tett. Minden alapot nélkülöző üres fecsegés.

- Jaj nekem! - sóhajtott Ernest. - Most aztán megadták nekem alaposan. Csak tudnám, miért? Megint csak azt mondom, amit az a texasi ember: "Adja a kezembe, doktor, hadd fogjam meg!" Akkor talán elhiszem.

- Nagyon szívesen! - felelte dr. Hammerfield szinte köpködve. - A maga állítása szerint Berkeley püspök beismerte, hogy tanítása üres levegő. Mikor ismerte el? Hol ismerte el? Hogyan ismerte el? Erre feleljen!

- Elismerte ezerszer és ezer módon - felelte Ernest nyugodtan. - Elismerte azzal, hogy az egyik szobából a másikba az ajtón ment keresztül, és nem a falon. Azzal, hogy nem bízta életét elméleti táplálékra, hanem a biztonság kedvéért vajas kenyeret vagy rostélyost evett. Ha arcán kinőtt a szőr, késsel borotválkozott. És így tovább.

- De hiszen ezek a való élet apró-cseprő dolgai! - kiáltott fel dr. Hammerfield. - A filozófia pedig a gondolat birodalmába tartozik.

- Csakugyan? - kérdezte Ernest szelíden. - A gondolat birodalmába?

A többiek bólogattak.

- Akkor már értem - tűnődött Ernest hangosan. - Még ezer angyal is kényelmesen táncolhat egy tű hegyén - a gondolat birodalmában. A prémekkel felcicomázott, bálnazsíron dőzsölő eszkimó bálvány is él - a gondolat birodalmában. Bizonyára ön is a gondolat birodalmában él, ugyebár, kedves doktor?

- Mindenesetre ott érzem magam a legjobban - hangzott a felelet.

- Értem. Fent, a magasztos hegycsúcson. Vagy még feljebb, a felhők között. De azért háromszor, négyszer, esetleg ötször naponta leereszkedik a földre az étkezések idejében. Vagy ha esetleg földrengéstől tart, kiszalad egy rétre, akárcsak a közönséges földi halandók.

Mert ha az ember csupa szellem is, és a tégla sem áll anyagból, lehetőleg mégis vigyázunk, nehogy a fejünkre potyogjon.

Dr. Hammerfield önkéntelenül fejéhez kapott - oda, ahol haja hosszú sebforradást takart. Ernest merő véletlenből olyan példát említett, mely valóban találó volt. Dr. Hammerfield a nagy földrengés[13] idején majdnem elvesztette életét, amikor egy kémény rázuhant.

Asztalszomszédjai most hangos nevetésben törtek ki.

- Nos? - kérdezte Ernest, amikor a kacagás lecsillapodott. - Be tudja bizonyítani, hogy nincs igazam?

Szavait mélységes csend követte, mire hozzáfűzte:

- Tehát megállapítom, hogy a valósággal mindenkinek számolnia kell, még akkor is, ha a.gondolat birodalmában érzi magát a legjobban, mint Hammerfield doktor úr.

Dr. Hammerfield egyelőre letette a fegyvert, de a szócsata tovább folyt. Ernest sorra megcáfolta a papok állításait. Kimutatta, hogy nem ismerik a munkásosztály életét, fogalmuk sincs az egyszerű ember vágyairól, bajairól, szükségleteiről. Tényekre, mindig csak tényekre hivatkozott. Valahányszor ellenfelei ködös, fellengős frázisokba menekültek, kényszerítette őket, hogy szálljanak le a földre.

Még most is magam előtt látom ezt a jelenetet. Hallom Ernest hangját, mely tiszta és éles volt, mint a csatakürt. Tényekkel és adatokkal ostorozta őket, és minden ütése

---

13 Itt arról a földrengésről van szó, mely szinte teljesen elpusztította San Francisco városát, a keresztény időszámítás szerint 1906-ban.

talált. Kíméletlen vitatkozó volt. Nem kért és nem adott kegyelmet. Végül alapos fejmosásban részesítette őket:

- Bebizonyítottam önöknek, hogy nagyon kevés közük van a munkásosztályhoz. Nem is hibáztatom önöket ezért. Honnan ismernék a dolgozók életét? Nem laknak közöttük, a városon belül is mintha egy egészen másik városban élnének. Önök a gazdagok utcáiban és házaiban laknak, a gazdagok életmódját és szokásait követik, a kapitalisták gondolkodásához igazodnak. És ez egészen természetes. Hiszen a kapitalista osztály fizeti és eteti önöket, a kapitalista osztálytól kapták meg azokat a ruhákat is, amiket most itt viselnek. Viszonzásul olyan filozófiát hirdetnek, mely munkaadójuknak megfelel. És mi felel meg nekik a legjobban? Az a filozófia, mely nem fenyegeti a fennálló társadalmi rendet.

Erre már nagy mozgolódás támadt az asztal körül.

- Kérem, ne értsenek félre - folytatta Ernest. - Nem vádolom önöket becstelenséggel, nem vonom kétségbe őszinteségüket. Azt prédikálják, amit hisznek. Éppen ebben rejlik az önök ereje, értéke és hasznossága - a tőkésosztály számára. Ha megváltoztatnák hitüket, és olyasmit kezdenének prédikálni, ami gazdáik érdekét fenyegeti, abban a pillanatban elvesztenék állásukat. Hébe-hóba meg is esik, hogy önök közül valakinek kiteszik a szűrét[14] ilyesmi miatt, nem igaz?

Nem tiltakoztak. Némán, megdöbbenve néztek Ernestre. Csak dr. Hammerfield próbált tiltakozni:

- Hát ez nem egészen így van. Ha egy pap eltévelyedik gondolkodásában, felszólítják, hogy mondjon le állásáról.

- Eltévelyedik? Felszólítják, hogy mondjon le? Csak a szavak mások, de az értelmük ugyanaz. Ezért azt mondom önöknek, folytassák csak mesterségüket, prédikáljanak úgy, hogy megérdemeljék fizetésüket, de az isten szerelmére, hagyják a munkásosztályt békében. Önök a másik táborba tartoznak. Kezük puha, mert mások dolgoznak önök helyett. Többet esznek, mint amennyire szükségük van, így nem csoda, ha meghájasodnak. (Amikor ezt említette, dr. Ballingford megrezzent, és lesütötte szemét, míg a többiek szeme tüneményes pocakja felé fordult. Évek óta nem látta már a saját lábát, olyan kövér volt.) És az agyuk is elhájasodik, rárakódik minden elmélet, mely a maradiságnak kedvez. Önök éppen olyan engedelmes és megbízható zsoldosok, mint a Svájci Gárda[15] katonái, csak kard helyett a szó és gondolat fegyvereivel oltalmazzák gazdájuk érdekeit. Maradjanak meg hát a mesterségük mellett, amivel a kenyerüket keresik, és ne akarjanak a munkásosztály istápolói lenni.

Becsületes ember nem tartozhatik két táborba egyszerre. A munkásosztály eddig is megvolt maguk nélkül, meglesz ezentúl is - sőt sokkal jobban meglesz, mint a maguk segítségével.

14 Abban az időszakban sok papot kizártak az egyház kötelékéből, mert felforgató tanokat hirdettek. Felforgatónak neveztek minden írást vagy beszédet, melyben a szocializmus igazságának felismerése derengett.

15 XVI. Lajos francia király, akit a forradalom idején saját népe lefejezett, palotáját mindig a megbízható külföldi zsoldosokkal őriztette. Eredetileg ezt a testőrséget hívták Svájci Gárdának.

II. EGY PÜSPÖK MEGTÉRÍTÉSE

Amikor a vendégek eltávoztak, édesapám elnyúlt egy kényelmes karosszékben, és akkorát kacagott, mint Rabelais meséjében Gargantua, az óriás. Édesanyám halála óta nem hallottam ilyen jóízűen nevetni.

- Lefogadom, hogy dr. Hammerfield még most is prüszköl! - hahotázott. - Így még nem bántak el vele soha. Papi körökben szelíden és udvariasan szoktak vitatkozni. Everhard is úgy kezdte, mint egy szelíd bárány, de csakhamar bömbölő oroszlánná változott. Egyébként nagyon fegyelmezett elme. Elsőrendű tudós lett volna belőle, ha képességeit ebbe az irányba fordítja.

Mondanom sem kell, hogy Ernest Everhard nagyon érdekelt. Nemcsak az, amit mondott, nemcsak a mód, ahogy gondolatait kifejezte, hanem maga az ember. Még sohasem láttam hozzá hasonlót. Talán éppen ezért nem mentem még férjhez, pedig huszonnégy éves voltam. Be kellett vallanom önmagamnak, hogy Everhard az első férfi, aki megtetszett nekem. Nem azért, mert okos és fölényes. Izmos válla és bikanyaka sem hatott rám. De úgy éreztem, hogy érzékeny és finom lelkű. Női ösztönöm megsúgta, hogy minden szellemi hetvenkedése ellenére sem más, mint egy melegszívű nagy gyermek.

Csengő hangjában is volt valami szívhez szóló. Szerettem volna újra hallani, és látni szeme csücskében a megcsillanó jókedvet, mely enyhítette komoly arcának szenvedélyes kifejezését. Egészen felkavart, furcsa, bizonytalan érzéssel töltött el. Már szinte beleszerettem, bár kétségtelen, hogy ezek a bizonytalan érzések elmúltak volna, és el is felejtem, ha többé nem találkozom vele.

De a sors nem így akarta. Apámban akkoriban ébredt fel az érdeklődés a szociológia iránt, mellyel addig nem foglalkozott. Édesanyám haláláig boldog házasságban élt, és a saját szakmájába vágó munka - a fizika tudományában való búvárkodás - teljesen lekötötte. De amikor özvegységre jutott, úgy érezte, valami üresség veszi körül, amit ki kell tölteni valamivel. Először belekóstolt a filozófiába, majd közgazdasági problémákkal kezdett foglalkozni. Az igazságérzet nagyon erős volt benne, és minden igazságtalanság úgy bántotta, mintha vele személyesen esett volna meg. Én magam örömmel láttam, hogy új dolgok kötik le érdeklődését, és nem sejtettem, mindez hova vezet még. Egy fiatal diák lelkesedésével vetette bele magát új tanulmányaiba.

Nagyon megszokta a laboratóriumi munkát, és régi módszereit akarta most is alkalmazni. Házunk fogadótermét, hogy úgy mondjam, afféle szociológiai laboratóriumnak tekintette a társadalmi kérdések tanulmányozására. Ebből a célból a legkülönbözőbb foglalkozású embereket hívta meg vacsorára - tudósokat, politikusokat, bankárokat, kereskedőket, munkásvezéreket, szocialistákat és anarchistákat. Vitatkozásra serkentette őket, hogy a társadalmi problémákra vonatkozó gondolataikat megismerje és elemezze.

Ernesttel nemrég ismerkedett meg, néhány nappal a "papi vacsora" előtt. Amikor a vendégek elmentek, elmesélte, hol látta először. Egy délután az utcán sétált, és egy kis csoportosulásra lett figyelmes. A fal mellett, egy szappanosládán, egy fiatalember állt, és valami szónoklatot tartott a köréje sereglett munkásoknak. Ernest volt. Apám rögtön látta, hogy nem afféle közönséges utcai népszónok. Megtudta, hogy a szocialista párt vezető emberei közé tartozik, sőt filozófiai és ideológiai tudás tekintetében talán az első. De a legelvontabb, elméleti témákat is egyszerű nyelven tudta előadni, született

pedagógus volt, és nem tartotta méltóságán alulinak, hogy egy szappanosládára kapaszkodva, az utcán fejtse ki a legbonyolultabb közgazdasági kérdéseket a gyárból hazatérő munkások előtt.

Apám meghallgatta előadását, megszólította, megismerkedett vele, aztán meghívta a papi vacsorára. Közben érdeklődött utána, és megtudott róla egyet-mást. Elmesélte nekem, hogy Everhard munkásszülők gyermeke, bár egy ismert nevű, régi család leszármazottja, mely már kétszáz évvel ezelőtt telepedett le Amerikában.[16] Ernest már tízéves korában egy gyárban dolgozott, később egy patkoló kovács inasa lett, és ki is tanulta ezt a mesterséget. Közben könyvekből képezte magát, minden segítség nélkül megtanult németül és franciául. Mostanában tudományos tartalmú füzeteket fordít egy chicagói szocialista könyvkiadó vállalatnak, mely megfelelő anyagi eszközök híján nehezen tengődik, és csak nagyon keveset tud fizetni. Everhard maga is írt néhány kisebb közgazdasági és filozófiai munkát. Nem sok fogyott el belőlük, de eladásuk mégis hozott valamit a konyhára, és így szerényen meg tudott élni.

Ennyit tudtam meg apámtól késő este, mielőtt szobámba visszavonultam. Aztán sokáig feküdtem az ágyban nyitott szemmel, és képzeletben Ernest hangját hallgattam. Megijedtem a gondolataimtól. Hiszen annyira elütött azoktól a fiatalemberektől, akik az én társaságomhoz, az én osztályomhoz tartoztak, olyan idegen és olyan erős volt. Fölényes tudása egyszerre örömmel és félelemmel töltött el. Gondolataim csapongása közben odáig jutottam, hogy Everhard a kedvesem lett vagy a férjem. Regényekben olvastam, hogy az ilyen atléta típusú férfiak minden nőt játszva meghódítanak. De Ernest túlságosan erős egyéniség volt ahhoz, hogy vonzó legyen. Nem! - kiáltottam fel félálmomban. - Micsoda képtelen gondolat! Teljesen lehetetlen! De reggel arra ébredtem, hogy megint reá gondolok, és hogy szeretném viszontlátni. Hallani akartam harciasán csengő hangját, látni fölényes biztonságát a vitában, amint kipofozza ellenfeleit önhittségükből, és kizökkenti őket szokványos gondolkodásuk kerékvágásából. Hatásvadászó volt? Lehet. De módszere bevált, célba talált vele, és jólesett látni, hallani. Felkavarta az ember vérét, mint a dobpergés vagy a kürtszó csata előtt.

A következő napokban Ernest könyveit olvastam, amiket apám íróasztalán fedeztem fel. írása éppen olyan volt, mint a beszéde, tiszta, világos és meggyőző. Ereje éppen az egyszerűségében rejlett. A kristálytiszta előadás ritka képességével rendelkezett. Stílusa ragyogó volt, de volt valami az írásaiban, ami idegesített. Unos-untalan valami küzdelemről beszélt, amit osztályharcnak nevezett. Mindig erre tért vissza, a tőkések és munkások érdekeinek ellentétére.

Apám találkozott dr. Hammerfielddel, és nevetve mesélte, hogyan vélekedik Everhardról:

- Szemtelen, pökhendi fickó, aki összeolvasott egyet-mást, nem tudja megemészteni, de nagyra van vele! - mondta, és kereken kijelentette, hogy nem óhajt többé találkozni vele.

Érdekes, hogy Morehouse püspök egészen másképp vélekedett. Ernest nagyon érdekelte, és megkérte apát, hogy máskor is hozza össze vele.

- Eszes fiatalember - mondta -, csupa élet és lelkesedés. Túlságosan biztos a dolgában, de tudja, mit beszél.

Egy délután apa magával hozta Ernestet. A püspök már nálunk volt, és együtt teáztunk a teraszon. Nem csodálkoztam, hogy Ernest még mindig itt van Berkeleyben. Már hallottam, hogy egy különleges biológiai tanfolyamon vesz részt az egyetemen, és közben keményen dolgozik új könyvén, melynek ezt a címet adta: "Filozófia és forradalom"[17].

---

16 Akkoriban éles különbséget tettek bennszülött amerikaiak és bevándoroltak között. Az előbbiek mélységesen lenézték az utóbbiakat.

17 Ebből a könyvből számos új kiadás készült a földalatti mozgalom nyomdáiban a Vaspata uralmának három évszázada alatt. A különböző kiadásokból néhány példány ránk maradt - ezeket gondosan őrzik a Nemzeti Könyvtárban, Ardisban.

Villánk hatalmas terasza egyszerre szűknek látszott, amikor Ernest megjelent. Nem mintha olyan óriás lett volna - magassága nem érte el a hat lábat -, de egyéniségével és mindazzal, ami sugárzott belőle, szinte betöltötte a teret. Amikor megállt előttem, hogy üdvözöljön, kissé félszegen viselkedett. Zavara ellentétben állt merész tekintetével és kemény kézszorításával. Sokáig nézett rám, talán tovább, mint illett volna, és mintha valami kérdés tükröződött volna tekintetében.

- Most olvastam a maga könyvét - mondtam neki.

- Melyiket? - kérdezte élénk örömmel.

- A "Munkásosztály filozófiájá"-t.

- Remélem, tekintetbe vette, hogy ezt a könyvecskét olyan embereknek írtam, kik keveset jártak iskolába.

- Tudom - feleltem -, és éppen ezért haragszom magára.

- Én is kérdőre akarom vonni önt valamiért, Mr. Everhard - mondta Morehouse püspök.

Ernest durcásan vonogatta vállát, és átvette a csésze teát, amit felé nyújtottam.

- Maga osztálygyűlöletet szít - mondtam. - Én azt hiszem, helytelen és bűnös dolog tápot adni az emberben lakozó kicsinyes és durva ösztönöknek. Az osztálygyűlölet társadalomellenes, és nem lehet a szocializmus célja.

- Nem érzem magam bűnösnek - felelte. - Sohasem beszéltem osztálygyűlöletről. Ilyesmi nincs sem a szövegében, sem a szellemében annak, amit írtam.

- Ó! - kiáltottam fel szemrehányó hangon, és elővettem a könyvet.

Ernest nyugodtan szürcsölgette teáját, és mosolyogva nézte, milyen izgatottan lapozok könyvében.

- Itt van, ni! A százharminckettedik lapon! - mondtam, és mindjárt fel is olvastam: "Ilyen körülmények között, a társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszában elkerülhetetlen az osztályharc a tőkések és a munkások közt."

Diadalmasan néztem rá. Ernest csak mosolygott.

- Itt egy szóval sem említem az osztálygyűlöletet - mondta.

- De hiszen... osztályharcról beszél.

- Úgy van. De annak semmi köze az osztálygyűlölethez. Higgye el, eszünkbe se jut gyűlöletet szítani. Mi csak azt mondjuk, hogy az osztályharc a társadalmi fejlődés törvénye. Nem tehetünk róla. Nem mi idézzük elő. Mi csupán látjuk, megállapítjuk és megmagyarázzuk. Newton[18] megmagyarázta a gravitációt, a szabadesés, súly- és anyagvonzás törvényeit. Mi megmagyarázzuk annak az érdekellentétnek a törvényeit, mely az osztályharc oka.

- De nem kellene érdekellentétnek lennie ember és ember közt! - kiáltottam fel.

- Teljes szívemből egyetértek önnel - felelte. - Mi, szocialisták éppen ezt akarjuk megszüntetni. Olyan világot teremteni, melyben az emberek közt testvéri egyetértés uralkodik. Szabad egy pillanatra azt a könyvet? - Átvette tőlem, és visszalapozott benne. - Nézze csak, mi áll itt, a százhuszonhatodik lapon: "Az osztályharcok sorozata akkor kezdődött, amikor a primitív őskommunizmus helyébe a magántulajdon rendszere lépett. Ezek a harcok megszűnnek, mihelyt a magántulajdon átalakul a közösség létfenntartási eszközévé."

- Nem tudok egyetérteni önnel - szólt közbe a püspök, és keskeny, sápadt aszkétaarcán kigyúlt az őszinte érzés szenvedélyes pírja.

- Ön helytelen feltevésből indul ki. Nincs érdekellentét tőke és munka közt - vagy legalábbis nem kellene lennie.

- Köszönöm - felelte Ernest komolyan. - Kijelentésének második fele megcáfolja az elsőt. Maga is elismeri, hogy a jelenleg fennálló tények engem igazolnak.

- De miért kell érdekből szembefordulnunk egymással? - kérdezte a püspök hevesen.

- Mert ilyen az ember természete. Sajnos, ilyen - felelte Ernest vállát vonogatva.

---

18 (Isaac Newton (1642-1727) angol fizikus, csillagász és matematikus. - *A ford.)*

- De Isten nem ilyennek teremtett bennünket! - kiáltott fel a főpap.

- Kiről beszélünk most? - kérdezte Ernest. - Az eszményi emberről, aki önzetlen, és Istenhez hasonló? Akiből olyan kevés van, hogy jóformán nem is számít? Vagy a közönséges átlagemberről?

- Bizony, csak az utóbbiról lehet szó - sóhajtott a püspök.

- Tehát az átlagemberről. Aki gyenge és esendő, könnyen téved, és szívesen megtéveszti embertársait, ugyebár?

Morehouse püspök bólintott.

- Aki erőszakos, komisz és önző, nem?

A püspök lehorgasztotta fejét.

- Figyeljen csak! - emelte fel hangját Ernest. - Önzésről beszéltem.

- Tudom... a legtöbb ember önző.

- Szeret markolni, minél többet markolni, megkaparintani magának mindent.

- Sajnos, ilyenek vagyunk... sajnos, de igaz.

- Hát akkor mit akar? - csapott le rá Ernest. - Nézzünk körül.

Vegyük például a villamoskalauzt.

- Nem lenne munkája, ha a tőke nem építene villamosvasutat - vágott szavába a püspök.

- Igaz. De a tőke se jutna osztalékhoz, ha nem volna munkás, aki épít és dolgozik neki.

A püspök hallgatott.

- Nem így van?

A püspök bólintott.

- Akkor a két igazság kiegyenlíti egymást - folytatta Ernest tárgyilagos hangon. - Ott tartunk, ahonnan kiindultunk. Kezdhetjük elölről. A pályamunkás, a kocsivezető, a kalauz adják a munkát.

A részvényesek adják a tőkét. Ennek az együttműködésnek a gyümölcse a pénz, amit szereznek.[19] A keresetet elosztják egymás közt.

A tőke részét osztaléknak hívjuk. A munkának jutó rész a munkabér.

- Rendben van - mondta a püspök. - De miért nem tudnak az igazságos osztozkodásban barátságosan megállapodni?

- Máris elfelejtette, amit az előbb megállapítottunk - felelte Ernest. - Láttuk, hogy az átlagember önző és komisz. Ön a felhők közt jár, békés és igazságos osztozkodásról ábrándozik olyan emberek közt, akik a valóságban nem léteznek. Térjünk vissza a földre.

A munkás önző, minél többet szeretne kapni. A tőkés is önző, annyit tart meg magának, amennyit csak tud. Ha két ilyen embercsoport áll szemben egymással, az érdekellentét kikerülhetetlen. Amíg van tőkés és van munkás, örökké marakodnak majd az osztozkodásnál. Ha ma délután San Franciscóban lett volna dolga, kénytelen lett volna gyalogolni. Nem járnak a villamosok.

- Újabb sztrájk? - kérdezte a püspök fejét csóválva.[20]

- Igen. A villamostársaság részvényesei és alkalmazottai nem tudnak megegyezni a bevétel elosztása körül.

---

19 Azokban az időkben különösen Amerikában, a vasutak és városi villamosvonalak jórészt még magánkézben voltak. Minden hájjal megkent, kapzsi és erőszakos tőkések ezernyi tisztességtelen fogással kezükbe kaparintották az uralmat a közlekedési eszközök felett. Hatalmukkal visszaélve ugyancsak megzsarolták a termelőket és utasokat. A közönség kénytelen volt adót fizetni nekik.

20 Az ilyen bérharcok nagyon gyakoriak voltak azokban az esztelen és zűrzavaros időkben. Néha a munkások hagyták abba a munkát, máskor meg a tőkések zárták ki őket. Erőszakos zavargásokra került sor, gépek és épületek pusztultak el, sok emberélet is áldozatul esett. Ma már mindez érthetetlen a mi számunkra, éppen olyan érthetetlen, mint az a régi, barbár szokás, hogy egy férfi összetörte saját bútorait, saját lakása berendezését dühében, ha összeveszett a feleségével.

- Felháborító! - kiáltott fel a püspök. - Hogy lehetnek a munkások ilyen rövidlátók? Hiszen maguk ellen fordítják a közvélemény érzelmeit.

- Hát persze! - hagyta rá Ernest ravaszul. - Nem érezhetünk rokonszenvet egy gazfickóval szemben, aki arra kényszerít, hogy gyalog loholjunk ügyes-bajos dolgaink után.

A püspök meghökkenve nézett rá, de nem engedett.

- Tekintettel kell lenni másokra is. Emberek vagyunk, nem állatok. Megint a régi história! Verekedés lesz, talán gyilkosság is.

A szegény özvegyek és árvák isszák meg a levét. Ahelyett, hogy a két fél szépen megértené egymást békés együttműködésben!

Ernest a mennyezetre nézett.

- A léggömb megint felszállt! - mondta éneklő hangon. - Kár, hogy csak levegő van benne. Mindjárt felpukkad, és megint lent leszünk a földön. Ismétlem, az ember természete...

- Meg kell változtatni! - kiáltott fel a püspök.

- Egyetértünk. De nem változik meg, amíg a társadalmi rendszer változatlan marad. Amíg ez a rendszer a disznóetikán alapszik.

A püspök nagyot nézett, apám meg csendesen kuncogott magában.

- Nem tetszik a kifejezés? - folytatta Ernest kíméletlenül. - Disznóetika! Ez a kapitalista rendszer lényege. És ezt támogatja az egyház, ezt prédikálják a papok a szószéken. Disznóetika! Nincs rá találóbb kifejezés.

Morehouse püspök könyörgő pillantást vetett apámra. De apa mosolyogva bólogatott.

- Attól tartok, Mr. Everhardnak igaza van - mondta. - Csak mi egy francia kifejezést szoktunk rá használni. *Laissez passer, laissez fairé*[21] - vagyis menjenek csak a dolgok, ahogy mennek, mindenki csináljon, amit akar, ne avatkozzunk bele semmibe! Gyönyörű elv, mondhatom, az ördög markába köp örömében, valahányszor hallja. És a papok, ahogy Mr. Everhard a múltkor nálunk kifejtette, abban látják legfőbb feladatukat, hogy a fennálló társadalmi rendet dicsőítsék. Márpedig ez a rend a francia mondáson nyugszik, amit Everhard barátunk kissé gorombábban így fejez ki: disznóetika.

- De ez nem Krisztus tanítása! - kiáltott fel a püspök.

- Mi is azt mondjuk - felelte Ernest gyorsan. - Az egyház manapság nem Krisztus tanait hirdeti. Ezért távolodnak el a munkások az egyháztól. És így is lesz mindaddig, amíg az egyház áldását adja minden bűnre, amit a tőkésosztály követ el a munkásosztály ellen.

- Nem adja rá áldását - vitatta a püspök.

- De nem is tiltakozik ellene - felelte Ernest. - Ez pedig annyit jelent, hogy elnézi és megbocsátja. Ami nem is csoda, hiszen az egyházat a tőke támogatja.

- Erre sohasem gondoltam - mondta a püspök naiv módon. - Nem hiszem, hogy igaza lenne önnek, bár tudom, hogy sok gonosz és szomorú dolog van a világon. Azt is tudom, hogy az egyház elvesztette a nép egy részét - azt, amit proletariátusnak szoktak nevezni.[22]

- A proletariátust nem vesztették el, mert sohasem volt a maguké! - felelte Ernest. - A proletárok az egyházon kívül és az egyház segítsége nélkül nőttek nagyra.

- Nem értem.

- Majd megmagyarázom. A gépek és gyárak keletkezésével, a tizennyolcadik század végén a dolgozó nép nagy tömegei elszakadtak a földtől. A régi munkarendszer

---

21 *Laissez passer, laissez fairé (francia)* a. m. hagyja csinálni, hadd menjen. A klasszikus gazdasági liberalizmus jelmondata.

22 A keresztény időszámítás előtti hatodik században népszámlálást tartottak Rómában. Servius Tullius összeírta a város polgárait vagyonuk szerint. A legszegényebbeknek az állam szempontjából nem volt semmi értékük, legfeljebb az, hogy utódok - latin szóval "proles" - nemzői, szülői, felnevelői lehettek. Egyébként, vagyon, állás vagy kivételes képesség szempontjából, nem jöhettek számításba. Így keletkezett a latin "proletarius" szó, ebből lett a mai proletár elnevezés.

megváltozott. A falu népét városokba hajtották, és gyárakba zsúfolták. Az anyákat és a gyermekeket is odaállították az új gépek kiszolgálására. A családi élet felbomlott. Mindez borzalmas körülmények között történt. Csúnya, véres történet ez.

- Tudom, tudom - mondta Morehouse püspök elgyötört arccal.

- Szégyenteljes dolog. De ne felejtsük el, hogy másfél évszázaddal ezelőtt történt.

- Igen - folytatta Ernest -, másfél évszázaddal ezelőtt. Akkor született meg a modern proletariátus. De az egyház nem vett róla tudomást. A tőkésosztály kiszívta a nép vérét. Az egyház hallgatott. Nem tiltakozott, mint ahogy ma is hallgat. Erre már Austin Lewis[23] is rámutatott, amikor arról a korról beszélt. "Gondozzátok nyájamat!" - így hangzott a parancs. De a pásztorok, akiknek a parancs szólt, nem emelték fel szavukat. Némán nézték, hogyan gyötrik a nyájat, hogyan hajtják pusztulásba.[24] Nem is folytatom addig, amíg ebben meg nem egyezünk. Beismeri, hogy így volt, vagy tagadja?

Morehouse püspök habozott. Akárcsak dr. Hammerfield, ő sem szokta meg az ilyen éles vitát.

- A tizennyolcadik század történetét már megírták - sürgette Ernest. - Ha az egyház felemelte volna szavát, nyoma lenne a könyvekben. Tiltakozott az egyház az emberek kizsákmányolása ellen, vagy hallgatott?

- Sajnos, hallgatott - ismerte el a püspök.

- És ma is hallgat.

- Nem egészen - mondta a püspök.

Ernest hosszasan nézett rá, mintha a lelkébe akarna látni.

- Nézzük meg - mondta végre. - A chicagói gyárakban ma is dolgoznak lányok heti kilencven centért. Mit szól az egyház ehhez?

- Most hallom először. Kilencven cent hetibér? Igazán felháborító.

- És mit szól hozzá az egyház?

- Nem tud róla - felelte a püspök halkan, önmagával küszködve.

- Pedig a jó pásztornak tudnia kellene róla. Hát így gondozza a nyájat, amit rábíztak?- gúnyolódott Ernest, de a következő pillanatban hozzáfűzte: - Bocsássa meg, ha tiszteletlen hangon beszélek. Annyi mulasztás terheli önöket, hogy elfogyott a türelmünk. Összejöveteleket tartanak, megbeszélik a híveikkel a világ ügyes-bajos dolgait. De soha, egyetlen szóval sem említették még, mi történik a Dél pamutszövő gyáraiban![25] Gyermekeket dolgoztatnak éjjeli műszakban, egyfolytában tizenkét óráig.

---

23 Austin Lewis szocialista programmal jelöltette magát kaliforniai kormányzónak az őszi választásokon 1906-ban a keresztény időszámítás szerint. Angol származású ember volt, számos közgazdasági és filozófiai könyv szerzője, az akkori szocialisták egyik vezető embere.

24 Szörnyű és szégyenletes az a bánásmód, melyben a női és gyermekrabszolgákat részesítették az angol gyárakban a keresztény időszámítás tizennyolcadik századának vége felé. Kevés ilyen szomorú lapja van a történelemnek. Ezekben az ipari poklokban vetették meg nem egy híres és büszke milliomoscsalád vagyonának alapját.

25 Everhard még elég kíméletesen beszélt itt. Felháborítóbb példákra is hivatkozhatott volna. Hiszen a déli államokban a papok egész nyíltan védelmére keltek a rabszolgaság intézményének az amerikai polgárháborút megelőző időkben. Erre számos bizonyítékot találunk a ránk maradt hivatalos okmányok közt. A keresztény időszámítás szerinti 1835. évben a presbiteriánus egyház nagygyűlése kimondta, hogy "a rabszolgaságot mind az Ó-, mind az Újtestamentum elismeri, és nem tiltja semmiféle isteni parancsolat". A Charlestoni Baptista Gyülekezet ugyanabban, az évben a következőket jelentette ki: "A világ teremtője világosan elismerte az urak jogát ahhoz, hogy rabszolgáik ideje felett szabad tetszésük szerint rendelkezzenek. Tőle függ az, ki az úr, és ki a rabszolga. Végtelen bölcsességében a vagyon- és tulajdonjogot annak a kezébe adja, akit erre méltónak talál." E. D. Simon tiszteletes úr, a teológia doktora és a virginiai metodista főiskola tanára, ezt írta: "A Szentírás számos helye félreérthetetlenül igazolja a rabszolgatartás jogosságát a velejáró egyéb jogokkal egyetemben. Legvilágosabban látjuk azt a jogot, hogy rabszolgákat vásárolhatunk és eladhatunk. Akár a régi zsidó szokásokat tekintjük, melyeket Jehova maga szentesített, akár a későbbi korok egyöntetű véleményét és gyakorlatát, akár az Újtestamentum rendelkezéseit: arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a rabszolgaság nem erkölcstelen. Ha még megállapítjuk azt is, hogy az első rabszolgákat törvényesen és jogszerűen hozták Afrikából Amerikába, semmi módon sem

Ezer meg ezer gyermek van, aki sohasem láthatja Isten fényes napját. Hullanak, mint a legyek. Az ő vérükből fizetik az osztalékot a részvényeseknek. És ebből az osztalékból pompás templomok épülnek, ahol a papok kellemesen csengő frázisokkal altatják el ezeknek a részvényeseknek és tőkéseknek a lelkiismeretét.

A püspök arca sápadt volt, szemében szenvedés tükröződött.

- Mindezt most hallom először - mondta halkan.

- Akkor nem is tiltakozhatott ellene, ugyebár?

A püspök megrázta fejét.

- Igazam van tehát, ha azt mondom, hogy az egyház ma éppen úgy hallgat ezekben a dolgokban, mint száz, kétszáz, háromszáz évvel ezelőtt?

A püspök nem felelt, csak lehorgasztotta fejét.

- És még valami! - folytatta Ernest kíméletlenül. - Ha véletlenül megesik, hogy egy pap felemeli szavát az ilyen gazságok ellen, elveszíti állását.

- Ezt már nem hiszem - csóválta fejét Morehouse.

- Ön meg merné kockáztatni?

- Ha be tudja bizonyítani nekem, hogy ilyen dolgok nálunk is megesnek, a mi közösségünkben, nem hagyom szó nélkül.

- Szavánál fogom - felelte Ernest nyugodtan, de határozottan. - Rendelkezésére állok, hogy kinyissam a szemét. Magammal viszem, hogy mindent lásson. Gyönyörű út lesz - kirándulás a pokolba!

A püspök felegyenesedett székében, és szelíd arca elszánt kifejezést öltött.

- Ha meggyőződtem róla, hogy az isteni és emberi törvényt lábbal tiporják, felszólalok ellene.

- Akkor kiközösítik! - figyelmeztette újra Ernest.

- Majd bebizonyítom, hogy nem így van. Lehet, hogy az egyház mulasztást követ el, de csak azért, mert nem tudott ezekről a bűnökről. Sőt, azt is merném állítani, hogy a vezető üzletemberek maguk sem bírnak tudomással ezekről az állapotokról. Az én szavamnak hitelt adnak. Ha én megintem őket, önként véget vetnek majd a visszaéléseknek. Most már tudom, mi a kötelességem.

Ernest egyszerűen a szemébe nevetett. Viselkedése olyan durva volt, hogy nem hagyhattam szó nélkül.

- Maga nagyon egyoldalú ember, Mr. Everhard. Az éremnek csak egyik oldalát hajlandó látni. Elég sok hibánk van, nem tagadom, de túlzás lenne azt állítani, hogy semmi jó sincs bennünk. Morehouse püspök úrnak igaza van. A világ két részre szakadt, a szegények és gazdagok világára. A két tábor annyira elkülönült, hogy alig tud már egymásról. Ez az egész baj. Ha hidat verünk a szakadék fölé, megismerhetjük és megérthetjük egymást.

- Mi és a tőkések? - sziszegte Ernest megvetéssel. - Soha! Az indián skalpvadászban sem volt annyi kegyetlenség, mint a mi kapitalistáinkban.

"Hogy lehet ilyet mondani!" - gondoltam méltatlankodva, és ebben a pillanatban valósággal meggyűlöltem.

---

lehet kétségbe vonni jogainkat arra, hogy ezeknek utódait ma is rabszolgaságban tartsuk."
Ilyen körülmények között csakugyan nem csodálkozhatunk azon, hogy az egyház ragaszkodott ehhez a felfogáshoz, és a következő nemzedékek idején is a tőketulajdon védelmére kelt. Az Asgardi Nemzeti Múzeumban van egy könyv, melyet Henry Van Dyke írt a keresztény időszámítás 1905. évében.(*A presbiteriánus egyház 1835. évi nagygyűlésének és a Charlestoni BaptistaGyülekezetnek említett iratai valóban léteznek. E. D. Simon főiskolai tanár, Henry Van Dyke (1852-1933) presbiteriánus pap, egyetemi tanár és diplomata volt. - A ford.*) A jelek szerint a könyv szerzője egyházi férfiú lehetett. Munkája jellemző példája a polgári gondolkodásnak. Körülbelül úgy nyilatkozik, mint a charlestoni baptisták hetven évvel korábban. Többek közt ezt mondja: "A Biblia tanítása szerint Isten teremtette a világot, és így minden, ami van, Istené. Javaiból annyit juttat minden egyes embernek, amennyit jónak lát a köztörvények rendelkezései szerint."

- Nem tudom, honnan veszi ezt! - mondtam neki. - Maga nem ismer minket. Nem vagyunk vadállatok!

- Nem? Bizonyítsa be!

- Én? Magának? Hogyan? - kérdeztem mind haragosabban.

Ernest megrázta fejét.

- Félreért - mondta. - Nekem ne bizonyítson be semmit. Azt akarom, hogy önmagának bizonyítsa be.

- Nekem nincs szükségem rá... anélkül is tudom.

- Maga nem tud semmit! - felelte gorombán.

- Nyugalom, gyerekek, nyugalom - szólt közbe apám békítgető hangon.

- Ezt nem lehet nyugodtan végighallgatni! - feleltem, és elfordítottam a fejemet.

- Hát akkor figyeljen ide! - folytatta Ernest rendületlen nyugalommal. - Úgy tudom, hogy magának sok pénze van - vagy apjának, ami egyre megy. És úgy tudom, hogy a pénz egy részét a Sierra Textilgyár részvényeibe fektették.

- Mi köze van ennek ahhoz, amiről vitázunk?

- Nem sok. Legfeljebb annyi, hogy ez a szép ruha, amit visel, vértől mocskos. Véres az étel is, ami ezüst- vagy porcelán tálakon az asztalra kerül. Erős férfiak, ványadt asszonyok és csenevész gyermekek vére csöpög ennek a gyönyörű villának a mennyezetéről. Ha behunyom a szemem, szinte hallom, hogyan csöpög, csöpörög.

Behunyta szemét, és hátradőlt a széken, mintha csakugyan hallaná. Ez már igazán sok volt. Bosszúságomban és felháborodásomban sírva fakadtam. Még soha életemben nem beszéltek velem ilyen durván és kíméletlenül. Még apám is zavarba jött. A püspökre nézett, és mondott valamit - megkísérelte, hogy a beszélgetést kellemesebb témára terelje. De Ernest már kinyitotta szemét, és erélyes kézmozdulattal elhallgattatta őket. Szája most kemény volt, tekintete szigorú - egészen eltűnt belőle az a felcsillanó vidámság. Nem tudom, mit akart mondani, de annyi bizonyos, hogy valami lesújtót, valami hallatlan gorombaságot. De ebben a pillanatban egy ember állt meg a járdán, kertünk rácskerítése előtt. Szegényesen öltözött, nagy darab ember volt, hátán egy köteg nádfonatú holmi, kis kertiszék, lábtörlő, gyékény és bambuszrudakból összetákolt spanyolfal. Tétovázva nézett a ház felé, mintha nem volna bátorsága bejönni, hogy áruját kínálja.

- Ezt az embert Jacksonnak hívják - jegyezte meg Ernest.

- Erős ember, amint látom - vetettem oda kurtán. - Jobban tenné, ha rendes munkát keresne magának ahelyett, hogy házalni járjon.[26]

- Nem vette észre a bal kabátujját - felelte Ernest szelíden.

Odanéztem, és láttam, hogy a házaló egyik kabátujja üresen fityeg a válláról.

- Az ő vérének csöpögését is hallottam az imént, amikor a szememet behunytam - folytatta Ernest még szelídebb hangon. - A Sierra Textilgyárban vesztette el a karját, aztán kilökték az utcára, mint egy lesántult lovat, hogy ott pusztuljon el. Igen, ezt tették önök. Persze nem önöket vádolom személyesen, csak az igazgatójukra vagy művezetőjükre gondolok, akit önök fizetnek és a többi részvényesek, hogy vezessék a gyárat önök helyett. Baleset volt. A szegény fickó meg akarta tenni kötelességét, belenyúlt a gépbe, hogy megóvja önöket néhány dollárnyi kártól. A tépőgép fogai elkapták a karját. Hiszen elkerülhette volna - de látta, hogy egy kavics került a gép fogai közé. Ha hagyja, a kavics kitör néhány fogat a kerékből. Meg akarta akadályozni a kárt, a kavics után nyúlt, és a gép letépte a karját, szétszaggatta vállától ujjáig. Késő este történt. Túlóráztak. Jó idény volt, és a gyár dupla osztalékot fizetett. Jackson már tizenkét órája állt a munkahelyén, figyelme ellankadt, izmai elvesztették rugalmasságukat. Lassabban mozgott, mint máskor. Ennek aztán megadta az árát. Felesége van és három kisgyereke.

26 Akkoriban ezer meg ezer szegény ember így tengette életét. Ezeket házalóknak hívták. Egész árukészletüket magukkal cipelték, és becsengettek minden ajtón, hogy eladjanak valamit. Szánalmas és nevetséges energiapocsékolás volt. Az áruelosztás, a termékek eljuttatása a fogyasztókhoz éppen olyan esztelen és tervszerűtlen volt, mint az egész gazdasági rendszer.

- És mennyi kártérítést kapott? - kérdeztem.

- Semmit. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy az igazgatóság füle botját se mozdította meg miatta. Sőt, nagyon erélyesen foglalkozott ezzel az üggyel. A legdrágább, legkiválóbb ügyvédnek adta át. Így aztán elutasították a szegény ördög kártérítési keresetét, amikor kijött a kórházból, és beperelte a gyárat.

- Ez nem lehet igaz! - kiáltottam fel teljes meggyőződéssel. - Maga elhallgatott valamit. Talán helytelen hangot használt, amikor az igazgatósággal tárgyalt, talán szemtelen volt, vagy tudom is én!

- Szemtelen! Hahaha! - Ernest úgy kacagott, mint valami Mefisztó. - Édes istenem! Szemtelen volt! Megfeledkezett az illemszabályokról, amikor a gép szétmarcangolta a karját! De véletlenül tudom, hogy még ezt sem lehet a szemére vetni. Nagyon alázatos, hűséges szolga volt mindig, és az is maradt.

- És a bíróság? - kérdeztem. - Bizonyára volt valami okuk arra, hogy elutasítsák!

- Az ok nagyon egyszerű. Ingram ezredes, a vállalat jogtanácsosa, a város legravaszabb ügyvédje. - Ernest hosszasan, tűnődve nézett rám, majd így folytatta: - Mondok valamit, Miss Cunningham. Vizsgálja meg alaposan Jackson esetét. Járjon utána, nagyon tanulságos lesz.

- Már a maga felszólítása nélkül is elhatároztam, hogy megteszem - feleltem hidegen.

- Nagyon helyes - bólintott Ernest mosolyogva. - Majd megadom Jackson címét, hogy beszélhessen vele. De előre félek a következményektől. Sajnálom magát. Jackson levágott karja nagyon szomorú históriával fog szolgálni.

Így történt, hogy elfogadtuk Ernest kihívását - nemcsak én, de a püspök is. Két vendégünk együtt távozott. Magamra maradtam azzal a fájó érzéssel, hogy súlyos igazságtalanság ért. Hamis színben tüntettek fel, alaptalanul megrágalmaztak engem és az egész kört, melyhez tartozom. Micsoda durva fickó - valóságos vadállat! Gyűlöletet éreztem iránta, és csak az a gondolat vigasztalt, hogy ostobaság lenne más viselkedést várnom egy embertől, aki a munkásosztályhoz tartozik!

III. JACKSON KARJA

Álmomban sem jutott volna eszembe, hogy a szegény Jackson levágott karjának milyen sorsdöntő szerepe lesz életemben. Jackson maga nem tett rám különösebb hatást. Egy roskadozó viskóban találtam rá az öböl mélyében, ahol már a mocsár kezdődik. Lapos tócsák vették körül a házat, a holtvíz színét zöld, rothadó hínár lepte el, szinte kibírhatatlan bűzt árasztva.[27]

Jackson csakugyan szelíd és alázatos volt - pontosan olyan, amilyennek Ernest leírta. Valami nádszéket javított éppen, és amíg beszéltem vele, egy percre sem hagyta abba munkáját. Úgy vettem észre, már megadta magát sorsának. Hangjában csak akkor éreztem egy kis forrongó keserűséget, amikor megjegyezte:

- Azért nem kellett volna ki tenniük a gyárból. Valami állást adhattak volna. Egy éjjeliőr munkáját el tudnám látni így, fél karral is.[28]

Egyébként alig tudtam meg tőle valamit. Nem látszott túlságosan okos embernek, viszont megmaradt fél kezével olyan ügyesen dolgozott munkáján, hogy mégsem lehetett éppenséggel ostoba.

- Mit gondol - kérdeztem tőle -, mi az oka annak, hogy kezét elkapta a gép?

Lassan felemelte fejét, tűnődve rám nézett, és vállát vonogatta.

- Nem tudom - mondta. - Megtörtént.

- Nem volt elég óvatos? - faggattam tovább.

- Nem - felelte -, azt nem mondhatom. Túlóráztam, és talán kissé fáradt voltam. Tizenhét évig dolgoztam abban a gyárban, és megfigyeltem, hogy a legtöbb baleset lefújás előtt történik.[29] Biztos vagyok benne, hogy az utolsó munkaórában több a baleset, mint egész nap. Istenem, annyi levágott kezet láttam már, hogy tudom, mit beszélek.

- Olyan sokat látott? - kérdeztem.

- Százat meg százat, szétmarcangolt gyerekeket is.

A szörnyű részletektől eltekintve, Jackson balesetének története pontosan megegyezett azzal, amit Ernest mesélt. Megkérdeztem tőle, nem nyúlt-e a géphez szabályellenesen? Jackson megrázta fejét.

---

27 Nagyon kevés munkásnak volt rendes lakása azokban az időkben. Rengeteg család olyan piszkos, düledező bérkaszárnyákban lakott, aminőt ma már el sem tudunk képzelni. És hányan húzódtak meg kátránypapírral fedett, lécekből vagy hullámbádogból összetákolt bódékban! De a háztulajdonosnak olyan bért fizettek, mely a ház értékéhez képest óriási volt.

28 Abban az időben a lopás nagyon gyakori volt. Mindenki tolvaj volt, jóformán mindenki lopott. A társadalom felsőbb rétegeihez tartozó úriemberek törvényesen loptak, vagy visszaéléseiket törvényes mezbe öltöztették, míg a szegények törvényellenesen loptak. Minden tulajdont őrizni kellett, különben nem volt biztonságban. Ezer meg ezer embernek az volt a foglalkozása, hogy mások vagyonát őrizte. A gazdagok házai félig-meddig erődök voltak, vagy a bankok páncélkamráihoz hasonlítottak. Most már nehéz megérteni ezt, hiszen a mi korunk gyermekei a személyes tulajdonhoz tartozó ingóságok eltulajdonítását inkább afféle beteges eltévelyedésnek tekintik, a régmúlt szokások visszamaradt csökevényének. De ez a barbár szokás a régi időkben általánosan elterjedt jellegzetesség volt.

29 Akkoriban gőzsípok éles, idegtépő hangja jelezte a munkaidő kezdetét és végét.

- Jobb kezemmel elhúztam a szíjat, ahogy kell, és bal kezemmel a kavics után nyúltam. Igaz, nem néztem meg, hogy a hajtószíj lejött-e. Azt hittem, elhúztam, de nem történt meg. A sietségben a szíj egy része még a keréken maradt. Erre ment rá a karom.

- Rettenetesen fájhatott, nem? - kérdeztem részvéttel.

- A csontok ropogása nem volt kellemes - felelte.

De gondolatai inkább a kártérítési pör körül forogtak. Nem értette az egészet, de annyi bizonyos, hogy nem ítéltek meg neki semmit. Alighanem az előmunkás és a felügyelő vallomása döntötte el az ügyet a bíróság előtt.

- Nem úgy vallottak, ahogy kellett volna - mondta komoran, és én erre tüstént elhatároztam, hogy felkeresem őket.

Akárkinek a hibájából történt is a baleset, Jackson igen nyomorúságos helyzetbe került. Ezzel a nádfonással és házalással annyit sem tudott keresni, hogy megóvja magát és családját az éhezéstől. Felesége beteg volt, és legnagyobb fia, aki most lett tizenegy éves, már dolgozni kezdett a textilgyárban. Hónapok óta nem fizetett lakbért, és attól rettegett, hogy kiteszik.

- Mégiscsak megtehettek volna éjjeliőrnek - hajtogatta folyton, és ez volt az utolsó szava, amikor elbúcsúztam tőle.

Még reménykedtem. De mire az ügyvéddel beszéltem, aki Jacksont képviselte a bíróság előtt, továbbá a felügyelővel meg a két előmunkással, akik ügyében vallomást tettek, kezdtem igazat adni Ernestnek.

Az ügyvéd szegényes külsejű, pipogya ember volt. Amikor megláttam, cseppet sem csodálkoztam rajta, hogy nem tudta Jackson igazát kiharcolni. Első gondolatom az volt, hogy Jackson megérdemli sorsát - miért fordult ilyen mulya alakhoz. De aztán eszembe jutott, amit Ernest mondott: a vállalat nem sajnálta a pénzt a legdrágább jogtanácsosra, és Ingram ezredes minden hájjal megkent ügyvéd. Egy szegény munkásnak, ha vitája támad munkaadójával, már ezért is vesztett ügye van.

- Mért utasították el a keresetet? - kérdeztem.

Az ügyvéd zavarba jött. Olyan gondterhelt arcot vágott, hogy megsajnáltam. Aztán panaszkodni kezdett. Azt hiszem, siránkozása egészen őszinte volt. Vannak emberek, akik arra születnek, hogy semmi se sikerüljön nekik. Ebben az ügyben nagyon elkeserítette a tanúk viselkedése. Csak olyan dolgokat vallottak, melyek a másik félnek kedveztek. Egyetlen szót sem lehetett kihúzni belőlük, ami Jackson javára billentette volna a mérleget. Nem is csoda, hiszen a kenyerükről, sőt a vajas kenyerükről volt szó. Jackson is ostobán viselkedett. Ingram ezredes fölényesen beszélt vele, megfélemlítette, összezavarta. Ingram mestere a keresztkérdéseknek. Olyan válaszokat adott Jackson szájába, hogy saját maga tette ügyét kilátástalanná.

- Mit számít az, mit mondott, ha követelése jogos volt? - kérdeztem.

- Mi köze ennek a joghoz? - kérdezte az ügyvéd válasz helyett. - Nézze csak ezeket a könyveket! - Kezét végighúzta a vaskos köteteken, melyek szűk kis dolgozószobájának falait borították. - Minél többet olvasom és tanulmányozom ezeket a jogi munkákat, annál jobban látom, hogy más a törvény, és más a jog. Ha nem hiszi el nekem, kérdezzen meg más ügyvédeket. Hogy mi jogos és mi nem, azt a vasárnapi iskolában tanulhatja meg. De amit a jogi egyetemen tanítanak, az csak a törvények és rendeletek száraz paragrafusainak tömege.

- Azt akarja mondani, hogy a jog Jackson oldalán állott, és mégis elvesztette a perét? Azt meri állítani, hogy Caldwell bíró igazságtalan ítéleteket hoz?

A kis ügyvéd rémülten nézett rám - már megbánta harcias felfortyanását, attól tartott, még kellemetlensége lehet belőle.

- Mit számít Jackson, és mit számítok én? - kezdett el újra siránkozni. - Az esélyek nem voltak egyformák. Ingram ezredes nagy jogász. Ha nem értené a dolgát, nem volnának olyan kliensei, mint a Sierra Textilgyár, az Erston Parcellázó Társulat, a Berkeley Egyesült Iparművek, az Oakland, a San Leandro, a Pleasanton Villanyművek r. t. A legnagyobb vállalatok ügyésze, és azok tudják, mért fizetik. Mit gondol, mért kap csak a Sierránál egyedül húszezer dollárt évente? Mert megér húszezret, és behozza nekik. Én persze nem érek annyit, ezért vagyok afféle hetedrangú ügyvéd, aki örül, ha

nem hal éhen. Nekem csak olyan klienseim vannak, mint a szegény Jackson.[30] Mit gondol, mit kerestem volna rajta, ha meg is nyerem az ügyét?

- Attól tartok, hogy jól megzsarolta volna - feleltem.

- Azt hiszi? Hát igen, azt tettem volna! - kiáltott fel dühösen. - Utóvégre nekem is meg kell élnem, nem?[31]

- Jacksonnak felesége van, gyermekei vannak - jegyeztem meg korholó hangon.

- Nekem is van feleségem, nekem is vannak gyermekeim! És ha én nem gondoskodom róluk, a kutya sem törődik velük!

Arca hirtelen ellágyult. Elővette zsebóráját, kinyitotta fedelét, és egy kis csoportképet mutatott. Az óra fedelébe ragasztott fénykép egy sovány asszonyt és két vézna kislányt ábrázolt.

- Nézze meg őket - mondta az ügyvéd. - Nehéz idők járnak ránk, sokat nélkülöztünk. Szerettem volna őket néhány hónapra vidékre küldeni. Rájuk férne egy kis jó levegő. Ha megnyertem volna Jackson pőrét, megtehettem volna. így azonban nincs rá pénz.

Amikor búcsúzni kezdtem, újra belefogott a siránkozásba.

- Sohasem jutok semmire, de nem azért, mert ügyetlen vagyok.

Itt van például ez a Jackson-ügy. Még ha megfeszülök is, akkor sem étek el semmit. Ingram ezredes és Caldwell bíró jó barátok. Nem mondom, hogy akkor is ellenem döntött volna, ha a tanúvallomások és keresztkérdések a javamra ütnek ki. De annyi bizonyos, hogy a bíró is hozzájárult a dologhoz. Nem engedte, hogy Jackson mellett kiálljon valaki. Ne felejtsük el, hogy Caldwell és Ingram ugyanabba a klubba járnak, ugyanannak a szabadkőműves páholynak a tagjai. Szomszédok is, villáik egy utcában vannak - olyan környéken, melyről én nem is álmodhatok. A két asszony átjár egymáshoz, együtt kártyáznak, szóval önkéntelenül is összetartanak.

- De mégis azt gondolja, hogy Jackson követelése jogos volt? - kérdeztem már a küszöbön.

- Nem gondolom, tudom. Amikor elvállaltam az ügyét, biztosra vettem, hogy megnyerem. Még szerencse, hogy nem beszéltem róla a feleségemnek. Nagy csalódás lett volna számára, hiszen annyira vágyódott egy kis nyaralásra. így sem lett belőle semmi, de legalább nem számított rá.

Következő utam Peter Donnellyhez vezetett, az egyik előmunkáshoz, akit Jackson ügyében kihallgattak.

- Mért nem hívta fel a bíróság figyelmét arra, hogy Jackson a saját lelkiismeretességének köszönheti balesetét? - kérdeztem. - Hiszen azért nyúlt a gépbe, hogy a kavics ne tegye tönkre.

Sokáig gondolkodott, mielőtt válaszolt volna. Még akkor is óvatosan körülnézett. - Mert a feleségem derék, jóságos asszony, és három édes gyermekem van - súgta. - Szeretem őket, és mindent megtennék értük.

- Nem értem - csodálkoztam.

- Hát hogy magyarázzam meg? Ha másképpen vallók, nem tett volna jót az egészségemnek.

- Azt akarja mondani...

---

30 A nagyvállalatok ügyvédjei általában korrupt eszközökkel dolgoztak. Feladatuk az volt, hogy mindenáron megvédjék ezeknek az erőszakos és telhetetlen tőkéseknek akár jogos, akár jogtalan érdekeit. Theodore Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke 1905-ben, a Harvard-egyetem avatóünnepségén tartott beszédében többek közt ezt mondotta: "Mindnyájan tudjuk, hogy a dolgok jelenlegi állapotában mivel foglalkozik az ügyvédi hivatás színe-virága. A legnagyobb befolyású, legjobban fizetett, legtekintélyesebb ügyvédek különleges művészete abból áll, hogy ötletes, merész és körmönfont jogi cselszövéseket dolgozzanak ki gazdag klienseik javára. így ezek az egyének és társulatok könnyen kibújnak a törvény rendelkezései alól, melyeknek célja a nagy vagyon korlátozása és szabályozása a közérdek szempontjából."

31 Jellegzetes példája a létért folyó gyilkos küzdelemnek, mely az akkori társadalom törvénye volt. Az emberek éhes farkasok módjára törtek egymásra. A nagy farkasok szétszaggatták a kis farkasokat. Jackson persze az egész társadalmi farkascsordában a leggyengébbek közé tartozott.

- Azt hát! - kiáltott fel szenvedélyesen. - Hát mit gondol, kérem?

Húsz éve dolgozom ebben a gyárban. Ekkora gyerek voltam, amikor már ott dolgoztam, az orsók mellett. Mindig igyekeztem, így lett belőlem előmunkás. Mindenki ellenem volt, a saját erőmből jutottam előre. Ha megfulladok, akkor sem nyújtotta volna ki senki a kezét értem. Valamikor a szakszervezethez tartoztam. De két sztrájk idején is hű maradtam a társulathoz. Nem akartam, hogy a porontyok éhezzenek. Elmondtak mindennek, áruló bitangnak, sztrájktörőnek. Nem ülnek mellém a kocsmában, hiába fizetném nekik akármit. Látja ezt a forradást a homlokomon? Ezt akkor kaptam, amikor megdobáltak tégladarabokkal. Az utolsó inasgyerek is kiköp, ha engem emlegetnek. Egyetlen barátom a társulat, nem áll mellettem más. A kenyerem, feleségem és gyermekeim élete függ tőlük. Most már mindent tud, nem?

- Mondja csak... Jackson hibás volt?

- Dehogy, kérem. Jog szerint járt volna neki a kártérítés. A legügyesebb munkásunk volt, sohasem volt vele semmi baj.

- És ezt nem merte megmondani?

Megrázta fejét.

- Hiszen megesküdött, hogy az igazat vallja, a teljes igazat, semmi mást, csupán az igazat! - figyelmeztettem ünnepélyesen.

Arca vörös lett, de nem nézett rám, hanem az ég felé.

- Nem bánom, ha testem és lelkem a pokolba jut is! - felelte. - Mindenre kész vagyok a családom kedvéért!

Azután Henry Dallas következett, a rókaképű felügyelő. Szemtelenül nézett rám, és nem volt hajlandó szóba állni velem. Egyetlen hangot sem tudtam kicsikarni belőle a bírói tárgyaláson tett tanúvallomásáról. De a másik előmunkással már jobban boldogultam. James Smith tagbaszakadt, durva arcú ember volt, és kissé megijedtem, amikor megláttam. Róla is az volt a benyomásom, hogy nem szabad akaratából cselekedett. Beszélgetés közben kiderült, hogy sokkal értelmesebb, mint gondoltam volna. Elismerte, akárcsak Peter Donnelly, hogy Jacksonnak joga lett volna a kártérítésre. Sőt még tovább ment egy lépéssel, és megbélyegezte a társulat eljárását. Szégyen és gyalázat, hogy ilyen hidegvérűen és szívtelenül hagyják nyomorogni munkásukat, aki az ő szolgálatukban rokkant meg. Hogy miért olyan embertelenek? Ezt is megmagyarázta. A gyárban gyakoriak a balesetek, és a társulat elvből szembehelyezkedik minden kártérítési igénnyel. Egy eset nem számítana, de a sok baleset következménye már éreztetné hatását a társulat üzleti mérlegében. Ezért küzdenek körömszakadtáig minden egyes kárigény ellen.

- Tudja, mit jelent ez a részvényeseknek? - mondta - Néhány százezer dollárt évente.

Eszembe jutott az osztalék, amit édesapám nemrég felvett, és a szép új ruha, amit akkor kaptam föle. Könyveket vásárolt az osztalékból. És eszembe jutott Ernest vádja, hogy ruhám véres, és lakásunk mennyezete is vértől csöpög. Hirtelen megborzadtam.

- Amikor vallomást tett a bíró előtt - fordultam az előmunkáshoz -, nem mutatott rá, hogy Jackson azért vesztette el karját, mert meg akarta menteni a gépet?

- Nem estem a fejem lágyára! - felelte keserű hangon. - Azt vallottam, hogy balesetét hanyagságának és vigyázatlanságának köszönheti, amiről a társulat nem tehet.

- Csakugyan vigyázatlanság volt?

- Nevezhetjük annak is, vagy aminek tetszik. Tény az, hogy az ember bizonyos idő múlva kifárad, és nem tud eléggé vigyázni magára.

James Smith mindjobban felkeltette érdeklődésemet.

- Maga úgy beszél, mint egy iskolázott ember - mondtam neki.

- Az is vagyok - felelte. - Középiskolát végeztem. Közben portás voltam, hogy el tudjam magam tartani. Be akartam iratkozni az egyetemre. De apám meghalt, és így gyári munkás lett belőlem.

Most még jobban megnéztem.

- A természettudományi szakra készültem - folytatta szinte szégyenkezve. - Nagyon szeretem az állatokat. De ahogy a gyárba kerültem, nem tudtam többé kiszabadulni.

Később előléptettek előmunkásnak, megházasodtam, jöttek a gyerekek, és... egy szó, mint száz, nem vagyok többé a magam ura.

- Mit akar ezzel mondani? - kérdeztem.

- Meg akarom magyarázni, mért vallottam a bíróság előtt úgy, ahogy említettem. Csak az utasítást követtem.

- Kinek az utasítását?

- Ingram ezredesét. Betanított rá, hogy mit mondjak.

- Jackson így vesztette el a pőrét - mondtam.

Bólintott, és arcát lassan elöntötte a vér.

- Pedig Jacksonnak felesége van és két kis gyermeke, akik most a legnagyobb nyomorba kerültek.

- Tudom - felelte halkan, és arca még jobban elsötétült.

- Mondja csak - kérdeztem tőle -, mit érzett az egész idő alatt?

Hogyan jutott el az iskolától odáig, hogy ilyen gyalázatos tanúvallomást tegyen?

A kérdés elég sértő volt, és nem vártam rá udvarias választ. De olyan haragra gyulladt, hogy megijedtem tőle. Vad káromkodásban tört ki, és öklével hadonászott, mintha meg akarna ütni.[32]

- Bocsánatot kérek - mondta aztán, amint kissé lecsillapodott. - Azt kérdezi, hogyan jutottam el idáig. Hát nem volt könnyű. De legjobb lesz, ha most már békében hagy. Amit meg akart tudni, megtudta. De mielőtt elmegy, figyelmeztetem valamire. Eszébe se jusson arra hivatkozni, amit tőlem hallott. %Nincs rá tanú, és énletagadom az utolsó szóig, érti? Még meg is esküszöm rá, hogy soha az életben nem láttam magát, meg is esküszöm rá, ha kell.

Elköszöntem Smithtől, és felkerestem édesapámat az egyetem vegyészeti intézetében. Itt legnagyobb meglepetésemre Ernesttel találkoztam. Megint erősen a szemembe nézett, és jól megszorította kezemet. Viselkedése olyan volt, mint legutóbb - a fesztelenség és félszegség furcsa keveréke. Egyetlen szóval sem említette legutóbbi beszélgetésünket, mintha teljesen elfelejtette volna. Én meg olyan hangulatban voltam, hogy nem is tudtam másra gondolni.

- Utánajártam Jackson ügyének - ez volt hozzá az első szavam.

Udvariasan, figyelmesen nézett rám, mintha kíváncsi lenne, mit akarok erről mondani. De szeméből láttam, hogy már előre tudja.

Igen, biztos benne, hogy legyőzött.

- Be kell vallanom, hogy nagyon csúnyán bántak el vele - kezdtem. - Most már magam is látom, hogy... véres a ruhám, és az otthonunk is csöpög a vértől.

- Nem kell eltúlozni a dolgot - vigasztalt. - Sajnálom már azt a durva hasonlatot. Csak azt akartam mondani vele, hogy kisebb osztalékkal és kevesebb jövedelemmel kellene beerniök maguknak is, ha Jacksont és társait kissé emberségesebb bánásmódban akarnák részesíteni.

- Soha életemben nem veszek többé új ruhát! - kiáltottam fel. - A történtek után nem találhatok többé örömet ilyesmiben.

Olyan alázatosan néztem rá, mintha a gyóntatóatyám előtt állnék. Ez az érzés megtört, de jól is esett. Ettől a pillanattól kezdve mindig úgy éreztem, hogy nála megnyugvást találok. Egész lényéből erő és nyugalom áradt.

- Gyerekes beszéd! - mosolygott. - Az sem segítene magán, ha ezentúl darócban járna. Ne felejtse el, hogy a kender- és jutagyárakban ugyanilyen állapotok uralkodnak. Átok tapad mindenre az egész vonalon. A mi gőgös civilizációnk, mellyel olyan nagyra vagyunk, vértől mocskos. Egy lépést sem tehetünk, sem maga, sem én - anélkül, hogy vérbe ne gázoljunk. Egyébként kivel beszélt a Jackson-ügyről?

---

32 Ez is jellemző annak a kornak a lelki világára. Az emberekben összegyűlt keserűség vagy pusztán az állati durvaság gyakran káromkodásokban "tört ki" - ahogy Avis Everhard írta. Voltak, akik csak mosolyogtak ezen, és férfiasnak tartották, az életerő jelének. Valójában a káromkodás a beteg társadalom egyik tünete volt.

Röviden elmondtam neki.

- Aljasok, de nem tehetnek róla - mondta. - Mindnyájan oda vannak láncolva az ipari gépezet szörnyű kerekéhez. És az a legszomorúbb benne, a legtragikusabb, hogy szívük legnemesebb érzelmeivel vannak odaláncolva. Az asszony, a gyermek, a gyenge, fiatal élet, amit legjobb ösztöneik parancsára oltalmazniuk kell. Ez az ösztön erősebb a szívük mélyén szunnyadó erkölcsi parancsoknál. Az én apám is! Hazudott, lopott, becstelen dolgokat követett el, hogy kenyeret tudjon adni nekem és testvéreimnek. ő is rabja volt az ipari gépezetnek, mely kitaposta belőle az élet utolsó szikráját.

- De maga már különb - mondtam neki -, maga már szabad ember.

- Nem egészen - felelte. - De óvakodtam megkötni magamat a szív láncaival. Gyakran örülök, hogy nincs gyermekem, pedig imádom a csöppségeket. Még ha meg is nősülök, nem lesznek gyermekeim. Nem lenne bátorságom ehhez.

- Nagyon helytelen elv! - kiáltottam fel megbotránkozva.

- Tudom - felelte szomorúan. - Nem is hirdetem másoknak, nem akarok általánosítani. Nálam a szükség, a kényszerűség szülte. Én forradalmár vagyok, és ez veszedelmes hivatás.

Mosolyogtam, mintha nem akarnám elhinni.

- Nem tartja olyan veszedelmesnek? - mosolygott. - Hát mi lenne, ha éjjel betörnék az édesapja szobájába, hogy elraboljam az osztalékot, amit a Sierra Textilgyártól kapott?

- Nem tanácsolom, hogy megtegye - feleltem. - Apa ott tartja revolverét az éjjeliszekrényen, az ágya mellett.

- És ha barátaimmal együtt összeszedném azt a másfél millió öntudatos proletárt,[33] hogy betörjünk valamennyi gazdag házba, és igazságosan elosszuk összeharácsolt kincseinket, mi lenne akkor?

Még nagyobb lövöldözés, mi?

- Remélem, eszébe se jut ilyesmit cselekedni.

- Pedig éppen ezt szeretném. Sőt nem érjük be azzal, hogy betörünk a gazdag emberek házába. El akarjuk foglalni a bányákat, a vasutakat, a bankokat, a gyárakat, még az áruraktárakat is - a vagyon valamennyi forrását. Ez a forradalom. Hogy veszéllyel jár? Meghiszem azt. Nagyobb lesz a lövöldözés, attól tartok, sokkal nagyobb, mint képzeljük. De nincs más választásunk. Mondtam már, belekeveredtünk a termelés hatalmas gépezetének fogaskerekei közé - ez sodor bennünket tovább, akár akarjuk, akár nem. Maga is láthatta az embereken, akikkel beszélt. Beszéljen még másokkal is. Keresse fel Ingram ezredest. A riportereket, akik nem írták meg Jackson esetét a lapokban, a szerkesztőket, akik a lapokat irányítják. Majd meglátja, hogy valamennyien csak a nagy gépezet rabszolgái.

Beszélgetésünk során később megkérdeztem tőle, mekkora valószínűsége van annak, hogy egy munkást valami ipari baleset érjen? Ernest kitűnően ismerte a statisztikai adatokat, és valóságos előadást tartott nekem erről a kérdésről.

- Már nagy irodalma van ennek - mondotta. - Nagy adatgyűjtés bizonyítja, hogy reggel ritkák a balesetek, de számuk egyre nő a későbbi órákban, amint a munkás fokozatosan elfárad, és az agya meg az izmai lassabban működnek.

- Igen, ezt már tudom - mondtam.

- De arra még nem gondolt, hogy édesapja testi épsége sokkal nagyobb biztonságban van, mint egy gyári munkásé. Háromszor annyi esélye van rá, hogy épkézláb ember maradjon. Az életbiztosító-társaságok nagyon jól tudják ezt.[34] A professzor úrnak évi

---

33 Célzás a szocialista szavazatok számára az Egyesült Államokban 1910-ben. A baloldali szavazatok számának fokozatos emelkedése világosan mutatja a forradalmi érzület gyors növekedését. Ez a szám 1888-ban csak 2068 volt, 1902-ben 127 713, míg 1904-ben már 435 040. Később, 1908-ban már 1 108 427 és 1910-ben 1 688 211. (J*ack Londonnak az 1908-as és 1910-es választásokra vonatkozó számadatai képzelet alkotta adatok. - A Ford.*)

34 Azokban a farkasidőkben egyetlen ember sem érezte magát biztonságban, akármekkora vagyont gyűjtött is össze. Hogy családjuk jövőjéről gondoskodjanak, az emberek kieszelték az életbiztosítás intézményét. A mi értelmes korszakunkban az egész ügy nevetséges képtelenségnek tűnik. De

négy dollár és húsz centet kellett fizetnie egy ezerdolláros balesetbiztosításért. Ugyanezért a kötvényért egy munkásnak tizenöt dollár díjat számítanak.

- És mit számítanak magának? - kérdeztem, és ebben a pillanatban ráeszméltem arra, hogy valóban aggódom az életéért.

- Én forradalmár vagyok - legyintett a kezével -, és így könnyen megtörténhetik, hogy megsebesülök vagy megölnek. Erre körülbelül nyolcszor akkora esélyem van, mint egy gyári munkásnak. Képzett vegyészeknek, akik robbanóanyagokkal dolgoznak, a biztosítótársaságok nyolcszor akkora életbiztosítási díjat számítanak fel, mint a közönséges munkásoknak. Az én életbiztosításomat, azt hiszem, nem is vállalnák. De miért kérdezi?

Szempillám megremegett, és éreztem, hogy a meleg vér elönti arcomat. Nem azért, mert kitalálta, hogy aggódom érte. Rajtakaptam magamat eddig nem sejtett érzelmeimen.

Édesapám bejött, és készülődni kezdett, hogy együtt távozzunk.

Ernest még az előbb elbúcsúzott. Csak azért jött be apához, hogy visszahozzon néhány könyvet, amit kölcsönkért tőle. Mielőtt távozott, hozzám fordult:

- Ha mindenáron fel akarja borítani lelki békességét, mint ahogy én tettem a püspökkel, keresse fel Mrs. Wicksont és Mrs. Pertonwaithe-t. A két hölgy férje a textilgyár két főrészvényese. Mint mindenki, ők is a gépezethez vannak láncolva, csak történetesen a tetején ülnek, nem az alján, mint a munkások.

---

akkoriban nagyon komolyan vették, és bíztak benne. Pedig gyakran megesett, hogy a biztosítótársaságok tartalék tőkéjét éppen azok az igazgatók tékozolták el, akikre rábízták.

IV. A GÉP RABSZOLGÁI

Minél többet gondoltam Jackson karjára, annál jobban megrendültem. Most láttam először az igazi életet, most kerültem szembe először a valósággal. Egyetemi tanulmányaim, könyveim, a kultúra máza - mindez nem volt valóság. Eddig csak elméleteket tanultam az életről és a társadalomról. Papíron, nyomtatott betűkkel nagyon jól festett, de csak káprázat volt, illúzió. Jackson karja már a véres valósághoz tartozott. "Tényeket kérek, kézzelfogható tényeket!" - csengett fülembe Ernest szava. Kezdetben nem akartam elhinni azt a szörnyűséget, hogy egész társadalmunk alapja vér és erőszak. De itt volt Jackson. Nem verhettem ki fejemből, gondolataim folyvást visszatértek hozzá, mint ahogy az iránytű az Északi-sark felé fordul.

Gyalázatosán bántak vele. Odaadta karját mások vagyonáért, és még a vérdíjat is megtagadták tőle, hogy a részvényeseknek nagyobb osztalékot fizethessenek. Személyesen ismertem sok előkelő családot, aki napsugaras jólétben élt ezekből az osztalékokból - Jackson véréből. És Jackson bizonyára csak egy a sok közüL Százezreket nyomorgatnak ilyen közömbösen és kegyetlenül, csak én nem tudok róluk. Eszembe jutott a chicagói asszony, aki heti kilencven centért robotol, és eszembe jutottak a délvidéki pamutgyárak gyermekrabszolgái, akikről Ernest beszélt. Szinte láttam vézna ujjaikat, amint azon a kelmén dolgoznak, melyből az én ruhám is készült. Jackson vére is ráfröccsent láthatatlanul, Jacksoné, akit nem tudtam elfelejteni.

Úgy éreztem, hogy egy szédítő szakadék peremén állok, és most látom először az élet sötét mélységeit. Egész világom megváltozott. Apám szeme is kinyílt. Ernest napról napra nagyobb hatással volt rá. Aztán itt van a püspök. Amikor utoljára láttam, olyan volt, mint egy beteg ember. Szemében lázas idegfeszültség tükröződött. Hallottam, hogy Ernest betartotta ígéretét, és sétára vitte a püspököt a poklokon keresztül. Hogy milyen jelenetek szemtanúja volt, nem tudom, mert a püspök nem beszélt róla. De láttam, hogy nagyon megrendítette.

Néha megbántam, hogy belekeveredtem ezekbe a dolgokba, és haraggal gondoltam Ernestre, akinek mindezt köszönhetem. Olyan boldogan és békésen éltünk, minek jött közénk, hogy nyugalmunkat felborítsa! De a következő pillanatban elszégyelltem magam. Sóhajom a megzavart kényelem léha sóhaja volt, az igazság elárulása. Akkor megint úgy láttam Ernestet, mint az igazság apostolát, lángoló szemekkel, sugárzó homlokkal, az arkangyalok bátorságával arcán. Hiszen csak az igazságért harcol, a szegények és elnyomottak igazságáért! És mögötte vagy fölötte megpillantottam egy másik alakot, Krisztus alakját. ő is a szegények és elnyomottak védelmére kelt a papok és farizeusok hatalmával szemben. Aztán eszembe jutott fájdalmas halála a kereszten, szívem elszorult, és Ernestért reszketett. Talán reá is ilyen halál vár, elszántsága, bátorsága, csatakürthangja pusztulásba sodorja.

Most már tudtam, hogy szeretem. Égtem a vágytól, hogy segítsek rajta, vigasztaljam, oltalmazzam. Életére gondoltam, nyers, szegényes életére. Apjára gondoltam, aki hazudott és lopott, halálra dolgozta magát, hogy családját megmentse a nyomortól. De hiába - Ernest már tízéves korában a gyárban dolgozott. Szerettem volna átkarolni nyakát, hogy mellemen pihenjen a feje, mely csupa gond és gondolat. Istenem, ha csak rövid időre is könnyíteni tudnék a sorsán!

Egyházközségünk legközelebbi társadalmi összejövetelén megláttam Ingram ezredest. Jól ismertem, ő is ismert engem gyermekkorom óta. Lesbe álltam, és tőrbe csaltam egy

sarokban, a nagy szobapálmák mögött. Persze nem sejtett semmit. Szokásos udvariasságával, vidám arccal nyújtotta felém kezét. Mindig bájos ember volt, lovagias, tapintatos. Ami meg a külsejét illeti, társaságunkban senki sem vehette fel vele a versenyt. Még a köztiszteletben álló ezüst hajú egyetemi rektor is talmi méltóság, szürke jelenség volt hozzá képest.

Pedig Ingram ezredes éppen olyan rabszolga volt, mint a nagy gépezet legegyszerűbb munkásai. Neki sem volt szabad akarata. Sohasem felejtem el azt a változást, ami végbement rajta, amikor szóvá tettem előtte Jackson esetét. Ingram fölényes mosolya egyszerre eltűnt, fegyelmezett arca eltorzult, szemében rémület tükröződött. Rémület és düh fogta el, akárcsak James Smithet. Csak éppen hogy nem káromkodott. Ettől a csekély különbségtől eltekintve, ugyanúgy viselkedett, mint Smith. Szellemes ötletességéről híres ember volt, de most humora is cserbenhagyta. Riadtan körülnézett, mintha ösztönszerűen egérutat keresne. De, mondom, tőrbe csaltam, elálltam útját a sarokban, a nagy dézsákba állított pálmafák közt.

Jackson? Mit akarok tőle? Mi jut eszembe, hogy megemlítem? A gyomra kavarog, ha ezt a nevet hallja. Tréfa akar ez lenni? Igen ízléstelen tréfa és fölötte tapintatlan. Hát nem tudom, hogy hivatalos ügyekben személyes érzelmek nem számítanak nála? Érzelmeit otthonhagyja, ha elmegy a bíróságra. Ott ő csak egy gép, egy gondolkodó gép.

- Mégis szeretném tudni, megillette volna Jacksont a kártérítés? - kérdeztem.

- Persze hogy meg - felelte. - Helyesebben szólva, mint magánember úgy érzem, hogy megillette volna. De ennek semmi köze az ügy jogi részéhez.

Fellélegzett, és kezével végigsimította haját. Első meglepetéséből felocsúdva, kezdte összeszedni magát.

- Tessék megmondani nekem - faggattam tovább -, van-e valami köze a jognak az igazsághoz?

- Az igazsághoz nem, inkább valami máshoz - felelte most már mosolyogva. - Inkább egy másik három szótagú szóhoz.

- A hatalomhoz? - kérdeztem álmélkodva.

Az ügyvéd komolyan bólintott.

- Akkor az önök mestersége nagyon szomorú - folytattam. - Folyton az igazságról beszélnek, pedig tudják, hogy munkájuknak semmi köze hozzá.

- No nem egészen, nem egészen - dünnyögte. - A dologban éppen az a meglepő, hogy nagyjában mégiscsak az igazságot szolgáljuk.

- Nagyjában? - ismételtem ajkbiggyesztve. - Most már nem beszél őszintén.

Ingram ezredes elpirult - sohasem képzeltem volna, hogy el tud pirulni. Megint aggodalmasan körülnézett, de én következetesen elálltam az útját.

- Még egy kérdést, ezredes úr. Ha valaki állandóan alárendeli személyes meggyőződését hivatásának, nem fizeti meg az árát? Nem afféle szellemi öncsonkítás ez, melytől a jelleme is elsatnyul?

Nem kaptam választ. Ingram ezredes villámgyorsan keresztülosont két pálma között. Az egyiket fel is döntötte, amint dicstelenül megfutamodott.

A következő lépésem az volt, hogy a napilapokhoz fordultam. Levelet írtam a szerkesztőknek, nyugodt, mérsékelt, tárgyilagos levelet. Nem vádoltam az embereket, akikkel beszéltem, meg sem említettem őket. Csak feltártam a száraz tényeket. Hogy Jackson hány évet töltött a Sierra szolgálatában, miért vesztette el a karját, és milyen nyomorban él most. A három helyi napilap nem közölte levelemet, a két hetilap sem.

Akkor elcsíptem Percy Laytont. Még az egyetemről ismertem. Szigorlatai után újságíró lett, most afféle riportertanonc volt a legnagyobb napilapnál. Mosolygott, amikor megkérdeztem tőle, miért nem közölték a levelemet az újságok?

- Szerkesztőségi politika - mondta. - Ebbe nincs beleszólásom.

Csakis a főszerkesztőtől függ.

- És miért nem hajlandó ezt az ügyet szellőztetni?

- Mert a nagyvállalatok nótáját kell fújnunk. Megvásároltak minket szőröstül-bőröstül. Maga hiába küld be olyan cikket, ami esetleg kellemetlen lehet nekik. Még akkor sem közöljük, ha megfizeti millimétersoronként, mint a hirdetéseket. Eh, mit beszélek! Még a hirdetési tarifa tízszereséért sem juthat egy ilyen cikk a nyilvánosság elé. Ha közülünk valaki megpróbálná becsempészni, elveszítené állását.

- És maga személyesen helyesli ezt? - kérdeztem. - Úgy veszem észre, abból áll a munkája, hogy kicsavarja az igazságot szerkesztője utasítására, aki maga is a nagy részvénytársaságok parancsát követi.

- Én igazán nem tehetek róla! - felelte elkomorodva, de aztán eszébe jutott valami, és arca megint felderült. - Ami engem illet, az én lelkiismeretem tiszta. Én nem írok hazug cikkeket. Persze mindennap akad valami, ami kellemetlen és utálatos. Hiába, ez már a napi munkámhoz tartozik. Ilyen az élet - tette hozzá kamaszosan.

- De valamikor maga is szerkesztő lesz, és akkor folytatja a lap régi üzleti politikáját.

- Hol vagyok még attól? - felelte. - Addig kellőképp megkérgesedem.

- De mivel még nem kérgesedett meg, árulja el őszintén, hogyan vélekedik erről a dologról?

- Sehogy! - felelte gyorsan. - Egyáltalán nem gondolkodom.

Annyit már megtanultam, hogy nem szabad a saját fejemmel gondolkodnom, ha boldogulni akarok az újságnál. Hát ehhez tartom magam.

Komoly arccal bólogatott, mint egy kis bölcs.

- És az igazság? Amit szolgálnia kellene? Hiszen ez az újságíró hivatása, nem?

- Maga nem érti ezt a szakmát. Persze hogy az igazságot szolgáljuk. Akármit írunk, az igazság végül mégis győzedelmeskedik. Akkor hol itt a baj?

- Igaza van - feleltem, de sikoltozni szerettem volna elkeseredésemben. Fájt a szívem ezért a fiúért, aki már ilyen fiatalon megtanulta a megalkuvást.

Mindjobban keresztülláttam saját társadalmi osztályom hazugságain. A fátyol mögül rút valóság vigyorgott rám. Mintha valamennyien hallgatólagosan összeesküdtek volna, hogy Jackson ügyét agyonhallgassák. Valósággal csodáltam a szánalmasan siránkozó kis ügyvéd bátorságát, hogy egyáltalában el merte vállalni Jackson ügyét. Persze az összeesküvés nem irányult Jackson személye ellen.

Nem róla volt szó, hanem a többi munkásról - valamennyiről. Ha igazat adnak az egyiknek, jön a többi. A rést el kell tömni, nem szabad példát teremteni.

De ha így áll a dolog, akkor a mi egész társadalmunk hazugságra épült. Visszariadtam ettől a következtetéstől, pedig el kellett fogadnom. Azt hittem, semmi közöm Jackson karjához. Most már láttam, hogy sorsáért én is felelős vagyok.

Beszéltem a Sierra textilgyár két főrészvényesével is. Nem sikerült megrendítenem Mr. Wickson és Mr. Pertonwaithe nyugalmát. Valami fölényes világfelfogásról tettek tanúságot. Arisztokratikus etikának, az uralkodó osztály erkölcsi felfogásának nevezném ezt.[35]

Nagyképűen beszéltek velem, apai hangon, leereszkedően, fiatalságomat és tapasztalatlanságomat emlegetve. Vannak üzleti elvek, amiket én nem érthetek meg, termelési problémák, melyek olyan bonyolultak, hogy fogalmam sem lehet róluk. Láttam, hogy nem jutok velük semmire. Abban a meggyőződésben éltek, hogy nagy szolgálatokat tesznek a társadalomnak, és mindnyájan nekik köszönhetjük kenyerünket. Mihez kezdene a nép, ha ők nem gondoskodnának arról, hogy munkája legyen!

Amikor újra találkoztam Ernesttel, elmeséltem neki legutóbbi élményeimet. Úgy nézett rám, mintha nagyon meg lenne elégedve.

---

35 Jóval Avis Everhard születése előtt élt egy John Stuart Mill - *John Stuart Mill angol polgári filozófus és közgazdász (1806-1873). A Szabadságról című tanulmányát 1854-ben írta. (A Ford.)* - nevű bölcselő, aki a Szabadságról szóló tanulmányában ezt írta: "Az uralkodó osztály mindenkor és mindenhol megteremti a maga erkölcstanát, mely többnyire osztályérdekéből és fölényes osztálygőgjéből fakad."

- Remek - mondta -, igazán remek. Kezdi kiásni magának az igazságot. Saját tapasztalataiból arra a következtetésre jut, hogy a kapitalista társadalomban nincs szabad ember. Ha nem veszi rossz néven, hogy ilyen komoly dologban az írek tréfás kifejezésmódjával élek: nincs szabad ember, kivéve a nagytőkést, aki ugyancsak rabszolga. Biztos benne, hogy helyesen cselekszik, vagyis előítéleteinek a rabszolgája. Ez a legnevetségesebb az egész dologban, de az emberi természetből fakad. Minden gonosztevő belekapaszkodik valamibe, hogy gazságát önmaga előtt igazolja.

- Ezt nem értem egészen - mondtam.

- Pedig elég egyszerű. Tegyük fel, hogy a nagy üzletemberek valami ocsmány dolgot akarnak elkövetni. Addig forgatják agyukban, míg végre találnak valami közgazdasági, valláserkölcsi vagy filozófiai formulát, melynek értelmében szinte kötelességük azt a gazságot elkövetni. Akkor aztán könnyű szívvel hozzálátnak. Nem veszik észre az emberi gondolkodás egyik gyöngeségét - hogy a kívánság a gondolat apja. Logikájuk felületes, valódi jezsuiták. Még azt is elvárják, hogy akinek a tyúkszemére lépnek, hálásan kezet csókoljon nekik. Kedvenc tételük az a mese, hogy okosabbak a többi embernél, és jobban értenek mindenhez. Ebből következik, hogy joguk van az emberiség kenyértarisznyájának kezeléséhez. Saját belátásuk szerint osztogatják a morzsákat a többieknek. Még az Isten kegyelméből uralkodó királyok legendáját is feltámasztották. Ők a gazdasági élet koronázatlan királyai, bár szerényen csak vezérigazgatóknak nevezik magukat.[36]

- Igen - mondtam -, az üzletemberek ilyenek.

- És az a baj, hogy csak üzletemberek. Nem filozófusok. Nem biológusok, nem szociológusok. Mert ha azok is volnának, mégiscsak eltalálnák valahogy, mit kell tenniök az emberiség érdekében.

De csak az üzlethez értenek, és egyébként korlátoltak, ostobák. Fogalmuk sincs a társadalom törvényeiről és szükségleteiről. Mégis kezükben tartják milliók és milliók sorsát. Eljön még az idő, amikor a történelem megvető mosollyal mond róluk ítéletet.

Ezek után már nem is csodálkoztam, amikor a két főrészvényes feleségével beszéltem. "Társaságbeli hölgyek" voltak, pazar palotákban laktak. De még egy egész csomó más otthonuk is volt, a hegyek közt, tavak mentén, a tengerparton - mindenfelé. Szolgák serege gondoskodott kényelmükről. De ők maguk is "dolgoztak", lázas társadalmi tevékenységet folytattak. Támogatták a művészeket, az egyetemet, az egyházakat, a lelkészek földig hajoltak előttük[37] alázatos hálájukban. Hatalom volt ennek a két asszonynak a kezében, komoly hatalom, olyan korlátlan pénzösszegek felett rendelkeztek. Ernest később felhívta a figyelmemet arra, hogy ilyen nők támogatják a szellem embereit, és irányítják gondolataikat.[38]

Sok tekintetben férjüket majmolták, ugyanolyan nagyképűen beszéltek a gazdagok kötelességeiről és felelősségéről. Ugyanazt az erkölcstant hirdették - a gazdagok osztályetikáját. Persze, csak üres fecsegés volt az egész, maguk sem értették.

Ők is ideges bosszúsággal néztek rám, amikor a Jackson család nyomoráról beszéltem nekik. Megkérdeztem, miért nem támogatják legalább jótékony adományaikkal ezt a

---

36 Amerikában iparkapitányoknak hívták őket. Gőgjük a felhőkig ért. George F. Baer,1 1902-ben, amikor az Anthracite Széntröszt elnökévé választották, a sajtóban megjelent beszámolók szerint a következő kijelentést tette: "A munkások jogainak szabályozására és érdekeinek megvédésére olyan keresztény férfiak hivatottak, kikre Isten végtelen bölcsesegében, nagy vagyont bízott és a velejáró komoly felelősségérzetet“. (*George Frederick Baer (1842-1914) egy szénipari tröszt elnöke; 1902-bcn ő vezette a szénbánya-tulajdonosok harcát a bányászsztrájk ellen. - A Ford.*)

37 Az egyház mintha erre az álláspontra helyezkedett volna azokban az időkben: "A pénzetek piszkos, de azért csak hozzátok ide."

38 Ha társadalmi életről beszélünk, nem szabad összetévesztenünk két hasonlóan hangzó fogalmat: a társaságot és a társadalmat. A társaság azokban az időkben naplopók kis körét jelentette, néha vonzó, csillogó nőket és férfiakat, akik mégiscsak herék voltak, és a dolgozókon élősködtek. A dolgozóknak nem volt sem idejük, sem alkalmuk arra, hogy társadalmi életet éljenek. Erre egyébként még az igazi üzletemberek is alig értek rá. A társadalom mai értelmében a dolgozók társadalma, melynek még játékaiis komoly célokat szolgálnak.

szerencsétlen családot? Azt felelték, hogy tudják a kötelességüket, és nincs szükségük kioktatásra. Könyörögtem nekik, hogy tegyenek valamit azért az emberért.

Kereken megtagadták. Érdekes, hogy szinte szóról szóra ugyanazt a választ kaptam tőlük, pedig külön-külön beszéltem velük, és egyik sem tudta, hogy a másikat is felkerestem. Válaszuk lényege az volt, hogy nem kívánják jutalomban részesíteni a hanyagságot. Ezzel csak ártanának a szegény munkásoknak, mert leszoktatnák arról, hogy vigyázzanak a testi épségükre.[39]

A legmegdöbbentőbb az volt, hogy a két asszony egészen őszintén beszélt. Teljesen áthatotta őket a meggyőződés, hogy afféle félistenek, akik magasabb elvi szempontokból nézik a világot. Osztályetikájukban minden cselekedetükre igazolást találtak. Amikor kiléptem Mrs. Pertonwaithe palotájából az utcára, eszembe jutott Ernest megjegyzése. Igen, ezek is a nagy ipari gépezet rabszolgái, csak éppen a rendszer tetejére kötötték őket.

---

39 Az Outlook című hetilap (*Amerikai polgári hetilap. 1893 és 1935 között jelent meg.* - A Ford.) - mely nagyon komoly folyóirat volt azokban az időkben - 1906. augusztus 18-i számában beszámol egy balesetről, melynek során egy gyári munkás elvesztette fél karját a tépőgépnél. A részletek nagyon hasonlítanak Jackson esetéhez, ahogy Avis Everhard feljegyzései elénk tárják.

V. A VÁNDORKLUB

Ernest most már gyakran megfordult házunkban. Apám társasága vonzotta vagy a vitatkozó összejövetelek, amiket rendezett? Úgy éreztem, nekem is részem van abban, hogy olyan gyakran ellátogat hozzánk, és ez a hízelgő sejtelem csakhamar valónak bizonyult. Ernest Everhard szerelmes volt - és olyan udvarló, hogy különbet álmodni sem lehet. Mind forróbban és hosszasabban szorongatta kezemet, a néma kérdés pedig, mely szemében égett, mind beszédesebb és sürgetőbb lett.

Amikor megismerkedtem vele, első benyomásom nem volt kedvező. De csakhamar felébredt bennem az érdeklődés iránta. Azután jött egy időszak, amikor valósággal visszataszítónak tartottam. Olyan kíméletlenül támadta baráti körömet, hogy szinte meggyűlöltem. De amikor kiderült, hogy heves, nyers, keserű szavai indokoltak, és nem alaptalanul ócsárolta osztályomat, ellenállásom egyszerre összeomlott. Most már elhittem minden szavát, és elfogadtam nézeteit. Szemem előtt tépte le az álszenteskedő, nagyképű társadalom álarcát, és megmutatta a valóságot, mely kellemetlen volt, elrettentő - de igaz.

Amint mondtam, álmodni sem lehetett különb udvarlót. Egy leány, aki huszonnégy éves koráig egyetemi városban élt, már meg tudja ezt ítélni. Nekem is udvaroltak már csupasz képű diákok és deres hajú professzorok, atlétikai bajnokok és futballcsillagok.

Egyik sem volt olyan bátor, mint Ernest. Észre se vettem, és már megölelt, ajkát számhoz szorította még mielőtt tiltakozni vagy ellenkezni tudtam volna. Mindent komolyan vett, és tudtam,.hogy ez sem tréfa vagy játék nála; így nevetséges lett volna megsértődnöm vagy úgy viselkednem, ahogy lányok hasonló helyzetben viselkedni szoktak. Szenvedélye nyíltságával és őszinteségével egyszerűen levett a lábamról. Nem kérte meg a kezemet. Megölelt, megcsókolt, és magától értetődőnek tekintette, hogy ettől a perctől kezdve a menyasszonya vagyok. Erről nem is vitatkoztunk. A vita csak arról folyt - és ez is jóval később -, hogy mikor tartsuk meg az esküvőt.

Erre még nem volt példa, és úgy éreztem, hogy csak álom az egész.

De bevált, ahogy Ernest szokta mondani, és kiállta a valóság próbáját. Mert rábíztam az életemet, és szerencsés elhatározás volt, nem is bántam meg soha. Pedig az első hetekben féltem a jövőtől, és szemrehányást tettem magamnak, hogy minden meggondolás nélkül, ilyen gyorsan és hirtelen engedtem ennek a szenvedélyes szerelemnek. De aggodalmam alaptalannak bizonyult. Nem volt még asszony, akit sorsa gyengédebb, önzetlenebb, jobb férjjel ajándékozott volna meg. A gyengédség és hevesség éppen olyan furcsán találkozott benne, mint modorának fölényessége és félszegsége.

Hogy szerettem azt a kis félszegségét, melyet sohasem tudott teljesen levetkőzni! Valahányszor belépett szalonunkba, eszembe jutott a tréfás angol mondás: Úgy rontott be, mint bika a porcelánboltba.[40]

---

40 Akkoriban a gazdagok, de még a szegényebb emberek is, telerakták lakásukat mindenféle haszontalan limlommal és mütyürkével. ízlésük még nem volt olyan fejlett, hogy értékelje az egyszerűséget. Ezek a szalonok valóságos múzeumok voltak, ami nagyon megnehezítette a takarítást. Porolni, örökké csak porolni - ez volt a legfőbb gond. Ezernyi módon lehetővé tették, hogy a por összegyűljön, és nem tudtak szabadulni tőle.

Ha tudat alatt még volt is egy kis kétely bennem abban a tekintetben, hogy igazán szeretem-e, az is eloszlott a Philomath Klubban[41] - azon a csodálatos vitaestén, amikor Ernest megtáncoltatta az oroszlánt saját barlangjában. A Philomath Klub a csendes-óceáni partvidék legelőkelőbb és legzárkózottabb egyesülete volt. Hogy miért nevezték el így, azt majd mindjárt meglátjuk. A görög szót, melyet a klub nevéül választott, egyszerűbben így lehetne kifejezni: a tudás barátai, tanulni vágyó emberek társasköre. Miss Brentwood alapította, egy milliomos vénkisasszony. A klub volt a férje, a családja, a kedvenc játékszere. Tagjai a környék leggazdagabb emberei voltak - közülük is csak azok, akik erős akaratukkal vezető szerephez jutottak, és a maguk módja szerint a tudást, a szellemi életet is értékelték.

A Philomathnak nem volt saját székháza. Nem - nem tartozott azok közé a klubok közé, melyeknek városi palotája van bálteremmel, bárral és kártyaszobával, nyári klubháza is valami szép helyen, uszodával és golfpályával. Vándorklub volt. Havonta egyszer gyűltek össze - mindig egy másik klubtag otthonában, hogy meghallgassanak egy felolvasást, és megvitassák. A felolvasókat vagy előadókat pénzért szerződtették. Ha New Yorkban egy tudós felfedezett valamit - például híressé vált a rádium új alkalmazásával -, a klub azonnal írt neki, és meghívta. Fejedelmi tiszteletdíjat kapott, és útiköltségeit is megfizették persze. Ha egy sarkutazó visszatért kalandos útjáról, ha egy író új könyvével, egy művész új alkotásával az érdeklődés középpontjába került, a klub azonnal lecsapott rá, és elhozatta. Az összejöveteleken csak a tagok vehettek részt. A klub elvei közé tartozott, hogy vendégeket nem enged be, újságírókat pedig még kevésbé. A lapokban egy szó sem jelenhetett meg arról, ami az összejöveteleken elhangzott. Ennek az volt az előnye, hogy ismert nevű politikusok, nagy államférfiak is el mertek jönni, és őszintén elmondhatták véleményüket a legkényesebb kérdésekről is.

Kezemben van az az összegyűrt levél, amit Ernest írt nekem húsz évvel ezelőtt. Térdemen kisimítom, és kiírom belőle a következő részt:

"Édesapád tagja a Philomathnak, és így magával vihet, a vendégtilalom családtagokra nem vonatkozik. Okvetlenül légy ott kedd este. Megígérem, hogy nem lesz okod megbánni. Eddig, hasonló társaságban még nagyon szelíden viselkedtem. De most megrázom őket a te kedvedért. Hadd csattogtassák a fogukat egy kicsit, üvöltsenek, mint a farkasok. Már megmostam a fejüket egypárszor, de csak elvi kérdésekről volt szó. Az efféle erkölcsprédikációt fölényesen eltűrik, még mosolyognak is rajta. De most a pénzeszsákjukról lesz szó, és ebben már nem értik a tréfát. Az előkelő urak! Az uralkodó osztály! Megmutatom neked, milyen primitív ragadozó állatok. Ha eljössz, meglátod az ősembert frakkban, a barlanglakót borotvált arccal és manikűrözött körömmel, amint felhorkan, és tajtékzó szájjal marakszik egy koncért. Pazar üvöltözést rendezek neked, hogy végre megértsed a fenevad természetét."

Igen, ezt írta. De nézzük csak tovább:

"Persze, ők nem így gondolták. Azért hívtak meg, hogy darabokra tépjenek. Miss Brentwood fejecskéjében született meg a jó ötlet. Ostobaságában néhány célzással elárulta, hogyan képzeli az egészet. Nem az első eset, hogy klubtársait ilyen szórakozásban részesíti. Járt már náluk néhány jámbor, ábrándos társadalomjavító, akinek alaposan ellátták a baját. Isteni móka volt. Miss Brentwood azt hiszi, én is olyan jámbor vagyok, mint a Riska tehén, vagy ha karmolok is, majd ölükbe vesznek, és megcirógatnak, mint egy kiscicát. Nem tagadom, ravaszkodtam egy kicsit. Úgy beszéltem vele, hogy ne ijedjen meg tőlem. Kezdetben kissé aggódott, de beszélgetésünk során meggyőződött róla, hogy nem vagyok veszedelmes. Csinos honoráriumot kapok - kétszázötven dollárt -, nem is lehet kevesebbet ajánlani egy híres forradalmárnak, akit egyszer majdnem megválasztottak kormányzónak. Megkért, hogy frakkba öltözzem. Ne haragudjak, de ez kötelező. Még soha életemben nem viseltem ilyen maskarát. Majd kölcsönzők egyet valahol. A nagy megtiszteltetés megér egy kis áldozatot."

Akkor nevettem a legjobban, amikor megtudtam, hogy az összejövetelt ezúttal éppen Mr. Pertonwaithe házában tartják meg. Kölcsönkért székeket állítottak fel a nagy

41 A philo - prefixumból és manthanein - tanulni (gör.) igéből alkotott szó: a philomath a. m. tudománykedvelő. *(A ford.)*

szalonban, hiszen kétszáz klubtagra számítottak - körülbelül ennyi úr és hölgy jött el, hogy meghallgassa Ernestet. A társaság színe-java, a közgazdasági élet egész vezérkara. Az első percekben azzal szórakoztam, hogy összeszámoltam magamban, milyen vagyont képviselnek. Az összeg együttesen több száz millió dollárra rúgott. És a jelenlevők zöme nem tartozott a naplopó milliomosok kasztjához. Inkább olyan emberek voltak, akik tevékenyen részt vettek a nagyipar irányításában és a politikai életben.

Már mindnyájan helyet foglaltunk, amikor Miss Brentwood bevezette Ernestet. Minden fej felé fordult. Csakugyan frakkban volt, és hatalmas feje, széles válla pompásan érvényesült. De mozdulataiban felfedeztem azt a kis félszegséget, mely még kedvesebbé tette. Szerettem volna felugrani, hogy odaszaladjak hozzá és megcsókoljam. De csak néztem, és ez is nagy boldogság volt. Éreztem keze szorítását, ajka érintését. Olyan büszkeség fogott el, hogy majdnem felkiáltottam: "Látjátok ezt az embert? Az én szerelmem! Ezernyi gondolat foglalkoztatja, de ha rám gondol, megfeledkezik mindenről."

Miss Brentwood bemutatta Ernestet Van Gilbert ezredesnek. Tudtam, hogy a mai összejövetelen az ezredes fog elnökölni. Persze nem volt katona, csak hiúságból használta ezt a címet. Valójában a legnagyobb részvénytársaság ügyésze volt, maga is mérhetetlenül gazdag. A legkisebb honorárium, amit elfogadni kegyeskedett, százezer dollár volt. Nagy jogtudósnak tartották. A törvény puha anyag volt a kezében, úgy gyúrta és formálta, ahogy érdekei megkívánták. Külsőre ódivatú embernek látszott, úgy is szónokolt, mint a régiek, de tudás, ötletesség és merész képzelet tekintetében bátran felvehette a versenyt a fiatalokkal. Kisujjában volt minden paragrafus. Akkor tűnt fel először, amikor sikerült megdöntenie a Shardwell-féle végrendeletet.[42] Ez a hagyatéki per ötszázezer dollárt hozott neki. Ettől kezdve karrierje rakéta módjára szökkent a magasba. Sokan Amerika legnagyobb ügyvédjének tartották, de ha a három első ügyvédet emlegették, neve okvetlenül köztük volt.

Van Gilbert ezredes felállt, és néhány gondosan megválasztott szóval bemutatta Ernestet a társaságnak. Tréfás hangnemben megkérte az urakat és hölgyeket, fogadják szívesen ezt a félelmetes forradalmárt és a munkásosztály nagyra becsült képviselőjét. Mindenki mosolygott, megértették a finom iróniát. Csak én lettem dühös, és aggódva néztem Ernestre. Amikor arcát megláttam, még jobban bosszankodtam. Még a homlokát sem ráncolta össze a burkolt gúnyolódásra, mintha észre se vette volna. Ott ült az előadóasztalnál lomhán, álmosan, szelíden, mint valami ostoba fajankó. Egy pillanatra elszorult a szívem. Ernest megijedt - ez a művelt, gazdag, előkelő társaság levette a lábáról. De a következő percben már én is mosolyogtam. Nem, engem nem csaphat be. Csak játszik a többi ékkel, ahogy ujja köré csavarta Miss Brentwoodot is, aki az asztalnál a főhelyen ült, és szüntelenül jobbra-balra forgatta fejét. Büszke volt rá, hogy klubtársainak ilyen mulatságos estét szerzett, és boldogan hallgatta az elismerő megjegyzéseket.

Van Gilbert ezredes leült, és most Ernest állt fel. Beszélni kezdett, egyelőre halkan, szerényen, akadozva, szemmel láthatólag nagy zavarban. Gyermekkoráról beszélt, a szegény munkáscsaládról, melyben nevelkedett, a szennyről és nyomorúságról, mely körülvette. Teste és lelke egyaránt éhezett, de nem tört meg. Nem mondott le arról, hogy valamikor magasabb szintre emelkedjék.

---

42 Végrendeletek megtámadása és érvénytelenítése akkoriban igen gyakori volt. Akik nagy vagyont harácsoltak össze, nem tudtak belenyugodni abba, hogy haláluk után ne rendelkezhessenek felőle. Nagy gondot okozott nekik, hogy végakaratuk betartását biztosítsák. Ezt a célt szolgálták a végrendeletek szerkesztésében járatos ügyvédek, kikkel szemben álltak a végrendeletek megtámadásának szakértői. Körülbelül olyan verseny volt köztük, mint ágyúgyártók és páncélszerkesztők között. Némelyik ügyvéd híres volt arról, hogy olyan végrendeletet tud fogalmazni, melyet lehetetlen megtámadni. De utóbb mindig kiderült, hogy nincs megtámadhatatlan végrendelet. Gyakran éppen azok segítettek megdönteni, akik szerkesztették. De a gazdagok körében tovább élt az illúzió, hogy van biztos végrendelet, csak meg kell találni, és meg kell fizetni a paragrafusok igazi művészét. Úgy hittek ebben, mint a középkori alkimisták abban az álomban, hogy meg lehet találni a Bölcsek Kövét.

- Tudtam - mondta -, hogy van egy más világ is. A felsőbb rétegekben, magasan az én környezetem fölött, rend és tisztaság, jóság és önzetlenség uralkodik, nemes érzület és élénk érdeklődés a szellem minden megnyilvánulása iránt. Mindezt onnan tudtam, mert szorgalmasan olvastam a Tízcentes Regény tár köteteit.[43] Ezekben a színes fedelű könyvekben az urak és hölgyek előkelő nyelven társalogtak, az erény mindig elnyerte jutalmát, a gaz kalandorok és kalandornők pedig méltó büntetésüket. Úgy hittem ebben, mint a felkelő nap ragyogásában. Fiatal, sóvárgó szívem vigasztalást lelt a hitben, hogy van szépség és tisztesség is a világon, csak meg kell találni. Munkával, tanulással, kitartó igyekezettel én is eljutok majd abba a körbe, ahol érdemes élni.

Azután elmesélte, hogyan adták be a gyárba, leírta inaséveit a kovácsműhelyben és első találkozását a szocialistákkal. Talált közöttük ragyogó elméket és nagyon képzett embereket, akiktől sokat tanult. Papokat is, akik elvesztették állásukat, mert igazi keresztények voltak, és így összeütközésbe kerültek Mammon-imádó egyházközségük felfogásával. Tanárokat is, akik nem voltak hajlandók a tudomány megtagadásával az uralkodó osztályt szolgálni. Valamennyien forradalmárok voltak, és le akarták rombolni a jelen esztelen társadalmát, hogy tégláiból felépítsék a jövő új világot.

Túl sokáig tartana, ha leírnám mindazt, amit mondott, de nem hallgathatom el azokat a felejthetetlen szavakat, melyekkel megemlékezett harcos elvtársairól. Beszéde most már nem volt halk és akadozó. Hangja megerősödött, csengett, mint az érc, és a meggyőződés forrósága áradt belőle. Többek közt ezt mondta:

- A forradalmárok körében megtaláltam azt, amire lelkem úgy szomjazott - az emberségbe vetett hitet, lángoló eszményiséget, az önzetlenség és önfeláldozás tisztaságát, a mártírok bátorságát, az emberi lélek legszebb megnyilvánulásait. Ez volt az igazi élet, külsőségekben szegény, de nemes, tartalmas, célkitűzéseiben a legnagyobb igényű. Végre igazi emberekkel beszéltem, akik lelküket nem adták el dollárokért és centekért. Léha szórakozás nem érdekelte őket, sem a paloták pompája - szívesebben töltötték el estéjüket egy nyomorúságos munkáslakásban, ahol segíthettek ápolni egy beteg gyermeket.

Lépten-nyomon hősies erőfeszítést láttam magam körül, és eltöltött a vágy, hogy példaképeim nyomába lépjek. Lázas boldogságban teltek napjaim és éjszakáim, úgy éreztem, forróbban süt a nap, és szebben ragyognak a csillagok, csupa tűz és harmat volt minden, míg égő, káprázó szemem előtt megjelent a Szent Grál, Krisztus lelkének kelyhe, az évezredek óta szenvedő, meggyötört Ember, ki végre megváltatik, és szabad lesz mindörökre!

Már többször láttam Ernestet, amint elfogja a lelkesedés, de így még nem láttam soha. Valósággal megváltozott, átszellemült. Szép nagy homloka sugárzott, és szemében valami látomás lángolt, mely boldog mosolyt csalt ajkára. De a többiek mindebből semmit sem láttak - talán nem is láthatta más, csak én, amint szememet elborították a szerelem és megindultság könnyei. Annyi bizonyos, hogy Mr. Wickson, aki éppen a hátam mögött ült, nem érzett semmi meghatottságot. Hangosan kifújta orrát, és csak ennyit mondott:

- Utópista álmodozó![44]

---

43 Volt akkor az irodalomnak egy olyan különös fajtája, melyet ma már alig tudunk megérteni. Ezer meg ezer könyv jelent meg évente, melynek az volt az igazi célja, hogy port hintsen az emberek szemébe, elkábítsa őket, és elködösítse az élet komoly céljait, főleg pedig a társadalmi jelenségek lényegét.

44 Annak a kornak a szolgalelkűségét ma már meg sem tudjuk érteni. Az emberek még bizonyos szólamoknak, frázisoknak is a rabjai voltak. Mintha egy-egy szó megzavarta volna az eszüket és a látásukat, akárcsak a bűvész pálcájának hadonászása. Egy általánosító szitok, egy gúnyos szó elég volt ahhoz, hogy lekicsinyelje egy élet munkáját, nevetségessé tegye a legkomolyabb gondolatot. Ilyen megbélyegző szó volt ez is: utópista! Thomas More angol író 1516-ban kiadott egy könyvet, melyben leír egy képzelt szigetet, ahol az emberek testvériségben élnek. A szigetnek "Utópia" nevet adta. Attól kezdve gúnyosan ezzel a névvel illettek minden tervet vagy elgondolást, mely az ember gazdasági vagy politikai életének megjavítására törekedett, akármilyen józan és ésszerű volt is. Viszont komolyan vettek olyan ostoba frázisokat, mint például: "becsületes munkával szerzett vagyon" vagy "lassan járj, tovább érsz".

Ernest azután elmondta, hogyan küzdötte fel magát, és hogyan jutott érintkezésbe a felsőbb osztályok tagjaival. Alkalma volt közelebbről megismerni azokat az embereket, akik magas állásokat töltenek be. Nem hallgatta el, milyen csalódás érte, sőt olyan kifejezésekkel élt, melyek cseppet sem voltak hízelgők hallgatósága számára.

Nagyon csodálkozott, amikor látta, hogy ezeket az embereket milyen silány anyagból gyúrták. Életük nem volt sem nemes, sem szép, sem ízléses, műveltségük nem nyitotta meg számukra a szellem örökzöld virágait. Az igazság az, hogy egyáltalán nem éltek szellemi életet, pedig módjuk lett volna rá. A forradalmárok köréből jött, akik szegénységükben is a szellem légkörében éltek, és nem győzött csodálkozni az uralkodó osztály szűk látókörén, korlátoltságán. Az önzés, a rettentő önzés volt az egyetlen rugó, mely hajtotta őket. És a hitük! Pompás templomaik, pazarul fizetett prédikátoraik - éppen olyan anyagiasak voltak, mint azok az urak és dámák, kik a padsorokban ültek. Fecsegtek ugyan az idealizmusról és az erkölcsi követelményekről, de valójában nem érdekelte őket más, csak a pénz és az élet legsilányabb élvezetei. Hol voltak attól az erkölcstől, amit Krisztus hirdetett! Elveit egyszerűen elsikkasztották!

- Őreá hivatkoztak, a Béke Bárányára - mondta -, ajkukra merték venni nevét azok, akik revolvereket adtak a pinkertonok[45] kezébe, hogy lelőjék a sztrájkoló munkásokat. Egyesületeket alapítottak az állatok védelmére meg az ökölvívósport durvasága ellen, miközben gyáraikban meghamisították az élelmiszereket. Gyermektápszereket hoztak forgalomba romlott anyagból, mely évente több csecsemőt ölt meg, mint a véres kezű Heródes.

Egyetlen hang sem zavarta meg az előadást. Ernest így folytatta:

- A hipokritaságnak, álszenteskedésnek szebbnél szebb példáival találkoztam. Az egyik - finom arcú, arisztokratikus külsejű úriember - egy biztosítótársaság igazgatója volt, és munkaköre abból állt, hogy kifossza az árvákat és özvegyeket. A másik gentleman régi, ritka könyveket gyűjtött, és az irodalom pártfogója volt, de szoros üzleti kapcsolatban állt egy tagbaszakadt, vörös képű politikai gengszterrel, aki mindent el tudott intézni neki a városházán. A szerkesztő úr leheletfinom esztétikai cikkeket írt a művészet nemes céljairól, de azokból a hirdetésekből élt, amiket a szabadalmazott gyógyszerek[46] gyártói adtak fel lapjának. Ezt a szerkesztőt meg is tréfáltam egyszer. Cikket írtam a hirdetett reklámszerek valódi értékéről.

Amikor bevittem neki és elolvasta, olyan düh fogta el, hogy majdnem megütötte a guta. Közönséges demagógnak nevezett, és ajtót mutatott nekem. Ugyanolyan jellemtelen volt, mint egy másik kiváló férfiú, aki nagy lelkesedéssel szónokolt vallásos összejöveteleken, míg ki nem derült róla, hogy meglopta barátját, aki társa volt egy piszkos üzletben. Egyáltalában rossz tapasztalatokra tettem szert olyan emberekkel, akik gyakran emlegették a jó Istent. Az egyház egyik oszlopa, aki nagy összegekkel támogatta az afrikai misszionáriusokat, fiatal lányok ezreit dolgoztatta gyárában olyan éhbérért, hogy valósággal rákényszerítette őket a prostitúcióra. A másik egyetemi tanszéket alapított, de néhány ezer dollárért hamisan esküdött a bíróság előtt. Egy vasútkirály szóbeli megállapodást kötött üzletfeleivel, ünnepélyesen megerősítette becsületszavával, de lelkiismeretfurdalás nélkül kijátszotta őket. Barátja, a szenátor, csak báb volt a vasúttársaság kezében, akárcsak a kormányzó és a legfőbb bíróságelnöke. Persze mindhárman első osztályú vasúti szabadjeggyel utaztak. Ezt a főkortes is megkapta, aki a vasútkirály számára a masinát igazgatta - persze nem a mozdonyt, hanem a politikai masinát.[47]

---

45 A Pinkerton-iroda eredetileg magándetektíveket adott bérbe. Később főleg azzal foglalkozott, hogy marcona terroristákat bocsátott a gyárosok rendelkezésére, a munkások fékentartására. Végül ebből a szervezetből nőtt ki a plutokraták hírhedt zsoldos hadserege. (*Allan Pinkerton (1819-1894) chicagói magándetektív volt. - A Ford.)*

46 Így hívták azokat a vegyi készítményeket, melyek millió és millió dollárt csiholtak ki az emberek tudatlanságából és hiszékenységéből. Éppen olyanok voltak, mint a középkorban elterjedt varázsszerek és bájitalok. Az egyetlen különbség talán csak az volt, hogy a modern csodaszerek és kozmetikai készítmények jóval drágábbak voltak, és esetleg meg is ártottak az egészségnek.

47 A nép abban a tévhitben élt, hogy a választásokon leadott szavazatai segítségével maga kormányozza az országot. Valójában a "politikai gépezet" uralkodott. Ennek voltak ügyes kezelői, akik értették a

Erre sem szólt senki.

- Ez az én nagy csalódásom története - mondta még Ernest. - Azt hittem, bejutottam a paradicsom kapuján. Ehelyett az üzleti szellem sivatagába kerültem. Szürkeség volt körülöttem. Csak azt nem értettem meg, hogy emberek, akiknek annyi eszük van, ha üzletről van szó, egyébként olyan ostobák és korlátoltak lehetnek. És a nagy elevenség is csak a halálos rothadás nyüzsgésének tűnt fel előttem. De ismétlem, legjobban az önzés döbbentett meg, a szívtelen, könyörtelen, telhetetlen, falánk, durva önzés.

Elmondta, hogy ez a környezet előbb utálattal töltötte el, majd kibírhatatlan unalommal. Alig várta, hogy visszatérhessen a forradalmárok körébe.

- Most pedig - emelte fel hangját - elmondom önöknek, hogyan képzeljük el azt a forradalmat, melyet kikerülhetetlennek tartunk.

A teremben egy kis mozgolódás támadt. Már többször körülnéztem, és csak szenvtelen vagy fölényesen mosolygó arcokat láttam. Ernest kifakadásai nem indították meg őket, szavai szinte leperegtek róluk. Eszembe jutott, hogy megmondta nekem előre: amíg csak erkölcsprédikációt tartunk nekik, nem jönnek ki a sodrukból - erre csak akkor kerül sor, ha majd a pénzeszacskóról lesz szó. Miss Brentwood volt az egyetlen, aki Ernest erős kifejezéseit a szívére vette. Riadtan pislogott, és aggódva leste, mi jön még.

Ernest azzal kezdte, hogy a forradalmi mozgalom már elég erős, és évről évre izmosodik. Amikor felsorolta az adatokat - a különböző országok választásain leadott szocialista szavazatok számát -, az arcok hirtelen megváltoztak, aggodalom és haragos indulat tükröződött rajtuk.

- Az Egyesült Államokban - mondta Ernest - már másfél millió munkás tartozik a nemzetközi forradalmi szervezethez. Az egész világon már huszonöt millió - egész hadsereg, mely így kiált a tőkések felé: "Most jön a nagy leszámolás. Nem alkuszunk. Mienk lesz minden, amit eddig bitoroltatok, nem érjük be kevesebbel. Kezünkbe vesszük a hatalmat és az emberiség sorsát. Nézzétek meg a kezünket. Erős kezek, biztos kezek. Elvesszük tőletek a kormánygépezetet, elvesszük a földet és a gyárakat, a házakat és a palotákat, ahol pazar fényűzésben henyéltetek eddig. Ezentúl ti is megdolgoztok majd kenyeretekért, mint a paraszt a szántóföldön, a munkás a gyárban, a kishivatalnok az irodában. Nézzétek meg a kezeinket. Erős kezek, biztos kezek!"

E szavaknál kifeszítette hatalmas vállát, és kinyújtotta karjait, a kovácsműhelyben megkeményedett két keze megmarkolta a levegőt. Olyan volt, mint egy sas, ha kiterjeszti szárnyait - mint a diadalmas forradalom jelképe. Hallgatói valósággal visszarettentek tőle. Hogy pontosabb legyek, a teremben levő asszonyok hőköltek hátra, és arcuk eltorzult a félelemtől. Nem úgy a férfiak! Ezek nem a kényelemben elpuhult, hanem a tevékeny és tetterős, mindig verekedésre kész tőkésekhez tartoztak. A teremben fenyegető morgást lehetett hallani, a kitörni készülő indulat első jelét. Később farkasordítás lett belőle, és többször is kitört az este folyamán - de most még nem tartottunk ott. Egyelőre csak azt láttam, hogy Ernest szavait kezdik komolyan venni, bár még nem ébredtek tudatára egészen. A farkascsorda nyugtalansága még csak ösztönös volt, amint egyik fenevadról átragadt a másikra. Szemük felvillant, fogaik összeszorultak. Nehéz küzdelem lesz, gondoltam, ha majd arra kerül sor, hogy kitépjük a prédát karmaik közül!

Ernest most támadt csak rájuk igazán. Mi az oka annak, kérdezte, hogy már az Egyesült Államokban is másfél millió ember kiáltja a tőkések felé: elég volt! Nem az irigység, nem az igazságtalanság miatt érzett felháborodás. Azért kell kitenni a tőkések szűrét, mert rosszul sáfárkodtak, a társadalom termelőerőit eltékozolták. Ernest néhány vonással megrajzolta a barlanglakó ősember gazdálkodását, aki szerszámok és gépek híján csak izmainak erejére és ügyességére számíthatott. Ám a gépek elterjedésével és a társadalmi szervezet kifejlődésével a civilizált ember termelőképessége megsokszorozódott.

---

csíziót. De egy ideig a nagytőkések óriási összegeket fizettek a politikusoknak, hogy kezesek legyenek, és céljaikat szolgálják. Később a tőkések olcsóbb megoldást találtak. Saját kezükbe vették a pártokat, és fizetést adtak a politikusoknak, akik most már csak a tőke alkalmazottai voltak.

- Öt ember ki tudja termelni ezer ember kenyerét - mondta Ernest. - Egyetlen szakmunkás el tud látni kétszázötven embert pamutáruval, háromszázat gyapjúszövettel, ezret cipővel. Ilyen körülmények között azt kellene hinnünk, hogy a mai kor embere összehasonlíthatatlanul jobban és gondtalanabbul él, mint ősei. Rendelkezésére áll minden, csak megfelelő vezetés kell hozzá. Valójában mit látunk? Az Egyesült Államokban tizenöt millió lélek sínylődik emberhez méltó lakás és táplálkozás nélkül.[48] A sok "szociális intézkedés" ellenére még mindig hárommillió gyermek dolgozik a gyárakban. Számuk az utolsó évtizedben megduplázódott. Vajon mért nem merték nyilvánosságra hozni az 1910. évi népszámlálás adatait? Mert féltek. A számok a nyomorúság olyan elterjedését mutatják, hogy kirobbanthatták volna a már amúgy is feszülő elégedetlenséget.

- De térjünk vissza a vádra, amit önök ellen emeltem - folytatta Ernest. - Ha a modern ember termelőképessége ezerszeresen felülmúlja barlanglakó ősei lehetőségeit, és az Egyesült Államokban mégis tizenöt millió nyomorog, holott hárommillió gyermeket is munkába fogtak, ki a hibás? A tőkésosztály, mely mindig gazdasági szakértelmével és szervezőképességével kérkedik. Kiderül, hogy ezen a téren is kontárok. Lássák be, tisztelt uraim, gazdasági életünk diktátorai, hogy nemcsak önzőén gazdálkodtak, de bűnös léhasággal is. Erre a vádra nem tudnak feleletet adni. Sem nekem, itt, ebben a teremben, sem másfél millió forradalmár társamnak, kikkel láthatatlanul szembenállnak. Szívesen meghallgatnám ellenérveiket, amikor előadásomat befejeztem, de tudom, hogy némák lesznek. Helyesebben szólva, hangosak lesznek, nagyon is hangosak, de ebben a tekintetben hallgatnak majd, mint a sír.

Körülnézett, majd hozzáfűzte:

- El kell tűnniök a porondról, mert csődöt mondtak. Megakadályozták a tudományt abban, hogy megszabadítsa az emberiséget nyomorától. Megcsúfolták a civilizációt. Vakságukban és kapzsiságukban elállták a fejlődés útját. A törvényhozás pompás csarnokaiban szemérmetlenül szónokolva, mindig csak a saját zsebükre gondoltak. Hogy lelkiismeretüket elaltassák, erkölcsről és eszményekről fecsegtek, de maguk sem vették komolyan. Elhíztak és ellustultak a jóléttől, megrészegültek a sikertől, elbizakodtak a hatalomtól. Sorsuk nem lehet más, mint a mézben dúskáló heréké, amikor a dolgozó méhek végeznek velük. Bebizonyították, hogy a társadalom vezetését nem lehet önökre bízni, hát majd kivesszük a kezükből. Ez a forradalom, uraim. Állítsák meg, ha tudják!

Ernest befejezte, de hangja mintha még percekig csengett volna a teremben. Mert percekig tartó megdöbbent csend következett, és csak aztán tört ki a vihar. Tízen is felugrottak egyszerre, és ordítozva nyújtották kezüket Van Gilbert ezredes felé, hogy szót kérjenek tőle. Miss Brentwood válla vonaglott, és megbotránkozva néztem, hogy Ernest arcába kacag. Aztán észrevettem, hogy nem nevet, csak arca rángatózik hisztérikusan. Már előre reszketett a súlyos szemrehányásoktól, hogy ezt a vadembert klubtársaira szabadította.

Van Gilbert ezredes nem törődött azokkal, akik tajtékzó szájjal fel akartak szólalni. Az ő arca is dühtől tajtékzott. Felugrott, kitárta mindkét karját, és néhány érthetetlen hang szakadt ki a torkán. Aztán beszélni kezdett. De ez nem a százezer dolláros honoráriumokkal jutalmazott nagy ügyvéd sima, jól felépített szónoklata volt.

- Elég volt ebből a szószátyárkodásból! - kiáltotta kivörösödve.

- Nem is értem, hogy lehet ennyi ostobaságot egy óra alatt összehordani. Azt hiszi, fiatalember, hogy maga találta fel a puskaport? Hát vegye tudomásul, hogy nem mondott semmi újat. Maga még a világon sem volt, amikor én már végigtanulmányoztam ezeket a zűrzavaros közgazdasági elméleteket az egyetemen. Jean Jacques Rousseau[49] kezdte kétszáz évvel ezelőtt. Az ősember dicsőítése, visszatérés a természethez, meg hasonló badarságok! Ha volna egy kisfogalma a biológiáról, tudhatná, hogy a fejlődés törvényszerű, és nem lehet kezdetlegesebb

48 Robert Hunter tollából 1906-ban egy könyv jelent meg, melynek címe: Szegénység. E könyv szerint abban az évben az Egyesült Államok lakói közül tízmillió ember nyomorgott, mert létminimumát sem tudta megkeresni. 1900-ban - akkor volt az utolsó népszámlálás, melynek adatait teljesen nyilvánosságra hozták - a gyermekmunkások száma 1 752 187 volt.

állapotba visszatérni. Megint bebizonyult, hogy a félműveltség veszedelmesebb a teljes tudatlanságnál. Maga olvasott egyet-mást, és nem tudta megemészteni. Minden szava tévedés, minden állítása alaptalan. Udvariasságból végighallgattam, pedig a gyomrom is kavargott tőle. Az ön általánosító kijelentéseit és éretlen okoskodását nagyon könnyű lenne megcáfolni, de semmi kedvem hozzá, és azt hiszem, teljesen fölösleges is.

Megvetően csettintett ujjaival, és visszaült a helyére. A nők a teremben elragadtatással néztek rá, a férfiak pedig rekedt morgással juttatták kifejezésre helyeslésüket. De azok közül, akik felnyújtották kezüket, vagy öten megszólaltak, mégpedig egyszerre. Leírhatatlan lárma és zűrzavar keletkezett. Erre még nem volt példa Mrs. Pertonwaithe nagy szalonjában. A legjobb társasághoz tartozó urak, a bankok és iparvállalatok hideg fejű vezérei úgy kijöttek a sodrukból, mintha valami kocsmai veszekedés részesei lennének. Csattogó fogú, hörgő ordasok lettek, frakkos vademberek. Ernestnek igaza volt, amikor megjósolta, hogy megrázza őket! Csak ki kellett nyújtania kezét a pénzeszacskójuk felé. S az ő kezével mintha másfél millió karnyúlt volna feléjük.

Ernest nem vesztette el a fejét. Van Gilbert ezredes talán még le sem ült, amikor Ernest újra felpattant, és az ordítozok elé lépett.

- Csak sorjában! - bömbölte. - Egyszerre csak egy beszéljen!

Hatalmas tüdeje felvette a versenyt a többiekével. Hangja túlharsogta őket, de valahogy az egész egyénisége is csendet parancsolt.

- Egyszerre csak egy beszéljen, ha szabad kérnem - mondta most már egész szelíden. - Hadd válaszoljak előbb Van Gilbert ezredes úrnak. Aztán rendelkezésére állok a többi uraknak is, de csak szép sorjában, egyenként. Ez nem futballmérkőzés, ahol többen mennek a labdára egyszerre.

Azután Van Gilbert ezredeshez fordult, és így folytatta:

- Ami az ön felszólalását illeti, egyetlen szóval sem válaszolt arra, amit én mondtam. Mindössze arra szorítkozott, hogy néhány csalhatatlan, dogmatikus kijelentést tegyen, és izgatott, sőt goromba hangon bírálgassa szellemi képességeimet. Lehet, hogy ez a hang jó szolgálatokat tesz önnek a saját mesterségében, de velem hiába beszél így. Én nem vagyok az a szegény, megfélemlített munkás, aki levett kalappal alázatosan béremelésért könyörög. Dogmatikus kijelentései nem cáfolják meg az igazságot. Rabszolgáinak mondhat, amit akar, azok nem mernek ellentmondani, mert féltik a kenyerüket. Az igazság azonban független az ilyen dölyfös uraktól! Valóban gondolkodnom kell, hogy válaszában valami komoly érvet találjak, mellyel érdemes lenne foglalkoznom. Visszatérés a természethez! Mit is mondott erről? Hogy még a világon sem voltam, amikor ön egyetemi előadásokat hallgatott erről. Nem tudom, mit tanult akkor, de hogy azóta nem tanult semmit, az kétségtelen. A szocializmus sohasem hivatkozott a természethez való visszatérésre. A kettőnek annyi köze van egymáshoz, mint a matematikai differenciálszámításnak a bibliai történetekhez. Én megkockáztatom azt az állítást, hogy az ön osztálya műveletlen és korlátolt, mihelyt valami másról van szó, mint az üzletről. Az ön felszólalása fényesen igazolta állításomat.

Így még nem beszéltek a százezer dolláros főügyvéddel. Miss Brentwood idegei felmondták a szolgálatot. Most már olyan hisztériás roham vett rajta erőt, hogy síró- és nevetőgörcsök közt kirohanta teremből. Jól tette, mert még keményebb szavak is következtek.

- Nem hiszi el nekem? - kérdezte Ernest, amikor a lárma kissé lecsillapodott. - Saját, hivatalos, fizetett tudósai is megmondhatják önnek, hogy érvelése milyen ostoba. Kérdezze meg a legjámborabb szociológiai segédtanárt, mi a különbség a Rousseau-féle természethez való visszatérés és a szocialista elmélet közt! Kérdezze meg a legkonzervatívabb közgazdászt! Menjen be a drága pénzen fenntartott közkönyvtárai bármelyikébe, és vegyen le a polcról egy közgazdasági tankönyvet. Könnyen meggyőződhetik róla, hogy a természethez való visszatérés és a szocializmus nem rokon, hanem homlokegyenest szembenálló fogalmak. De ha nem ért hozzá, és könyveket se olvas, miért beszél róla? Vagy csak illusztrálni akarta, hogy az osztály,

---

49 *(Jean Jacques Rousseau (1712-1778) francia filozófus, a felvilágosodás egyik vezéregyénisége.* - A ford.*)*

melyhez tartozik, milyen tudatlan és felületes? Én tárgyilagos vagyok, ügyvéd úr. Elismerem, hogy ért az üzlethez és bizonyos tekintetben a joghoz is. Legalábbis tudja, hogyan kell a törvényt csűrni-csavarni a nagyvállalatok érdekében, a haszon és osztalék növelésére. Ezen a téren nagy hírnévre tett szert. Miért nem marad meg a kaptafájánál? Ön elsőrendű vállalati ügyész, de hetedrangú történész, a szociológiához halovány fogalma sincs, és biológiai tudás tekintetében ott tart, mint a jó öreg Plinius.[50]

Van Gilbert ezredes úgy összecsuklott, mintha gyomorgörcs kínozná. A teremben halálos csend lett. Dermedten néztek Ernestre, mint a kígyók a büvölőjükre. Ilyen még nem volt. így beszélni a nagy Van Gilberttel, kitől még a bírák is reszkettek a tárgyalóteremben!

Egyszerűen nem tudtak hinni füleiknek. De Ernest még most sem hagyta abba.

- Távol áll tőlem a szándék, hogy önt személyesen sértegessem.

Én megbecsülöm az egyoldalú embereket is, akik jól értik mesterségüket. De ne tolják fel magukat szakértőnek más dolgokban is. Ha arról van szó, hogyan lehet a törvényt kiforgatni értelméből, és a nagy tolvajokat megvédelmezni, térdre borulok az ön tudása előtt. De ha szociológiáról van szó, ami az én szakmám, ön nem megy sokra a nagyképűségével. És még valamit. Az a törvény, melyben ön olyan jártas, kérészéletű, napról napra változik. Az ön egész tudománya gyorsan múlandó dolgokhoz fűződik. Tehát jókora adag önhittség kell ahhoz, hogy általánosítson és dogmaszerű kijelentéseket tegyen. Az ön történelmi és szociológiai megállapításai annyit sem érnek, mint a levegő, amit elhasznál, amíg kiszuszogja őket.

Az ügyvéd arca elsötétült, ajka rángatózott haragjában. Ápolt, fehér keze idegesen ökölbe szorult. Indulatában lihegve lélegzett.

- De látom, még nem fogyott el a lélegzete, ám az enyém sem - mosolygott Ernest. - Vádat emeltem az ön egész osztálya ellen.

Mutassa ki, hol tévedtem. Újra összefoglalom, amit mondtam. Kimutattam, hogy az Egyesült Államok gazdagsága és virágzó üzleti élete tizenöt millió munkás nyomorával jár, sőt még hárommillió gyermek igába fogását is megköveteli. Kimutattam, hogy a modern ember gépei és társadalmi szervezettsége segítségével ezerszer annyit tud termelni, mint a barlanglakó. És ebből a két tényből levontam azt a következtetést, hogy a tőkésosztály kontár módon, pocsékul gazdálkodik. Ez volt a vád, és erre kértem választ. De tudtam és megmondtam előre, hogy nem kapok választ. Még nem fogyott el a lélegzete, még most is válaszolhat. Eddig csak azt mondta, hogy mindez ostoba szószátyárkodás. Komolyabb választ kérünk, ügyvéd úr. Mert a vád is nagyon komoly.

Van Gilberí ezredes elfelejtette, hogy ő az elnök, és át kellene adnia a szót azoknak, akik szintén részt akartak venni a vitában. Talpra ugrott, és karjaival hadonászva, becsmérelni kezdte Ernestet. Elvesztette minden önuralmát, előkelő modorát is sutba dobta. Szájhős, éretlen tacskó, hordószónok - ilyen szidalmakat röpített Ernest felé. Aztán durván rátámadt az egész munkásosztályra, hitvány naplopóknak nevezte őket, akik gyámoltalanságukban felfordulnának éhen, ha a vállalkozók nem gondoskodnának arról, hogy munkájuk legyen.

Ernest megvárta, míg kifogy a szavakból, aztán nyugodtan így felelt neki:

- Még nem láttam ügyvédet, aki olyan zavarosan beszélne, mint ön. Hát teljesen lehetetlen rászorítani, hogy a tárgyhoz tartsa magát? Hogy fiatal vagyok vagy öreg, mit sem változtat azon, amit mondtam. Az se tartozik ide, hogy mi a véleménye a munkásosztályról. Most nem rólunk van szó, hanem magukról. Kontárságukról, mellyel a társadalom termelőerőivel gazdálkodnak, illetve garázdálkodnak. Ez a vád, és erre nem válaszolt. Miért? Talán nem tud rá válaszolni! Pedig ön a vezérszónoka, mondhatnám bajnoka ennek az egész társaságnak. Rajtam kívül mindenki az ön ajkán csügg, lesve, hogy feleljen helyette. Ami engem illet, én nem vártam egyebet. Engem nem ért meglepetés.

- Hallatlan! Tűrhetetlen! - rikoltott az ügyvéd. - Sértegeti az embert!

---

50 *(Caius Plinius Secundus (23-79), idősebb Plinius, római természettudós és filozófus. A 37 könyvre terjedő Naturális história című műve kora természettudományának összegzése.* - A ford*)*

- Én csak azt találom tűrhetetlennek, hogy súlyos vádam válasz nélkül marad - felelte Ernest. - Egy komoly vitában, mely szellemi síkon mozog, nem lehet megsérteni senkit. A sértegetés, természeténél fogva, érzelmi dolog, nem az észből, hanem az indulatokból fakad. Kérem, szedje össze magát. Mondjon egy értelmes érvet az értelmes vád ellen, melyet emeltem.

Az ügyvéd leszegte fejét, és hallgatott. Igyekezett arcának megvető kifejezést adni, mintha azt mondaná - nem érdemes szóba állni egy ilyen nagyszájú alakkal.

- Ne búsuljon - mondta Ernest olyan hangon, mintha egy gyerekkel beszélne. - Találjon vigaszt abban, hogy erre a vádra még senki sem tudott sikeresen válaszolni. - Hirtelen megfordult, és szavait a többiekhez intézte. - Vagy tévedtem volna? Önök tudnak válaszolni? Hát csak rajta, itt a jó alkalom. Talán önöknek sikerül az, amibe Van Gilbert ezredes úrnak beletört a bicskája.

Alig tudnám leírni a vita folytatását. El se tudtam volna képzelni, hogy három óra alatt ennyit lehet beszélni. Ernest mind nagyobb fölénybe került. Minél izgatottabb ellenféllel volt dolga, annál jobban ingerelte. Feje olyan volt, mint egy lexikon - tudásával és találó visszavágásaival egyszerűen falhoz lapította őket. Pontosan kimutatta, hogy érvelésük hol volt logikátlan. Ez a megállapítás hamis, az a következtetés nincs kapcsolatban az előzményekkel, amott meg a kiindulási pont tarthatatlan. Volt ellenfele, akire rápirított, hogy csalni akar, mert a vitának is van olyan módja, mely csalással ér fel. Ami pedig a ténybeli tévedéseket illeti, ezeket könnyedén, szinte játszva cáfolta meg.

Egész kavarodás támadt. Ernest egyedül vívott a többiek ellen, és néha felcserélte a tőrt a bunkósbottal, hogy jobbra-balra ledorongolja őket. Az üres frázisokat könyörtelenül szétszaggatta, és a vitát a tények mezejére terelte. Itt szenvedték a legnagyobb vereséget, mint Napóleon a Waterlooi csatamezőn. Az egyik gyárosnak, aki a munkásokat szidta, ezt felelte:

- Attól, hogy másokat befeketít, maga még nem lesz fehérebb. Lehet, hogy a kémény füstöl, meg a fazék is kormos. De ez még nem mentség arra, ha a szakács keze piszkos.

Mr. Wickson zárta le a vitát. Csak akkor szólalt fel, amikor már mindenki elhallgatott. Egyébként ő volt a társaságban az egyetlen, aki megőrizte hűvös nyugalmát. Ezért Ernest is nagyobb tisztelettel beszélt vele, mint a többiekkel.

- Az én válaszom az, hogy válaszra nincs is szükség - kezdte Mr. Wickson lassan, megfontoltan. - Nagy csodálkozással, mondhatnám undorral követtem az egész vitát. Meg kell mondanom, uraim, hogy szégyenkeztem osztályom hebehurgya viselkedése miatt. Önök úgy beszéltek, mint az éretlen diákgyerekek. Végtelen vitába ereszkedtek, és érveikbe belekeverték az etikát meg a politika útszéli jelszavait. Általánosításokba bocsátkoztak, és az egyes osztályok érdemeit mérlegelték. Mindez csupa szó - még az sem, csak afféle zümmögés. Szúnyogok módjára zümmögtek egy hatalmas medve körül Ott áll a medve, uraim - mutatott Ernestre -, nyugodtan áll, mert a zümmögés csak a fülét csiklandozta. Pedig, uraim, a helyzet igen komoly. Ez a medve kinyújtotta mancsait, és szét akar tépni minket. Másfél millió társára hivatkozik ebben az országban. Nem is hazudik. Abban is igaza van, hogy ez a másfél millió medve már vészesen morog. El akarják venni a földjeinket és a gyárainkat, a házainkat és a palotáinkat, fényűző kényelmünket. Elhiszem, hogy ezt akarják. Társadalmi életünkben hamarosan nagy változás következik be. Ebben egyetértek a medvével. De hátha ez a változás másképp üt ki, mint ahogy ő gondolja? A medve azt hiszi, hogy eltapos minket. De hátha mi taposunk a medve fejére?

Erre megint nagy izgalom támadt a teremben. A férfiak hangosan helyeseltek, és buzgón bólogattak. Arcuk kemény és elszánt volt. Körömmel és foggal védik majd mindazt, amit eddig megkaparintottak maguknak.

- De azzal nem megyünk semmire, hogy zümmögünk - folytatta Mr. Wickson hidegen, minden szenvedély nélkül. - A zümmögés nem állítja meg a medvét. De vannak fegyvereink, amikkel megállítjuk, megfutamítjuk, még üldözőbe is vesszük. Egészen fölösleges vitatkozni vele. Követeléseire szavak helyett golyókkal válaszoljunk. A hatalom a mi kezünkben van. És arra fogjuk felhasználni, hogy meg is maradjon a mi kezünkben.

Hirtelen Ernest felé fordult. Drámai pillanat volt.

- Egész este választ kért tőlünk, fiatalember. Hát most megkapta a választ. Nem érvelünk, nem vitatkozunk, nincs szükségünk szószátyárkodásra. Dicsekedett, hogy a keze erős. Próbálja csak kinyújtani a földjeink és a gyáraink, a házaink és a palotáink után. Majd meglátja, hogy itt nemcsak fényűző kényelem van, de erő is. Majd észre téríti az ágyúk tüze és a gépfegyverek kattogása. Mit gondolnak tulajdonképpen, mire való a golyószóró?[51] Hogy lekaszáljuk a forradalmárokat, és eltapossuk őket. Mi vagyunk a világ urai, és azok is maradunk. A munkásoknak meg azt üzenjük, hogy amióta világ a világ, a porban hevertek, és ott lesz a helyük a jövőben is. Mert nem a szám a fontos, sem az igazság, sem Isten, még a pénz sem. Csak egy dolog számít - a hatalom. Kimondom még egyszer, hogy el ne felejtsétek ezt a szót, és a fületekben csengjen, amíg csak éltek. Hatalom!

- Rendben van - felelte Ernest nyugodtan. - Megkaptam a, választ, az egyetlen választ, amit kérdéseimre adni lehet. Tehát a hatalom. Mi is ezt hangoztatjuk a munkásosztály előtt. Nagyon jól tudjuk, keserves tapasztalatból megtanultuk, hogy jogra, igazságra, emberségre hiába hivatkozunk. Mindez nem hat meg benneteket. Szívetek éppen olyan kemény, mint a cipőtök sarka, mellyel a szegények arcába tapostok. A hatalom dönti el ezt a kérdést. Hát majd megszerezzük a hatalmat. Minden választáson több és több szavazatot kapunk, és egy szép napon...

- Megkapják a többséget, mi? - vágott a szavába Mr. Wickson.

- Hát aztán? Tegyük fel, hogy többségre jutnak a parlamentben, és mi mégsem adjuk át a kormányt, a hatalmat. Mi lesz akkor?

- Erre is gondoltunk - felelte Ernest. - Ha ez bekövetkezik, ha békésen és alkotmányosan megkapjuk a többséget, de a régi rend nem hajlandó megadni magát, a nép is tudni fogja, mit kell tennie. Nekünk is lesznek ágyúink, gépfegyvereink, golyószóróink. Amit az imént a történelemről mondott, abban igaza van, Mr. Wickson. A nép a történelem kezdete óta a porban hevert. És ez lesz a sorsa mindaddig, amíg a kormányhatalom a gazdagok kezében van. Egyetértünk, uraim. A hatalom, az erőszak dönti majd el a vitát, mint ahogy mindig az döntötte el. A hatalmat kell megszereznünk, és ennek az útját ismerjük. Ezt úgy hívják: osztályharc! Az önök osztálya megdöntötte a régi feudális nemesség uralmát. Hasonló módon az én osztályom, a munkásosztály, pokolba küldi majd a plutokráciát. Ha a biológia és szociológia törvényeit is legalább úgy ismernék, mint a történelmet, maguk is belátnák, hogy a mi győzelmünk kikerülhetetlen. Az idő kerekét nem lehet megállítani. Lehet, hogy tíz évig tart, lehet, hogy százig vagy ezerig - nem fontos. A végeredmény biztos - maguknak le kell vonulniuk a porondról. Persze, nem teszik meg jószántukból. De majd kényszerítjük rá. Nagyon jól mondta - hatalom. Mi sem felejtjük el, ott cseng a mi fülünkben is szüntelenül. Hatalom. Nagy szó, kemény szó, megértjük, és ahhoz tartjuk magunkat.

Így végződött a vitaest a Philomath Klubban.

---

51 Ugyanezt a gondolatot megtaláljuk egy könyvben, mely 1906-ban jelent meg Amerikában. Címe: A cinikus ember szótára. A csalódott és embergyűlölő Ambrose Bierce írta. *(Ambrose Bierce amerikai író és újságíró (1842-1914). - A ford.)* A következő szómagyarázatot idézzük belőle: "Golyószóró - hatásos érv, melyet az amerikai kapitalizmus tart készenlétben válaszul a munkások követeléseire."

VI. VIHARFELHŐK

Akkoriban már sok jelét láttuk annak, hogy rossz idők várnak ránk. Ernest aggódott édesapám miatt, és figyelmeztette, hogy legyen óvatosabb. Rosszul teszi, hogy házában munkásvezéreket fogad, és maga is eljár a szocialista gyűlésekre. Apa kinevette. Engemsem lehetett visszatartani attól, hogy szocialista gondolkodókkal beszélgessek. Úgy éreztem, hogy sokat tanulok tőlük. Örültem, hogy végre megláttam az érem másik oldalát. Boldog voltam, hogy ilyen önzetlen és nemes törekvésű emberekkel érintkezhetem. Igaz, hogy kezdetben kissé megriasztott mindaz, amit a szocialista irányú tudományos könyvekben olvastam. De nem ijedtem meg eléggé. Fogalmam sem volt róla, hogy milyen veszélyes helyzetbe kerülünk.

Pedig figyelmeztetést kaptam eleget. Mrs. Pertonwaithe és Mrs. Wickson, akiknek nagy szavuk volt városunk társadalmi életében, elhíresztelték rólam, hogy erkölcstelen gondolkodású, izgága teremtés vagyok, afféle tudákos, minden lében kanál, és szeretem beleütni az orromat mindenbe, amihez semmi közöm. Nem csodálkoztam rajta, hiszen láttam, milyen barátságtalanul fogadtak, amikor a félkarú Jackson ügyében felkerestem őket. De nem tudtam felmérni azt a hatalmat, mellyel az én társadalmi körömben rendelkeznek.

De nemsokára észrevettem, hogy ismerőseim nagyon hűvösen beszélnek velem, és távol tartják magukat tőlem. Kezdetben csak annak tulajdonítottam ezt, hogy tervezett házasságom nem tetszik nekik. Akkor már mindenki tudta, hogy Ernest felesége leszek. De Ernest figyelmeztetett rá, hogy barátnőim viselkedése nem véletlen jelenség, hanem valami megbeszélt, megszervezett dolog.

- Házatokba befogadtad osztályod egyik ismert ellenségét - mondta. - Sőt, nemcsak befogadtad, de érzelmi kapcsolatba is léptél vele. Ezt osztályárulásnak tekintik, és nem bocsátják meg neked.

Minden eszközt megragadnak, hogy megbüntessenek.

Egy nap Ernest éppen nálunk volt, amikor apa hazajött a. városból. Láttam, hogy haragszik, ha ugyan használhatom ezt a szót rá.

Nem tudott haragudni senkire, most is inkább csak csodálkozott.

Néha, nagy ritkán, ha bántotta valami, csak azért nem tért fölötte rögtön napirendre, mert azt mondta, nem árt neki egy kis indulat - felélénkíti a vérkeringését. Most, hogy belépett a szobába, rögtön láttam, hogy vérkeringése élénkebb a szokottnál.

- Képzeljétek csak, mi történt velem - mesélte. - Wilcoxnál ebédeltem.

Wilcox az egyetem nyugalomba vonult, egykori elnöke volt. Tudása és gondolkodása körülbelül ott tartott, mint 1870-ben, amikor tanulmányait befejezte. Bizony, azóta keveset tanult hozzá.

- Meghívott? - kérdeztem.

- Meghívott? - ismételte apa. - Inkább úgy mondhatnám, hogy magához rendelt kihallgatásra.

Várakozóan néztünk rá. Apának szemmel láthatólag nehezére esett, hogy folytassa.

- Hiszen nagyon kedves és udvarias volt - mondta végre. - De a lényeg mégis az, hogy jól megmosta a fejemet. Az a vén múmia!

- Fogadjunk, hogy kitalálom, miért! - kiáltott fel Ernest.

- Jól van, csak találgass. Megpróbálhatod háromszor.

- Elég lesz egy is. Nem is kell találgatnom. Logikus következtetés az egész. Szemedre vetette, hogy magánéleted kifogásolható.

- Úgy van - bólintott apa. - Honnan tudod?

- Már régen vártam. Hát nem figyelmeztettelek előre?

- Igaz, igaz - tűnődött apám. - Sohasem vettem komolyan. Most legalább tisztán látok.

- Ez még semmi ahhoz képest, ami még jön. Ha tovább is fenntartod az érintkezést a magamfajtájú felforgató elemekkel, még sok kellemetlenséged lesz miatta.

- Pontosan ezt mondta Wilcox is. Hogy az ördög vigye el! Először nem tudtam, mit akar. Összehordott tücsköt-bogarat. Méltatlankodott, hogy milyen ízléstelen dolog ez, és mennyire nem fér össze az egyetem hagyományaival. Vigyázzak, mert csak ráfizethetek erre.

Hangoztatta, milyen kínos számára az egész, de kötelessége kinyitni a szememet. Csak azért teszi, mert szeret és nagyra becsül. Tudományos hírnevem forog kockán és így tovább, és így tovább.

- Szegény ördög! - legyintett Ernest. - Nem jószántából tette, neki is bilincsben van a keze-lába.[52]

- Tudom - bólintott apám -, maga is elárulta. Azt mondta, az egyetemnek sokkal több pénzre van szüksége, mint amennyit az államtól kap. A hiányt gazdag polgárok pótolják. Éppen ezért vigyáznunk kell az érzékenységükre. Az egyetem csak addig számíthat rájuk, amíg nem tér el hagyományaitól, és a szenvedélyektől mentes, tárgyilagos tudomány útján halad. Megkérdeztem tőle, mi köze az én magánéletemnek az egyetemen folytatott munkához? Erre felajánlott nekem kétévi szabadságot teljes fizetéssel. Utazzam Európába, látogassam meg a múzeumokat és könyvtárakat, pihenjek és szórakozzam. Mondanom sem kell, hogy ilyen körülmények közt visszautasítottam ajánlatát.

- Kár volt - mondta Ernest nagyon komolyan.

- Hát nem látod, mi a céljuk? Meg akarnak vesztegetni, hogy befogjam a számat.

- Tudom - felelte Ernest.

- De azt nem tudod, mit mondott még az a vén szamár! Hogy teadélutánokon és összejöveteleken sokat beszélnek Avisról. Gyakran látják olyan társaságban, mely nem egyeztethető össze az egyetem méltóságával. Ez persze, rád vonatkozik, Ernest. Bár a nevedet nem említette, sőt hangoztatta, hogy személyesen nem talál az ügyben semmi kifogásolhatót. De be kell látnom, hogy az ilyen szóbeszéd nem kellemes, és elejét kell venni minél előbb.

Ernest arca még jobban elkomolyodott. Egy kis harag is tükröződött rajta.

- Ez nagyon szomorú - mondta végre. - Itt nemcsak az egyetem tekintélyéről van szó. Wilcox elnököt elővették, és utasították, hogy térítsen észhez.

- Gondolod? - kérdezte apám még mindig könnyedén.

- Látom, még mindig nem vagy tisztában a helyzet komolyságával - mondta Ernest fejét csóválgatva. - A társadalmi feszültség talán még sohasem volt olyan nagy, mint most. Az ipari termelés jellege teljesen megváltozott, és ennek a kihatásai megmutatkoznak a vallás, a politika, a gondolat minden területén. Valami félelmetes és láthatatlan forradalom megy végbe máris, és megrázkódtatja a társadalom egész szervezetét. Nem tudom világosan megmondani, mi van a levegőben, én is csak homályosan érzem. Valami sötét felhő kezdi beborítani az eget. Szinte visszariadok tőle, hogy aggodalmamat közöljem veletek. Hallottátok Wicksont, hogyan beszélt legutóbb. Nem hiszem, hogy csak üres fecsegés lett volna.

- Hát? Mire gondolsz?

---

52 Az afrikai rabszolgákat oly módon bilincselték meg, hogy tudjanak dolgozni, de el ne szökhessenek. Ilyen bilincseket raktak később a fegyencekre is. Az Emberi Testvériség Korszakában ezt a barbárságot is megszüntették.

- A plutokrácia készülődik valamire. Nem tudom, nem is akarom elképzelni, milyen terveket szőnek.[53] De érzik, hogy ütött az óra, és meg akarják előzni végzetüket. Ismerem őket, nem riadnak vissza semmitől. Félek, hogy nagy veszélyben forogsz, sokkal nagyobb veszélyben, mint sejtenéd. Hallgass rám, és fogadd el azt a kétévi szabadságot, amit felajánlanak neked.

- De hiszen ez gyávaság lenne, gyáva megfutamodás! - tiltakozott apám.

- Miért? Te már öreg ember vagy. Megtetted a magadét, a többit bízd az erős fiatalokra. Avis mellettem áll az elkövetkezendő küzdelemben, ő képvisel majd téged is a fronton.

- Mért vonuljak vissza? - ellenkezett apám. - Nem félek tőlük, nem tehetnek ellenem semmit. Hála Istennek, anyagilag független vagyok. Nagyon jól tudom, mi vár egy professzorra, aki szembeszáll az egyetem akaratával. A nyomor kényszeríti rá, hogy beadja a derekát. De én csak kedvtelésből tartok előadásokat, nincs szükségem a fizetésemre. Legfeljebb megfosztanak tőle, mást nem tehetnek. Megélek a vagyonom jövedelméből is.

- Tévedés - felelt Ernest. - Ha mindaz, amitől félek, bekövetkezik, a magánjövedelmedet is elveszítheted, sőt a vagyonodat is.

Apám néhány percig mély gondolatokba merült. Aztán elszánt akarat rajzolódott ki az arcán.

- Nem megyek szabadságra - jelentette ki határozott hangon. - Folytatom a könyvemet és befejezem.[54] Lehet, hogy igazad van, de én kitartok a meggyőződésem mellett.

- Rendben van - mondta Ernest. - Akkor ugyanaz vár rád, mint Morehouse püspökre. Rövidesen koldusok lesztek mind a ketten. Ugyanolyan proletárok, mint azok, akikkel együtt éreztek.

A beszélgetés most a püspökre terelődött, és Ernest elmondta, mi történt vele.

- Az a kirándulás a pokolba nagyon megrendítette. Elvittem néhány gyári munkás otthonába. Saját szemével győződött meg róla, milyen nyomorúságban élnek, saját fülével hallotta ifjúságuk történetét. Elvittem a *slum*-negyedbe, San Francisco külvárosába, a korhelyek, prostituáltak, gonosztevők tanyájára. Megállapíthatta, hogy ezeket a szerencsétleneket nem a velük született bűnös hajlam, hanem mélyebb okok sodorták a társadalmi alvilág szemétdombjára. A püspök valósággal belebetegedett. És a legrosszabb az, hogy nincs benne semmi gyakorlati érzék. Fejébe vette, hogy mindezt elmondja a gazdagoknak, kinyitja szemüket, felébreszti lelkiismeretüket, így akar segíteni a bajon. Úgy érzi, hivatása feltámasztani az egyház régi, krisztusi szellemét. Rengeteget dolgozik, és napról napra újabb csalódások érik. Attól tartok, teljes összeomlás lesz a vége.

Tiszta és nemes lélek, de nem ismeri az életet. A felhők közt lebeg, és nagyon megüti magát, majd ha lezuhan. Nem tudok segíteni rajta. Egyenesen a *Getsemane* felé rohan,

---

53 Mások is megérezték előre, akárcsak Everhard, hogy a kapitalizmus fejlődése katasztrófa felé vezet. John C. Calhoun *(John C. Calhoun amerikai államférfi (1782-1850).* - A ford.*)* ezt írta: "A kormányzatban lassan felülkerekedik egy hatalom, mely erősebb mindennél. A nagy ipari érdekeltségek, a bankokkal szövetkezve, tömörülnek és szervezkednek. Nemsokára kezükben lesz az egész ország." Ábrahám Lincoln (*Ábrahám Lincoln (1809-1865* - A ford.) államférfi, 1861-65-ig az Amerikai Egyesült Államok elnöke.), a humanizmus egyik legnagyobb alakja pedig így nyilatkozott röviddel azelőtt, hogy meggyilkolták: "Látom, mit hoz a jövő... olyan válságot, hogy borzadállyal gondolok rá, és reszketek honfitársaimért. A nagy részvénytársaságokat szinte trónra emelték. Ennek olyan korrupció lesz a következménye, mely felülről rothasztja el az országot. A nagy pénzcsinálók minden eszközt megragadnak arra, hogy uralmukat meghosszabbítsák. Legfőbb eszközük a babona, a fajgyűlölet, a sötét előítéletek szítása lesz. Végül az ország minden vagyona néhány kis csoport kezébe kerül, és akkor vége a szabadságnak, vége a demokráciának."

54 Avis édesapjának könyve el is készült, és még abban az évben megjelent. Címe: Az ifjúság nevelése és az üzleti érdek. Három példány maradt ránk belőle, kettő Ardisban és egy Asgardban. Részletesen kimutatja a kapitalista érdekeket szolgáló hazugságokat az egyetemi és középiskolai oktatásban. A könyv megsemmisítő vád az egész kapitalista közoktatási rendszer ellen, melynek legfőbb célja a kendőzés, a ködösítés, a haladó eszmék elfojtása. Nem csoda, hogy a professzor könyve nagy felháborodást keltett a plutokrácia körében. Megjelenése után rögtön betiltották és elkobozták.

és tudjuk, hogy utána a keresztre feszítés következik. Azok közé tartozik, akik vértanúságra születtek.

- És te? - kérdeztem mosolyogva, de mélységes aggodalommal szívemben.

- Én nem - felelte nevetve. - Lehet, hogy meggyilkolnak vagy kivégeznek, de a kereszt kínjait akkor is elkerülöm. Sokkal erősebben állok a földön.

- És nem bánt a lelkiismeret-furdalás a püspök miatt? - kérdeztem. - Hiszen neked köszönheti az egészet.

- Lehet, hogy én vagyok az oka. Sajnálom, de nem tehettem mást. Millió és millió ember szenved. Csak éppen ez az egy lélek sütkérezzék a kényelmes lelki nyugalom melegében?

- És amikor apáról van szó? Neki miért tanácsoltad, hogy menjen szabadságra?

- Mert nem vagyok olyan tiszta, magasztos lélek, mint a püspök. Mert önző vagyok, és két lábbal állok a földön. Mert szeretlek, és azt mondom, amit a bibliai Ruth: a te családod az én családom, a te néped az én népem. A püspöknek nincs lánya, nincs családja. Áldozatul esik annak, amit most csinál, és nem használ vele sokat. De talán az ő pityergő panaszkodása is ér majd valamicskét, és minden csekélység számít, ami a forradalom ügyét szolgálja.

Kissé megnehezteltem Ernestre, és nem tudtam egyetérteni vele. Jobban ismertem Morehouse püspököt, és ha felemeli szavát a földi igazságtalanság ellen, ezt nem lehet panaszkodó pityergésnek nevezni. Akkor még nem ismertem az életet úgy, mint Ernest, és még nem keményedtem meg a küzdelemben. Ernest világosan látta, hogy a püspök nemes lelkének halk tiltakozása hatástalan marad. A bekövetkező események hamarosan igazolták ezt.

Néhány nappal később Ernest beszámolt nekünk arról a váratlan ajánlatról, amit tettek neki. Megkérdezték tőle, mit szólna hozzá, ha kineveznék a munkásügyek kormánybiztosának. Az állás meglehetősen nagy fizetéssel járt, és lehetővé tette volna, hogy azonnal megesküdjünk. A munkakör is bizonyára megfelelt Ernest hajlamainak. Mindezt egy pillanat alatt átgondoltam, és büszke voltam rá, hogy íme, mégiscsak elismerik tudását és tehetségét.

- De hiszen ez gyönyörű! - kiáltottam fel boldogan.

És csak akkor vettem észre, hogy szeme pajkosán megcsillant. Kinevet talán?

- Ernest... csak nem akarod visszautasítani ezt a fényes ajánlatot? - kérdeztem bizonytalanul remegő hangon.

- Csacsikám - felelte -, hát nem látod, hogy meg akarnak vesztegetni? Csak azért meséltem el, hogy te is mulass rajta. Wickson finom keze van a dologban, és mögötte még nagyobb urak állnak. Régi história, olyan régi, mint az osztályharc maga. Nem először folyamodnak ehhez az ocsmány trükkhöz, hogy megfosszák a munkásokat vezetőiktől, és átcsalogassák a másik táborba. Szegény, sokszor elárvult munkásság! Ha tudnád, hányszor vásárolták meg vezetőit, akikben megbízott! Akármibe került, a tőke jól járt vele. Olcsóbb, sokkal olcsóbb megvásárolni a tábornokot, mint hadseregével megütközni. Szégyen és gyalázat, de hagyjuk ezt, nem akarok előtted káromkodni elkeseredésemben. Elég az, hogy nálam hiába kopogtatnak, édes szívem. Én nem vagyok eladó. Hű maradok oszályomhoz - ha másért nem, akkor apám emlékéért, aki egész életén át dolgozott, mégis belepusztult a nyomorúságba!

Hirtelen elfordult. Szeme könnybe lábadt, és nem akarta, hogy lássam. Az én hősöm, ez a kemény, férfias ember elérzékenyült. Fájt neki az emlék - nem is annyira a nyomor emléke, mint azoké a dolgoké, amikre apját a nyomor kényszerítette. Hazudott, lopott és csalt, beszennyezte magát, hogy családjának kenyeret adjon.

- Édesapám derék, jó ember volt - mesélte egyszer Ernest. - De a létért való küzdelem kegyetlensége elferdítette jellemét. Afféle sunyi kis vad lett belőle, azzá nevelték munkaadói, az igazi vadállatok. És milyen fiatalon halt meg! Erős és egészséges volt, még ma is élhetne, mint a te édesapád. De őt is elkapta a gép, csak másképp, mint Jacksont. Halálra dolgozta magát, hogy több legyen a haszon, amiből neki nagyon kevés jutott. A többit a főnökei költötték el, a vérszopó paraziták, pezsgős vacsorákra, nőkre,

ékszerekre és hasonló limlomra. Ezt nem bocsátom meg nekik soha! - tette hozzá szinte fogcsikorgatva.

VII. A PÜSPÖK LÁTOMÁSA

Levelet kaptam Ernesttől. Többek közt ezt írta:

"A püspök megvadult. Megint a felhők közt lebeg. De ma este leereszkedik ebbe a nyomorúságos földi világba, hogy megmutassa az embereknek a helyes utat. Üzenetet akar intézni a világhoz. Hiába igyekeztem lebeszélni róla, nem hallgat rám. Ma este ő elnököl az I. P. H. összejövetelén, és megnyitó beszédében nyilvánosságra hozza üzenetét. Nem akarod meghallgatni? Mondanom sem kell, hogy a szegény püspökre nagy kudarc vár. Bizonyára fáj majd a szíved, ha szomorú csalódásának tanúja leszel. De jó lecke lesz, tanulhatsz belőle. Tudod, édesem, milyen büszke vagyok rá, hogy szeretsz. Éppen ezért szeretném bebizonyítani neked, hogy van értelme annak, amit beszélek. Nem vagyok túlságosan önhitt. Tudom, hogy sok hibám van, sok fogyatékosságom, de tudok logikusan gondolkodni. Haragudtál rám, mert eleve kijelentettem neked, hogy a püspök pórul jár emberjavító igyekezetében. Talán kissé tiszteletlenül beszéltem róla. Modorom kissé nyers, de ennek a derék, nemes, jó léleknek a naivsága kihoz a sodromból. Mindenesetre, szeretném, ha eljönnél. Szomorú élmény lesz, de azt hiszem, közelebb hoz bennünket egymáshoz."

Az I. P. H. San Franciscóban tartotta meg ezt a gyűlést.[55] A plakátok szerint azért hívták össze, hogy megvitassák a közélet erkölcstelenségét és a megfelelő eszközöket, melyekkel küzdeni lehetne ellene. Morehouse püspök elnökölt. Arca és mozdulatai elárulták, milyen ideges és izgatott. A dobogón, a hosszú asztalnál, több ismert személyiség ült mellette. így Dickinson püspök, aztán H. H. Jones, a kaliforniai egyetem tanára, számos etikai mű szerzője, Mrs. W. N. Hurd, a legnagyobb jótékonysági akciók szervezője, Philip Ward, a híres emberbarát és mások.

Morehouse püspök felállt, és belefogott megnyitó beszédébe:

- Kedves barátaim! Engedjék meg, hogy elmondjam, mi történt velem. Kocsin hajtottam a város utcáin keresztül. Este volt. Időnként kinéztem a kocsi ablakán. Elmém egyszerre megvilágosodott, szemem kinyílt, és akkor láttam először a dolgokat a maguk valóságában. Első rémületemben eltakartam szememet kezemmel, mintha távol akarnám tartani a megdöbbentő látványt. Azután egy kérdést hallottam a sötétben. Egy hang ezt súgta nekem: Ha behunyod a szemed, akkor már rendben van minden? Nem lenne helyesebb tisztán látni, és megfelelően cselekedni? Később ugyanez a hang újra megszólalt, és ezt súgta: Mit tenne Jézus Urunk hasonló helyzetben? Hirtelen fény öntött el mindent, és tisztán láttam kötelességemet, akárcsak Saulus, amikor útban volt Damaszkusz felé.

Megállítottam kocsimat, és kiszálltam. Két utcai nő ácsorgott a kövezeten. Odaléptem hozzájuk, és rövid beszélgetés után rávettem őket arra, hogy szálljanak be velem a kocsiba. Jézus Krisztus tanítása szerint ez a két szerencsétlen teremtés is a testvérem, gondoltam. Meg kell őket mentenem a szennyes pusztulástól. Ha egyáltalában van rá remény, erre a csodára csak a jóság, szeretet, gyengédség képes.

Az én sorsom olyan szerencsés, hogy San Francisco legszebb, legbájosabb, legegészségesebb negyedében élek. A ház, melyben lakom, százezer dollárba került, a

---

55 Berkeleyből kompon néhány perc alatt át lehet jutni San Franciscóba. A két város és még néhány más lakótelep ebben az öbölben jóformán egy nagy közösséget alkotott. Ami az I. P. H. kezdőbetűket illeti, ma már nem tudjuk megállapítani, miféle egyesület vagy szervezet nevének rövidítése volt.

benne lévő bútorok, könyvek, műtárgyak még sokkal nagyobb összegbe. Nem is ház ez, hanem valóságos palota, ahol szolgák és szolgálók serege lesi minden kívánságomat. Hirtelen ráeszméltem arra, hogy egy ilyen palota mire való. Kétségtelen, hogy túlságosan nagy, túlságosan tágas egy embernek. Odavittem hát a két nőt, akit az utcán felszedtem, és megmondtam nekik, hogy ezentúl az én palotámban laknak. És a többi szobákat is, a sok-sok fölösleges szobát ilyen elesett, megtaposott, szerencsétlen teremtésekkel népesítem be."

A hallgatóság mind nyugtalanabbul viselkedett, az arcokon mind nagyobb megdöbbenés, sőt riadalom tükröződött. Dickinson püspök hirtelen felállt, és megbotránkozva elhagyta a termet. De Morehouse püspök nem látott és nem hallott semmit. Még mindig látomása lebegett szeme előtt, és meghatottságtól remegő hangon folytatta beszédét:

- Kedves testvéreim, értsétek meg, mit akarok mondani. Amit tettem, ne tekintsétek csupán jelképes cselekedetnek, hanem az egyetlen módnak, ahogy a mai társadalom problémáit meg lehet oldani. Eddig nem tudtam, mire való a hintő, de most már tudom.

Nem pompára, nem kényelemre. Arra való, hogy a betegeket, a gyengéket, az öregeket szállítsa. És ha kivételesen díszül szolgál, tiszteljük meg vele az élet nyomorultjait, akik úgy eldurvultak, hogy már szégyenkezni sem tudnak. Adjuk vissza nekik emberi méltóságukat. Ami pedig a palotákat illeti, ezeknek a rendeltetését is csak most ismertem fel. A palotákat és kastélyokat alakítsuk át kórházakká, hogy ápolást leljenek bennük a betegek, akik összeestek az élet országútján. Nyújtsunk menedéket azoknak, akiket eddig eltapostunk.

Hosszú szünetet tartott. Meglátszott rajta, hogy saját gondolata mélységesen megindítja. Idegesen, küszködve kereste a megfelelő szavakat:

- Nem vagyok méltó arra, kedves testvéreim, hogy erkölcsprédikációt tartsak nektek. Magam is bűnben éltem, és álszenteskedéssel tetéztem vétkem undokságát. Ezért azt mondom, ne nézzünk le senkit, ne vessünk meg senkit, ne ítéljünk meg senkit - közeledjünk minden emberhez szeretettel Jézus Urunk tanításának szellemében.

A szeretet erősebb a bűnnél, még a halálnál is erősebb. Úgy tudom, ebben a teremben most sok olyan ember van, akit sorsa vagyonnal áldott meg. Vegyenek példát rólam, és tárják ki szívüket. Mindegyik fogadjon házába egy szerencsétlenebb embert, legyen az koldus vagy tolvaj. Fogadja házába, és fogadja testvéréül. Csak rövid ideig próbáljátok meg, és meglátjátok az eredményt. Nem lesz többé szükségünk rendőrségre, bíróságra. A börtönöket átalakíthatjuk kórházakká, a bűnösök a bűnnel együtt eltűnnek a földről.

De a pénz, az anyagi segítség magában még semmi. Szívünket is adjuk oda, ne csak a pénzünket. Gondoljunk Krisztusra, és arra, mit tenne ma. Ez ma az egyház feladata. Hűtlenek lettünk Mesterünk tanításához. A húsosfazék és az aranyborjú imádói lettünk. A pompa, a fényűzés elvakított bennünket, a talmi ragyogástól nem látjuk az igazi fényt. Nemrég egy költeményt olvastam, mely mélységesen megdöbbentett. Egy tévelygő lélek írta, aki az ihlet nagy pillanataiban többet látott, mint egy átlagos ember.[56] Ne értsétek félre ezt a költeményt! Távol áll tőle a szándék, hogy támadást intézzen a katolikus hit ellen. Bírálata minden egyháznak szól, minden felekezetnek, minden templom és szertartás fényének, minden vezetőnek, ki letért Jézus Urunk útjáról, és elkülönítette magát bárányaitól.

Felolvasom nektek ezt a költeményt:

A kürtszótól a márvány megremeg,
A kőkockákon, térdre hull a nép,
Hogy üdvözölje Róma püspökét,
Ki trónszékén a felhők közt lebeg.

Ruhája bíbor s fehér, mint a hó,

56 Oscar Wilde-re céloz, aki a keresztény korszak tizenkilencedik századában az angol nyelv legnagyobb művésze volt.

A fején hármas aranykorona,
Most tiszteleg a testőrök sora -
A dóm pompája szemkápráztató.

És látom Őt a múlt felhőin át,
Ki sebzett lábbal vonszolta magát,
És könnyes szemmel nézett szerteszét:

Mert vackot a vad, fészket a madár,
De ő egy csöppnyi zugot sem talál,
Hol éjszakára lehajtsa fejét...

Hangos moraj támadt a teremben. A hallgatóság nem maradt közömbös, de a vers nem úgy hatott rájuk, ahogy a költő kívánta, és ahogy a püspök gondolta. Szegény Morehouse, ezt se vette észre.

Csak haladt tovább az úton, amit kitűzött magának:

- A jelenlevő gazdagokhoz fordulok és valamennyi gazdag emberhez a világon. Szálljatok magatokba. Értsétek meg, hogy ember nem bánhat emberrel ilyen kegyetlenül. Szívetek eldurvult, megkeményedett. Behunyjátok szemeteket, befogjátok fületeket, hogy ne lássátok a nélkülözést, és ne halljátok a szenvedők panaszát. De a jajkiáltásévről évre hangosabb lesz, és az eget ostromolja. Felszáll Krisztushoz, kinek bárányait elnyomjátok és sanyargatjátok. Ezért azt mondom nektek...

Nem fejezhette be a mondatot. Ebben a pillanatban H. H. Jones és Philip Ward egyszerre felugrott. Mintha összebeszéltek volna, kétoldalt karon fogták a püspököt, és levezették a dobogóról. A közönség, melynek megbotránkozása már-már kitört, hangos helyesléssel kísérte a jelenetet.

Amikor kiértünk az utcára, Ernest hangosan felkacagott. Durvasága úgy fájt, mintha megütött volna. Szívem elszorult, és szemem égett visszafojtott könnyeimtől.

- Ha nem is fejezte be, nagyjában mégis elmondta üzenetét! - kiáltott fel Ernest. - A jóságos püspök gyengéd szívében megérlelődött a bátor elhatározás, hogy legmélyebb érzelmeit nem titkolja tovább. És az eredmény? Derék, keresztény hívei, akik eddig úgy szerették és tisztelték, egyértelműleg megállapítják róla, hogy megbolondult. Láttad, milyen aggódó, milyen ünnepélyes arccal vezették ki a teremből? Ha a pokolból is látták ezt, képzelem, milyen jót kacagtak rajta!

- Hiába csúfolódol, a püspök beszéde mégis nagy hatást gyakorolt rájuk - feleltem.

- Gondolod? - kérdezte Ernest mosolyogva.

- Meglátod, nagy visszhangja lesz. Nem vetted észre, milyen lázasan jegyezték a riporterek a beszédet?

- Egyetlen betű sem jelenik meg róla a lapokban.

- Hát ezt már igazán nem hiszem! - kiáltottam fel.

- Várj csak, majd meglátod. Egyetlen gondolatát, egyetlen szavát sem közlik majd. A mi sajtónk! Azt hiszed, arra való, hogy az eszméket kinyomja? Arra való, hogy elnyomja!

- Akkor minek jöttek el a riporterek?

- Nem fontos. Még ha szeretnék is közölni a beszédet, akkor sem tehetik. A szerkesztő nem engedi. Abból él, hogy a gazdagokat szolgálja. Eszébe se jut olyan cikket közölni, mely a fennálló rendet fenyegeti. A püspök mától fogva eretnek a szemükben. Még azt sem engedték meg, hogy beszédét befejezze. Majd gondoskodnak róla, hogy ezentúl se beszélhessen. Az újságok agyonhallgatják, amit mondott. Az Egyesült Államok dicső sajtója! A kapitalisták szemétdombján élősködő paraziták sűrű raja! A közvéleményt kellene kialakítania, de úgy alakítja ki ahogy gazdáinak legjobban megfelel.

Megszolgálja a zsoldját.

- Ne túlozz, Ernest. Várd meg a reggeli lapokat.

- Megmondom előre, mi lesz bennük. Rövid hír arról, hogy Morehouse püspök az utóbbi időben túl sokat dolgozott, aláásta egészségét, és tegnap este súlyos rohamot kapott. Néhány nappal később még egy rövid hír: a püspök idegösszeomlása nagyon aggasztó, szabadságra küldték, hogy gyógykezeltesse magát. Ezután pedig két dolog egyiké következhetik csak. A püspök belátja tévedését, gyógyultan visszatér szabadságáról, és nem lesznek többé ilyen különös látomásai. Vagy pedig ragaszkodik betegségéhez, és akkor a lapok mély részvéttel, tapintatos szavakkal közlik híveivel, hogy elméje elborult. Valami intézetbe zárják, ahol kedve szerint locsoghat látomásairól a párnázott falaknak.

- Nem! Ezt már nem merik megtenni!

- Miért ne mernék? Joggal megtehetik. A társadalom szemében valóban őrült lesz. Épeszű ember nem fogad házába utcai nőket meg tolvajokat, hogy testvéreinek tekintse őket. Igaz, hogy Krisztus is két lator között halt meg, de ez már nagyon régi história. És egyáltalában, mit nevezünk őrültségnek? Ha valaki másként gondolkodik, mint mi, rögtön rámondjuk, hogy nem normális. Innen az őrültségig már csak egy kis lépés. Nem tudjuk elképzelni, hogy épeszű ember lényegében másképpen gondolkozzék, mint a többség.

- Jaj, Ernest, ez olyan szomorú.

- Pedig nem mondtam semmi újat. Vedd csak elő a ma esti lapokat. Olvasd el, mit írnak Mary M'Kenna asszonyról, aki a Market Streeten lakik. Szegény asszony, de becsületes asszony. Azonkívül jó honleány. Abba a rögeszmébe esett, hogy az amerikai lobogó minden polgárt megvédelmez, vagy legalábbis ilyesmit szokott jelképezni. Hallgasd csak meg, mi történt vele. Férjét valami baleset érte, három hónapja kórházban fekszik. Az asszony másoknak mos, így tartja fenn magát. De nem keresett eleget, lakbérét nem tudta kifizetni. Erre tegnap kilakoltatták. Az asszony furcsa módon próbált védekezni ellene. Ajtaján keresztbe kiszögezett egy nemzeti zászlót.

Azt hitte, nem merik letépni, így nem rakják ki télvíz idején az utcára. De mit ért el vele? Letartóztatták, és megvizsgáltatták elmeszakértőkkel. A derék doktorok megállapították, hogy őrült. Most már van lakása. Elvitték a tébolydába.

- Ne ijesztgess, Ernest! - vitatkoztam vele. - Tegyük fel, hogy egy könyv irodalmi értékéről más véleményem van, mint a legtöbb embernek. Csak nem akarod azt állítani, hogy tébolydába csuknak ezért?

- Nem, szívem, abból nem lesz semmi bajod. Mert a különvéleményed nem veszélyezteti a társadalmi rendet. Morehouse püspök esete és Mary M'Kenna esete egészen más. A püspök nézetei a gazdagok nyugalmát fenyegetik. Az a szegény asszony is veszedelmes dologra vetemedett. Mi lenne, ha minden szegény ember megtagadná a lakbérfizetést, és elsáncolná magát a nemzeti zászló mögött? Tönkremennének a háziurak. A püspök és a szegény asszony nézetei károsak. Tehát tébolydába valók.

Még mindig nem akartam hinni neki.

- Ne vitatkozzunk tovább - mondta Ernest. - Várjuk be a reggelt.

Másnap korán reggel felhozattam az összes lapokat. Ernestnek igaza volt. Morehouse püspök beszédéből egyetlen gondolatot, egyetlen szót sem közöltek. Csak megemlítették, hogy ő nyitotta meg a gyűlést, és beszéde közben nagyon elérzékenyült. Annál részletesebben közölték a többi szónok beszédét - a sok üres és ostoba frázist, amit összehordtak.

Néhány nappal később rövid hír jelent meg a lapokban. Morehouse püspök szabadságra ment, hogy kipihenje túlzásba vitt munkája fáradalmait. Ernest jóslata tehát tovább is bevált. Csak annak örültem, hogy egyelőre nem beszéltek sem idegösszeomlásról, sem tébolydáról. Akkor még nem sejtettem, hogy mi vár még szegény püspökre.

VIII. GÉPROMBOLÓK

Apának volt egy másik társasága is, melyet időnként meg szokott hívni vacsorára és egy kis beszélgetésre. Akkor kerültek megint sorra, amikor Ernest már nagyban készülődött rá, hogy szocialista programmal képviselőjelöltnek lépjen fel. Ezt az összejövetelt apa "mérlegvacsorának" nevezte, Ernest meg úgy hívta, hogy "géprombolók gyülekezete". A vendégek valójában üzletemberek voltak, akik ilyenkor zárták le könyveiket és készítették el mérlegüket. Nem tartoztak a nagy cápák közé. Alig hiszem, hogy akadt volna köztük olyan, kinek üzleti tőkéje meghaladta a százezer dollárt. A kereskedői középosztály jellegzetes képviselői voltak.

Ott volt például Mr. Owen, a Silverberg & Owen cég beltagja. Ez egy fűszeráru-kereskedés volt, és számos fiókot tartott fenn a város minden részében. Mi is náluk vásároltunk. Eljött a Kowalt & Washburn vegyiáru-kereskedés mindkét társtulajdonosa, továbbá Mr. Asmunsen, akinek nagy gránitbányája volt Contracosta megyében. A többi vendég is ilyesféle ember volt, kisebb gyárak és vállalatok tulajdonosai - szóval kistőkések.

- Értelmes arcú, tapasztalt, érdekes emberek voltak, egyszerűen és világosan beszéltek. Tele voltak panasszal és elkeseredéssel a nagyvállalatok miatt, melyek elnyomták őket. "Le a trösztökkel!" - ez volt a jelszavuk és politikai hitvallásuk. Minden bajnak ezek a nagy kartellek és trösztök az okai, hangoztatták szüntelenül. Azt akarták, hogy a kormány sajátítsa ki és vegye birtokába a vasutakat, távíróvonalakat és mammutvállalatokat. Követelték, hogy ezekre erősen emelkedő, nagy adót vessenek ki, és így akadályozzák meg a tőkék túlságos felhalmozódását. Hasonlóképpen a város tulajdonába akarták adni a magántársaságok kezén levő közműveket, mint a gáz- és vízszolgáltatást, telefont és villamos vasutakat.

Érdeklődésemet különösen Mr. Asmunsen előadása kötötte le, amikor elpanaszolta, mennyi baja van a kőbányájával. Üzemére évről évre ráfizetett, holott óriási forgalmat ért el, hiszen a nagy földrengés rengeteg házat pusztított el San Franciscóban. A város újjáépítése már hat éve folyt, Mr. Asmunsen bányáinak termelése megduplázódott, majd négyszeresére, nyolcszorosára emelkedett, de semmi haszon nem mutatkozott.

- A hasznot a vasúttársaság fölözi le - mondta. - Jobban ismerik az üzletemet, mint én magam. Pontosan tudják üzemköltségeimet és a bevételeimet is. Ha új eladási szerződést kötök, feltételeiről azonnal tudomást szereznek. Isten tudja, hogyan jutnak ezeknek a bizalmas adatoknak a birtokába. Valami besúgójuk lehet, aki nálam dolgozik, vagy pedig ügyfeleim irodájában tartanak kémeket. Képzeljék csak, valahányszor aláírok egy új szerződést, mely a kalkulációk szerint tisztességes hasznot biztosít számomra, a vasúttársaság abban a pillanatban felemeli a rám vonatkozó fuvartételeket. Nem indokolják meg semmivel, és minden tiltakozásom hiábavaló. Mindig pontosan abban az arányban emelik fel a fuvardíjakat, hogy az üzlet hasznát bezsebelhessék. Viszont ha gyengébb szerződést kötök, vagy a termelési költségek emelkednek, a legnagyobb előzékenységgel maguk ajánlják fel a fuvardíj mérséklését. Mintha vigyáznának arra, hogy ne keressek, de tönkre se menjek. A fejem tetejére állhatok, akkor sem tudok jobban boldogulni.

- Szeretnék valamit kérdezni - szólalt meg hirtelen Ernest. - Ugyebár túlzás, ha panaszkodik, hogy ráfizet az üzemre? Haszna nem felel meg a jó konjunktúrának. De

azért megkeresi körülbelül azt az összeget, ami a fizetése lenne, ha a bánya a vasúttársaság tulajdona volna, és magát alkalmazná igazgatónak?

- Pontosan annyit! - felelte Mr. Asmunsen. - Nemrég összehasonlítottam az utolsó tíz év üzleti mérlegeit. Magam is észrevettem, hogy nyereségem mindig annyit tett ki, mint egy igazgató fizetése. Valóban olyan a helyzet, mintha a bánya a vasúté lenne, és engem csak megfizetne, hogy vezessem.

- Egy kis különbség mégis van - nevetett Ernest. - Mert akkor minden kockázat a vasutat terhelné, így meg magáé a gond, és ők fejfájás nélkül zsebelnek.

- Ez bizony így van - bólintott Mr. Asmunsen szomorún.

A többiek is elsírták a maguk panaszát. Ernest figyelmesen meghallgatta őket, aztán sorjában kérdéseket intézett hozzájuk. Mr. Owennel kezdte.

- Az ön cége fiókot nyitott itt, Berkeleyben, hat hónappal ezelőtt.

- Igen - felelte Mr. Owen.

- Én megfigyeltem, hogy azóta három kis fűszeres tönkrement, és becsukta a boltját. A maga fiókjának is része van ebben?

- Mi tagadás - hagyta rá Mr. Owen büszkélkedő mosollyal -, nem tudják felvenni velünk a versenyt.

- Miért?

- Elsősorban azért, mert nagyobb tőkével dolgozunk. A tőkeerős vállalat jobban tudja megszervezni az üzletet. Nagyban vásárolunk, kevesebb a kar, áraink olcsóbbak.

- Így hát a maga fiókja elnyelte a három kis fűszeres keresetét. Ez teljesen érthető. De mondja csak, mi lett azokkal a tönkrement boltosokkal?

- Az egyik belépett hozzánk alkalmazottnak. Árukísérő az egyik teherautónkon. Hogy a másik kettővel mi lett, nem tudom.

Ernest most Mr. Kowalthoz fordult.

- Úgy hallom, hogy maguk néha mélyen leszállított áron adnak el.[57] Mit szólnak ehhez a kisdrogériák tulajdonosai?

- Köpködnek, persze, de nem használ semmit. Az egyik például, valami Haasfurther nevű, most a mi receptosztályunk vezetője. Saját üzletét fel kellett adnia, éppen úgy, mint sok másnak.

- És amit eddig kerestek, most az ön cégének a hasznát gyarapítja?

- Természetesen. Ez az üzlet.

- Hallja ezt? - szólította meg Ernest a bányatulajdonost hirtelen.

- Ön, hajói emlékszem, felháborodott azon, hogy üzletének hasznát a vasúttársaság orozza el.

- Úgy is van! - felelte Mr. Asmunsen gondolkodás nélkül.

- Pedig maga is meg akar élni, nem igaz?

Mr. Asmunsen bólintott.

- Versenytársai hulláján is, ha kell, ugyebár?

Mr. Asmunsen vállát vonogatta.

- Ez az üzlet - felelte ugyanazokkal a szavakkal, mint az előbb Mr. Kowalt.

- Tehát, ha jól értettem, az üzlet abból áll, hogy másokat kihasználunk, de vigyázunk rá, hogy minket ne használjanak ki.

Ernestnek meg kellett ismételnie ezt a megjegyzést. Mr. Asmunsen még akkor is csak vonakodva válaszolt:

- Nem egészen, kérem. Többféle módon lehet üzleteket kötni. Én nem veszem rossz néven, ha más is keres. Csak akkor haragszom, ha zsarol.

---

57 A tisztességtelen verseny gyakran alkalmazott módszere volt. A nagyvállalat önköltségi áron vagy még olcsóbban árusított, és egy ideig ráfizetett. Tovább bírta, mint a kisebb kereskedő, aki ebben a csatában elvérzett, és kénytelen volt becsukni. A nagyvállalat aztán, mihelyt versenytárs nélkül maradt, alaposan felemelte az árakat, és behozta az átmeneti veszteséget.

- Mit nevez zsarolásnak? Ha annyit keres, amennyit csak lehet? Hát ön nem szeretne minél többet keresni?

Mr. Asmunsen nevetve bevallotta, hogy bizony szeret vastagon keresni, ha lehet. Ernest nem bántotta tovább. Inkább Mr. Calvinhoz fordult, aki valamikor ismert nevű tejtermelő és tejnagykereskedő volt.

- Ön nemrég még nagy harcot vívott a tejkartellel. Most meg, mint hallom, a farmerpártot szervezi.[58] Hogy történt ez?

- A harcot most sem adtam fel - felelte Mr. Calvin, és villámló szemmel nézett körül a szobában. - Csak beláttam, hogy a küzdelmet politikai térre kell átvinni. A helyzet napról napra romlik. Néhány évvel ezelőtt a tejpiac még a kisemberek kezében volt.

- Nem versenyeztek egymással?

- Dehogynem. De abból csak a közönségnek volt haszna, mert olcsó volt a tej. Időnként összeálltunk ugyan, de valaki mindig kiugrott, és leszorította az árakat. Aztán jött a tejkartell.

- Amelyet a Standard Oil pénzelt, hogy parlagon heverő fölösleges tőkéit gyümölcsöztesse - jegyezte meg Ernest.

- Igen, a Standard Oil keze van a dologban -^bólintott Mr. Calvin. - De akkor még nem tudtuk. Ügynökök jöttek hozzánk, és azt ajánlották, hogy csatlakozzunk egy új alakulathoz. "Aki velünk tart, meggazdagodik, aki meg kimarad, felfordul" - ez volt a jelszavuk. A legtöbben közülünk bekapták a horgot. Igaz, hogy eleinte nem jártunk rosszul. A tej árát felemelték literenként egy centtel. Ennek a negyedrészét mi kaptuk, a többit a kartell. Aztán felemelték az árat egy újabb centtel, de abból már nem kaptunk semmit. Hiába kapálóztunk, panaszkodtunk. Most már a kartell volt az úr. Végül azt a negyed centet is elvették tőlünk. Mit meséljem tovább? A kartell palira vesz minket, kifacsar, mint a citromot. Nincs már önálló tejkereskedő; mindnyájan a kartell rabszolgái vagyunk.

- De amikor az árat két centtel felemelték, könnyű lett volna versenyezni velük, nem? - kérdezte Ernest ravaszul.

- Megpróbáltuk azt is - legyintett Mr. Calvin elkeseredve. - Kikészítettek minket. A kartell rögtön leszállította a tej árát. Könnyen megtehette. Még akkor is keresett, amikor mi ráfizetéssel árultunk. Ötvenezer dollárom úszott el ezen a kísérleten. Az önálló tejesek csődbe mentek.[59] A kartell az egész szakmának kitekerte a nyakát.

- Így hát most pártot szerveznek a tejtermelőkkel együtt - mondta Ernest. - Remélik, hogy politikai erejükkel kiharcolnak valami törvényt a tejkartell ellen, és akkor visszatér a régi paradicsomi élet.

- Nagyon jól mondja! - felelte Mr. Calvin lelkesen. - Ez az egész programunk dióhéjban.

- De hiszen maga mondta -az imént, hogy a kartell olcsóbban tudja á tejet termelni és forgalomba hozni, mint az önálló kis tejesek.

- Mit csodálkozik ezen? - vonogatta vállát Mr. Calvin. - A kartell remekül van megszervezve, nagy tőkével rendelkezik, új gépeket és modern felszerelést tud beállítani.

- Igen, igen - bólintott Ernest, és nyomatékosan hozzátette. - Ez nagyon fontos körülmény, sokkal fontosabb, mint gondolná.

Mr. Calvin most részletesen kifejtette politikai elgondolásait. Szenvedélyesen kikelt a trösztök ellen. A többiek buzgón helyeselték szavait.

---

58 Akkoriban többször megkísérelték, hogy az amerikai farmerek tengődő osztályát külön pártba szervezzék. így akartak védekezni a nagybirtok és a terménykereskedő trösztök fojtogató hatalma ellen. De ezek a próbálkozások mind kudarccal végződtek.

59 A csőd különös intézmény volt, mely a tönkrement üzletembereknek lehetővé tette, hogy megszabaduljanak fizetési kötelezettségeiktől. A szabad verseny korában kézzel-lábbal, körömmel-foggal küzdött mindenki mindenki ellen. Ez a harc olyan könyörtelen volt, hogy mégis enyhíteni kellett valamelyest és ezt a célt szolgálta a csőd intézménye.

- Szegény kis hiénák - súgta nekem Ernest. - Hiszen a saját szempontjukból igazuk van, de nem látnak tovább az orruk hegyénél.

Amikor a beszélgetésben egy kis szünet következett, magához ragadta a szót, és szokása szerint nem is engedett többé mást szóhoz jutni. A csőd különös intézmény volt, mely a tönkrement üzletembereknek lehetővé tette, hogy megszabaduljanak fizetési kötelezettségeiktől. A szabadverseny korában kézzel-lábbal, körömmel-foggal küzdött mindenki mindenki ellen. Ez a harc olyan könyörtelen volt, hogy mégis enyhíteni kellett valamelyest, és ezt a célt szolgálta a csőd intézménye.

- Mindaz, amit önöktől hallottam, nagyon tanulságos volt - kezdte. - Azt hiszem, önöknél az a hiba, hogy gondolkodásuk kissé elavult. Az életet egy nagy üzletnek tekintik, melynek egyetlen célja a profit. Szinte úgy képzelik, hogy Isten azért teremtette a világot, de még önöket is, hogy évről évre nyereséggel zárják üzleti könyveiket. Ez így is ment egy darabig, de egyszerre mit kell megérniük? Jön valaki vagy valami - egy ember, egy társaság, egy erő -, megjelenik a színtéren, és elkaparintja a hasznot az önök orra elől. A világ rendje felborult. Önök helyre akarják állítani. El akarják pusztítani azt az új jelenséget, mely üzleti boldogulásukat veszélyezteti.

Még én sem sejtettem, hova akar Ernest kilyukadni.

- Amint kifakadásaikat hallgattam - folytatta -, eszembe jutott egy szó, mely kitűnően jellemzi önöket. Maguk géprombolók - ne haragudjanak ezért az elnevezésért. Egyébként nem új fogalom, már a tizennyolcadik században született. Az akkori Angliában férfiak és nők házimunkával, kézi szövőszéken szőtték a szövetet. Lassú, ügyetlen és költséges módszer volt. És egy szép napon megjelent a gőzgép, más szerkezeteket is feltaláltak a munka megkönnyítésére és meggyorsítására. Egyetlen gyárépületben ezer szövőszéket állítottak fel, ugyanaz a gőzgép hajtotta valamennyit. Nem csoda, hogy ez a gyár olcsóbban termelt, mint kunyhóikban a takácsok. A gyár lehetővé tette a munkaegyesítést és a munkamegosztást, az új módszert, mellyel a kisiparos nem tudott versenyezni. A takácsok kénytelenek voltak sutba dobni szövőszékeiket, és elszegődni a gyárba, hogy most már ne maguknak dolgozzanak, hanem a tőkésnek. Nemsokára az asszonyok is beálltak, majd a gyermekek is. Ezek kisebb bérrel is beérték, és lassanként kiszorították a férfiakat. A nyomor napról napra nőtt. Az éhezők azt hitték, hogy mindezt a gépeknek köszönhetik. Elkeseredésükben megtámadták a gyárakat, összetörték, szétrombolták azokat az átkozott gépeket. Persze, nem értek vele semmit. Ostobák voltak, nem tudták mérlegelni a dolog lényegét. Most meg csodálkozva látom, hogy az utókor nem akar okulni ezeknek a takácsoknak a példáján. Másfél évszázad telt el azóta, és önök még mindig ott tartanak, hogy szét akarják rombolni a gépeket. Nem tagadják, hogy a trösztök és kartellek gépezete jobban és olcsóbban termel, mint önök. Beismerik, hogy nem tudnak verse nyezni velük. Összeállnak hát, hogy azt a modern gépezetet szétzúzzák. Hát nem érzik, hogy éppen olyan ostobák, mint azok az egyszerű angol takácsok? Miközben nyivákolnak, hogy helyre kell állítani a szabad versenyt, a trösztök eltapossák magukat.

Csak bámultak rá, szinte tátott szájjal hallgatták, de láttam, hogy nem értették meg. Ernest most Mr. Owenhez fordult:

- Hiába siránkoznak, hogy vége a szabad versenynek, és a szervezettség magasabb foka győz. Miért nem panaszkodott akkor, Mr. Owen, amikor itt, Berkeleyben kihúzta a gyékényt a három kis fűszeres lába alól? Akkor csak a vállát vonogatta. A maga vállalata jobb és erősebb szervezettel rendelkezik, tehát természetesnek tartja, hogy elfoglalja a kis fűszeresek helyét. De amikor jön a tröszt, mely még hatalmasabb szervezet, tolvajt és rablót kiabál. Bezzeg, ha ön annyira ki tudná fejleszteni saját vállalatát, hogy monopolizálja az Egyesült Államok egész fűszer kereskedelmét, mindjárt másképpen beszélne. Akkor azt a nótát fújná, hogy a tröszt felel meg a legjobban a fejlődés és haladás törvényének. De hát erről kár álmodozni. Miként maga is sejti, napjai meg vannak számlálva. Maga már csak egy kis paraszt a sakktáblán egész fiókhálózatával együtt. Hatalmas tőkéscsoportok lépnek a porondra, vasmarkukban összeroppan a kistőkés és kisvállalkozó. A vasúti tröszt, az olajtröszt, a széntröszt, az acéltröszt felosztják maguk közt az országot. Hamarosan megeszik magát is szőröstül-bőröstül, kis tőkéjéből, kis profitjából nem marad semmi. így van ez, uram, nem tehet ellene semmit. Vannak, akik jobban értik a játékot. Amikor megfojtotta ezt a három kis

fűszerest, kidüllesztette mellét, és elküldte feleségét Európába nyaralni a haszonból, amit áldozatain keresett. A nagy hal megeszi a kis halat. Persze kellemetlen, amikor a nagy hal észreveszi, hogy cápa is van a világon, melynek torkában maga is csak apró halnak számít. És amit önről mondtam, az áll a többi urakra is, itt, ennél az asztalnál.

Ezt fölösleges volt hozzáfűznie. Az asztal körül ülők már amúgy is búsan lógatták a fejüket.

- Öntsünk tiszta vizet a pohárba! - kiáltott rájuk Ernest. - Önök lázadoznak, de nem vallják be, hogy csak azért dühösek, mert egy erősebb fosztogató nem engedi magukat fosztogatni. Elég ravaszak ahhoz, hogy erről hallgassanak. Ehelyett másról beszélnek. Az imént megtapsolták Mr. Calvin előadását. Mert megtalálta azokat a szólamokat, melyek az önök zsebérdekét közérdeknek tüntetik fel. Jól megjegyeztem néhányat közülük. Mr. Calvin, ugyebár, ilyeneket mondott: Nincs szükségünk új eszmékre, ne akarjunk bölcsebbek lenni, mint elődeink! Amerika mindig a szabadság hazája volt, ás egyforma lehetőségeket nyújtott mindenkinek! Térjünk vissza az amerikai hagyományokhoz, akkor mindenki boldog lesz és elégedett! Ezt mondta, ugyebár? De amikor "egyforma lehetőségekről" beszél, arra gondol, hogy korlátozza a nagy trösztök szabadságát, viszont maga szabadon zsákmányolhassa ki a közönséget. Bámulatos! És a legbámulatosabb az, hogy maga őszintén hisz ezekben a szólamokban. Annyiszor hallotta, és annyiszor ismételte, hogy már el is hiszi. Szinte hipnotizálta önmagát. A szabad garázdálkodást szabadságnak nevezi. Felháborodik azon, amit a trösztök nagyban csinálnak, holott ugyanazt akarja csinálni kicsiben. Önző, kapzsi és kíméletlen, de jó hazafinak tartja magát. Nyerészkedni akar, de ezt az önző vágyát önzetlen, altruista mezbe burkolja, mintha szívén viselné embertársai jólétét. Hagyjuk ezt, kérem. Magunk közt vagyunk, legyünk egyszer őszinték, és nevezzük nevén a gyermeket.

Az arcok kipirultak, a szemek haragosan felvillantak, de mélyükön egy kis riadalom is tükröződött. Megijedtek ettől a hangtól.

Igazán tapintatlan és bárdolatlan beszéd! Üzletemberek a nyilvánosság előtt közérdekű elveket szoktak hangoztatni, vagy legalábbis nagyképű közgazdasági kifejezésekkel élnek, ha a zsebükről van szó.

- Én nem félek az őszinte beszédtől! - felelte Mr. Calvin. - Ön kellemetlen dolgokat vágott a fejünkhöz, Mr. Everhard, de szavaiban sok igazság van. Egymás közt vagyunk, valljuk be hát, hogy a megélhetésünkért, a családunkért aggódunk. Hát aztán? Csak a nagytőkének van joga boldogulni ebben az országban? Nekünk nincs jogunk megvédeni érdekeinket? Mi többen vagyunk, a mi boldogulásunk inkább közérdek, mint néhány milliomosé, nem?

- Kezdünk közelebb jutni a dolog lényegéhez - mosolygott Ernest. - Szeretném, ha maguk is megértenék, bár nem lesz benne sok örömük. A dolog úgy áll, uraim, hogy önök elég jól értik a maguk kis üzleti ügyeit, de fogalmuk sincs a társadalmi fejlődésről. Egy átmeneti korban élünk, nagy gazdasági változások idejében, de önök nem látják, nem értik, és ez okozza fejükben a zűrzavart. Azt kérdezik, miért ne térjünk vissza apáink módszeréhez? Mert nem lehet. Hiába akarjuk, nem lehet. Eszükbe jutna talán rávenni egy folyót, hogy visszaforduljon, és a dombtető irányába vegye útját? A gazdasági élet folyását sem lehet megfordítani. Józsua állítólag megállította a napot Gibeon fölött. Maguk túl akarnak tenni rajta. Azt akarják, hogy a nap forduljon vissza az égbolton. Értsék meg végre, hogy a nap erre nem hajlandó. Az ember kitalálta a gépeket, melyekkel munkáját megkönnyíti, a szervezett termelést, a nagyszabású tevékenység előnyeit. Maguk meg arról ábrándoznak, hogy visszakergessék a közgazdasági élet napját néhány nemzedékkel, abba az időbe, amikor még nem volt gép, nem volt vasút, nem volt nagytőke, csak kis kapitalista farkasok marakodtak egymással a koncért. Ez csak primitív és rendezetlen közgazdasági viszonyok közt volt lehetséges. Néhány ügyes csirkefogónak jó volt, de megdrágította a termelést, mely szervezetlenségében legfeljebb rablógazdálkodást űzhetett, és nem tudott gondoskodni a tömegek növekvő szükségleteiről. Azt hiszik, visszahozhatják ezeket az időket? Józsuának könnyebb volt, és mellette állt Jehova is. De magukat, kistőkéseket, még Isten is elhagyta. Napjuk leáldozott. Nincs olyan hatalom, mely megállíthatja a maguk végzetét. El fognak tűnni a föld színéről.

- Micsoda? - horkant fel Mr. Calvin.

- Igen, igen. Nem én mondom ezt. Ez a társadalmi fejlődés kérlelhetetlen parancsa. Az egyesülés erősebb a szabad versenynél. Az ősember vézna kis lény volt a vadállatok közt, vacogó foggal, rettegve bújt meg a sziklák hasadékaiban. De volt esze, hogy összeálljon társaival, és egyesült erővel felvette a harcot félelmetes ellenségeivel. Azok a szabad verseny alapján álltak, az emberek meg kartellbe tömörültek ellenük. Már az ősember is társas lény volt, és így került fölénybe a vadállatokkal szemben. Az ember azóta mind nagyobb és nagyobb lépéseket tesz az erők egyesítése felé. Évezredek óta ez az irány, és aki az egyéni versenyhez ragaszkodik, elpusztul.

- De hiszen a trösztök is szabad versenyből születtek! - vitatta Mr. Calvin.

- Igaz, teljesen igaz - bólintott Ernest. - De mihelyt megerősödtek, első dolguk volt a versenyt kiküszöbölni. Magát is így nyomták ki a tej szakmából, nem?

A vendégek most nevettek először. Még Mr. Calvin is mosolygott, pedig az ő rovására kacagtak.

- Ha már a trösztökről beszélünk - folytatta Ernest -, szeretnék néhány dolgot tisztázni. Ha megengedik, néhány megállapítást teszek, és ha nem értenek egyet velem, szólaljanak fel. A hallgatást majd beleegyezésnek tekintem. Az első az, hogy a szövőgép többet termel és olcsóbban termel, mint a kézi szövőszék. Igaz, vagy nem? - senki sem tiltakozott. - Ilyen körülmények közt nem lenne esztelenség szétrombolni a textilgyárakat és visszatérni a kezdetleges, lassú, drága kéziszövéshez? - Mindenki bólongatott. - Akkor menjünk egy lépéssel tovább. Igaz-e, hogy a kartellek, trösztök és hasonlók jobban, ügyesebben, olcsóbban tudnak termelni, mint a kis egyéni cégek ezrei? És ha igaz, nem lenne esztelenség ezt a hasznos szervezetet felrobbantani?

- Hát akkor mit csináljunk? - kiáltott fel nagy sokára Mr. Kowalt. - Ha nem robbantjuk fel, rabszolgái leszünk.

- Van más mód is! - csattant fel Ernest hangja. - Ne pusztítsuk el ezeket a pompás eszközöket, melyek a termelést kibővítik, javítják és olcsóbbá teszik. Használjuk ki olcsóságukat és ügyességüket. De vegyük az egészet saját kezünkbe. A gép dolgozzon nekünk és nem néhány milliomosnak. Ez pedig, uraim, nem más, mint a szocializmus. Az erők még nagyobb egyesítése, mint amit a trösztök hoztak létre. A leghatalmasabb társadalmi és közgazdasági szervezet, melyhez foghatót még nem látott a világ. Nem robbantjuk fel a trösztöt, hanem túlteszünk rajtuk. Nem fordítjuk vissza az idő kerekét, ha-nem meggyorsítjuk forgását. Ez a fejlődés útja, a győzelem útja. Álljanak át, uraim, a győztes oldalra, tartsanak velünk, csatlakozzanak a szocializmushoz!

Ezt már nem tudták lenyelni. Nagy fejcsóválgatás következett. Mindenki tiltakozott, ellenvetéseket tett.

- Hát ha nincs kedvük hozzá, hagyjuk! - nevetett Ernest. - Ha mindenáron őslények akarnak lenni, úgy is jó. Legfeljebb kihalnak, ez lesz a sorsuk. Mit képzelnek, mi vár magukra a szocializmus nélkül is? Csak nem képzelik, hogy a trösztök árnyékában sokáig tengethetik még életüket? És mi lesz akkor, ha valamennyi trösztöt egyesítjük és megteremtjük a világ társadalmi, közgazdasági, politikai egységét?

Hirtelen Mr. Calvinhoz fordult.

- Mondok valamit, és cáfolja meg, ha nem igaz. A régi politikai pártok egytől egyig a trösztök eszközei lettek. Ezért próbál maga új pártot alapítani. A farmereket szervezi. Azt hiszi, sikerülhet? Lépten-nyomon elgáncsolják láthatatlan erők. Kinek a keze, kinek a lába? Nem a trösztöké?

Mr. Calvin kényszeredetten fészkelődött a helyén.

- Nos? - sürgette Ernest a választ.

- Igaza van - vallotta be Mr. Calvin. - Oregon államban sikerült többséget kapnunk, és nagyszerű trösztellenes szabályrendeleteket hoztunk, de megvétózta a kormányzó, aki a trösztök embere. Coloradóban viszont a mi pártunk kormányzójelöltjét választották meg, de a törvényhozás megakadályozta, hogy elfoglalja hivatalát. Kétszer is megszavaztattuk a kisembereket védő jövedelmi adót, de a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek minősítette. A bíróságok egyáltalában a trösztök kezében vannak. Az a baj, hogy nem adunk a bíráknak megfelelő fizetést. De majd eljön az idő...

- Amikor a trösztök kezükbe ragadják az egész törvényhozást - vágott a szavába Ernest. - Amikor az egyesült trösztök központi igazgatósága lesz a kormány.

-No, még csak az kellene! Nem tűrjük! Soha! - kiáltották a többiek harciasán és izgatottan.

- Nem tűrik? - kérdezte Ernest. - Hát mit csinálnak majd, ha erre kerül a sor?

- Fellázadunk! - jelentette ki Mr. Asmunsen, és mindenki helyeselt neki.

- Ez polgárháborút jelentene - figyelmeztette Ernest.

- Akkor legyen polgárháború - csapott az asztalra Mr. Asmunsen. - Nem felejtettük el ősapáink példáját. Harcolni fogunk a szabadságért, és meg is halunk, ha kell.

Ernest mosolygott.

- A szabadságért? Hát már elfelejtették, hogy a szabadság az önök esetében mit jelent? A haszonszerzés és kizsákmányolás szabadságát.

Gúnyos megjegyzését most már heves kifakadások követték.

De Ernest értett hozzá, hogy hangja a nagy zajban is hallható legyen.

- Csak egy kérdést, uraim! Ha fellázadnak, azért teszik, mert a kormány a trösztök akaratát képviseli. Azt hiszik, egy ilyen kormány meghátrál majd? Vagy mozgósítja minden erejét, a hadsereget, a tengerészetet, a rendőrséget, a milíciát - egyszóval az Egyesült Államok egész hadigépezetét. Elég erősek lesznek önök ahhoz, hogy szembeszálljanak vele?

Az arcokon meglepetés, sőt megdöbbenés tükröződött. Ernest nem hagyta abba:

- Emlékeznek még arra az időre - nem is volt olyan régen -, amikor állandó hadseregünk mindössze ötvenezer emberből állt? Azóta évről évre növelték, és ma már háromszázezer főre rúg. De ez még nem minden. Amíg önök kedvenc szórakozásukkal, a haszonkergetéssel foglalkoztak, és kedvenc balványukról, a szabad versenyről szónokoltak, a trösztök csendben megszervezték segédcsapataikat, a milíciát.

- A milícia? A polgárőrség? Tartalékosok és népfölkelők? - kiáltott fel Mr. Kowalt. - Hiszen azok a mi embereink! Velük verjük majd szét a rendes hadsereget.

- Kötve hiszem - felelte Ernest. - Megmondom, hogy lesz majd ez. Önt is behívják, és egyenruhába öltöztetik. Aztán elküldik Fainebe, Floridába vagy a Fülöp-szigetekre, hogy vérbe fojtsa saját polgártársainak szabadságharcát. Viszont a Kansasban, Wisconsinban és más államokban behívott polgárokat ide hozzák majd Kaliforniába, hogy leverjék az itteni mozgolódást.

Most már igazán rémülten néztek Ernestre. Egyszerű volt, amit hallottak, mégis olyan dolog, amire nem gondoltak.

- Akkor nem vonulunk be a milíciába - mondta Mr. Owen. - Nem vagyunk bolondok. Nem vonulunk be, és kész.

Ernest az oldalát fogta, úgy nevetett.

- Hát azt hiszi, hogy majd önkéntes jelentkezésre várnak? Besorozzák, kedves uram.

- Az alkotmány nálunk nem ismer ilyesmit - vitatta Mr. Owen.

- Majd felfüggesztik az alkotmányt. Ha az elégedetlenség valóban komoly méreteket ölt, jön a statárium, jönnek a rendkívüli intézkedések. Puskát nyomnak a lázadó kezébe, hogy ráfogja a másik lázadóra. Hallom, itt valaki azt motyogja, hogy a "Habeas Corpus" törvény,[60] a szabadságjogok biztosítéka még érvényben van. Hát majd jó lesz maguknak egy másik latin szó is, "Habeas Corpus" helyett "Post Mortem" - vagyis egy szép gyászjelentés. Úgy bevonulnak, mint a pinty! Ha nem engedelmeskednek a behívónak, valami rögtönzött hadbíróság meghozza majd a szükséges tömeges ítéleteket. Az engedetleneket falhoz állítják. Piff, paff, puff, és kész! így szól a törvény.

- Nem igaz! - kiáltott fel Mr. Calvin. - Maga rémeket lát, fiatalember. Mi az, hogy a milíciát elküldik a Fülöp-szigetekre? Az alkotmány kimondja, hogy a polgárőrséget nem szabad az ország határán kívül felhasználni.

---

60 *Habeas corpus (lat.) a.* m. a test legyen a tiéd. E szavakkal kezdődik egy 1679-i angol törvény, mely szerint bírósági elfogató parancs nélkül senkit sem szabad megfosztani személyes szabadságától. *(A ford.)*

- Ugyan kérem! - legyintett Ernest. - Mi köze ennek az alkotmányhoz? Az alkotmányt a bíróság mindig úgy értelmezi, ahogy akarja, és tudjuk, kikből áll majd az a bíróság. Egyébként a dolog teljesen törvényszerű. Az, amit mondtam, benne van a törvényben. Nem is most hozták azt a törvényt, hanem már kilenc éve.

- Hogy bárkit be lehet hívni a milíciába? - kérdezte Mr. Calvin kétkedve. - Hogy főbe lőhetnek, ha nem vonulok be?

- Így van, kedves uram, pontosan így.

- Erről a törvényről én sem hallottam! Hogy lehet az? - kérdezte édesapám.

- Ennek két oka van - felelte Ernest. - Először is a törvény még sohasem került alkalmazásra, és így nem keltett feltűnést. Másodszor pedig a lapok annak idején elhallgatták. A törvényt sebtében és titokban fogadta el a parlament mindkét háza, jóformán minden vita nélkül ment keresztül a kongresszuson is meg a szenátusban is. De mi, szocialisták felfigyeltünk rá. Meg is írtuk a mi lapjainkban. Önök persze nem olvasnak szocialista lapokat.

- Még mindig nem tudom elhinni - makacskodott Mr. Calvin. - Az ország nem ment volna bele. Maga álmodik.

- Az ország már régen belement. Ami pedig az álmodozást illeti, véletlenül éppen zsebemben van az álmoskönyv. Hallgassa csak meg, mit mond.

Zsebéből valami nyomtatott füzetet vett elő, és felolvasta belőle a következőket:

- *Első szakasz.* Ez a törvény, valamint a hozzátartozó végrehajtási utasítás satöbbi, satöbbi... kiterjed minden épkézláb polgárra, aki a férfinemhez tartozik, betöltötte tizennyolcadik évét, és nem korosabb negyvenöt esztendősnél... akár a Kolumbia szövetség körzetben vagy az Egyesült Államok bármely más területén lakik... *Hetedik szakasz.* Bármely tiszt vagy legénységi személy, akire az első szakasz vonatkozik - ne felejtsék el, uraim, hogy önök is benne vannak! -, ha behívóját szabályosan kézbesítették, és mégis elmulasztja, hogy a megjelölt helyen és időpontban szolgálattételre jelentkezzék, hadbíróság elé állíttatik, és a... hm, hm, hm... számú rendelet megfelelő pontjai szerint halálra ítéltetik... tatik-tetik... *Nyolcadik szakasz.* A milícia kötelékébe tartozó egyének fölött ítélkező hadbíróság kizárólag tényleges tisztekből állhat. *Kilencedik szakasz.* A milícia, mihelyt tényleges szolgálatra mozgósíttatik, minden tekintetben a katonai rendszabályok és haditörvények hatálya alá esik, akárcsak az Egyesült Államok rendes sorkatonasága.

Ernest ledobta a füzetet az asztalra, és körülnézett.

- Így állunk, kedves uraim, szabad amerikai polgárok és milíciabeli bajtársaim! Mi, szocialisták kilenc évvel ezelőtt azt hittük, hogy a törvény kizárólag ellenünk irányul. De most már úgy fest a dolog, hogy önöket sem kíméli meg. A rövid vita során, melyet a törvény parlamenti tárgyalásakor megengedtek, Wiley képviselő[61] a következő kijelentést tette: "Ez a törvény arra való, hogy mozgósítsa a nemzet tartalék erejét abban az esetben, ha a csőcselék a polgárok szabadságát, élet- és vagyonbiztonságát fenyegetné." Nem szeretném önöket megbántani, de úgy veszem észre, maholnap önök lesznek az a csőcselék, mely a trösztök szabadságát, életét és vagyonát veszélyezteti. A trösztök nem szeretik az ilyesmit, uraim. Különösen a szabadságukra kényesek, a profitszerzés és kizsákmányolás szabadságára. Ezért idejében kihúzták az önök fogait, uraim, hogy ne tudjanak harapni, a körmeiket is leráspolyozták, hogy ne tudjanak karmolni. Ha elkeseredésükben egyszer fellázadnak, fogak és körmök nélkül olyan gyengék lesznek, mint egy csapat csiga.

- Mese az egész! - kiáltott fel Kowalt. - Kacsa, amit a szocialista lapok találtak ki. Ilyen törvény nincs és nem is volt soha!

- A törvényt 1902. július 30-án nyújtották be a képviselőházba - felelte Ernest. - Előadója Mr. Dick volt, Ohio képviselője. Sürgősen letárgyalták. A szenátus egyhangúan elfogadta 1903. január 14-én. Egy héttel később az Egyesült Államok elnöke is aláírta.[62]

---

61 Az amerikai polgárőrség (The National Guard) felállítását egy 1903-as törvény rendelte el. A törvényjavaslat előadója Wiley szenátor volt.

62 Everhard tévedett a dátumban, bár egyébként helytálló minden, amit mondott. A törvényjavaslatot nem július 30-án, hanem június 30-án nyújtották be. Az ardisi könyvtárban megvan a *Kongresszusi Tudósító* 1902. és 1903. évfolyama, melynek megfelelő számai közlik a tárgyalás egész menetét. Hogy a "mérlegvacsora" vendégei erről a törvényről nem tudtak semmit, abban nincs semmi csodálatos. A lapok felsőbb utasításra valóban elhallgatták, és csak nagyon kevés ember hallott róla. Egy Untermann nevű forradalmár röpiratot adott ki róla 1903-ban Kansasban. Ezt a füzetet csak munkásemberek olvasták. A társadalmi osztályok elkülönülése már akkor is olyan nagy volt, hogy egy szocialista nyomda kiadványáról nem vett tudomást senki más, csak az a réteg, melynek számára készült.

IX. EGY ÁLOM A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Ernest szavait nagy megdöbbenés fogadta. Rövid szünet után így folytatta:

- Önök valamennyien azt hiszik, hogy a szocializmus csak egy álom. Kijelentették, hogy megvalósítása lehetetlen. Hadd bizonyítsam be önöknek, hogy nem lehetetlen, sőt kikerülhetetlen. Már maguk is érzik, hogy a kistőkéseknek is befellegzett, de éppen úgy eltűnnek majd a nagytőkések is trösztjeikkel együtt. Minden vita, rágalom, szitkozódás hiábavaló, a kutya ugat, az emberiség karavánja halad tovább. A fejlődést ideig-óráig erőszakkal meg lehet akasztani, de aztán mégis folytatja útját. A versenyből kisebb egyesülések születnek, majd nagyobb részvénytársaságok, azután óriási trösztök és végül a szocializmus, mely az egész gazdasági életet átfogó, leghatalmasabb egyesülés. Önök azt mondják nekem, hogy álmodozó vagyok. Jól van. Majd megmutatom, hogy ez az álom matematikai alapokon nyugszik. Kétszer kettő az mindig négy, erről nem lehet vitatkozni. Ha a számításom helytelen, koppintsanak a körmömre, és mondják meg, hol tévedtem. Matematikai számításokkal kívánom bebizonyítani, hogy a kapitalista rendszer bukása kikerülhetetlen. De hogy megértsék, olyan dolgokkal kell kezdenem, melyek látszólag nem tartoznak ide. Egy kis türelmet kérek.

- Halljuk! - mondta valaki.

- Mindenekelőtt nézzünk meg közelebbről egy ipari folyamatot.

Ha olyasmit mondok, amivel nem értenek egyet, rögtön szóljanak közbe. Vegyünk például egy cipőgyárat. A gyár bőrt vásárol, és cipőt csinál belőle. Itt van egy darab bőr és egyéb hozzávaló, mondjuk, száz dollár értékben. Amikor kijön a gyárból, mondjuk, kétszáz dollár értékű cipő lesz belőle. Mi történt? A bőr értéke száz dollárral több lett. Hogy keletkezett ez az értéktöbblet? A tőke és a munka közreműködése teremtette meg. A tőke adta a gyárat, a gépeket, fizette a költségeket. A munkások pedig munkájukat adták össze. Eddig egyetértünk, ugyebár?

A többiek bólintottak.

- Most a tőke és a munka megosztozik a száz dollár értéken, amit közösen teremtettek. A statisztikai adatok szerint ez az osztozkodás sokféleképpen történhetik. Most az egyszerűség kedvéért érjük be a legnyersebb számítással. Tegyük fel, hogy a tőke ötven dollárt tart meg magának, a másik ötven dollár meg a munkásoké. Mellőzzük most az osztozkodással járó vitatkozás és veszekedés részleteit. Akárhogy marakodnak is, az osztozkodás valamilyen formában megtörténik. És ez nemcsak a cipőgyárra vonatkozik, hanem minden ipari termelésre kivétel nélkül. Igaz, vagy nem igaz?[63]

Senkinek nem volt ellenvetése.

- Most tegyük fel, hogy a munkások az ötven dollárért, amit kerestek, cipőt akarnak vásárolni. Mennyi cipőt vehetnek? Ötven dollár értékűt. Ez csak világos, nem? Most pedig terjesszük ki tapasztalatainkat erről az egy iparágról az ország teljes ipari tevékenységére, beleértve a nyersanyagok előállítását, a szállítás és eladás költségeit,

---

63 Everhard itt világosan kifejti az akkori idők bérharcainak lényegét. A közösen termelt értékből a tőke minél többet meg akar tartani magának, a munka is igyekezett kiharcolni annyit, amennyit csak tudott. A veszekedés elkerülhetetlen volt. Amíg a termelés kapitalista rendszer alapján ment végbe, az osztozkodást a mindenkori erőviszonyok döntötték el szüntelen harcok és súrlódások közepette. Ma már csak nevetni tudunk ezen az undok és ésszerűtlen marakodáson, de ne felejtsük el, hogy azóta hét évszázad telt el.

mindent. Mondjuk, hogy az Egyesült Államok teljes értéktermelése egy évben kerek négymilliárd dollárra rúg. Ebből a munkások kétmilliárdot kapnak. Vagyis a négymilliárd értékű termékből kétmilliárdnyit vásárolhatnak. Azt hiszem, ezt a tényt nem lehet vita tárgyává tenni. Megjegyzem, hogy a kulcs, amit alkalmaztam, még nagyon kedvező a munka számára. A tőke olyan erős, és az osztozkodásnál annyi fogással él, hogy a munkások részesedése valójában sokkal kevesebb. De maradjunk meg annál az arányszámnál, amit alapul vettem. A munkások kétmilliárd értékű árut vásárolhatnak. Nyilván, csak ennyit fogyaszthatnak. Marad még kétmilliárd értékű áru.

Itt Mr. Kowalt közbeszólt:

- A munkások még a kétmilliárdjukat sem költik el. Mert ha megtennék, nem lenne takarékbetét a bankokban.

- A munkásoknak is lehet megtakarított pénze - felelte Ernest -, de csak átmenetileg. Ez a tartalék összegyűl és elfogy. Arra szolgál, hogy betegség, baleset, temetkezés költségeit fedezze, esetleg az öregkor nélkülözéseit enyhítse. Olyan, mint egy darab kenyér, amit a háziasszony eldug a kamra hátsó polcán, hogy másnapra is maradjon valami. A munkás nem tud tőkét gyűjteni, elfogyasztja egész keresetét. Tehát kétmilliárd marad a tőke számára. Kifizeti belőle költségeit. Vajon elfogyasztja-e azt, ami megmarad?

A többiek összenéztek.

- Nem tudom - ismerte be az egyik őszintén.

- Dehogynem tudja - nógatta Ernest. - Gondolkodjék csak egy kicsit. Ha a tőkések elköltenék a részüket, a tőkevagyon összege állandó maradna. De az Egyesült Államok gazdasági története mutatja, hogy a felhalmozott tőkék összege állandóan nő. Volt idő, amikor az amerikai vasútkötvények tetemes része Anglia birtokában volt. Ma már nem így van, ezeket a kötvényeket és részvényeket visszavásároltuk. Miből? Abból a jövedelemből, melyet az amerikai tőkések nem tudtak elkölteni. Sőt, összevásároltak sok százmillió értékű orosz, olasz, görög és dél-amerikai értékpapírt is. Amióta a kapitalista rendszer fennáll, a tőkések sohasem tudták jövedelmüket elfogyasztani. Most nézzük meg, mit jelent ez. Az Egyesült Államok egyévi termeléséből a munkások elfogyasztanak kétmilliárdot, és marad még kétmilliárd értékű áru. Ezt a munkások nem vehetik meg, mert keresetüket már elköltötték. A tőke sem fogyasztja el, bármilyen sokat fogyaszt is. Mi történik a maradékkal?

- Eladjuk külföldön - vélte Mr. Kowalt.

- Úgy van - hagyta rá Ernest. - Kénytelenek vagyunk ezt az árut külföldön eladni. Külföldi piacot kell szereznünk. Másképp nem tudunk megszabadulni tőle. Ebből ered az, amit közgazdasági nyelven a külkereskedelmi mérlegünk kedvező egyenlegének nevezünk.

- Tudjuk! - legyintett Mr. Calvin türelmetlenül. - Csak nem akarja megmagyarázni nekünk a közgazdasági élet elemi fogalmait.

Mi is megtanultuk az ábécét.

- De ez az ábécé még egy kis meglepetéssel szolgálhat - felelte Ernest. - Figyeljenek csak ide. A mi hazánk a kapitalista országok közé tartozik, és erősen kifejlesztette ipari termelését. Többet termel, mint amennyit fogyaszt, és a fölösleget külföldön kell elhelyeznie. De ugyanez áll minden más kapitalista országra is. Mindegyiknek vannak feleslegei. Hiába kereskednek egymással, a felesleg még mindig megmarad. A munkások, amíg a kapitalista rendszer fennáll, ezeket a feleslegesnek látszó javakat nem tudják megvásárolni. A tőkés nem tud többet enni, mint amennyi belefér. A kapitalista államok egymásnak sem tudják a fölösleget eladni. Hát akkor hogy szabadulnak meg tőle?[64]

---

64 Theodore Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke, néhány évvel megválasztása előtt, egy beszédében a következő kijelentést tette: "Minden eszközt meg kell ragadni arra, hogy az árucserét a különböző országok közt megkönnyítsük, mert az Egyesült Államok túltermelését csakis külföldi piacokon lehet elhelyezni." A "túltermelés", amiről beszélt, valójában nem volt túltermelés. Szocialista rendszer mellett otthon is elfogyott volna. De kapitalista berendezkedés mellett a munkások nem tudták megvásárolni, a tőkéseknek pedig nem volt rá szükségük. Ugyanakkor Mark Hanna *(Marcus Alonso*

- Nincs itt semmi baj - felelte Mr. Kowalt. - Vannak még országok, melyeknek ipara fejletlen.

- Remek! - bólintott Ernest. - Én is éppen erre akartam rátérni.

Ez a következő lépés. Tegyük fel, hogy fölösleges iparcikkeinket eladjuk egy olyan országnak, mint Brazília. Mit kapunk Brazíliától cserébe?

- Aranyat - mondta Mr. Kowalt.

- Igen ám, de az arany mennyisége sem korlátlan, Mi történik, ha vevőink aranya elfogy?

- Van az aranynak más alakja is - vélte Mr. Kowalt. - Elfogadunk értékpapírokat is arany helyett.

- Most már az elevenére tapintott a kérdésnek - dicsérte meg Ernest. - Iparcikkeinkért részvényeket, kötvényeket és hasonló jogosítványokat kapunk. Mit jelent ez más szóval? Azt, hogy Brazília erdeinek, bányáinak, gyárainak, vasútjainak egy része az Egyesült Államok kezébe kerül. És mi a következménye ennek?

Mr. Kowalt nem tudott felelni.

- Majd én megmondom önnek - folytatta Ernest. - Brazília termelőerői is kifejlődnek. Brazília tőkéhez jut, kifejleszti gyárait, és nemsokára maga is többet termel, mint amennyit fogyaszt. Mit csináljon a fölösleggel? Mi nem vehetjük meg, mert nekünk is fölöslegünk van. Sőt már azt sem tehetjük, amit eddig - most már Brazíliára sem tudjuk fölöslegünket rásózni. Mit gondolnak, uraim, mi lesz ebből? Most már mi is, Brazília is kétségbeesetten keresünk egy harmadik országot, melynek még nincs ipara, és át tudja venni termékeinket. Találunk ilyen országot, egy darabig találunk. De a folyamat nem áll meg. A visszamaradt országok sorra felfejlődnek. A földgömb nem végtelen. Mi történik, ha a világ valamennyi országa már annyira kifejlesztette iparát, hogy mindegyik csak exportálni akar?

Elhallgatott és körülnézett. A derék kereskedők arcán zavar, megdöbbenés, sőt rémület tükröződött. Ernest olyan képet rajzolt szemük elé, hogy megriadtak tőle.

- Ön az imént az ábécéről beszélt, Mr. Calvin - kötekedett vele Ernest. - De nem elég három betűt ismerni, tanuljuk meg a többit is. Tud-e felelni a kérdésemre vagy nem? Mi lesz, ha valamennyi ország már többet termel fogyasztásánál? Hogy lehet akkor a kapitalista rendszert fenntartani?

Mr. Calvin homloka csupa ránc lett. De hiába törte a fejét, nem tudott Ernest gondolatmenetében hibát vagy rést találni.

- Nos, Mr. Calvin? - nógatta Ernest. - Talált valami hibát a gondolatmenetemben? Azt hiszem, szükségtelen összefoglalni az egészet. A kapitalista termelési rendszer mellett a fogyasztás nem tud lépést tartani a termeléssel. Mit csináljunk a fölösleggel?

- Nem tudom - vallotta be Mr. Calvin.

- Én sem tudok felelni a kérdésre - mondta Mr. Asmunsen. - Erre sohasem gondoltam volna. Pedig világos, mint a nap.

Magam is most hallottam először kifejteni Marx[65] értéktöbblet-elméletét. Ernest olyan egyszerű szavakkal, olyan világosan magyarázta meg, hogy egy gyermek is megérthette volna.

- Mit is csináljunk az árufölösleggel? - folytatta Ernest. - Dobjuk talán a tengerbe? Semmisítsünk meg minden évben néhány százmillió értékű gabonát, cipőt, ruhát és egyéb fogyasztási cikket?

(1837-1904), ismertebb néven Mark Hanna, üzletember és republikánus párti vezető politikus. - A ford.*)* szenátor ezt mondta: "Az Egyesült Államok termelése ma már egyharmadával meghaladja a fogyasztást." Hasonló megállapítást tett egy másik szenátor is, Chauncey Depew *Chauncey Depew ügyvéd és üzletember (1834-1928), a republikánus párt vezető tagja.* (A ford.*)*: "Amerika népe évente kétmilliárd dollárral többet termel, mint amennyit elfogyaszt."

65 Marx, a szocializmus szellemi titánja, a tizenkilencedik században élt. Ma már szinte hihetetlennek tűnik, hogy Marx korszakalkotó gondolatait a hivatalos tudomány több nemzedéken át nem akarta tudomásul venni, elhallgatta vagy félremagyarázta. Életében kevés elismerésben volt része. Hazájából, Németországból kiüldözték, és számkivetésben halt meg, Angliában.

- Ez megoldaná a problémát - felelte Mr. Calvin tétovázva. - De mégiscsak képtelenség lenne, nem?

- Képtelenség? - csapott le rá Ernest. - Hát az nem képtelenség, amit maga akar gépromboló társaival együtt? Hogy akasszuk meg a fejlődést, és térjünk vissza őseink kezdetleges gazdálkodásához? Mert a maguk politikája odavezet. Az eladhatatlan árutömeg gondot és bajt okoz, tehát termeljünk kevesebbet! Térjünk vissza a régi módszerekhez, melyek olyan zűrzavarosak, költségesek és tékozlóak voltak, hogy a nagyszabású termelést lehetetlenné tették.

Mr. Calvin fejét vakargatta. Látta, hogy alaposan sarokba szorították. Mégis megkísérelte még, hogy valahogy megvédje álláspontját.

- Igaza van - mondta. - Belátom, hogy igaza van. De azért mégiscsak tenni kell valamit. Ez számunkra, a középosztály és a kistőkések számára élet-halál kérdése. Nem akarunk elpusztulni. Inkább visszafordítjuk az idő kerekét. Inkább visszatérünk abba a korba, amikor még nem voltak trösztök és nagyvállalatok.

- Hiábavaló igyekezet! - legyintett Ernest. - A gépek már itt vannak, nem lehet eltüntetni őket. Két olyan hatalmas erő áll itt, mellyel szemben a középosztály tehetetlen. A nagytőke és a trösztök nem hagyják magukat, nem engedik a modern termelés gépezetét elpusztulni. De ez csak az egyik erő. Itt van a másik is, mely valójában még hatalmasabb, a munkásosztály. Az sem tűri, hogy a gépeket leállítsák. Hát nem látja a csata arcvonalát? Két front küzd a hatalomért, a gépek és a többi javak birtokáért. És a két front közt tétovázik a középosztály. Erőtlen törpe két óriás közt. Vagy két malomkő közé szorult puha anyag, melyet kérlelhetetlenül felőrölnek. Hiába kapálódznak, uraim, így nem segíthetnek magukon. A matematika bizonyosságával kimutattam, hogy a kapitalista rendszer összeomlása kikerülhetetlen. Falait saját belső ellentmondásai repesztik meg, összeomlik a haszon súlya alatt, melyet saját maga halmozott toronymagasságba. De a gépek nem pusztulnak el. Megkezdődik a nagy küzdelem a gépek birtokáért. Ha a munkásosztály győz, az önök problémája is megoldást nyer. Az Egyesült Államok és az egész világ élete szebb lesz, tágasabb, tisztább, nemesebb, boldogabb! A fellendülés és jólét olyan korszaka következik, melyre még nem volt példa a világtörténelemben. Felülmúlja majd a költők legmerészebb álmait. A középosztály persze eltűnik, felolvad a dolgozók osztályában - más osztály nem is lesz többé. Mit siránkoznak - örüljenek neki! Nem lesz okuk panaszra, részesei lesznek az új világ áldásainak. Hiszen akkor már egyformán és igazságosan osztjuk el mindazt, amit gépeinkkel termelünk. És milyen gépeink lesznek még, milyen csodálatos gépeink! Ezerszer annyit termelünk majd, mint ma, mégsem lesz gondunk a termelés elhelyezésével. Nem lesz felhasználatlan, eladatlan fölösleg, mert nem lesz többé felhalmozódó haszon. Túltermelés csak addig van, amíg a dolgozó nem fogyaszthat szükségletei szerint.

- Ez mind nagyon szép - mondta Mr. Kowalt. - De mi lesz akkor, ha a trösztök bizonyulnak erősebbnek, és a tőke nyeri meg a csatát?

- Akkor maguknak is jaj, nemcsak nekünk! - felelte Ernest. - Mert valamennyien a bosszúálló plutokrácia martalékai leszünk. Vaspatájával ránk tapos majd olyan irgalmatlanul, mint még soha. Akkor a legszörnyűbb zsarnokság következik, az emberiség legsötétebb korszaka - a Vaspata korszaka.[66]

Hosszú csend következett. Ernest elhallgatott, és a vendégek sem szóltak semmit, csak maguk elé meredtek - volt min gondolkodniuk.

- Nem tudom elképzelni - mondta végre Mr. Calvin. - Ez a maga szocializmusa, amiről olyan lelkesen tud beszélni, csak álomkép.

- Hát akkor térjünk vissza a számokhoz - felelte Ernest. - Maguk nem hisznek az álmokban, de annál jobban hisznek a statisztika adataiban. Nézzük csak, mit mond a statisztika. Tudjuk, hogy a társadalom három nagy osztályból áll. Az első a plutokrácia, a nagytőkések, bankárok, vasútkirályok, trösztvezérek osztálya. Aztán jönnek önök, uraim, a középosztály, mely farmerekből, kereskedőkből, kisebb gyárosokból s

---

66 Ernest ekkor használta ezt a kifejezést először. A szó később átment a köztudatba, a Vaspata lett a reakció rémuralmának neve és jelképe.

diplomás szakemberekből áll. A harmadik az én osztályom, a proletárság, a bérmunkások osztálya.[67] Vajon hogyan aránylanak egymáshoz ezek az osztályok létszámuk szerint és vagyonuk szerint? Nálunk a plutokrácia vagyona 67 milliárd dollár, a középosztályé 24 milliárd, a proletárságé négymilliárd dollár. Igen ám, de az Egyesült Államok kereső foglalkozást űző lakosainak alig egy százaléka tartozik a plutokráciához, mégis kezében van az ország vagyonának hetven százaléka. A középosztály a keresők huszonkilenc százalékát teszi ki, és a nemzeti vagyon huszonöt százalékát birtokolja. Hátra van még a proletárság, a dolgozók hetven százaléka. Az összesség vagyonából nekik nem jutott több négy százaléknál. Mit gondolnak, uraim, sokáig tartható ez a helyzet?

- Ha az ön számai helyesek - jegyezte meg Mr. Asmunsen -, akkor a középosztály sókkal erősebb a munkásosztálynál. Hiszen a vagyon jelenti a hatalmat.

- Hiába örül ennek - felelte Ernest -f, attól önök még nem lesznek erősebbek a plutokráciával szemben. Egyébként nem értek önnel egyet, mert a hatalom kérdését sem dönti el a vagyon egyedül. A mi erőnk többet ér, mert nem lehet elvenni tőlünk. A mi erőnk az izmainkban van, kezünkben, mely meg tudja fogni a ceruzát is, hogy jó helyre rajzolja azt a keresztet a szavazólapra - és az ujjainkban, melyek a puska ravaszát is meg tudják húzni, ha kell. A mi erőnk nem mesterséges dolog, hanem az őserő, mely az életet fenntartja.[68]

Ne hasonlítsa össze vele a középosztály erejét! Bármely pillanatban megfoszthatják tőle, és a plutokrácia már meg is kezdte. Úgy levetkőztetik magukat, hogy kis jólétükből és kényelmükből nem marad semmi. A középosztály megszűnik, tagjai sorra proletárrá válnak. És tudja, mi a legszebb a dologban? Hogy a középosztály esze, tudása, tehetsége a mi erőinket fogja növelni. Mi, proletárok, tárt karokkal fogadjuk önöket, testvérek és bajtársak leszünk, hogy vállvetve harcoljunk - az emberiség jövőjéért.

- Ez mind nagyon szép - mondta Mr. Calvin -, de mi ragaszkodunk ahhoz, amit becsületes munkával magunknak szereztünk.

- Több van maguknak, semhogy megvédhessek - felelte Ernest.

- Értse meg, hogy a munkás helyzete más. Ma még ki lehet zsákmányolni, de elvenni nem lehet tőle semmit. Mije van a munkásnak? Néhány rongy kis ruhája, ócska bútorai, a legjobb esetben egy kis viskója. De a maguk kezében huszonnégymilliárd dollárnyi érték van, és erre már szemet vetett a plutokrácia. Persze megtörténhetik, sőt nagyon valószínű, hogy megelőzzük őket, és mi vesszük el maguktól azt a huszonnégymilliárdot. Ne búsuljanak! Hát nem mindegy maguknak? A középosztály afféle gyámoltalan bárány a tigris és az oroszlán között. Ha az egyik nem eszi meg, széttépi a másik. Ha úgy alakulna, hogy a plutokrácia falná fel magukat előbb, vigasztalódjanak, a plutokrácia is sorra kerül. Biztos, hogy mi végzünk vele, csak idő kérdése az egész.

Megdöbbenve néztek rá, és többé nem vágott a szavába senki.

- Ne bízzanak a vagyonukban, uraim, a maguk kezében az nem erő, nem hatalom. Azért panaszkodnak annyit, azért sírják vissza "a régi jó időket". Érzik, hogy gyengék.

---

67 Egy kiváló statisztikus, Lucien Sanial, ebből a szempontból vizsgálta meg az 1900. évi népszámlálás adatait. Számításai szerint az Amerikai Egyesült Államok kereső foglalkozást űző népessége ekkor a következő osztálytagozódást mutatta: 250 251 tőkés, 8 429 845 középosztálybeli és 20 393 137 proletár.

68 Akiknek módjában állt bepillantást nyerni a politika boszorkánykonyhájába, már 1907-ben megállapították, hogy tizenegy kis érdekcsoport tartja kezében az országot. Azóta öt nagy vasúti tröszt egyetlen hatalmas szervezetbe tömörült, és így a tizenegy csoportból hét lett. Az említett öt vasúti tröszt a következő milliomosok vezetése alatt állt: 1. James J. Hill, a NorthWest vasúti tröszt ura. 2. A Pennsylvania vasúti tröszt, melyhez számos nagybank csatlakozott New Yorkban és Philadelphiában Schiff pénzmágnás vezetése alatt. 3. A Central Continental és South-Western vasúti tröszt, melynek kezében volt a csendes-óceáni partvidék közlekedése is. Vezetője Harriman volt, jogtanácsosa Frick és politikai kapitánya Odell. 4. A Gould család vasúti érdekeltségei. 5. A Rock-Island csoport, mely Moore, Reid és Leeds szövetsége volt. A szabad verseny szennyes, véres és erőszakos küzdelmeiből ezek a vasútkirályok kerültek ki győztesen. Azután volt annyi eszük, hogy beszüntessék a versenyt, és mind szorosabb szövetséget kössenek egymással.

De hogy mennyire gyengék, azt majd megmutatom én. Kezdjük a farmerekkel. Legtöbb közülük csak bérlő - vagy ha az ő nevén van a föld, akkora jelzálog terheli, »hogy csak látszólag az övé. Valójában jobbágyok ezek, és nem tudnak magukon segíteni. A piac, a termés elhelyezése, a hűtőházak, a vasutak, a hajók, az elevátorok - mindez a trösztök birtokában van, vagy a trösztök ellenőrzése alatt áll, ami ugyanaz, vagy még rosszabb. A farmer tehetetlen báb a kezükben. Politikai hatalma, befolyása a kormányzatra egész jelentéktelen. A trösztök kifacsarják a farmert, mint a citromot. Ugyanazt teszik vele, mint Mr. Calvinnal és tejeseivel. Ugyanezt csinálják a kiskereskedőkkel is. Gondoljanak csak a dohánytrösztre. Hat hónap alatt tönkretettek négyszáz dohányárust csak New Yorkban magában. És hol vannak az egykori bányatulajdonosok, akik olyan boldogok voltak, amikor kiderült, hogy földjük kincseket rejteget? Minden kőszénterület a trösztök markába került. A legtöbb hajózási vonal a Standard Oil Trust, vagyis Rockefeller úr tulajdona. Övé a réz, övé néhány nagy kohó és még egy csomó más dolog, úgy mellékesen. Tízezer község van az Egyesült Államokban, melynek világítása a Standard Oil valamelyik fiókvállalatától függ, nem is szólva a villamosokról és egyéb közlekedési eszközökről, amiket ugyanez a tröszt birtokol. Ezeket a vállalatokat kistőkések ezrei alapították. Hová lettek, mi lett belőlük? Ugyanez a sors vár önökre is. A kisebb gyáros is ki van szolgáltatva a trösztök kényének-kedvének, akárcsak a farmer. No, ki van még hátra a középosztályból?

- A tisztviselő, az értelmiségi, a művész - mondta édesapám.

- Hát azok aztán az igazi rabszolgák! - kiáltott fel Ernest szinte ingerülten. - Sőt sok esetben még annál is rosszabbak, kitartott csatlósok, tányérnyalók! Az egyetemi tanárok, a papok, a lapszerkesztők csak addig maradhatnak meg állásukban, amíg a plutokráciát szolgálják. Feladatuk, hogy olyan eszméket terjesszenek, melyek a plutokrácia számára kellemesek vagy legalábbis ártalmatlanok. Ha nem dicsőítik a plutokráciát, hanem bírálják vagy támadják, menten elvesztik állásukat, és ha nem tettek félre maguknak valamit, a proletársorba süllyednek. Gyakran ezekből lesznek a szocializmus legjobb agitátorai. Ne felejtsük el, hogy az egyetemi katedra, a szószék, a sajtó alakítja ki a közvéleményt, irányítja az egész ország gondolkodását. Ami a művészeket illeti, a kapitalizmus a kerítőnők erkölcsi színvonalára zülleszti őket. Többnyire abból élnek, hogy a plutokrácia silány ízlésének hízelegjenek, és érzékeit csiklandozzák.

- Ez már kicsit erős! - jegyezte meg apám.

- Pedig így van - felelte Ernest. - De hagyjuk ezt, és vizsgáljuk meg a hatalom lényegét. A vagyon maga még nem hatalom, csak eszköz, mellyel meg lehet szerezni. A hatalmat a kormány gyakorolja. És ki választja, irányítja a kormányt a mai viszonyok közt? A húszmillió dolgozó proletár? Ezen még önök is nevetnek, ugye? Akkor talán a középosztály, melynek nyolcmillió tagja dolgozik? Nem, uraim, a középosztálynak éppen olyan kevés beleszólása van a kormányzatba, mint a proletároknak. Marad a plutokrácia negyed millió tevékeny embere. Igaz, hogy ezek hűséges hajdúi a kormányzatnak, de nem az urai, az irányítói. A kormányt a plutokrácia agya dirigálja, és ez az agy velő mindössze hét kis embercsoportból áll. Számuk kicsiny, de hatalmuk annál nagyobb, mondhatnám, korlátlan. És még félelmetesebbé teszi őket az, hogy mindjobban egymás kezére dolgoznak. Ez a hét maroknyi csoport ma már jóformán egyesült.[69]

69 Akiknek módjában állt bepillantást nyerni a politika boszorkánykonyhájába, már 1907-ben megállapították, hogy tizenegy kis érdekcsoport tartja kezében az országot. Azóta öt nagy vasúti tröszt egyetlen hatalmas szervezetbe tömörült és így a tizenegy csoportból hét lett. Az említett öt vasúti tröszt a következő milliomosok vezetése alatt állt: 1. James J. Hill, a North-West vasúti tröszt ura. 2. A Pennsylvania vasúti tröszt, melyhez számos nagybank csatlakozott New Yorkban és Philadelphiában, Schiff pénzmágnás vezetése alatt. 3. A Central Continental és South-Western vasúti tröszt, melynek kezében volt a csendes-óceáni partvidék közlekedése is. Vezetője Harriman volt, jogtanácsosa Frick és politikai kapitánya Odell. 4. A Gould-család vasúti érdekeltségei. 5. A Rock Island-csoport, mely Moore, Reid és Leeds szövetsége volt. A szabadverseny szennyes, véres és erőszakos küzdelmeiből ezek a vasútkirályok kerültek ki győztesen. Azután volt annyi eszük, hogy beszüntessék a versenyt és mind szorosabb szövetséget kössenek egymással.

- Ebben, sajnos, igaza van - sóhajtotta Mr. Calvin. - A trösztvezérek nagyon hatalmasak.

- Hogy milyen hatalmasak, azt a vasúti tröszt példája mutatja a legjobban - folytatta Ernest. - Ez a társaság negyvenezer ügyvédet foglalkoztat. Szabadjegyeket osztogat bírák, bankárok, lapszerkesztők, lelkészek, egyetemi tanárok tízezreinek, még a törvényhozás tagjainak is. Pazar politikai klubhelyiségeket tart fenn a washingtoni Capitoliumban és minden szövetségi törvényhozás székhelyén.[70] Állandó zsoldot fizet egy sereg firkásznak és hasbeszélőnek, az igazságot elködösítő újságírónak és zugpolitikusnak, akik értik a módját annak, hogy az országos és helyi választásokat meghamisítsák, a bírákat megvesztegessék, és minden tekintetben a tröszt érdekeit szolgálják. De ne felejtsék el, uraim, hogy ez a tröszt csak egyike a hét hatalmas érdekcsoportnak, mely kisajátította az országot. Ugyanilyen hatalom van a többinek, például Rockefellernek és a Standard Oilnak a kezében is.[71] Ilyen körülmények közt az

---

70 Ernest itt a "Lobby" intézményére céloz. Ez tulajdonképpen a parlament vagy a bírósági tárgyalóterem előszobája vagy folyosója. Később afféle társalgó lett belőle, ahova a képviselők és bírák visszavonulnak megbeszéléseket tartani, a szavazásra felkészülni. A korrupció melegágya lett, ahol pénzzel, ígéretekkel, fenyegetésekkel megdolgozzák azokat, akiknek a közérdeket kellene képviselniök. Már tíz évvel azelőtt, hogy Ernest Everhard a "mérlegvacsorán" kifejtette nézeteit, a New York-i kereskedelmi testület jelentésében a következő megállapítást tette: "A vasúti érdekeltségnek döntő szava van az Egyesült Államok legtöbb törvényhozó testületében. Ez a tröszt kinevez és elcsap szenátorokat, képviselőket, kormányzókat, és jóformán diktátori hatalmat gyakorol a kormánypolitika tekintetében."

71 Rockefeller pályafutása kezdetén maga is proletár volt, de csellel és erőszakkal odáig vitte, hogy létrehozta az első igazi trösztöt, a Standard Oil Companyt. Ennek története olyan tanulságos, és korára annyira jellemző, hogy rövid ismertetését nem mellőzhetjük. A Standard Oil annyit keresett, hogy már nem tudta, mit csináljon a felgyülemlett haszonnal. Be kellett fektetnie valamibe, és ez a kényszer hajtotta a kisebb tőkések legázolására, a kisebb vállalatok elnyelésére. Ez a folyamat végül olyan méreteket öltött, hogy elősegítette és meggyorsította a kapitalista rendszer összeomlását. Egy haladó szellemű író, Dávid Graham Phillips, *(Dávid Graham Phillips amerikai író és újságíró (1867-1911). - A ford.)* érdekes tanulmányt írt róla.
Ez a cikk egy Saturday Evening Post *(1821-ben alapított nagy példányszámú irodalmi és politikai hetilap. - A ford.)* című lap 1902. október 2-i számában jelent meg. Ennek a lapnak ez az egyetlen példánya, mely ránk maradt, de külső kiállításából és tartalmából arra kell következtetnünk, hogy nagy példányszámban nyomhatták, és abban a korban alighanem a legnépszerűbb folyóiratok közé tartozott. A cikkből a következő részt idézzük:
Tíz évvel ezelőtt egy kiváló szakértő Rockefeller vagyonát harmincmillió dollárra becsülte. Már akkor eljutott ahhoz a határhoz, melyen túl nem tudta volna további tőkéit az olajiparban jövedelmezően foglalkoztatni. Valósággal elöntötte a jövedelem - már több mint kétmillió dollár folyt be hozzá minden hónapban készpénzben. Pedig ez csak az a jövedelem volt, melyet saját számlájára, John Davison Rockefeller nevére könyveltek. Mibe fektesse be? Ez hónapról hónapra mind komolyabb problémává vált, már nem tudott aludni tőle. Jövedelme nőtt, és dagadt, a biztos befektetések minden lehetősége kimerült. Rockefeller nem is nyerészkedési vágyból, inkább kényszerűségből tért át az olajról egyéb szakmára. Legendás vagyona mint valami mágnes vonzotta a pénz, kivételes monopolhelyzete szüntelenül növelte jövedelmeit. Elhatározta, hogy külön osztályt állít fel, melyben közgazdasági szakértők és kutatók egész kara törte a fejét azon, mibe lehet pénzt fektetni - persze minél kevesebb kockázattal és minél nagyobb haszonnal. Az osztály vezetője 125.000 dollár fizetést kapott évenként.
A Rockefeller-vagyon első kirándulása vagy betörése a vasúti szakma területén történt. 1895-ben már megkaparintotta az ország egész vasúthálózatának ötödrészét. És mi van a kezében ma nyíltan vagy burkoltan? New York valamennyi közúti vasútja északon, keleten és nyugaton, eltekintve egyetlen vonaltól, melyben részesedése rongyos néhány milliót tesz ki csupán. Kezében vannak a Chicagóból kisugárzó vasutak és a Csendes-óceánig elnyúló vonalak is. Morgan bankár nagy súlyát Rockefellerek támogatásának köszönheti, bár meg kell jegyezni, hogy Rockefelleréknek nagyobb szükségük van Morgan eszére, mint neki az ő támogatásukra. Annyi bizonyos, hogy ez az érdekközösség hatalmukat szinte korlátlanná növelte.
De a vasúti befektetések nem tudták felszívni Rockefellerek tőkefölöslegét. John D. Rockefeller keresete három-, négy-, ötmillióra emelkedett havonta, majd elérte az évi hetvenötmillió dollárt. A világítóolaj, vagyis petróleum is remek üzletágnak bizonyult, bár J. D. R. alig törődött vele, tízmillió dollárt hozott évente - számít is az a csekélység!
De ha már belekaptak a világításba, Rockefellerek megszerezték maguknak a villany- és gázművek

a huszonnégymilliárd vagyon, ami a középosztály kezén van, még huszonnégy cent értékű hatalmat sem biztosít önöknek. Ma a plutokrácia dróton rángatja a szenátust, a kongresszust, a szövetségi államok törvényhozását és a bíróságokat is. De ez még nem elég. A törvényt végre kell hajtani, és ehhez erő kell. A törvényeket a plutokrácia hozza, és végrehajtásukra maga rendelkezik a rendőrséggel, a hadsereggel, a flottával, sőt végső esetben a milíciával is, mely önökből áll, uraim, belőlem és valamennyiünkből.

A vita ellankadt, és az est végéhez közeledett. A vendégek csendesen, lehangoltan búcsúzkodtak. A jövő képe, amit Ernest a szemük elé vetített, számukra cseppet sem volt biztató.

- Mi tagadás, a helyzet nagyon komoly - mondta Mr. Calvin Ernestnek. - Sok tekintetben igazat kell adnom önnek. Csak azt nem írom alá, hogy a középosztálynak vége. Majd meglátja, túléljük ezt a válságot, és letörjük a trösztöket.

- Aztán visszatérünk apáink termelési módszereire, mi? - gúnyolódott Ernest.

- Még az is megtörténhetik - felelte Mr. Calvin komolyan. - Most már tudom, hogy géprombolók vagyunk, és azt is tudom, hogy ez esztelenség. De az egész élet esztelenné vált, a trösztök és milliomosok egyéb mesterkedései fittyet hánynak a józan észnek. Lehet, hogy a géprombolás képtelenség, de gyakorlatilag könnyebben megvalósítható, mint a szocializmus. Mert akármit mond is, a maga szocializmusa. .. hm... álom marad. Mi nem hiszünk benne, és nem tudjuk magát követni.

- Mert fogalmuk sincs a társadalmi fejlődés törvényeiről - felelte Ernest, amint kezet fogott vele. Majd sóhajtva hozzátette: - Milyen kár! Ha okosabbak lennének, megkönnyítenék a mi dolgunkat, de önmagukat is megkímélnék sok bajtól és kellemetlenségtől.

---

egész sorát. Akkor feküdtek bele, amikor ezekaz üzemek már túlestek a kezdeti nehézségeken és jövedelmet kezdtek hajtani. Most már az amerikai nép zöme Rockefeller adófizetője lett minden áldott nap, mihelyt alkonyodott, akármilyen világítást használt is. A következő lépés a farmereknek nyújtott jelzálogkölcsön volt. Amikor néhány évi jó termés annyira megerősítette a farmereket, hogy tömegesen visszafizették a jelzálogkölcsönöket, John D. Rockefeller a haját tépte. Állítólag sírva fakadt elkeseredésében. Hiszen nyolcmillió dollárt vágtak a fejéhez, olyan nyolcmilliót, melyről azt hitte, hogy évekig nem lesz rá gondja, hiszen kihelyezte tartósan, biztosan és jó kamatra. Most hová tegye ezt a sok pénzt?

Tudjuk, hogy a tőke megfiadzik, de a fia is megfiadzik, és így tovább.

Rockefeller beleőszült a gondba, hogy pénzének unokáit és dédunokáit valahogy elhelyezze. Még ez hiányzott neki, úgyis rossz volt az emésztése…

Szegény, kénytelen volt leereszkedni a bányákba. Sorra megvásárolta a szén-, ólom- és rézbányákat. Aztán iparvállalatokat. Újabb vasutakat, gőzhajókat és távíróvonalakat. Városi, állami és nemzeti kölcsönkötvényeket.

Birtokokat, felhőkarcolókat, szállodákat, bérháztömböket, egész üzleti negyedeket. Bankokat és életbiztosító társaságokat. Már nem volt a közgazdasági életnek olyan területe, ahol még nem vetette volna meg a lábát.

Rockefeller bankja - a National City Bank - az Egyesült Államok legnagyobb pénzintézete. A többi amerikai bank messze lemarad mögötte, csak a Bank of England és a franciák nemzeti bankja veszi vele fel a versenyt. A betétek átlag százmillió dollárra rúgnak naponta. Ez a bank uralkodik a tőzsdén és a Wall Street kölcsönpiacán. De még ez a bank is szűk volt Rockefeller tőkéjének. Bankok egész hálózatát kebelezte be, köztük tizennégy bankot és trösztintézetet. Magában New York Cityben, továbbá erős és befolyásos bankokat az ország minden jelentősebb városában.

John D. Rockefeller tárcájában van a Standard Oil Company részvénytöbbsége a napi árfolyam szerint négy-ötszázmillió dollár értékben. Százmilliója van Acéltröszt részvényekben és körülbelül annyi egyetlen nagy vasútérdekeltségben.' Az ember belefáradna, ha fel akarná sorolni a többit. Tiszta jövedelme tavaly elérte a százmilliót, ami alighanem több, mint valamennyi Rothschild házé együttvéve. De jövőre megint több lesz, és évről évre tovább növekszik.

X. IDŐVÁLTOZÁS

A mérlegvacsora után gyorsan követték egymást az események. Még az én kis életem is, mely eddig olyan békésen folydogált ebben a csendes egyetemi városban, megérezte a politika forgószelét. Már nem álltam a régi rend oldalán, már közömbös sem voltam, hanem forradalmár. Talán csak a szerelem volt az oka, melyet Ernest iránt éreztem. De az is lehet, hogy tanultam tőle. Most már egészen más szemmel néztem a társadalmi kérdéseket, mint rövid három hónappal azelőtt.

Nem volt véletlen, hogy a politikai válsággal együtt nagy változások következtek be a magánéletemben is. Úgy kezdődött, hogy édesapámat eltávolították az egyetemről. Nem mintha nyíltan és hivatalosan elcsapták volna. Csak felszólították, hogy nyújtsa be lemondását. Apa nem vette szívére a dolgot. Szinte örült neki. "Az ifjúság nevelése és az üzleti érdek" című könyve akkor jelent meg, és a két esemény nyilván szoros kapcsolatban állt egymással.

- Ők maguk bizonyítják be, hogy igazat írtam róluk - mondta kezét dörzsölgetve. - Eltiltanak a katedrától. Ezzel beismerik, hogy a kapitalista osztályérdek rányomja bélyegét a tudományra és közoktatásra.

Csak az volt a baj, hogy erről a bizonyítékról kevesen tudtak.

Nem merték nyilvánosságra hozni, hogy elbocsátották, és miért bocsátották el. Apának a tudományos világban akkora tekintélye volt, hogy az ilyen beismerés nagy felzúdulást keltett volna. Az újságok dicsérő cikkeket írtak róla. Méltatták nagy elhatározását, hogy visszavonul a tanítástól, és ezentúl minden idejét tudományos kutatómunkájának szenteli.

Apa eleinte nevetett ezeken a cikkeken, később bosszankodott rajtuk. Ez még az a mérsékelt bosszankodás volt, mely szerinte jót tett neki - felélénkítette a vérkeringését. De csakhamar komolyabb dolog következett: elkobozták a könyvét. Ez sem történt nyíltan, sőt olyan körmönfont ravaszsággal, hogy nem is tudtunk mindjárt ráeszmélni. A könyv meglehetős feltűnést keltett országszerte. A kapitalista sajtó megrótta érte apát, de csak szelíden és udvariasan. A bíráló cikkek gondolatmenete minden lapban ugyanaz volt: milyen kár, hogy egy ilyen nagy tudós elhagyja saját munkaterületét, és olyan témával játszogat, melyhez nem ért semmit. Ez így ment egy hétig, és apa csendesen nevetgélt magában.

- Úgy látszik, a tyúkszemükre léptem, hogy így köpködnek - állapította meg elégedetten.

Azután az újságok elhallgattak - megint egyszerre, mintha összebeszéltek volna. Apa könyvét egyetlen szóval sem említették többé.

Ugyanakkor a könyv hirtelen eltűnt a kirakatokból. Aki bement a könyvesboltokba és kérte, azt a választ kapta, hogy elfogyott. Apa írt a kiadónak. Hosszas levelezés következett, mely nem vezetett semmire. A kiadó kertelt, kitérő válaszokat adott, arra hivatkozott, hogy a könyv matricái megsérültek, és így az utánnyomás lehetetlen.

Apa végül személyesen ment el a kiadóhoz, és kényszerítette, hogy tiszta vizet öntsön a pohárba. A kiadó kijelentette, hogy nem áll módjában a könyv terjesztésével foglalkozni, viszont készséggel hajlandó jogairól lemondani.

- Nem találsz rá más kiadót - mondta Ernest. - Legokosabb volna, ha eltűnnél és elrejtőznél valahol, ahol senki se ismer. Mert ez még csak a kezdet kezdete. A Vaspata első rugdalódzásai.

Nemhiába volt tudós, apa csak azt hitte el, amiről megbizonyosodott. A laboratóriumi vizsgálathoz is türelem kell, nem szabad elhamarkodott következtetésekre jutni. így hát sorra vette a kiadókat, és mindegyiknek felajánlotta könyvét. Ezernyi kifogással éltek, de a könyvről hallani sem akartak.

Amikor apa meggyőződött róla, hogy könyvét valójában betiltották, nyilvánosságra akarta hozni esetét. De hiába írt a lapoknak, leveleit nem közölték. Egy szocialista gyűlésen apa észrevette, hogy a sajtó képviselői is ott vannak. Gyorsan meg akarta ragadni a jó alkalmat. Szót kért, és elmondta, mi történt a könyve körül. A másnapi lapok meg is emlékeztek róla, de oly módon, hogy nem volt benne köszönet. Apa dühösen lecsapta a lapokat az asztalra - most már túlságosan felélénkítették a vérkeringését. A lapok hallgattak a könyvről, de alaposan megtépázták apát felszólalásáért. Minden szavát kiforgatták, és nevetségessé tették. Úgy állították be a dolgot, mintha apa valami eszeveszett, véresszájú anarchista beszédet tartott volna. Ügyesen kifőzték a dolgot. Egyik trükkjükre most is emlékszem. Apa azt mondta, hogy a gondolatszabadság az ember legelemibb joga, melynek korlátozása erkölcstelen és tűrhetetlen. A lapok ezt adták a szájába: "Minden ember elemi joga erkölcstelenül élni, és senki sem köteles tűrni, hogy szabadságát bármilyen tekintetben korlátozzák." A nagy távirati iroda, az Associated Press, leadta a cikket valamennyi lapnak, és az országot elöntötte a felháborodás. Apát nihilistának és anarchistának nevezték. Egy elterjedt lap karikatúrát is közölt róla, amint lobogó hajjal, kidülledt szemmel támadásra vezeti a csőcseléket a belvárosi boltok ellen egyik kezében lobogó fáklyával, a másikban füstölgő bombával.

A lapok még sokáig támadták apát. Becsmérlő, szitkozódó, gúnyolódó cikkeket írtak róla, és elmeállapotának megvizsgálását követelték. Ernest cseppet sem csodálkozott a kapitalista sajtó viselkedésén. Régi szokásuk - mondta -, hogy riportereket küldjenek a szocialista gyűlésekre előre megszabott feladattal. Mindent feljegyeznek, aztán szándékosan elferdítve és eltorzítva közlik, hogy az elhangzott beszédeket nevetségessé tegyék. Legfőbb céljuk, hogy az ingadozó középosztályt visszariasszák a proletársághoz való közeledéstől. Ernest újra figyelmeztette apát, hogy vonuljon vissza, és rejtőzzék el valahol.

Csak a szocialista sajtó állt ki apa mellett. A munkásolvasók megtudták, mi volt apa könyvében, és mi történt vele. De a közönség szélesebb rétegeit is jó lett volna felvilágosítani. A Fáklya című szocialista könyv- és lapkiadóvállalat elhatározta, hogy kinyomtatja ezt a fontos művet. Apa ujjongott, de Ernest aggódva csóválgatta fejét.

- Hát nem érzed az időváltozást? - kérdezte. - Valami lóg a levegőben. Nagy események készülnek titokban körülöttünk. A társadalom egész szerkezete a várakozás izgalmában remeg. Ne kérdezd, mi lesz, mert magam sem tudom, csak homályosan sejtem. Most kristályosodik ki valami, még láthatatlan, de holnap talán már alakot ölt. A te könyved elkobzása csak előjele annak, ami következik. Hogy mi lesz az? Fogalmam sincs róla. Csak tapogatózom a sötétben. Azt hiszem, hogy más könyvek is sorra kerülnek, talán az egész szocialista sajtó. Attól félek, torkunkra forrasztják a szót.

Ernest előérzete nem csalt. Ösztöne élesebb volt, mint barátaié. Két nappal később lecsapott a villám. Az első csapás a Fáklya Nyomdát érte. A Fáklya tulajdonképpen hetilap volt, mely alig tízezer példányban jelent meg. De néha különkiadásokat adott ki sokkal nagyobb példányszámban. Ezeket a füzeteket vagy könyvecskéket a Fáklya barátai terjesztették, lelkes fiatal munkások és munkásnők egész kis serege, mely önként vállalkozott erre a feladatra.

Voltak Fáklya-kiadványok, melyek több millió példányban keltek el. Ez már régóta fájt a reakciónak, és csak leste a megfelelő alkalmat, hogy lecsapjon rá. A postaigazgatóság, saját szabályzataival mit sem törődve, hirtelen kijelentette, hogy ezeket a füzeteket nem tekinti többé a lap különkiadásainak, és megvonja tőlük a hírlapszállítási kedvezményt. Ezt még ki lehetett volna bírni.. De egy héttel később a

postaigazgatóság megállapította, hogy a Fáklya lazító, felforgató lap, és egyáltalában nem vállalja többé a szállítását.

Ez nagy csapás volt a szocialista sajtóra. A Fáklya kétségbeesetten védekezett. Mindenáron el akart jutni előfizetőihez, és a gyorsáruszállító vállalatokhoz fordult, de egyik sem volt hajlandó a lappal foglalkozni. Kár volt a költségért, a lapot be kellett szüntetni. A Fáklya elhatározta, hogy megpróbálja legalább a könyvosztályát fenntartani. Apa munkájából húszezer példány már a könyvkötő műhelyben volt, további harmincezer pedig nyomás alatt. De egy éjszaka hatalmas tömeg gyűlt össze a Fáklya nyomdája előtt. Amerikai zászlókat lengettek, és hazafias dalokat énekeltek. Felgyújtották a nyomdát, és összetörték a gépeket.

A Fáklya egy csendes, békés kansasi kisvárosban, Girardban készült. Soha nem volt baja munkásaival. A szakszervezet által megállapított, rendes béreket fizette. A nyomda és a kiadó a városka egyetlen jelentékeny üzeme volt, több száz nőt és férfit foglalkoztatott. Girard lakói szerették a vállalatot, és elpusztításában nem vettek részt. A csőcselék, mely ezt a piszkos munkát elvégezte, hirtelen bukkant fel, teherautókon érkezett valahonnan, és ugyanolyan gyorsan tűnt el ismeretlen helyre. Ernest nagyon elkomorodott, amikor megtudta. Nagy jelentőséget tulajdonított az esetnek. A Fekete Század nálunk is munkába lépett - dünnyögte. - Úgy látszik, nálunk is megszervezték.[72] Attól tartok, még sok bajunk lesz velük. A Vaspata kezd keményebben rugdalózni.

Így hát apa könyve elpusztult. A Fekete Század pedig folytatta munkáját. A szocialista lapokat sorra kizárták a postai szállításból, nyomdáikat pedig sok esetben a Fekete Század szórta szét. A polgári sajtó szolgai módon követte az uralkodó osztály reakciós politikáját.

A tönkretett lapokat megrágalmazta és becsmérelte, a Fekete Századot égig magasztalta, mintha hős hazafiak lennének és a társadalom megmentői. A közönség elhitte ezt a sok hazugságot, még papok is akadtak, akik a templomi szószékről hirdették a Fekete Század dicséretét, bár sajnálkoztak rajta, hogy erőszakra került sor.

A történelmi események gyorsan peregtek. Küszöbön állt az őszi választás, és a szocialista párt Ernestet jelölte nálunk képviselőjének. Esélyei kedvezőek voltak. A közúti villamos alkalmazottainak sztrájkja San Franciscóban összeomlott. Utána a szállítómunkások sztrájkja is megbukott. A két kudarc nagyon elkeserítette a szervezett munkásokat. A szállítómunkásokat szívvel-lélekkel támogatták a kikötőmunkások, sőt az építőmunkások is, mégsem értek el semmit. Vad és véres sztrájk volt. A rendőrség gumibottal verte szét a tüntetőket, sőt egy ízben géppuskával is lőtt rájuk a Marsdem-féle csomagszállító vállalat raktárának tetejéről. A munkásoknak néhány halottjuk és sok sebesültjük volt.

Az embereken sötét harag vett erőt. Mindenáron bosszút akartak állni, maguk is vérre szomjaztak. Miután a sztrájk nem sikerült, politikai téren akarták folytatni a harcot, és minden reményüket a választásokba vetették. Mindennap újabb és újabb szakszervezetek csatlakoztak a szocialistákhoz. Ernest nevetve mesélte, hogy még a temetkezési vállalkozók alkalmazottai és a baromfikopasztók is beálltak a sorba. A munkásság hangulata mind komorabb lett. A szocialista gyűlések helyisége zsúfolásig megtelt, míg a mérsékelt pártok szónokai üres falaknak beszéltek. De még ez volt a jobbik eset. Mert ha a munkások néha mégis elmentek, hogy ezeket a felbérelt szónokokat meghallgassák, a gyűlés botrányba fulladt. A szónokok kénytelenek voltak segítségül hívni a rendőröket, különben jól elverték volna őket.

---

72 A Fekete Század elnevezés az orosz forradalom idején bukkant fel először. így hívták azt a semmi gazságtól vissza nem riadó hordát, melyet a pusztulásra ítélt cári uralkodó osztály szervezett. Ezek a fegyveres bandák mindenütt megtámadták a forradalmi csoportokat, fosztogattak, és a közvagyont is pusztították, hogy a kozákoknak ürügyet szolgáltassanak vérengző beavatkozásra.

A levegő tele volt izgalommal és feszültséggel. Mindenki érezte, hogy megint súlyos gazdasági válság fenyeget.[73] Néhány jó év után véget ért az üzleti konjunktúra. Sok gyár egészen leállt, a többi is csak félidőt dolgozott. A munkabéreket állandóan leszorították.

A gépgyári munkások nem voltak hajlandók éhbérért dolgozni. Kétszázezren beszüntették a munkát, és a rokon iparok félmillió dolgozója csatlakozott hozzájuk. Ilyen méretű sztrájk nem volt még az Egyesült Államokban. A munkaadók szervezete bevetette a sztrájktörők[74] egész seregét. Valóságos csaták törtek ki a gyárak környékén. A Fekete Század is megjelent a színtéren. A munkások kemény ellenállást tanúsítottak, mire a sorkatonaságot vezényelték ki ellenük. Százezer katonára volt szükség, hogy a nagy sztrájkot vérbe fojtsák. Több-munkásvezért kivégeztek, másokat bebörtönöztek. Az egyszerű sztrájkolok ezreit "karámokba" terelték, ahol gyalázatos bánásmódban részesültek.[75]

A válság elmélyült. Most kellett megadni az elmúlt jó évek árát.

A piacok csődöt mondtak, nem lehetett eladni semmit. Minden áru értéke lemorzsolódott, de elsősorban és legjobban a munkáé. Görcsök rázták az egész ország testét. Ahol nem sztrájkoltak, a gyárosok zárták ki a munkásokat. Az újságok tele voltak rémhírekkel. Erőszakosság és vérontás mindenfelé. Ebben persze legnagyobb része a Fekete Századnak volt. Útjukat mindenütt verekedés, rombolás, gyújtogatás jelezte.[76]

Így állt elő az a helyzet, mely indokolttá tette a katonaság mozgósítását. A nagyvárosok környéke katonai táborokhoz hasonlított, százával lőtték agyon az embereket minden teketória nélkül. A sztrájktörők hadseregét is kibővítették.

Az éhes munkanélküliek közt akadt elég, aki erre a piszkos munkára vállalkozott. A szakszervezetek tehetetlennek bizonyultak. De a tartalékosok mozgósítására még nem került sor.

A munkásmozgalom olyan tökéletes vereséget szenvedett, mint még soha. A nagy iparvezérek kiadták a jelszót, hogy egy jottányit sem szabad engedni, és teljes erejüket belevetették a küzdelembe.

Minden támogatást megadtak a kisebb és gyengébb munkaadói szervezeteknek, melyek egyedül nem tudtak volna munkásaikkal megbirkózni. A rossz üzleti viszonyok úgyis elkeserítették ezeket a kisebb vállalkozókat, és örömmel fogadták a nagy cápák segítségét.

---

73 A gazdasági válság a kapitalista termelési rendszer szinte törvényszerűen visszatérő jelensége volt. A jólét évei után mindig bekövetkezett a baj. Mintha a felhalmozódott üzleti nyereség okozta volna. A termelésben nem volt előrelátás, nem volt tervszerűség, a piac összeroppant az eladhatatlan áruk tömegétől.

74 *Sztrájktörők*. Az elnevezés megtévesztő. Az ember azt hinné, hogy munkásokról van szó, akik valami okból nem csatlakoztak a sztrájkhoz, hanem folytatták a munkájukat. A sztrájktörők valójában a gyárosok magánhadseregét alkották, egy jól megszervezett és felfegyverzett hadsereget, mely mindig készenlétben állt, hogy az ország bármely pontján megszolgálja állandó fizetését. Különvonatokon szállították őket oda, ahol éppen sztrájk vagy tömeges munkáselbocsátás volt. Csak ezek a furcsa idők szülhettek olyan bámulatos kalandorokat, mint Farley, a hírhedt sztrájktörőkapitány, aki mindenféle szerszámmal felszerelt és állig felfegyverzett háromezer emberével mindig kapható volt sztrájkok letörésére és a munkások megfélemlítésére. Az ilyen eljárás törvénybe ütközött, de sohasem büntették, ami legjobban mutatja, hogy a bíróság csak a plutokrácia engedelmes eszköze volt.

75 Az internálásnak ezt a módját Idahóban találták ki a tizenkilencedik század végén. A szétvert sztrájkolókat a közeli karámokba terelték, és ott tartották, míg meg nem szelídültek.

76 A Fekete Századnak csak a neve született Oroszországban. Magát az intézményt a nyugati kapitalisták fejlesztették ki a rendőrkémek és titkos ügynökök hálózatából. Caroll D. Wright, az Egyesült Államok munkaügyi kormánybiztosa könyvet irt kora bérharcairól. Ebben a könyvben nyíltan elismeri, hogy gyakran a gyárosok robbantották ki a sztrájkokat ügynökeik útján, mert így szabadulhattak meg legkönnyebben a felgyűlt árukészletektől. Ha a sztrájkot nem is maguk idézték elő, erőszakos elfajulásáért többnyire ők voltak felelősek. Épületeket gyújtottak fel, vasúti kocsikat siklattak ki, hogy minél nagyobb legyen a zűrzavar. Ezekből a titkos ügynökökből állították össze a Fekete Századot. Soraikból kerültek ki az uszító és beugrató "agent provocateur"-ök is, akik később, a Vaspata uralma alatt annyi bajt és szenvedést okoztak.

Persze hamarosan megadták az árát, és megtanulták, hogy cápákkal nem lehet szövetkezni.

A sztrájkok leverése nem vetett véget a gazdasági válságnak.

A leszorított munkabérek nem használtak semmit. A bankok felmondták a hiteleket. A Wall Street olyan jelenetek színhelye lett, hogy hasonlóra a legöregebb sakálok sem emlékeztek.[77] A részvénypiac árfolyamai szinte semmivé zsugorodtak, minden értéket elnyelt az Örvény. De a vezető pénzmágnások nyugodtan, közömbösen, fölényesen nézték a vihart.

Tudták, mit csinálnak. A tőzsdei pánikot titkos kezek idézték elő, és ezeket a kezeket ők irányították. Nem elégedtek meg a korlátlan hatalommal, most már az Egyesült Államok minden értékét meg akarták kaparintani.

A munkásokkal már végeztek, most a kistőkések kerültek sorra.

A kisebb gyárak, a középvállalatok összeomlottak, a nagyok pedig mosolyogva nézték vergődésüket. Eszükbe sem jutott segédkezet nyújtani. Sőt egészen másban sántikáltak. ők vetették el a szelet, és a vihart is ők akarták learatni. Micsoda aratás volt - milyen óriási profit! A trösztöket nem érintette a vihar, fel is készültek rá, volt pénzük bőségesen. Most hozzáláttak a piszkos habokon úszkáló roncsok kifosztásához. Potom áron, félig ingyen kaptak meg mindent. Házakat, gyárakat, gépeket, árukészleteket, vállalatokat vásároltak össze, elfoglalták az egész közgazdasági életet.

1912 nyarán a középosztály koldusbotra jutott. Még maga Ernest is csodálkozott rajta, hogy jóslata ilyen hamar beteljesült. Mind nagyobb aggodalommal szemlélte az eseményeket, és már az őszi választásoktól sem várt semmit.

- Hiú remény - mondta. - Az alkotmánynak vége. Nyakunkon a Vaspata. Sokáig azt hittem, hogy a munkásosztály békés úton, parlamenti eszközökkel is elérheti célját. Tévedtem. Wickson tudta, mit beszél. Csak egy dolog számít, és ez a hatalom. Persze végül mégis mienk lesz a győzelem. De hogy addig mi vár ránk, arra gondolni sem merek.

Ettől kezdve Ernest világosan látta, hogy csak a forradalom fordíthatja meg a munkások sorsát. Szocialista barátai nem értettek egyet vele. Még mindig azt hajtogatták, hogy minden a parlamenti választásoktól függ. Nem mintha féltek volna a forradalomtól. Csak nem volt elég fantáziájuk, hogy felismerjék, milyen meglepetéseket hozhat a jövő. Ernest hiába vázolta a fenyegető veszedelmet, nem hittek neki. Annyira beleásták magukat az evolúció - a békés és fokozatos társadalmi fejlődés - elméletébe, hogy nem akarták tudomásul venni a reakció sötét terveit.

- Bekerülsz a képviselőházba, és nem lesz semmi baj - biztatták Ernestet az egyik titkos összejövetelen.

- Aztán kihurcolnak a képviselőházból, egy falhoz állítanak, és kiloccsantják az agyvelőmet - felelte Ernest nyugodtan. - Mi lesz akkor?

- Ne beszélj bolondokat! - kiáltották felé többen is egyszerre. - Ha erőszakra vetemednek, kimegyünk az utcára, és mi is megmutatjuk az öklünket.

- Néhány sortűz, és elterültök a porban. A véretekben fogtok fetrengeni. Láttam már ezt a nagy bizakodást másoknál is. A középosztály is ezt a nótát fújta. Sokra ment vele.

Csak nevettek rajta.

---

77 A Wall Street a régi New York híres utcája, ahol a tőzsde épülete állt. Itt nemcsak szabályos üzleteket kötöttek, hanem ezernyi sötét manipulációval kerestek vagyonokat munka nélkül, sokszor pillanatok alatt.

XI. A NAGY KALAND

Mr. Wickson nem hívatta apát magához. Véletlenül találkoztak a kompon San Francisco felé, és alighanem csak akkor jutott eszébe, hogy figyelmeztesse apát, nem készült rá előre. Ha nem találkoznak, nem is szólt volna erről. Akárhogyan is történt, nem változtatott a dolgokon semmit. Apa a Mayflowerig vezette vissza származását, büszke volt, kemény és konok.[78]

- Ernestnek igaza van - mondta nekem, amikor hazaérkezett. - Kiváló fiatalember, és örülök, hogy az ő felesége leszel. Szívesebben adlak hozzá, mint Rockefellerhez vagy magához az angol királyhoz.

- Miért? Mi történt? - kérdeztem ijedten.

- Már készülnek eltaposni minket - téged, meg engem. Wickson nyíltan megmondta. Nagyon kedves volt hozzám - ahhoz képest, milyen nagy úr. Felajánlotta, hogy visszaadja a katedrámat. Mit szólsz ehhez? Egy meggazdagodott szatócstól függ, hogy taníthatok-e az állami egyetemen. Sőt még többet is ígért nekem. Elnöke lehetek egy nagy, új tudományos kutatóintézetnek, amit most akarnak felállítani. Úgy látszik, már nem tudják, mihez fogjanak a sok összeharácsolt pénzzel. "Emlékszik még, mit mondtam annak a szocialista fiatalembernek, akibe a kedves leánya belebolondult?" - kérdezte tőlem. - "Megmondtam neki, hogy eltapossuk a munkásokat, ha sokat ugrálnak. Hát így is lesz. De maga nagy tudós, tisztelem és becsülöm, sajnálom is, szeretném megmenteni. Persze, ha azonosítja magát azokkal az éhenkórászokkal, akkor elpusztul velük együtt. Hát csak gondolja meg." Ennyit mondott, és aztán magamra hagyott.

Elmeséltem az esetet Ernestnek. Csak egy megjegyzése volt rá:

- Ha így áll a dolog, sürgősen meg kell esküdnünk. Nem várhatunk tovább.

Nem értettem, mi a logika ebben, de hamarosan ráeszméltem. A Sierra Textilgyár megtartotta közgyűlését, és kifizette az osztalékot részvényeseinek. Mindenkinek, csak apának nem. Mint főrészvényes máskor mindig postán kapta meg a neki járó összeget. Várt néhány napig, aztán írt a titkárnak. Postafordultával megjött a válasz. Alaposan utánanéztek a reklamációnak, de könyveikben nyomát sem látják annak, hogy részvényeket állítottak volna ki apa nevére. Udvariasan felkérték, hogy közölje a pontos adatokat.

- Majd odavágom az adatokat a képébe! - dünnyögte apa bosszúsan, és elindult a bankba, hogy széfjéből kivegye a részvényeket.

Félóra múlva megint otthon volt. Amikor lesegítettem a kabátját, nyugodtan megjegyezte:

- Ernest kiváló fiatalember. Nem ismételhetem elégszer, Avis, hogy nagyon jól választottad meg az élettársadat.

Riadtan néztem rá. Tudtam már, hogy ha Ernestet ilyen lelkesen dicséri, csak újabb bajt jelent.

---

78 Az Újvilág felfedezése után a Mayflower volt az első hajó, mely kivándorlókat vitt Amerikába. Az első telepesek utódai módfelett büszkék voltak származásukra. Valójában a legtöbb régebbi amerikai polgár ereiben ez a vér csörgedezik.

- Máris eltapostak - folytatta apa. - Csakugyan nincsenek részvényeim. A fiókom a széfben üres, teljesen üres. Szeretném, ha minél előbb megtartanád az esküvőt.

Apa még mindig ragaszkodott az alapos munkához, amit laboratóriumában megszokott. Bepörölte a bankot és a Sierra Textilgyárat is. A gyár bemutatta könyveit. A bank szava pedig többet nyomott a latban a bíróság előtt, mint ezer egyetemi tanáré. Apát elutasították pőréivel. Kirablása jogerőssé vált.

Ma már nevetnem kell, ha erre visszagondolok. De akkor nem tudtuk a dolgot humoros oldaláról nézni. Apa véletlenül megint találkozott Wicksonnal San Franciscóban. Megállította az utcán, és fülébe súgta, hogy aljas csirkefogó. Wickson odahívott egy rendőrt. Apát bevitték, és csendháborításért megbüntették. Az egész olyan felháborító volt, hogy el se akarta hinni. Hát még az, amit a lapok írtak! Apa divatos téma lett, hetekig cikkeztek róla. Lám, az erőszak mérges bacilusa behatolt a legjobb családokba is. így jár az, aki szocialistákkal érintkezik. Apáról, aki békés, tisztességes munkában töltötte egész életét, megbecsülést szerzett magának mindenütt, ahol ismerték, soha nem került összeütközésbe a törvénnyel - apáról úgy írtak, mint egy züllött gonosztevőről, aki veszélyezteti a társadalom rendjét! De ez még semmi. A cikkek arra kezdtek célozgatni, hogy a tudományos munka kimerítette apa idegeit. A jelek arra vallanak, hogy meghibbant. Miután betegsége másra is veszedelmes, tanácsos lenne valami intézetbe zárni. Apa most már nem vette könnyedén a dolgot.

Elég okos volt ahhoz, hogy belássa: ez már nem üres szóbeszéd, hanem komoly fenyegetés. Tanult Morehouse püspök példájából. Nem tiltakozott, egyetlen szót sem szólt, bármilyen ocsmány rágalmakkal illették is. Meghúzta magát, csendben maradt. Erre nem számítottak. Nyugalma kissé megzavarta ellenségei terveit.

Azután jött a következő lépés. Elvették a házunkat - otthonunkat. Kiderült, hogy olyan hatalmas összegű jelzálogkölcsön terheli, amit apa nem tud megfizetni. Természetesen csalás volt ez is. Apa készpénzért vásárolta a telket, a házat is kölcsön nélkül építette fel. Sohasem vett fel kölcsönt ingatlanára. De a telekkönyvben szerepelt a kölcsön, szabályosan bejegyezték, és még a kamatfizetést is bevezették évek hosszú során keresztül. Apa egyetlen szót sem szólt. Tudomásul vette, hogy elrabolták a házát, mint ahogy értékpapírjaitól is megfosztották. Tudta, hogy hiába szaladgálna rendőrséghez, bírósághoz. A jog gépezete azoknak a kezében volt, akik elhatározták, hogy megtörik. Apa szíve mélyén filozófus volt, és most már nem is bosszankodott.

- Ha már az a sorsom, hogy tönkremenjek - mondta nekem -, igyekeznem kell csökkentenem a megrázkódtatást, amennyire lehetséges. Csontjaim már öregek és törékenyek, vigyáznom kell rájuk. Az a fő, hogy ne kerüljek tébolydába, Isten tudja, ezt az egyet nincs kedvem megpróbálni.

Megint eszembe jutott Morehouse püspök. Már régen nem beszéltem róla. Nemsokára visszatérek rá, de előbb az esküvőmről akarok beszélni. Elég, ha megemlítem, hogy megtörtént. A nagy politikai események forgatagában egy esküvő olyan jelentéktelen dolog, hogy nem érdemes részletesen elmesélni.

- Most már mi is proletárok vagyunk - mondta apám az esküvő után a kocsiban. - Irigylem az uradat, hogy olyan jól ismeri a proletárok életét. No, nem tesz semmit, majd megtanulom én is.

Sohasem tudtam, hogy édesapám szereti a kalandokat. De úgy látszik, ez is a vérében volt. Az egész ügyet egy érdekes kalandnak tekintette. Már nem volt benne harag vagy keserűség, őszintén örült az új élményeknek. Filozófus hajlama visszatartotta attól, hogy bosszúálláson törje a fejét. A kényelemnek és jólétnek igen csekély jelentőséget tulajdonított. Mindig a gondolatok világában élt, személyes igényei nagyon egyszerűek voltak, és a külsőségekre nem adott semmit. Egy négyszobás lakást béreltünk San Franciscóban, egy piszkos zugutcában a Market Street mögött. Ez volt a "Slum" - a nyomortanyák negyede. Amikor átköltöztünk, apa valósággal ujjongott. Olyan volt, mint egy gyerek - nagy tudású és rendkívül értelmes gyermek. Nem csontosodott meg, szelleme friss maradt végig. A szokványos értékek és a társadalmi előítéletek nem számítottak a szemében semmit. A tudomány értékeit elismerte, a többin csak mosolygott. Igazán nagy ember volt, sok tekintetben nagyobb, mint Ernest, akit bálványképemnek tekintek.

Megváltozott életmódunk bizonyos szempontból még nekem is megkönnyebbülést jelentett. Megszabadultam régi társadalmi körömtől, mely egy idő óta bojkottált, valósággal kiközösített. A kaland frissítő szele engem is megcsapott, hiszen egy nagy szerelmi regény élményeivel is megajándékozott. Anyagi tönkremenetelünknek köszönhettem, hogy hamarabb mentem férjhez, mint terveztük. Már asszonyként költöztem be abba a négyszobás lakásba a Pell Streeten.

És ami az egészben a legfontosabb: éreztem, hogy boldoggá teszem Ernestet. Valamennyi emlékem közül ez maradt meg a legélesebben, és világítani fog, amíg csak élek. Akkor jelentem meg Ernest életében, amikor a legviharosabb volt. De én gond helyett békét és nyugalmat hoztam neki. Ez volt a legszebb jutalmam, biztos jele annak, hogy szüksége van rám, és életem nem céltalan. Elsimítani a ráncokat szép, boltozatos homlokán, felvidítani fáradt szemét - hát kívánhat egy szerelmes asszony ennél nagyobb boldogságot?

Ernest jóságos, drága, fáradt szemei! Kevés ember dolgozott életében annyit, mint ő - és mindig önzetlenül, embertársaiért. Ez volt férfikorának tartalma. Eddig csak humanista volt, most férj is, a legszeretőbb férj. Teste olyan volt, mint egy gladiátoré, saslelke pedig és egész szelleme csupa bátorság, csupa harcos akarat - de velem szemben olyan szelíd és gyengéd, mint egy költő. Valójában az is volt mindig, költő, ki tetteivel dalol, az emberiség himnuszát énekli. A legtisztább emberszeretetből, merő emberszeretetből áldozta fel életét.

És a legmegdöbbentőbb az, hogy nem várt jutalmat a másvilágon, mégis meg tudta hozni ezt az áldozatot. Az ő felfogása szerint az egyén számára a halállal minden véget ér. Halhatatlan, örök célokért küzdött, de önmagától megtagadta a halhatatlanság vigaszát. Lelke tele volt melegséggel, mégis a materializmus szigorú tanait vallotta, azt a filozófiát, hogy a test és a lélek egy és elválaszthatatlan. Igyekeztem megcáfolni azzal, hogy egy olyan szárnyaló lélek, mint az övé, csak halhatatlan lehet; nekem is végtelen csillagévekig kellene élnem, hogy elérjem a fejlődés ilyen magas fokát. Erre nevetve magához ölelt: "Édes kis filozófusom, hadd csókoljalak meg!" Szeméből eltűnt a fáradtság, hogy fellángoljon benne a szerelem boldogsága, melyet én az örök élet újabb bizonyítékának tekintettem.

Hát csakugyan dualista vagyok, kérdezte, igazán hiszek abban, hogy a test és a lélek két különböző valami? Aztán Kantról mesélt, aki a tiszta ész alapján próbálta tagadni a világ ésszerű értelmezését, hogy megóvja hitét Istenben. Te is ilyen dualista vagy? - kérdezte kötekedve. Beismertem, hogy én is így gondolkodom, de erősködtem, hogy ez teljesen logikus. Megint nevetett, még szorosabban magához ölelt, és szeme sugárzott a boldogságtól. Ez a lélek ne lenne halhatatlan? Ez a lángelme csupán az öröklés és a környezet hatásának eredménye? Éppúgy nem tudtam elhinni, mint azt, hogy a tudomány tapogatózó ujja képes megragadni az élet megfoghatatlan lényegét, mely a jelenségek mélyén rejtőzködik!

Az én felfogásom szerint a tér csak Isten egyik megnyilvánulása, és a lélek is az - Isten visszfénye. Ha Ernest csacsi idealistának csúfolt, visszaadtam a kölcsönt azzal, hogy ő meg halhatatlan materialista. Mindketten nevettünk, és boldogan megcsókoltuk egymást. Hogyan is vethettem volna szemére materializmusát, amikor olyan önzetlenül és önfeláldozóan dolgozott a jövő nemzedékért, melyet saját hite szerint nem láthat soha! Még azt sem mondhattam, hogy hite gőgös, hiszen végtelen szerénység jellemezte, bár tudatában volt saját értékének.

Szerénységével összefért ez a büszkeség. Hiszen sas volt, hogyne lett volna büszke! Mindig azt mondta, hogy könnyű jónak lenni, ha valaki hisz az örök életben. De ha valaki tudja, hogy csak egy porszem, amit elfúj a pillanat, annál nagyobb dicsőség, ha úgy viselkedik, mint egy Isten.

Gyakran idézett egy költeményt, sajnos nem emlékszem rá szó szerint, és azt se tudom, ki a szerzője. Könnyen lehet, hogy maga Ernest írta, hiszen tartalma annyira megegyezett az ő felfogásával. Az Ember dala volt, aki halandó és mégis örökké él - látta a rég kiveszett szörnyetegeket az őserdőben, és tanúja lesz annak is, hogy a Nap kihűl... történelme folyamán sokszor kiűzték a paradicsomból, megjárta a poklok szenvedéseit, de mindig talpra állt, és tovább küzdött a boldogságért... földrengésben,

vulkánok közt és a csillagok alatt mindig felemeli fejét, és szereti ezt a gyönyörű, sokszor kegyetlen és mostoha világot, mert úgy érzi, hogy az övé, az ő kedvéért teremtették! És nem fél a haláltól, mert gyermekeiben mindig újra feltámad, érettük szenved, küzd és dolgozik, a jövendő nemzedékekért, akik majd énje helyébe lépnek, és folytatják a harcot, míg el nem érik a nagy célt, és valóra nem váltják az ő nagy álmait...

Ernest rengeteget dolgozott. Csodálatos szervezete mindent kibírt, csak a szeme árulta el, milyen fáradt. Drága, fáradt szemei! Sohasem aludt többet, mint négy és fél órát egy éjszaka. De ideje így sem volt elég, hogy elvégezze mindazt, amit kitűzött magának. A propagandamunka állandóan igénybe vette idejét, azonkívül előadásokat tartott különféle munkásszervezetekben, már hónapokra előre lekötötte magát ilyen előadásokra. Aztán itt volt a választási hadjárat. Ez maga is annyi munkát adott, hogy más ember még akkor sem győzte volna, ha semmi egyébbel nem foglalkozik. Amíg a szocialista könyvkiadók fennállottak, kapott tőlük némi tiszteletdíjat a könyvei után. Ez most megszűnt, és a többi munkáján kívül dolgoznia kellett a megélhetésért is. Fordításokat vállalt, rengeteg filozófiai és tudományos cikket fordított a komolyabb folyóiratok számára. Késő este, amikor a választási hadjárat izgalmaitól kimerülve, fáradtan hazaérkezett, megvacsorázott, és már íróasztalához ült. Sokszor kora hajnalig robotolt. És azonkívül tanult is szüntelenül. Halála napjáig abba nem hagyta. Mindennap olvasott és tanult. Agyának befogadóképessége határtalan volt.

És még arra is volt ideje, hogy velem foglalkozzék, szeressen, és boldoggá tegyen. Hogy minél többet lehessek vele együtt, életemet teljesen beolvasztottam az övébe. Megtanultam a gyorsírást és gépírást, hogy a titkárnője lehessek. Nem győzött dicsérni, folyton hangoztatta, hogy segítségemmel kétszer annyit tud végezni. Sokat tanultam és fejlődtem mellette, mindjobban megértettem a munkáját. Nemcsak érdekeink voltak közösek, de örömeink és gondjaink, munkánk és szórakozásunk is.

Azt mondják, a lopott csókok a legédesebbek. Nálunk csakugyan így volt. A munkánktól loptunk el egy-egy felejthetetlen pillanatot - egy kedves szót, egy simogatást, néha csak egy meleg tekintetet. De életünk nem volt alantas, állandóan magas hegycsúcsokon jártunk, ahol friss és tiszta a levegő. Az emberiségért dolgoztunk, a szennyes élet önző törekvései nem fértek hozzánk. Szerelmünket sem mocskolta be semmi, szívvel-lélekkel szerettük egymást, és az érzést is, mely összefűzött minket. Boldog vagyok, hogy ebben a tekintetben is méltó párja voltam. Megnyugvást tudtam adni annak, aki olyan ernyedetlenül dolgozott másokért, az én fáradt szemű, halálra szánt és feltámadást nem remélő, édes Ernestemnek!

XII. A PÜSPÖK ÚTJA

Az esküvőm után történt, hogy véletlenül találkoztam Morehouse püspökkel az utcán. De hadd mondjak el mindent szép sorjában. Nevezetes beszéde után, mely a "jobb körökben" olyan kínos feltűnést keltett, a szelíd püspök engedett a baráti kényszernek, és szabadságra ment. De amikor újra elfoglalta hivatalát, még jobban megszilárdult benne az elhatározás, hogy ezentúl Krisztus igazi igéjét hirdesse. Következő beszéde, hívei nagy megdöbbenésére, éppen olyan volt, mint az utolsó. Még részletesebben kifejtette, hogy az egyház letért Krisztus útjáról, és az emberek egyáltalában Mammont imádják Krisztus helyett.

A vége az volt, hogy a püspököt akarata ellenére egy magánszanatóriumba vitték. Az újságok megható cikkeket írtak feddhetetlen jelleméről és a sajnálatos idegösszeomlásról, mely hosszabb időre munkaképtelenné tette. Többször meg akartam látogatni, de nem engedtek be hozzá. Láttam, hogy a szanatórium, ahová bezárták, valójában börtön. Mélyen megrendített ez a tragédia. Egy teljesen épeszű, tiszta lelkű, önzetlen embert bezárnak az őrültek közé, mert kellemetlen igazságokat mond a társadalomnak. Mindenki tudta, hogy elméje ép, és lelke nemes. Ernest azt mondta, hogy csak egy baj van vele. Nem ismeri az emberek aljasságát, és naivságában olyan utat választott, mely nem vezethet célhoz.

Annyi bizonyos, hogy a püspök tehetetlen volt, és barátai sem tudtak segíteni rajta. Ha ragaszkodik meggyőződéséhez, soha életében nem szabadul ki az elmebajosok közül. Magas állása, műveltsége, még a vagyona sem menthette meg. Nézetei veszélyeztették az uralkodó osztály nyugalmát, tehát őrültnek nyilvánították. Hogy is lehetne épeszű az, aki«elvi okokból így felborítja saját békés és biztonságos életét.

Később kiderült, hogy a püspökben is volt ravaszság. Szelídsége, tisztalelkűsége, naivsága ellenére megértette, milyen nagy veszélybe került. És ha már ebbe a hálóba keveredett, gondolkodni kezdett, hogyan szabaduljon ki belőle. Sem én, sem apám, sem Ernest nem tudott neki tanácsot adni, még érintkezésbe sem léphettünk vele. Ezt a harcot saját erejéből kellett megvívnia. A szanatórium börtönmagányában addig töprengett, míg egyszerre meg nem gyógyult. Nem látott többé víziókat. Megszabadult attól a kényszerképzettől, hogy szent kötelessége visszavezetni az eltévelyedett bárányokat a Pásztor lábaihoz. És elég ügyes volt ahhoz, hogy kijózanodásáról meggyőzze rabtartóit is.

Mindenki nagyon örült, és az újságok nagy cikkekben üdvözölték felgyógyulása alkalmából. Újra elfoglalta hivatalát. Legközelebbi prédikációjára én is elmentem a templomba. Pontosan úgy beszélt, mint régen - abban az időben, amikor még nem voltak látomásai.

Most rajtam volt a megbotránkozás sora. Mélységes megdöbbenéssel és csalódással hallgattam. A társadalomnak sikerült megtörnie ezt a kiváló embert? Gyáva volt? Annyira megfélemlítették, hogy vezekel, és visszavon mindent? Túl nagy volt a megpróbáltatás? Jámborán megadta magát, és megígérte, hogy ezentúl az ő nótájukat fújja?

Felkerestem műkincsekkel zsúfolt, gyönyörű otthonában. Elszorult a szívem, úgy megváltozott. Lesoványodott, és arca is egészen más volt, mint azelőtt. Nem örült a látogatásomnak. Idegesen húzgálta kabátja ujjait, tekintete nyugtalanul röpködött a szobában, nem mert a szemembe nézni. Szórakozott is volt, kapkodva beszélt

mindenféléről, következetlenül és összefüggés nélkül. Néha a mondat közepén elhallgatott, és hirtelen más témára ugrott. Ez lenne az a nyugodt, nyílt, szilárd hitű férfi, aki eddig semmiféle kiegyezésre nem volt hajlandó? Nyilván bántalmazták és megalázták. Megtörték, és engedelmességre kényszerítették. Lelke? túl finom volt ahhoz, hogy felvegye a küzdelmet a sakálokkal és farkasokkal.

Végtelen szomorúság nehezedett rám. A püspök zűrzavaros beszéde csak egy célt szolgált, óvatosan kikerülni a kényesebb témákat. Nem volt szívem ahhoz, hogy sarokba szorítsam, és nyílt színvallásra kényszerítsem. Amikor megkérdeztem, hogy valóban beteg volt-e, kitérő választ adott, és hirtelen arról kezdett beszélni, hogy meg kellene javítani az orgonát a templomban. Hosszasan elmesélte terveit valami jelentéktelen jótékonysági akcióval kapcsolatban. Amikor végre elbúcsúztam tőle, szemmel láthatólag fellélegzett. Egy szóval se tartóztatott, azt se kérdezte, mikor láthat újra. Nem tudtam, sírjak-e, vagy nevessek bosszúságomban. És ezt az embert hősnek tartottam!

Hogy milyen hős volt, nem is sejtettem akkor. Egyedül, minden segítség nélkül kidolgozta és véghezvitte haditervét. A tébolyda borzalmaitól meg akart szabadulni. De váltságdíjul nem adta oda sem a lelkét, sem a meggyőződését. Tudta, hogy nem lesz könnyű kijátszani a porkolábokat és pribékeket. Olyan óvatos volt, hogy még bennem sem bízott, nekem sem árulta el tervét. Jól megtanulta a leckét.

Néhány hét múlva azt hallottam, hogy a püspök eltűnt. Nem szólt senkinek, nem búcsúzott el senkitől. Amikor napok múltán sem bukkant elő újra, mindenki biztosra vette, hogy öngyilkos lett. Bizonyára újabb rohamában követte el tettét. De lassanként kiderült, hogy ez a feltevés nem állja meg a helyét. Mert a püspök szép csendben, minden feltűnés nélkül pénzzé tette vagyonát. Mielőtt eltűnt, eladta városi palotáját, festményeit, műkincseit, még a könyvtárát is, melyet annyira szeretett. Eladta nyaralóját is a Menlo Parkban. Most már nyilvánvaló lett, hogy jól megfontolt terv szerint cselekedett, és gondos előkészületek után tűnt el.

Akkoriban annyi bajom és gondom volt, hogy saját ügyeim is teljesen lekötötték figyelmemet. A püspökről csak akkor kezdtünk beszélgetni, amikor már berendezkedtünk új lakásunkban. De hiába törtük a fejünket, nem tudtuk elképzelni, hová lett, és mit csinál. Egy este - éppen alkonyodott - leszaladtam a mészároshoz, hogy karajt vegyek Ernestnek vacsorára. Mert ebben a negyedben az esti étkezést egyszerűen vacsorának hívták, nem *dinner*-nek, estebédnek, mint a "jobb körökben".

Amikor kijöttem a mészárostól, egy magas férfi lépett ki a sarki fűszeres boltjából. Csak a szemem csücskéből láttam, de olyan ismerősnek tűnt, hogy jobban meg akartam nézni. Ám ekkor már hátat fordított nekem, és gyors léptekkel folytatta útját. Volt valami a válla hajlásában meg hajának ezüstös csíkjában a gallérja és puhakalapja közt, ami homályos emlékeket ébresztett fel bennem. Ahelyett, hogy hazamentem volna, utánaeredtem. Amikor meggyorsítottam lépteimet, egy pillanatra eszembe jutott valami, de nem tudtam elhinni. Nevetséges gondolat - igazán képtelenség! Hiszen ez valami szegény munkásember lehet csak abban a túl hosszú, kopott felöltőben és alul kirojtosodott nadrágban...

Megálltam. Kinevettem magamat, és már vissza akartam fordulni. De a válla és ezüst haja mégis olyan ismerős volt! Újra üldözőbe vettem. Amikor elhaladtam mellette, élesen arcába néztem, aztán hirtelen megfordultam. Akinek elálltam útját, csakugyan ő volt - Morehouse püspök.

Kénytelen volt hirtelen megállni. Tátott szájjal nézett rám. A nagy papírcsomag, amit karján cipelt, leesett a járdára. A papiros elszakadt, és lábam előtt szétgurult egy csomó burgonya. A püspök riadtan körülnézett. Olyan mozdulatot tett, mintha el akarna szaladni. De amikor látta, hogy nem kerülhet ki, nagyot sóhajtott, és lehorgasztotta fejét.

Felé nyújtottam kezemet. Megfogta és megszorította. Keze nyirkos volt és hideg. Zavarában torkát köszörülte, és láttam, hogy verítékcseppek ülnek ki homlokán.

- A krumpli - dünnyögte panaszos hangon. - Kár lenne érte.

Lehajoltunk és összeszedtük. Visszaraktuk a szakadt zacskóba, melyet karjával most már gondosabban magához szorított. Megmondtam neki, mennyire örülök, hogy annyi idő után végre újra látom.

- Itt lakunk a közelben, alig pár háznyira innen. Jöjjön velem most mindjárt. Apa boldog lesz, hogy megint beszélhet önnel.

- Nem lehet - felelte. - Dolgom van, mennem kell. Isten önnel.

Újra aggódva körülnézett, mintha attól félne, hogy figyelik.

- Mondja meg a címét, és majd holnap meglátogatom - mondta, de én nem tágítottam. Csatlakoztam hozzá, és elhatároztam, hogy most már nem engedem el.

- Nem holnap, hanem most, mindjárt - jelentettem ki határozottan.

Megigazította karjában a szakadt zacskót, és megtapogatta a többi kis csomagot, amit a másik kezében cipelt.

- Hát nem látja, hogy most nem lehet? - könyörgött. - Kérem, bocsássa meg, hogy udvariatlan vagyok. Igazán nagyon sietek.

Hangja úgy remegett, hogy attól féltem, mindjárt pityeregni kezd.

De erőt vett magán, és nyugodtabban folytatta:

- Nézze csak ezt a kis ennivalót... valakinek sürgős szüksége van rá... szomorú eset... egy szegény öregasszony, aki éhezik. Nem várathatom, értse meg. Majd ha elintézem ezt, felkeresem önöket.

Megígérem.

- Engedje meg, hogy elkísérjem - erősködtem. - Messze van?

- A második sarok innen - mondta, és megint nagyot sóhajtott.

- Jól van, nem bánom, tartson velem. De siessünk.

Olyan fölényes voltam az öreg emberhez, és lám, megint tanultam tőle valamit. Nélküle talán sohasem láttam volna egy igazi nyomortanyát. Nem is képzeltem volna, hogy ilyen szegénység is van a világon. Én magam közvetlenül nem vettem részt semmiféle jótékonysági akcióban. Ernest meggyőzött róla, hogy a jótékonyság nem megoldás. A fekélyt nem lehet borogatással gyógyítani. A fekélyt el kell távolítani. Adjuk meg a munkásnak munkája teljes ellenértékét. Adjunk nyugdíjat a munka öreg katonáinak, akik megtették kötelességüket a becsület mezején. Akkor nem lesz szükség jótékonyságra. Beláttam, hogy Ernestnek igaza van, és elhatároztam, hogy vele együtt küzdők a forradalomért. Minek aprózzam el erőmet arra, hogy enyhítsek a társadalom bajain? A seb úgyis kifakad újra és újra, hiszen a rendszer igazságtalanságából ered.

A püspök nyomában felkapaszkodtam egy ócska bérház meredek lépcsőjén, és beléptem egy udvari szobába, melynek hossza négy, szélessége három yard lehetett. Egy vézna kis öregasszonyt láttam ott - hatvannégy éves, mondta a püspök, és német származású. Elcsodálkozott, amikor látta, hogy a püspök nem jött egyedül, de barátságosan üdvözölt, és máris visszatért munkájához. Egy férfinadrágot varrt. A padlón nagy halom hasonló nadrág hevert. A püspök a hideg kályhához lépett. Látta, hogy egy darab fa vagy szén sincs a lakásban, elsietett, hogy fűtőanyagot vásároljon. Felvettem a földről egy nadrágot, és megnéztem.

- Hat centet kapok darabjáért - mondta az öregasszony, miközben tovább öltögetett. Lassan dolgozott, de egy pillanatra sem hagyta abba munkáját. Mintha ujjait valami gép hajtotta volna.

- Elég sok munka van vele - mondtam. - Csak hat centet fizetnek érte? Meddig tart, míg egy nadrággal elkészül?

- Igen, ennyit fizetnek - felelte. - Teljesen el kell készíteném hat centért. Két óráig tart.

- De a főnök nem tudja, hogy nálam ilyen lassan megy - tette hozzá a néniké gyorsan, mintha attól tartana, hogy kizsákmányolója még bajba talál kerülni miatta. - Csupa fiatal lány dolgozik nála, azoknak a kezében ég a munka. Félannyi idő alatt is elkészülnek vele. De nekem reumás a kezem, lassan mozog. A főnök úr jó ember. Megengedte, hogy hazavigyem a munkát. Most, hogy megöregedtem, nem bírom már a gépek zörgését. Fejfájást kapok tőle. Ha nem olyan jó ember, már régen éhen haltam volna.

- A többiek is hat centért varrnak egy nadrágot?

- Azok, akik bejárnak a műhelybe, nyolc centet kapnak. De én hatnak is örülök. Kevés a munka, még a fiataloknak se jut, mit szóljanak akkor az öregek? Van olyan nap, hogy csak egyet csinálok meg, de néha nyolccal is elkészülök.

Megkérdeztem, hány órát dolgozik.

- A szezontól függ. Nyáron, amikor sok a postamunka, reggel ötkor kezdem, és abba se hagyom este kilencig. Télen már nehezebb.

Hideg van, az ember ujja merev. Ilyenkor tovább kell dolgozni, néha éjfélig is... Az idén a nyár is rossz volt. Rosszul ment az üzlet. A Jóisten haragudott ránk. Ha nincs munka, nincs mit enni. Igaz, hogy megszoktam. A munkát is, a koplalást is. Egész életemben varrtam, azelőtt odaát, az óhazában, most meg itt, San Franciscó-ban. Varrtam, mindig csak varrtam, már harminchárom év óta.

- Maga tartotta el magát?

- Nincs senkim a világon. Az ember csak átküzdi magát valahogy.

Az a fő, hogy ki tudja fizetni a lakbért. A háziúr jó ember, de haragszik, ha valaki nem fizet. Igaza van, a lakbért meg kell fizetni. Csak három dollárt számít ezért a szobáért. Igazán olcsó. De néha bizony elég nehéz összekaparni ezt is... három dollárt minden hónapban.

- Látom - mondtam -, nagyon be kell osztania keresetét.

- Igen, igen - bólogatott. - Ha már együtt van a lakbér, a többi nem nagy gond. Húst persze nem lehet enni. És tej sem jut a kávéba. De azért egyszer egy nap jóllakik az ember, néha kétszer is.

Büszkén mondta ezt, diadal csendült meg a hangjában. De amint tovább öltögetett, ajka keserűen megrándult. Gyorsan szeméhez kapott, és letörölte róla a kibuggyanó könnycseppet, hiszen zavarta munkájában.

- Az éhség nem nagy dolog - mondta sóhajtva. - Meg lehet szokni, nem azért fáj a szívem. De az emlékek. Ha eszembe jut a kislányom, mindjárt sírni kezdek. A gép ölte meg őt is. Még ma se tudom megérteni. Igaz, hogy sokat dolgozott, de erős volt és fiatal. Még negyvenéves se volt, és csak harminc éve dolgozott. Korán kellett kezdenie. Mit csináltam volna, amikor az uram meghalt? Az csúnya szerencsétlenség volt, felrobbant a kazán a gyárban, ahol dolgozott. A lányomat is a gép ölte meg, de nem így - csak lassan. Azért nem tudok műhelyben dolgozni, ahol gépek vannak. Mintha folyton azt mondanák: én tettem, én tettem!

Kötényével megint megtörölte szemét. Botorkáló lépteket hallottam kívülről, a lépcső felől. Az ajtóhoz siettem, hogy beengedjem a püspököt. Micsoda látvány volt! Egy fél zsák szenet cipelt a hátán, gyújtósfát is hozzá. Arcát belepte a szénpor, és homlokáról csurgott a veríték. Ledobta a zsákot a sarokba, a kályha mellé, sóhajtva kiegyenesedett, és egy durva, kockás zsebkendővel megtörölte arcát. Alig tudtam hinni a szememnek. A püspök olcsó, színes munkásinget viselt, kabátjáról leszakadt egy gomb, keze és arca kormos volt. Kirojtosodott nadrágját szíj tartotta össze a derekán.

A püspök kimelegedett, de az öregasszony dagadt keze már elgémberedett a hidegtől, amint munkája mellett ült. A püspök, mielőtt elmentünk volna, tüzet rakott, én pedig meghámoztam néhány maroknyi burgonyát, és feltettem a tűzre. A szegény kis néniké szomorú sorsa még sokáig a fejemben járt, pedig még csúnyább dolgokat is láttam a következő hetekben, amint jobban megismerkedtem új környezetemmel. Sohasem képzeltem volna, hogy így is élnek emberek, hogy ennyi borzalom rejlik a Slum piszkos bérkaszárnyáinak kopár falai mögött.

Otthon Ernest már aggódva várt. Nem tudta elképzelni, hol maradtam olyan sokáig. Amikor a váratlan viszontlátás izgalma is lecsillapodott, a püspök leroskadt egy karosszékbe, és fáradt lábát kinyújtóztatva, megkönnyebbülten sóhajtott. Amióta régi életét feladta, mi voltunk az első ismerősei, akikkel találkozott. Eleinte borzasztóan gyötörte a magány. De mindennel felért az öröm és boldogság, hogy végre Krisztus parancsát követi.

- Mert most valóban azt teszem - mondta -, amire ő tanított: etetem az ő bárányait. Megtanultam egy nagy leckét. A lélekért nem tehetünk semmit, amíg a gyomor korog.

Az embereknek előbb kenyeret kell adni, kenyeret és vajat, húst és burgonyát. Azután, de csak azután kerülhet sor a szellemi táplálékokra, a magasabb rendű dolgokra.

Vacsorát főztem, és ott tartottam a püspököt is. Már sokszor volt vendégünk vacsorára, de még sohasem evett ilyen jó étvággyal. Meg is mondtam neki. Mosolyogva beismerte, hogy jobban érzi magát, és egészségesebb, mint valaha.

- Először is azért, mert megtanultam gyalogolni - mondta, és pirulva gondolt a régi időkre, amikor még a legkisebb utat is hintójában tette meg, mintha szégyen volna gyalog járni.

- Most látom csak, milyen sokat ér a mozgás, a séta - tette hozzá.

- Boldog vagyok, nagyon boldog. Nem akarok magamnak azzal tetszelegni, hogy a szentek nyomdokában járok, de érzem, hogy van értelme az életemnek.

Aztán újra elborult az arca. Boldogságát csak egy gondolat zavarta meg. Az, amit lépten-nyomon tapasztalt. Hogy a világ tele van szenvedő emberekkel. Az igazi, nyers élettel most találkozott először. Bizony, egészen más volt, mint az a világ, amit könyveiből ismert.

- És mindezt magának köszönhetem, fiatalember! - mondta Ernestnek.

Ernest zavarba jött. Félszegen lesütötte szemét.

- Én figyelmeztettem önt - felelte -, lebeszéltem, ha jól emlékszem.

- Félreért engem - mosolygott a püspök. - Magának köszönhetem a rosszat, de a jót is. Nem akartam a szemére vetni semmit, sőt ellenkezőleg, a hálámat akartam kifejezni. Köszönöm, hogy megmutatta nekem a helyes utat. Karon fogott, hogy az elméletek világából elvezessen a valóságos életbe. Félrelökte a spanyolfalakat, a társadalmi élet hazugságait. Minden jó volna, csak...

Szava elakadt, szemében rémület tükröződött.

- Mi a baj? - hajolt hozzá Ernest.

- Hogy üldöznek! Hogy bujkálnom kell! Miért nem hagynak békében? Hiszen nem bántok senkit! És éppen az, amivel fenyegetnek - csak az ne lenne olyan borzasztó! Nem bánnám, ha szíjat hasítanának a hátamból, ha keresztre feszítenének, vagy máglyán égetnének el! De sokkal rosszabb vár rám, ha megint a kezük közé kerülök! Képzelje csak el - tébolydában élni, az örültek között! Csak ettől rettegek! Láttam egypár esetet a szanatóriumban. Hajmeresztő, kibírhatatlan. És a bánásmód, az ápolók durvasága! Megfagy bennem a vér, ha arra gondolok, hogy megint bezárhatnak oda, és akkor ott kell leélnem az életemet, a dühöngő, sikítozó őrültek között! Nem, nem! Mindent, csak ezt nem!

Megesett rajta a szívünk. A keze, az egész teste reszketett, összekuporodott a székben, eltakarta szemét, hogy ne lássa a szörnyű képet, amit félelme felidézett. De néhány perc múlva erőt vett magán, és teljesen lecsillapodott.

- Bocsássanak meg - mondta egyszerűen. - Az idegeim még nincsenek rendben. Ha jobban meggondolom, azt kell mondanom, hogy ebbe is belenyugszom. Akárhova vezet is az utam, az Úr Jézust követem. Ki vagyok én, hogy panaszkodjam és lázadozzam?

Majdnem sírva fakadtam, ahogy néztem és hallgattam őt. Mégis nagy ember, igazi püspök, Isten hős katonája!

Később, az este folyamán, még elmondott magáról egyet-mást.

- Eladtam a házamat... illetve a házaimat. És minden más értékemet. Tudtam, hogy titokban kell megtennem, különben mindent elvesznek tőlem. Nagy csapás lett volna. Csak most jöttem rá arra, milyen rengeteg burgonyát lehet venni százezer dollárért - mennyi kenyeret, húst, szenet, aprófát! Magának igaza van, fiatalember! - fordult Ernesthez. - A munkásokat nagyon rosszul fizetik, borzasztóan kizsákmányolják. Én nem dolgoztam soha életemben - mert nem lehet munkának nevezni azt, hogy szépen csiszolt szónoklatokat tartottam a modern farizeusoknak -, és azt hittem, hogy Isten igéjét hirdetem! Mégis félmillió dollárt kerestem vele. Nem is tudtam, milyen gazdag vagyok, amíg meg nem tanultam, mennyi kenyeret, vajat, húst és burgonyát lehet kapni félmillió dollárért. És megtanultam még valamit. Hogy ezért a rengeteg élelmiszerért megdolgozott valaki. Ha mégis az enyém, akkor nyilvánvaló, hogy valami módon

ellopták és elrabolták azoktól, akik megdolgoztak érte. Amióta itt élek a nép közt, meg is találtam azokat a szegény nélkülözőket, az éheseket és rongyosokat, akiket kifosztottak.

Kértük, hogy térjen vissza a saját történetéhez.

- Mit akarnak tudni még? Hogy mit tettem a pénzzel? Elhelyeztem több különböző bankba, száz meg száz névre. Nem vehetik el tőlem, mert nem is tudják kinyomozni, megtalálni. Pedig az a pénz nagyon fontos. Úgy örülök, hogy megvan. Azelőtt nem tudtam, mire jó a pénz. Most már tudom.

- Bárcsak nekünk is jutna belőle valami! - mondta Ernest sóvárogva. - A pártnak propagandacélokra. Nagyon sokat lehetne vele elérni!

- Gondolja? - kérdezte a püspök kétkedőén. - Én, a magam részéről, nem sok jót várok a politikától. Lehet, hogy nem értek hozzá, de nem tudok bízni benne.

Ernest nagyon kényes volt ilyen dolgokban, és sokkal tapintatosabb, semhogy erőltesse. Nem ismételte meg indítványát, pedig tudta, milyen szorult helyzetbe került a párt a súlyos pénzhiány miatt.

- Nekem magamnak alig kell valami - folytatta a püspök. - Néhány centért kapok éjjeli szállást, de gyakran változtatom, mert nem merek egy helyen sokáig maradni. Azonkívül óvatosságból egy-egy szobát béreltem, két szegény munkásházban, jó messze egymástól. Nagy pazarlás, sajnálom is a pénzt, amibe kerül, de a biztonságnak is meg kell adni az árát. Igyekszem behozni azzal, hogy többnyire magam főzök, bár néha elmegyek egy-egy olcsó kávéházba is. Így ismerkedtem meg a tamállal,[79] ami igen ízletes étel, kiváltképp hűvös időben. Kár, hogy kissé drága. De nemrég felfedeztem egy lacikonyhát, ahol tíz centért három adagot adnak belőle. Ha nem is olyan jó, mint egy rendesebb helyen, tápláló, és felmelegíti az embert.

A püspök felállt, és befejezte beszámolóját.

- Most már mindent tudnak. A legfontosabb az, hogy megtaláltam munkámat a világban, és ez az Úr Jézus munkája. - Rám nézett, és szemhunyorgatva hozzátette. - Maga rajtakapott, kedvesem, amint az ő bárányait etettem. Nem baj. Csak ne tudja meg senki más. őrizzétek meg titkomat, barátaim.

Könnyedén, szinte tréfásan igyekezett beszélni, de hangjából kiéreztem, mennyire fél. Megígérte, hogy hamarosan felkeres bennünket megint. De nem jelentkezett többé. És egy hét múlva nagy megdöbbenéssel láttam, hogy a lapok megint foglalkoznak vele. Álszenteskedő részvéttel jelentették, hogy Morehouse püspök állapota újra rosszra fordult. Be kellett szállítani a Napa Tébolydába, és most már alig van remény arra, hogy meggyógyuljon. Mindent elkövettem, hogy beengedjenek hozzá, hogy beszéljek vele, de hiába. Éppen olyan reménytelen maradt a többi lépés is, amit érdekében megkíséreltem, hogy ügyét felülvizsgálják. A tébolydában sokszor megismételt érdeklődésünkre mindig csak azt a felvilágosítást kaptuk, amit az újságok is közöltek: a püspök állapota súlyos, és nagyon kevés remény van arra, hogy meggyógyuljon.

- Jézus azt mondta a gazdag ifjúnak, hogy adja el mindenét mondta Ernest keserű hangon. - A püspök teljesítette Jézus parancsát, és erre tébolydába zárták. Kissé megváltoztak az idők Jézus Krisztus kora óta. Aki ma szétosztja vagyonát a szegények közt, nyilvánvalóan őrült. Nem lehet róla vitatkozni. A társadalom már eldöntötte a kérdést.

---

79 Mexikói étel, melyet imitt-amott megemlít a korabeli irodalom. Úgy látszik, fűszeresen készítették el, és forrón tálalták. Receptje nem maradt ránk.

XIII. AZ ÁLTALÁNOS SZTRÁJK

A szocialisták nagyon előretörtek az 1912. évi őszi választásokon. Ernest is képviselő lett persze. A szocialistáknak sokat használt az, hogy Hearst tönkrement. A plutokrácia játszva kitekerte a nyakát. Hearstnek évi tizennyolcmillió dollárba került különböző lapjainak előállítása. Ezt az óriási összeget - sőt még jóval többet is - a hirdetési díjak fedezték. A hirdetők a középosztályból és a kisebb vállalatok sorából kerültek ki. A trösztök nem hirdettek. Amikor elhatározták, hogy végeznek Hearsttel,[80] nem kellett egyebet tenni, csak megfosztani hirdetőitől.

A középosztály nem tűnt el egyszerre. Váza még megvolt, de elvesztette minden erejét. A kisebb gyárosok és kereskedők, akiknek még sikerült fennmaradniok, teljesen ki voltak szolgáltatva a plutokráciának. Nem volt saját politikájuk, se gazdasági önállóságuk, se önérzetük, se bátorságuk. A trösztök parancsára visszavonták hirdetéseiket a Hearst-lapoktól.

Hearst keményen küzdött életéért. Egyetlen lapját sem szüntette be, pedig a ráfizetés már másfél millió dollárra rúgott minden hónapban. És továbbra is közölte azokat a közismert és megszokott hirdetéseket, melyekért már nem kapott pénzt. Erre a trösztök újabb ukázt bocsátottak ki, és a vállalatok sorra tiltakoztak a hirdetések ingyenes közlése ellen. Hearst arra az álláspontra helyezkedett, hogy joga van lapjaiban dicsérni bármilyen céget vagy iparcikket. Bepörölték és elítélték. Nem törődött vele. Erre eljárást indítottak ellene, és hathavi börtönre ítélték a bírósággal szemben tanúsított tiszteletlenség és engedetlenség címén. Azonkívül kártérítési pörök lavináját zúdították a nyakába. Hearst ezúttal pórul járt. A trösztök kimondták, hogy pusztulnia kell, és a bíróságok gondoskodtak róla, hogy a trösztök akarata érvényesüljön. A sajtókirály csődbe jutott, és vele együtt a demokrata párt is, melyet pénzelt, és már teljesen a saját kezébe vett. A párt tábora kettészakadt - az egyik rész a szocialista elöltekre szavazott, a másik a köztársasági párthoz csatlakozott. Így végül a szocialisták aratták le a Hearst-lapok kétszínű és álszocialista politikájának gyümölcsét.

Az elkeseredett farmerek is a szocialista szavazatokat szaporították volna, ha nem alakul meg akkor a külön farmerpárt. Meddő és rövid életű kísérlet volt, csak a reakció malmára hajtotta a vizet. Ernest és barátai mindent elkövettek, hogy kinyissák a farmerek szemét, de nem volt sajtójuk, a szocialista kiadóvállalatok is megbénultak, a szóbeli propaganda szervezete pedig csak később fejlődött ki. Közben Mr. Calvin és a hozzá hasonló rövidlátó politikusok külön pártba terelték a farmereket. Maguk is

80 William Randolph Hearst, egy fiatal kaliforniai milliomos, aki az újság-szakmára vetette magát, és valóságos újságkirály lett az Egyesült Államokban. Napilapok, képeslapok, folyóiratok egész sora került a birtokába. Ezek a sajtótermékek főleg a hanyatló középosztálynak szóltak, bár Hearst egy időben a munkásolvasókat is meg akarta szerezni magának. Olyan óriási vagyonra, hatalomra és befolyásra tett szert, hogy kezébe kaparintotta a nagy múltú, de már bomladozó demokrata pártot. Zagyva és kétszínű politikát űzött - egyrészt valami vizenyős szocializmust hirdetett, másrészt a kispolgári kapitalizmusnak is hízelgett. Ez persze olyan, mint az olaj és a víz, nem vegyíthető össze egymással. A baloldal egy percig se vette komolyan, de volt egy rövid időszak, amikor a plutokraták gyanakodva nézték, és féltek tőle. A túlhajtott üzleti reklám egyik jellemző vonása volt azoknak a zűrzavaros és esztelen időknek. Bámulatos, hogy milyen összegeket fizettek hirdetésekért. Csak a kisebb kapitalisták és középvállalatok hirdettek. A trösztök nem versenyeztek egymással, és így nem volt szükségük hirdetésre. *(Róla mintázta Orson Welles klasszikus filmje, az Aranypolgár (Citizen Kane) főszereplőjét.* - A szerk.*)*

egykori farmerek voltak, akiket a nagytőke tett tönkre - jól tudtak társaik nyelvén beszélni, és nem vették észre, hogy csak hiábavaló módon elaprózzák a baloldal erejét.

- Szegény farmerek! - nevetett Ernest keserűen. - Akármit csinálnak, a nagytőke szőröstül-bőröstül elnyeli őket.

Így is történt. A hét nagy tőkecsoport összeállt, és közösen egy hatalmas mezőgazdasági trösztöt alapított. Ezek a tőkecsoportok addig már egyenként is kiszívták a farmerek vérét, és adósságokba verték őket. A vasutak kényük-kedvük szerint szabták meg a terményszállítás feltételeit, az árakat meg a tőzsdei rókák diktálták. A bankárok egyszerre nagylelkűek lettek, és újabb meg újabb kölcsönökkel siettek a megszorult farmerek segítségére. Most már csak, össze kellett húzni a hálót a vergődő áldozatok körül.

Az 1912. évi gazdasági válság a farmerek termékeit szinte eladhatatlanná tette. Az árakat mesterségesen lenyomták. De a vasutak ugyanakkor gyalázatosán felemelték szállítási díjtételeiket, hogy a terhei alatt roskadozó szerencsétlen teve végleg összeroppanjon. A farmerek a sok kölcsön kamatját sem tudták már fizetni. Erre a bankok tömegesen felmondták a kölcsönöket, és végrehajtást kértek adósaik ellen. Nem is volt árverés - a farmerek egyszerűen átadták földjüket a trösztnek. Nem tehettek egyebet. Még örültek neki, hogy a tröszt hajlandó volt alkalmazni őket - igazgatónak, felügyelőnek, előmunkásnak#és persze elsősorban közönséges béresnek. A farmerek elvesztették önállóságukat, bérmunkások lettek, valóságos jobbágyok. Nem kereshettek maguknak más gazdát, mert csak egy gazda volt - a tröszt. A városba nem költözhettek, mert ott is a tröszt uralkodott. Csak egy dolgot tehettek - ha nem bírták a rabszolgaságot, elmehettek csavargónak. De a plutokrácia gondoskodott róla, hogy ezt is megakadályozza. Szigorú törvényeket hoztak a csavargók ellen. Aki otthagyta munkáját, arra nemcsak éhezés várt, de börtön is.

Persze imitt-amott szórványosan akadtak még farmerek, akik kivételesen kedvező, szerencsés körülmények folytán fenn tudták tartani magukat, és elkerülhették birtokuk kisajátítását. De számuk elenyésző volt, és a következő évben ők is sorra kerültek.[81]

1912 őszén a szocialista párt vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy a kapitalizmus végnapjai elérkeztek. Valamennyi jel erre mutatott: a súlyos gazdasági válság, a munkanélküliek növekvő serege, a középosztály és a farmerek pusztulása, a szakszervezetek elnyomása. Ernest volt az egyetlen, aki másképp ítélte meg a helyzetet - a többiek úgy vélték, hogy most kell megvívni a döntő csatát a kapitalizmussal.

---

81 A régi Róma szabad kisbirtokosainak leigázása sokkal lassabban történt, mint az amerikai farmerek és kistőkések felszámolása. Azt a tempót, ami a huszadik században uralkodott, a régiek nem ismerték. De az amerikai farmerek egy kis csoportja megpróbálta, hogy visszafordítsa az idő kerekét. Olyan esztelen szenvedéllyel ragaszkodtak földjükhöz, hogy kétségbeesésükben inkább állati sorba süllyedtek, de nem adták fel önállóságukat. Úgy próbáltak ellenállni földjük kisajátításának, hogy teljesen visszahúzódtak a piactól. Nem adtak el semmit. Nem vásároltak semmit. Legfeljebb valami primitív cserekereskedelmet folytattak egymás közt. Rettentő nélkülözésekkel és nehézségekkel kellett megküzdeniök, de kitartottak. Valóságos politikai mozgalom lett belőle. De végül nagyon egyszerű és logikus módon törték meg őket. A plutokrácia, mihelyt teljesen és nyíltan átvette a kormányhatalmat, minden képzeletet felülmúló mértékben felemelte ezeknek az önálló farmereknek az adóját. Ez volt vértezetük gyenge pontja. Nem adták el termékeiket, nem vásároltak iparcikkeket, azt hitték, így nem lesz szükségük pénzre, és nem is volt pénzük. Végül adó fejében árverezték el földjeiket.

A *Wall Street Journal*, a tőzsdei spekulánsok lapja, Lord Avebury beszédéhez a következő megjegyzéseket fűzte: "Ezeket a szavakat nem egy lazító munkásvezér mondta el, hanem egy arisztokrata, Európa legkonzervatívabb testületének a tagja. Éppen ez a körülmény ad a nyilatkozatnak óriási jelentőséget. Több közgazdasági tudást árul el, mint a szakkönyvek vastag kötetei. Jó lesz megszívlelni a figyelmeztetést. De nehogy a hadsereg és a tengerészet urainak kezére bízzuk a megoldást."

Ugyanakkor Amerikában Sydney Brooks ezt írta a *Harper's Weekly* című lapban *(1857-1916 között megjelent politikai és irodalmi képes folyóirat. - A ford.)*: "Washington el se tudja képzelni, hogy a szocialisták még a Capitoliumba is bevonulhatnak. Micsoda vakság! A politikusok látják meg mindig utoljára azt, ami az orruk előtt történik. Bizonyára engem is kinevetnek, ha a legnagyobb határozottsággal megjósolom, hogy a legközelebbi elnökválasztáson a szocialisták jelöltje legalább egymillió szavazatot fog kapni."

Istenem, milyen vakok voltak, mennyire lebecsülték az ellenség erejét! Nyíltan hirdették, hogy a közelgő választás meghozza a szocializmus győzelmét. De a plutokrácia nem vesztette el a fejét. Komolyan vette a fenyegetést, és annak megfelelően cselekedett. A hatalom még az ő kezében volt, és fel is használta alaposan, miközben megosztani igyekezett az ellentábor erejét. Mozgósította valamennyi nyílt és titkos ügynökét. A sajtó szüntelenül arról cikkezett, hogy a szocializmus erkölcstelen és istentagadó. Az egyházak is latba vetették minden befolyásukat a szocializmus ellen, különösen a katolikus egyház. Sikerült is sok szavazót megingatniuk. De a legtöbb bajt az új farmerpárt okozta, melyet a plutokrácia titokban erősen támogatott. Még városi polgárok, a haldokló középosztály tagjai is tömegesen csatlakoztak a farmerpárthoz.

De a gátszakadás mégis bekövetkezett: a szocialisták hatalmasan előretörtek. Ám a mindent elsöprő, döntő győzelem helyett, melyre vezetőink számítottak, be kellett érnünk a közepes sikerrel. Nem kaptuk meg a többséget. Ötven képviselőt küldtünk a parlamentbe, ami a múlthoz képest nagy eredmény volt, de 1913 tavaszán már nem ért sokat. Mindenesetre jobban jártunk, mint a farmerek, akik egy tucatnyi államban saját embereiket választották meg kormányzónak. De tavasszal, amikor el kellett volna foglalniuk új hivatalukat, egyszerűen kitessékelték őket. Bukott elődeik nem voltak hajlandók távozni. Erre mindenféle ürügyet találtak ki, és a bíróság nekik adott igazat. De ne vágjunk elébe az eseményeknek. Egyelőre még csak 1912 telénél tartunk.

A gazdasági válság következtében a fogyasztás példátlanul visszaesett. A sok munkanélküli is csökkentette a fogyasztók vásárlóerejét. A trösztök nem tudták hatalmas árufölöslegeiket elhelyezni. Az exportpiac félé fordultak, és így összeütközésbe kerültek Németországgal. A gazdasági válságok gyakran háborúra vezetnek, és a trösztök most is ebben látták az egyetlen kivezető utat. Az Egyesült Államok háborúra készülődött, és ugyanezt tették Németország urai is.

A politikai eget sötét felhők borították. A színpad már készen állt a véres drámára. Világszerte gazdasági válság, sztrájkok és zavargások, munkanélküliek milliói. A nemzetközi piacokon éles érdekellentétek és kíméletlen versengés, a középosztály körében nyugtalanság és elégedetlenség, végül a mind általánosabbá váló meggyőződés, hogy a forradalom kikerülhetetlen.[82]

A kapitalisták háborút akartak. Volt rá okuk elég. A háború változatos eseményei közt újra meg újra megkeverik a nemzetközi kapcsolatok kártyáit, új szerződéseket és szövetségeket kötnek, új helyzet áll elő, melyen sokat lehet keresni. A háború felszívja a termelés fölöslegeit és a munkanélküliek tömegeit is, a belső gazdasági élet és a világpiac még jobban a plutokrácia kezébe kerül. Azonkívül a fenyegetett kapitalizmus lélegzethez jut, hogy uralmának meghosszabbítására újabb fogásokat dolgozzon ki. A háborúban nagy hadsereget állítanak fel, és a békekötés után még sokáig lehet húzni-halogatni a leszerelést. Ezt a hadsereget belpolitikai célokra is fel lehet használni. De a legfontosabb az, hogy el lehet ködösíteni az osztályharc jelentőségét. "Amerika Németország ellen" - ez a jelszó eltakarja majd az igazit: "Szocializmus a kapitalizmus ellen."

Ám ezúttal gazda nélkül csinálták a számítást. A szocialista vezetők titkos megbeszélést tartottak a Pell Street egyik házának négy kis szobájában - a mi lakásunkon. Itt elhatározták, mi legyen az álláspontjuk a háborúval szemben. Nem ez volt az első eset, hogy a szocialisták szembehelyezkedtek a háborúval, de az Egyesült Államokban most történt meg először. A határozat kimondása után érintkezésbe léptünk vidéki szervezeteinkkel, azután rejtjelzett sürgönyöket váltottunk az óceánon át a nemzetközi szervezet központjával.[83]

---

82 Akinek jó füle volt, felismerte a növekvő elégedetlenség földalatti morajlását. Az angol Lord Avebury *John Lubbock, Lord Avebury (1834-1913) angol régész, természettudós és liberális politikus. (A ford.)* már 1906-ban így nyilatkozott a Lordok Házában: "A nyugtalanság Európában, a szocializmus terjedése, az anarchista tanok térhódítása, mindmegannyi fenyegető jel, mely figyelmezteti a kormányokat és az uralkodó osztályokat arra, hogy a dolgozó rétegek sorsa kezd elviselhetetlenné válni. Ha el akarjuk kerülni a forradalmat, komoly lépéseket kell tennünk a munkabérek emelésére, a munkaidő csökkentésére és az életszükségleti cikkek árának leszállítására."

A német szocialisták készen álltak arra, hogy együttműködjenek velünk. Szervezetüknek ötmillió tagja volt, köztük sok besorozott katona. A szakszervezetek is mellettük álltak. A szocialisták mindkét országban merész nyilatkozatot hoztak nyilvánosságra. Általános sztrájkkal fenyegetőztek, és meg is tették rá az előkészületeket. Európa valamennyi országának forradalmi pártjai csatlakoztak hozzánk. Kimondották, hogy a háborúellenes szocialista elvnek érvényt szereznek - ha kell, nyílt felkelés árán is.

Az általános sztrájk ki is tört, és az amerikai szocialisták nagy győzelmével végződött. December 4-én Amerika megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal, és visszarendelte követét Berlinből. Még azon az éjszakán a német flotta megtámadta Honolulut, bombázta a várost, és elsüllyesztett a kikötőben három cirkálót meg egy vámhajót. Másnap megtörtént a hadüzenet. A szocialisták egy órán belül mindkét országban kimondták az általános sztrájkot.

Németország urai a történelem folyamán most először kerültek szembe a néppel, melyből birodalmuk állt. A nép nélkül nem lehet a nagyhatalmi politikát keresztülvinni. A helyzetben az volt az új és érdekes, hogy a forradalom teljesen passzív maradt. A munkások nem vonultak ki az utcára, nem tüntettek, nem romboltak. Nem csináltak semmit. De ez éppen elég volt ahhoz, hogy megbénítsák a császár kezét. Alig várta, hogy a "csőcselék" megbontsa a rendet, és egy kis sortűzzel válaszoljon rá. De nem tették meg neki ezt a szívességet. És hiába mozgósította a hadsereget, hogy előbb a lázadókkal végezzen, aztán a külső ellenséggel vegye fel a harcot. Nem vonult be senki. Egyetlen ember, egyetlen kerék sem mozdult meg az egész birodalomban. Egyetlen vonat sem futott a síneken, egyetlen sürgöny sem cikázott át a drótokon, mert a vasutasok és távirdászok éppen úgy abbahagyták munkájukat, mint a többi dolgozó.

Ugyanez történt az Amerikai Egyesült Államokban is. A munkások végre megtanulták a leckét. Miután a politikamentes szakszervezetek vonalán vereséget szenvedtek, csatlakoztak a szocialisták politikai küzdelméhez. Mert ez az általános sztrájk nyílt politikai sztrájk volt. A szervezett munkások elkeseredése különben is olyan nagy volt, hogy már nem törődtek a veszéllyel. Milliószámra hagyták ott munkahelyüket. Legbátrabban a vas- és fémmunkások viselkedtek meg a gépészek. Véres fejjel kerültek ki a bérharcból, melyben szakszervezetük összeomlott, de máris készen álltak új csatákra.

De még a kevésbé öntudatos és szervezetlen munkások is csatlakoztak a sztrájkhoz. Minden megbénult, ha akadtak volna árulók, azok sem tudtak volna dolgozni. És kiderült, hogy a nők a sztrájk leglelkesebb támogatói. Elhatározták, hogy hadat üzennek a háborúnák. Nem akarták, hogy férjeik, fiaik kimenjenek a frontra meghalni a kapitalistákért. A nagy sztrájk népszerű lett, megragadta az emberek képzeletét, még a humorát is. A lelkesedés mindenkire átragadt. Az iskolás gyerekek is sztrájkoltak, a tanítókat üres padsorok fogadták. A lakosság legnagyobb része szolidaritást vállalt a munkásokkal. Az általános sztrájk vígan folyt, mint valami nemzeti ünnep. Már senki se félt, hogy böjtje is lesz a farsangnak. Mindenki részt vett benne - egy ország lakosságának zömét nem lehet börtönbe zárni vagy megbüntetni.

Az ország megbénult. Senki sem tudta, mi történik. Újságok nem jelentek meg, a posta és távíró nem működött. Minden község olyan elszigetelten állt, mintha ezer mérföldes őserdő választaná el a világtól. Mintha megszűnt volna a világ.

---

83 A szocialisták állásfoglalása a háborúval szemben már a huszadik század elején megérlelődött, és tömören így foglalható össze: "Miért harcoljanak az egyik ország munkásai a másik ország munkásai ellen? Hiszen ez a harc csak a kapitalista kizsákmányolóik és elnyomóik érdekeit szolgálja."

1905 májusában erős háborús feszültség volt Ausztria és Olaszország közt. De az osztrák, magyar és olasz szocialisták megbízottai találkoztak Triesztben, és általános sztrájkkal fenyegetőztek arra az esetre, ha a hadüzenet megtörténik. Ugyanez megismétlődött a következő években, amikor a hírhedt "marokkói konfliktus"(*1905-ben konfliktus robbant ki Franciaország és Németország közt Marokkó birtoklásáért és gyarmatosításáért. A konfliktust időlegesen az algecirasi (1906) konferencia simította el; a konferencián részt vett Franciaország, Németország, Anglia és Spanyolország. - A ford.)* majdnem kirobbantotta a háborút Anglia, Franciaország és Németország között.

Egy hétig tartott ez az állapot. San Francisco még azt sem tudta, mi történik az öböl túlsó partján, Oaklandben vagy Berkeleyben. Valami furcsa érzés nehezedett az emberekre. Mintha az egész világegyetem meghalt volna. Az ország pulzusa nem vert. Az utcákon nem robogtak autók, a gyári szirénák elnémultak, még villanyáram sem zümmögött a vezetékben. A rikkancsok kiáltozása sem verte fel az utca csendjét, az emberek némán, szinte lopva osontak a falak mellett, mint test nélküli kísértetek.

Ez az egy hét elég volt a plutokráciának. A nagy csend hangosan beszélt. És amit mondott, azt tudomásul vették. Tanultak belőle, jól megtanulták a leckét. Az általános sztrájk harmadik csengetés volt a fülükben, utolsó figyelmeztetés. Nem szabad újra bekövetkeznie. Majd gondoskodnak róla, hogy ne ismétlődjék meg többé.

Ahogy előre megbeszélték, a hét végén a távirdászok visszatértek munkahelyükre az Egyesült Államokban és Németországban is. Mindkét országban továbbították a szocialista vezetők ultimátumát a kormánynak. A háborút tüstént be kell szüntetni, különben az általános sztrájk folytatódik. Nem tartott soká, hogy a kormányok engedjenek a nyomásnak. A háborút egyszerűen lefújták, és a munka újra megkezdődött, az élet visszatért rendes medrébe.

De a béke, amit Németországra és az Egyesült Államokra kényszerítettek, szoros szövetséggé vált. Persze nem úgy, ahogy a nép kívánta. A szövetség a német császár és az amerikai trösztvezérek közt jött létre. Titkos tárgyalásokon elhatározták, hogy együttesen lépnek fel a közös ellenség, mindkét ország forradalmi proletársága ellen. Igaz, hogy az amerikai plutokrácia később elárulta és dicstelenül cserbenhagyta szövetségesét, amikor a német nép fellázadt, és elkergette trónjáról a császárt. Az amerikai plutokrácia kezét dörzsölte örömében, hogy megszabadult nagy versenytársától a kiviteli piacokon. A német uralkodó osztály bukásával Németország abbahagyta az erőltetett árukivitelt. Az új szocialista állam gazdasági szerkezetének az volt alapvető célja és következménye, hogy a német nép maga fogyassza el mindazt, amit termel. Bizonyos kivitelre persze így is szükség volt, hogy annak ellenértéke gyanánt beszerezhessék külföldről azokat a szükséges nyersanyagokat és egyéb árucikkeket, amiket otthon nem tudtak előállítani. De az ilyen keretek közt lebonyolított külkereskedelem egészen más volt, mint az éhbérekből eredő fogyasztási hiány miatt otthon eladhatatlan "fölösleg" külföldi elkótyavetyélése.

- Fogadjunk, hogy nemes, fennkölt elvekre hivatkoznak majd most is - mondta Ernest, amikor megtudta, hogy az amerikai plutokrácia elárulta német szövetségeseit. - Akármilyen gazságot követnek is el, mindig találnak rá erkölcsi alapot.

Igaza volt. A kormány hosszas közleményeket adott ki, és hangoztatta, hogy az amerikai nép érdekében cselekedett. Kötelessége volt mindent elkövetni, hogy kiszorítsa iparunk nagy versenytársát a világpiacról, és biztosítsa a honi termelés fölöslegeinek elhelyezését.

- Az ember keze ökölbe szorul - jegyezte meg Ernest. - Ostoba gazfickók intézik ügyeinket, és a többi hülye lelkesen tapsol nekik.

Örülnek, hogy több árut adhatunk el külföldön, tehát itthon kevesebbet fogyaszthatunk, és még jobban szűkölködünk.

XIV. A VÉG KEZDETE

Ernest 1913 januárjában már tisztán látta az események irányát, de nem tudta a párt többi vezetőit meggyőzni arról, hogy a Vaspata - ahogy ő elnevezte és elképzelte - már előrevetíti árnyékát. A többiek túlságosan bizakodóak voltak, az események pedig túlságosan gyorsan fejlődtek. A világpolitikai válság megérett. Az amerikai plutokrácia jóformán az egész világra kiterjesztette uralmát, sorra kiszorította a többi országokat a piacról. Ezek az országok nem tudtak mihez kezdeni eladhatatlan árufölöslegeikkel, és kénytelenek voltak gazdasági életüket átszervezni. Nem folytathatták a termelést a régi módszerek alapján. Az ő számukra a kapitalista termelési rend összeomlott. Nem maradt hátra más, csak a forradalom.

Az erőszak és zűrzavar korszaka volt ez. A kormányok megbuktak, a régi intézmények csődöt mondtak. A kapitalista uralkodó osztály - egy-két ország kivételével - elkeseredetten küzdött előjogaiért, de a harcos proletariátus kicsavarta kezükből a hatalmat. Végre megvalósult Marx klasszikus jóslata: "Üt a tőkés magántulajdon végórája. A kisajátítókat kisajátítják."[84] A kapitalista kormányok letűntek a porondról, és helyükbe szövetséges köztársaságok léptek.

Hát az amerikai nép mit habozik, miért késlekedik? Fel, Amerika forradalmárai! Meddig várjunk rátok? - ilyen sürgető üzeneteket kaptunk diadalmas külföldi elvtársainktól. De hiába, nem tudtunk lépést tartani velük. A hatalmas amerikai plutokrácia, mint valami óriási szikla, eltorlaszolta a haladás útját.

- Türelem - feleltük. - Várjátok meg a tavaszt. Akkor majd meglátjátok, hogy mi sem alszunk.

A mi titkunk, melyben bizakodtunk, egy ügyes politikai sakkhúzás volt. Megnyertük magunknak a farmerpártot. Az őszi választások eredményeképpen tavasszal egy tucatnyi államban átveszik a kormányzást. Ezeket az államokat azonnal átszervezik szövetséges köztársaságokká. A többi aztán már gyerekjáték lesz.

- És ha megakadályozzák, hogy a farmerpárti kormányzók átvegyék hivatalukat? - kérdezte Ernest. De a többiek lehurrogták, javíthatatlan vészmadárnak nevezték.

Pedig Ernestnek még egy másik, jóval komolyabb aggodalma is volt. Attól tartott, hogy több nagy szakszervezet cserbenhagyja a szocialistákat, és visszariad, ha az igazi osztályharcra kerül a sor.

- Ghent megírta, hogyan kell a szakszervezeteket leszerelni - mondta Ernest. - A nagytőke bizonyára alaposan tanulmányozta a *Felvilágosodott feudalizmus*-t.[85]

Sohasem felejtem el azt az estét, amikor Ernest - elvtársaival folytatott hosszú és heves vita után - szomorúan rám nézett, és nyugodt hangon így szólt:

---

84 *(Marx, A tőke. I, kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973. 713. old. - A ford.)*

85 W. J. Ghent 1902-ben kiadott egy könyvet *Felvilágosodott feudalizmus* címen. Sokan azt hiszik, hogy ő vetette fel először a reakciós diktatúra ötletét. Erre a szerzőre gyakran hivatkoztak a Vaspata uralmának három évszázada alatt, sőt még később is, az Emberi Testvériség Korszakának kezdetén. Ma már tudjuk, hogy Ghent egészen ártatlan ebben a dologban. A régi rend hívei, amikor zsákutcába jutottak, tőle egészen függetlenül határozták el, hogy törvénytelen eszközökkel is fenntartják uralmukat.

- Ha nem látják be, kár minden további szóért.A harc eldőlt. A Vaspata győzött. Itt a vég kezdete.

A kis összejövetel, amit lakásunkon tartottak, nem volt hivatalos jellegű. Ernest bizalmas beszélgetésre hívta hozzánk néhány nagy szakszervezet vezetőjét. ígéretet és biztosítékot akart kapni tőlük arra, hogy egy újabb általános sztrájk esetén embereikkel mellénk állnak. Hatan voltak a szakszervezeti vezérek. Közülük O'Connor, a gépészek elnöke volt az első, aki kereken kijelentette, hogy nem tehet ilyen ígéretet.

- Hát nem tapasztalta még ki eléggé, hogy csak teljes összetartással lehet valamit elérni? - érvelt és könyörgött Ernest. - És nem látta, milyen hatalmas sikere volt a múltkori nagy általános sztrájknak?

Megakasztottuk a már kitört háborút! Ha az egész munkásosztály összefog, ereje legyőzhetetlen. Elég erősek vagyunk ahhoz, hogy átvegyük a hatalmat az egész világon, csak akarnunk kell. Ha ti mellénk álltok, megbuktatjuk az amerikai kapitalizmust. Ti vagytok minden reménységünk. És meg kell mondanom még valamit. Ha folytatjátok a taktikázást, végetek van, akárhogy csináljátok is. Mégpedig azért, mert a bíróság a nagytőke kezében van.[86]

- Nem kell a dolgot elsietni - felelte O'Connor. - Találunk majd más kivezető utat. Tudjuk, mit beszélünk. Embereink torkig vannak a sztrájkkal. Legutóbb úgy kikaptunk, hogy még most is árról koldulunk. Nem, szó sem lehet róla, hogy a mi embereinket megint sztrájkba vezessük.

- Hát mi az a másik kivezető út? - szegezte felé Ernest a kérdést.

O'Connor nevetett, és megrázta fejét.

- Csak annyit mondhatok, hogy mi sem alszunk. És nem is álmodunk.

- Remélem, nem gondolnak olyasmire, amit szégyen bevallani - mondta Ernest éles hangon.

- Bízza csak ránk - hangzott a válasz.

- Ez nagyon furcsa beszéd! - kiáltott fel Ernest indulatosan. - Valami sötét dolog lehet, ha így titkolják.

- Mi már elég tandíjat fizettünk! - felelte O'Connor. - Fizettünk vérrel és verítékkel. Senki se veheti rossz néven, ha elsősorban önmagunkra gondolunk.

- Mit kertel annyit? - fortyant fel Ernest. - Látom, miben sántikálnak. Eladták magukat az osztályellenségnek, lepaktáltak vele. Hátba akarják támadni a munkásosztályt egy kis koncért.

- Nem vitatkozom magával, beszéljen, amit akar - mondta O'Connor mogorván. - Mi majd azt tesszük, amit jónak látunk.

---

86 Ernest Everhard nem győzte ezt a tényt elégszer hangoztatni. De igaza is volt, amint a következő néhány eset bizonyítja, melyben a bíróság munkásellenes álláspontra helyezkedett. Közismert dolog, hogy a szénbányákban, szégyenletes módon, serdületlen gyermekeket is dolgoztattak. Pennsylvania állam 1905-ben a munkásszervezetek nyomására törvényt hozott, melynek értelmében fiatalkorút csak akkor szabad gyárban vagy bányában alkalmazni, ha szülei okmányokkal igazolják, hogy az előírt életkort betöltötte, és az elemi iskolát elvégezte. Addig a szülők esküje is elég volt, bizonyítványokra nem volt szükség. De a bíróság tüstént érvénytelennek nyilvánította ezt a törvényt azzal, hogy az alkotmány 14. pótcikkébe ütközik, mert megsérti a jogegyenlőség elvét - vagyis különbséget tesz tizennégy éven aluli és idősebb gyermekek közt. Ezt a döntést a felsőbb bíróság is megerősítette.

Hasonlóképpen New York különleges bírói tanácsa 1905-ben alkotmányellenesnek nyilvánította azt a törvényt, mely megtiltotta, hogy nők és kiskorúak este kilenc óra után gyárakban dolgozhassanak. Az indokolás úgy szólt, hogy ez a törvény egyoldalú osztályérdekeket véd.

Akkoriban a pékműhelyekben annyira visszaéltek a túlórázással, hogy törvényt kellett hozni ellene. New Yorkban kimondták, hogy a pékmunkásokat nem szabad napi tíz óránál tovább dolgoztatni. De ezt a rendelkezést az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 1906-ban hatályon kívül helyezte, és alkotmányellenesnek minősítette. Az indokolás többek közt a következő kijelentést tette: "Nem látunk semmi ésszerű okot arra, hogy beleavatkozzunk az egyéni szabadságjogokba. Ha valaki sütőmunkával foglalkozik, szabadon állapíthatja meg munkaidejét. Ez is személyes jogaihoz tartozik."

- Azt, ami maguknak jó, ugye? De az egész munkásság javával fikarcnyit sem törődnek. Szégyellhetik magukat!

- Elég a beszédből! - ugrott fel O'Connor. - A gépészek szakszervezetének én vagyok a vezetője, és kötelességem megvédeni embereim érdekeit. Nincs más mondanivalóm.

Amikor magunkra maradtunk, Ernest komoran járkált fel és alá a szobában. Nagyon levert volt.

- Tudod, mi lesz most? - fordult felém. - Majd én megmondom neked. A szocialisták már biztosra vették, hogy a szakszervezetek fenntartás nélkül mellénk állnak. Elég alkalmunk volt meggyőződni róla, hogy a bérharc maga nem ér semmit, a harcot politikai téren kell folytatni. De nem így történt. Nem okultak semmit, annál többet tanult a Vaspata. Látta, hogy az általános sztrájk milyen hatalmas fegyver. Hát kicsavarja kezünkből ezt a fegyvert.

- De hogyan? - kérdeztem.

- Nagyon egyszerűen. Lefizeti a szakszervezeteket. Hogy a következő sztrájkban ne csatlakozzanak hozzánk.

- Azt hiszem, ez kissé drága mulatság lenne - vitattam. - Ha kielégítik valamennyi szakszervezet követeléseit, nem keresnek az ügyön semmit.

- Nem kell nekik pénzelni valamennyit. Elég, ha megnyernek maguknak néhányat. Már látom, mi a tervük. Felemelik a munkabéreket, és leszállítják a munkaidőt a vasutasok, fémmunkások és gépészek számára. Ezekben a szakmákban kivételes, kedvező munkafeltételeket engedélyeznek. Aki tagja ezeknek a szakszervezeteknek, páholyban ül, és fütyül a többire.

- Nem értem. A munkások zöme mégiscsak a többi szakszervezetekhez tartozik.

- Azokat majd könnyűszerrel legázolják. A mai korban, a technika és gépcivilizáció korában a vasutasok, gépészek, acél- és fémmunkások végzik a legfontosabb feladatot. Amíg ezekre számíthat, a Vaspata nyugodtan felrúghatja a többit.

- És a bányászok? - kérdeztem. - Majdnem egymillió ember dolgozik a szénbányákban.

- Túlnyomó részük nem szakmunkás. Nem számítanak. Majd többet dolgoznak kevesebb bérért. Rabszolgák lesznek, életmódjukat leszorítják az állat színvonalára. Kénytelenek lesznek dolgozni, akárcsak a farmerek, kiknek földjét elrabolták. Ugyanúgy jár a többi szakma is, kivéve azt a pár szakszervezetet, akik lepaktáltak. Majd meglátod, hogy valamennyi feloszlik, szétzüllik, tagjai pedig zokszó nélkül robotolnak tovább. Két korbács hajtja majd őket - az üres gyomor és a szigorú új törvény.

- Borzasztó, miket beszélsz, Ernest.

- Pedig ez még nem minden. Mit gondolsz, mi lesz Farleyvel és sztrájktörő csapatával? Sztrájktörőkre nem lesz többé szükség. Ez a foglalkozás megszűnik. Nem lesznek már sztrájkok, legfeljebb rabszolgalázadások. Farleyt és bandáját előléptetik hajcsárokká.[87] Persze, nem ez lesz a hivatalos nevük. A törvény kimondja a munkakényszert, és ők lesznek a törvény végrehajtói. Hiszen nem marad ennyiben, nem ez lesz az utolsó szó. A küzdelem folytatódik, a legfontosabb szakszervezetek árulása csak elodázza a döntést. A forradalom végül mégis győzedelmeskedik, de hogy mikor, annak csak a jó Isten a megmondhatója.

- De ha a plutokrácia ennyire megerősödik, miből meríted a reményt, hogy a forradalom végül mégis győzedelmeskedik? - kérdeztem. - Hátha ez az új rabszolgarendszer örökké fennmarad?

Ernest megrázta fejét.

- A dialektikus materializmus elmélete azt tanítja, hogy minden ilyen uralom, mely kasztrendszeren alapszik, magában hordja saját bukásának csíráit. Mert a plutokrácia

87 James Farley is annak a kornak hírhedt kalandorai közé tartozott, egy minden aljasságra kész sztrájktörő banda vezére volt. Erkölcsi megfontolásokat nem ismert, de vakmerő fickó volt és ügyes szervező. A Vaspata uralma alatt magas rangra és nagy vagyonra tett szert, maga is az uralkodó osztály tagja lett. Végül meglakolt gazságáért. 1932-ben Sarah Jenkins ölte meg, hogy megbosszulja férjét, akit Farley sztrájktörői harminc évvel azelőtt meggyilkoltak.

osztályuralma kikerülhetetlenül kasztrendszerhez vezet. Végül a kasztok megdöntik majd a Vaspata uralmát.

- Nem értem, mire gondolsz.

- Az a néhány szakszervezet, mellyel most lepaktáltak, kivételes kaszt lesz. Tagjai erős, ügyes, értelmes emberek - az amerikai munkásság színe-virága. Olyan jó dolguk lesz, hogy a többiek megirigyelik őket. Minden munkás arra fog törekedni, hogy bejusson a kivételezett kasztba. A plutokrácia bátorítja majd ezt a törekvést, hiszen hasznot húz abból, hogy a munkások versenyeznek egymással. Így a legerősebb és legértelmesebb munkások, akik rendes körülmények közt a forradalom táborához csatlakoznak, most a plutokrácia támaszai lesznek.

- És te mégis reménykedel?

- De mennyire! Figyelj csak ide. A kedvező helyzetbe került első kaszt zárt testületbe tömörül, és nem enged be soraiba másokat. A kasztba tartozni könnyebb boldogulást jelent majd, mindenféle előnyöket, valóságos rangot. Hamar megnyilvánul majd a törekvés, hogy ezt a rangot örökölni lehessen. A kasztbeliek fenntartják a helyet gyermekeik számára. így a kaszt nem táplálkozhatik többé abból az egészséges és hatalmas forrásból, amit a nép jelent. A kaszt elgyengül, mind silányabb lesz, miközben hatalma nőttön-nő. Helyzete körülbelül olyan lesz, mint a régi Rómában a pretoriánusoké, a zsoldos testőröké. Palotaforradalmak útján időnként teljesen saját kezébe ragadja az uralmat. Erre következik majd a plutokraták ellenakciója, és így ez a két kaszt felváltva kormányoz. Addig gyengítik egymást, míg végül a nép elsöpri mindkettőt, és örökébe lép.

Azt hittem, csak elkeseredésében látja ilyen sötét színben a jövőt. Én nem hittem a társadalmi fejlődés lassúságában, és most, hogy ezeket a sorokat írom, még kevésbé tudok hinni benne. Az én drága Ernestem nincs többé köztünk, nem láthatja már a nagy fordulatot. De tudom, érzem, hogy a forradalom már nem késhet soká, és győzelmesen elsöpri kegyetlen kapitalista kényurainkat. Mégis híven beszámoltam Ernest jóslatáról, mert az ő jóslata volt, és idáig bevált. De meg kell említenem azért is, hogy megvilágítsam jellemét. Bár úgy látta, hogy minden elveszett, hősiesen küzdött a végzet ellen, és továbbra is lankadatlanul fáradozott a közeli forradalomért, melynek kitörése most már talán csak napok kérdése.

- De ha a kapitalizmus uralma megszilárdul - kérdeztem tőle azon az estén -, mihez kezd a még nagyobb zsákmánnyal, amit összeharácsol? A profittal, amit az elnyomott népből kisajtol? Az óriási árufölösleggel, mely évről évre felhalmozódik?

- El kell költeni valahogy, és majd módot találnak rá - felelte Ernest. - Pompás országutakat építenek. Kifejlesztik a tudományt és még inkább a művészetet. A győztes kapitalistáknak lesz idejük és energiájuk, hogy sok mindenfélével foglalkozzanak az üzleten kívül. Műbarátok lesznek, a Szépség imádói. Szolgálatukba hajtják a művészeket, meg is jutalmazzák őket, erre nem sajnálják majd a pénzt. A művészek nem lesznek többé a silány ízlésű polgárság éhenkórász kitartottjai. A művészet hatalmas fejlődésnek indul. Csodavárosok nőnek ki a földből, melyekhez képest eltörpül a mai városok olcsó pompája. Erre költik majd a plutokraták a rabszolgák millióinak verítékét. Az országutak, városok és közmunkák millió és millió rabszolgát foglalkoztatnak majd, éhbérért dolgoznak, de elvégzik munkájukat. A felgyülemlő tőke arra kényszeríti majd a plutokráciát, hogy ilyen dolgokban nagystílű legyen. Úgy fognak építkezni, hogy alkotásaik évezredekig hirdessék dicsőségüket, akárcsak Egyiptom és Babilónia zsarnokai. Ez az egyetlen jó és vigasztaló az egészben. Majd ha felvirrad a nagy nap, és pokolba kergetjük a kapitalistákat, pazar csodavárosaik itt maradnak a munkások számára - azok laknak majd bennük, akik vérükkel és verítékükkel felépítették.[88]

---

88 Ernest Everhard jövendölése valóban megdöbbentő. A plutokraták még nem is gondoltak olyan csodavárosok építésére, mint a mai Ardis és Asgard, de Everhard képzelete már látta őket. És jövendölésének másik része is bevált. A Vaspata négy századon át uralkodott, az Emberi Testvériség Korszakából is lepergett már háromszáz esztendő, de még mindig azokon a gyönyörű országutakon robogunk, és azokban a csodavárosokban lakunk, amiket bukása előtt a kapitalizmus létesített. Viszont az is igaz, hogy mi még pazarabb utakat és városokat építünk, mint annak idején a kapitalisták. De sok értékes alkotást örököltünk tőlük. Ez a könyv Ardisban jelenik meg, a

Ernest eltűnődött, majd így folytatta:

- A plutokratákat persze nem érdekli a jövő, és mégis a jövőért kell dolgozniok. Kénytelenek lesznek mérhetetlen jövedelmüket óriási közmunkákra fordítani, akárcsak az egyiptomi fáraók, akik inkább dicsvágyból építették gúláikat, obeliszkjeiket és templomaikat. A papi osztály helyett most a művészek alkotják a második kasztot, mindjárt az uralkodó plutokrata réteg mögött. A kereskedők és a középosztály helyét az áruló munkásarisztokrácia foglalja el. Ez lesz a harmadik kaszt, mely több rétegből áll majd kisebb-nagyobb előjogokkal. És alattuk a sötét mélység örvénylik, melyben a közönséges munkások tömege, a nép zöme nyüzsög és fetreng, nyomorog és éhezik, rothad és pusztul, de mégis megmarad, és mindig felújul. Végül azonban - ki tudja, mikor - a nép mégis sarkára áll, és felzúdul a sötét mélységből. Elkergeti a plutokráciát és zsoldosait. És akkor, évszázadok, évezredek nyomorúsága után végre felkel a nap, a közemberek napja. Sokáig reméltem, hogy felvirradását meglátom még én is. Most már tudom, hogy nem érem meg soha.

Rám nézett; hosszan nézett rám, aztán így szólt:

- A társadalmi fejlődés folyamata lassú nekünk, kétségbeejtően lassú, ugye, szívem?

Kitártam két karomat, és magamhoz öleltem. Feje vállamra borult.

- Énekelj nekem valamit - mondta szomorú, sóvárgó hangon. - Ringass álomba, édesem. Hadd felejtsem el azt a sötét képet, mely előttem lebeg.

---

fővárosban, melyet ők alapítottak.

XV. AZ UTOLSÓ NAPOK

Beállt az újév. 1913. január végén már mindenki tudta, hogy a plutokrácia néhány szakszervezettel külön megegyezésre lépett. Az újságok megírták, hogy a vasutasok, vas- és fémmunkások, a gépészek, technikusok és mérnökök óriási fizetésemelést kaptak, és munkaidejüket leszállították. De az igazságot csak részben merték nyilvánosságra hozni. Valójában a béremelés jóval nagyobb volt annál, amit bevallottak, olyan méretű, hogy még nem volt rá példa soha. Az említett szakmák munkásainak egyéb kedvezményeket is adtak, és munkafeltételeiket minden tekintetben megkönnyítették. Mindez titok volt, de a titok természete olyan, hogy előbb-utóbb kiszivárog. A szerencsés munkások elmesélték otthon, az asszonyok továbbadták, és nemsokára ország-világ tudta, mi történt. Ami történt, nem volt egyéb, mint osztozkodás a koncon - a tizenkilencedik század gazdasági fejlődésének logikus folytatása. A sorozatos nagy bérharcok idején egyesek azzal a rendszerrel kísérleteztek, amit a munkások haszonrészesedésnek szoktak nevezni. A gyárosok a zavartalan termelés érdekében ki akartak békülni munkásaikkal, és valami kis részt juttattak nekik az elért haszonból, hogy nagyobb lelkesedéssel dolgozzanak. De ez a rendszer, még ha becsületesen alkalmazzák is, komolytalan és keresztülvihetetlen. Sikere lehet egyes elszigetelt esetekben, ahol a bérharc kiélesedett, és a gyárosnak érdeke munkásait lekenyerezni. De ha a gazdasági élet egész területén, valamennyi gyárban megvalósítják, a munkások nem érnek vele semmit.

Ezért eszeltek ki helyette a zsákmányon való osztozkodás rendszerét. Néhány erős szakszervezet ezzel az indítvánnyal lépett a tőkések elé: "Adjatok nekünk többet, de ne a saját zsebetekből - fizettessétek meg a közönséggel." Ez az önző politika sok helyen bevált. Árát a közönség adta meg, vagyis a gyengébb szakszervezetek tagjai és a szervezetlen munkások nagy tömege. Valójában ezek fizették a magasabb munkabért szerencsés munkástársaiknak, akik bizonyos monopolhelyzetbe kerültek. Ebből született - vagy mint mondtam, ennek logikus következménye volt - az új terv, amit a plutokraták most kieszeltek: a tőke szövetkezése néhány kiválasztott szakszervezettel.[89]

Munkáskörökben nagy volt a felzúdulás, amikor megértették, mi történt. Az áruló szakszervezetek kiléptek a nemzetközi szövetségből, és megszakították vele minden kapcsolatot. Erre kirobbant az elkeseredés. A munkások a gyárakban és az utcákon, a kocsmákban és egyéb nyilvános helyeken rátámadtak azokra a társaikra, akik, előnyöket szereztek maguknak a többiek rovására. Sok fej betört, a verekedéseknek még halálos áldozatai is voltak.

A kivételezett munkások nem érezték magukat biztonságban. Csoportokba gyűltek, úgy mentek a gyárba, és úgy tértek haza munkájukból. Az utcán alig mertek mutatkozni,

---

89 A vasutasok voltak az elsők, akik a plutokráciával lepaktáltak. Érdekes, hogy a haszonrészesedési rendszert egy vasutasszervezet, a Mozdonyvezetők Egyesülete harcolta ki magának először a tizenkilencedik században. 1877-ben a Pennsylvaniai Vasút alkalmazottainak sztrájkja úgy bukott meg, hogy a mozdonyvezetők cserbenhagyták társaikat, és külön megegyezést kötöttek. Ez az önző eljárás nagyon jól bevált, már persze csak a tőkések és a mozdonyvezetők szempontjából. A Mozdonyvezetők Egyesületének elnökét, aki ezt a trükköt kieszelte, P. M. Arthurnak hívták. Az ilyen eljárást - a munkások szolidaritásának megbontását és külön előnyök szerzését - Amerikában évtizedeken át "arthurizáció" néven emlegették. A nyelvészek sokat törték a fejüket, míg ennek a szónak az eredetét felderítették.

vagy az úttest közepén siettek dolguk után. Mert a járdán mindig valami baleset érte őket. Az ablakokból téglák zuhantak a fejükre. A hatóságok mindent elkövettek védelmükre. Megengedték nekik, hogy fegyvert viseljenek. Támadóikat szigorúan megbüntették, a rendőrségen előbb megverték, aztán évekre bebörtönözték őket. A kivételezett szakszervezetek tagjain kívül semmiféle munkásnak nem adtak fegyverviselési engedélyt. Akinél mégis revolvert találtak, fegyházba került.

A felbőszült munkásság mégis kitöltötte bosszúját árulóin. Kialakultak a kasztok arcvonalai. Az árulók gyermekei nem mertek az utcán játszani, nem mertek iskolába menni, mert társaik üldözték őket. Olyan asszonnyal, kinek férje áruló volt, a többi asszony nem állt szóba. Még a fűszerest is bojkottálták, ha kiszolgálta őket.

Ilyen körülmények között az elszigetelt és önmagukra utalt árulókban, valamint családtagjaikban kifejlődött a kasztszellem. Életük a proletárság körében pokollá vált, elköltöztek hát olyan utcákba és házakba, ahol elkülönülhettek. A plutokrácia ebben a tekintetben is segítségükre sietett. Modern és egészséges bérházakat építtetett számukra tágas udvarokkal, köztük parkokkal és játszóterekkel. Gyermekeik részére külön iskolákat létesítettek, ahol nagy súlyt fektettek a kézügyesség fejlesztésére és a technikai ismeretek elsajátítására, így az elkülönülés már kezdettől fogva a kasztok kialakulására vezetett. A kivételezett szakszervezetek tagjaiból keletkezett a munkásarisztokrácia. Lakásuk jobb volt, mint a többi munkásé, jobban ruházkodtak és táplálkoztak, jobb bánásmódban részesültek. Megkapták részüket a zsákmányból és a gyűlöletből is.

A többi munkás helyzete gyorsan rosszabbodott. Megfosztották őket minden kedvezménytől, amit korábban kiharcoltak maguknak. Bérüket leszállították, életmódjuk mind mélyebbre süllyedt. A közönséges népiskolákkal már nem törődött senki, és az iskolakötelezettséget sem vették már komolyan. Megdöbbentően emelkedett azoknak a gyermekeknek a száma, akik úgy nőttek fel, hogy nem tanultak sem írni, sem olvasni.

Az Egyesült Államok gazdasági hatalma felborította a világpiac rendjét. Sorra buktak a kormányok, a régi intézmények csődöt mondtak. Németország, Olaszország, Franciaország, Ausztrália és Új-Zéland népi köztársasággá alakult át. A brit birodalom bomladozni kezdett. Az angolok nem tudták már a gyarmati népek lázadását elfojtani. India elszakadt tőlük. "Ázsia az ázsiai népeké!" - ez a jelszó hallatszott mindenfelől. A mozgalom mögött Japán állt, mely minden eszközzel szította és segítette a színes fajok lázadását a fehérek ellen. Japán egy hatalmas ázsiai birodalomról ábrándozott, melyet maga vezethet, és még a fehéreknél is jobban kizsákmányolhat. Közben kegyetlenül elnyomta saját proletárainak felkelését. Japánban kitört a kasztok harca, a kulik felkelése a szamurájok ellen. Ezrével végezték ki a szocialistákat. Tokióban a nép megtámadta a mikádó palotáját. Az utcai harcokban negyvenezer ember esett el. Köbe romhalmazzá változott. A modern hadieszközöket hidegvérűen felhasználták a lakosság ellen, gépfegyverekkel kaszálták halomra a tüntető textilgyári munkásokat. A japán nemesség és plutokrácia bősz kegyetlensége felülmúlt minden képzeletet. Japánnak sikerült uralma alá hajtani Kelet nagy részét. India kivételével kezébe ragadta Ázsia kereskedelmét.

Anglia is elkövetett mindent, hogy proletárjait féken tartsa, és megvédje indiai birtokát, noha már közel volt a végkimerüléshez. Többi gyarmatait már nem tudta visszatartani attól, hogy elszakadjanak tőle. A szocialisták uralomra kerültek Ausztráliában és Új-Zélandban. Kanada is elszakadt, de más módon. Szocialista forradalmát a Vaspata segítségével leverte, és reakciós kormányát megszilárdította. A Vaspata Mexikó és Kuba forradalmi mozgalmait is leverte. így kiterjesztette uralmát az egész Újvilág fölött a sarki tengertől a Panama-csatornáig.

Azáltal, hogy többi gyarmatát feladta, Anglia megtarthatta Indiát. De nyilvánvaló volt, hogy ez csak ideig-óráig sikerülhet neki. Japán nem volt hajlandó kevesebbel beérni, mint egész Ázsiával. Csak idő kérdése volt, mikor szerzi meg Indiát is. A láthatáron már kirajzolódtak egy új, szörnyű világháború körvonalai. Az egyesült Ázsia készült leszámolni a világ többi részével.

De az Egyesült Államokban sem volt béke és nyugalom. A nagy szakszervezetek árulása megállította a nyílt proletárforradalmat, de a kisebb csatározások szüntelenül

folytak. Az elkeseredett munkások és az elégedetlen farmerek mozgolódásán kívül valami furcsa vallásos fanatizmus is fellángolt. Tömegesen hódította meg a lelkeket valami adventista szekta, mely a világ közelgő végét hirdette.

- Még csak ez kellett, hogy teljes legyen a zűrzavar! - kiáltott fel Ernest bosszúsan. - Hogyan remélhetjük a proletárok összefogását és szolidaritását, ha ilyen babonáknak is lépre mennek.

Ez a vallásos lelki ragály félelmetes méreteket öltött. A nép, nyomorúságában és mélységes csalódásában, szívesen elfordult minden földi dologtól. Kétségbeesésében a miszticizmusba menekült, és szemét a mennyországra függesztette, melynek kapuján vérszopó zsarnokai nehezebben juthatnak át, mint a teve a tű fokán. Szenvedélyes hangú, lobogó szemű vándorprédikátorok lepték el az országot. A hatóságok hiába küzdöttek ellene, a vallásos téboly mindjobban terjedt. Lángját szabadtéri gyűléseken és táborozásokon szították.

Ezek a szónokok azt hirdették, hogy közeleg a világ vége, és már csak az utolsó napok vannak hátra. Isten szabadjára engedte a viharszeleket. Látnokok és látnoknők ezrei tanúskodtak napról napra újabb jelekről és csodákról. A nép abbahagyta munkáját, tömegesen menekült a hegyek közé, hogy ott várja be az Úr eljövetelét és száznegyvennégyezer kiválasztottja mennybemenetelét.

De az Úr késlekedett, a szabadban táborozok fáztak és éheztek. Megrohanták a tanyákat, kirabolták az éléstárakat. Még csak ezhiányzott a nyomorgó farmereknek. Kaszával, kapával védekeztek, és még nagyobb lett a felfordulás.

A Vaspata nem nézhette tétlenül a dolgot, hiszen a farmok és éléstárak már a plutokrácia tulajdonát alkották. Kirendelték a katonaságot, mely összeterelte a fanatizált tömeget, és szuronyheggyel hajtotta vissza a városokba. A vezetőket lazítás címén bíróság elé állították, kivégezték vagy tébolydába zárták. Akiket kivégeztek, a mártírok boldog örömével mentek a halálba. A tömegőrület korszaka volt ez. Az erdőkben, mocsarakban és sivatagokban, Floridától egészen fel Alaszkáig a megmaradt indiánok máglyákat raktak, és körültáncolták ősi szellemeik tiszteletére.

Mindenki elvesztette fejét, csak a plutokrácia nem. Fagyos nyugalommal és hajmeresztő biztonsággal valósította meg előre kidolgozott terveit, szervezte lépésről lépésre szörnyű rémuralmát. Vaskézzel rendet csinált, a milliós munkástömegeket igába fogta, úrrá lett a fejetlenség fölött.

- Még egypár hét - mondta Mr. Calvin, amikor eljött hozzánk a Pell Streetre, a szocialisták szűk körű tanácskozására. - A megválasztott farmerpárti kormányzók átveszik hivatalukat, és az önök segítségével megfordítják a szelet.

- Már jóval előbb kellett volna összefognunk, de még most sem késő - feleltek a szocialisták bizakodva. - Ki állhat ellen a munkások, farmerek és a középosztály egyesült erejének? A kapitalisták napjai meg vannak számlálva. Egy hónap múlva összeül a kongresszus. Ötven képviselőnk foglal benne helyet. A következő választáson már az egész államgépezet a mi kezünkben lesz, mi töltünk be minden állást az elnöktől a kifutóig.

Csak Ernest csóválgatta fejét kétkedőén.

- Hány puskátok van? - kérdezte. - Tudtok-e ólmot szerezni, puskaport gyártani? Van-e elég megbízható vegyészetek? Mert a puskapor vegyészeti előállítása jobb, mint a közönséges keverék.

Erről tanácskozzatok, ilyen részletkérdéseken törjétek a fejeteket!

XVI. AZ ERŐSZAK DIADALA

Amikor eljött az ideje annak, hogy Ernest meg én Washingtonba költözzünk, apa nem tartott velünk. Valósággal beleszeretett a proletáréletbe. Mostani környezetét, a Slum zugutcáit afféle szociológiai laboratóriumnak tekintette, mely kimeríthetetlen anyagot nyújt a kutatásra, vizsgálódásra. Apa bejáratos volt minden házba a környéken, összebarátkozott a munkásokkal és családjukkal. Időnként maga is elszegődött mindenféle műhelyekbe, hogy a munkaviszonyokat közelről tanulmányozza. Mindez boldoggá tette, mosolyogva, fütyörészve tért haza minden este, zsebe tele volt jegyzetekkel. Igazi tudós volt, kit munkája boldoggá tesz.

Nem pénzért dolgozott. Erre nem volt szükség, mert Ernest eleget keresett fordításaival, hogy hármunkról gondoskodjék. De apa fejébe vette, hogy megkóstol minden munkát, megfigyeli minden szakma helyzetét. Még ma sem felejtettem el azt az estét, amikor házalófelszereléssel a nyakában tért haza. Egész nap cipőfűzőt, nadrágtartót, hajtűt árult az utcán, és így folytatta egy hétig. Máskor elkísért a piacra bevásárolni, de mire megfordultam, már egy nagy kosarat cipelt haza valakinek néhány centért. Aztán egy kocsmában dolgozott, italt mért a söntésben. Elszegődött éjjeliőrnek, gyümölcsöt árult az utcasarkon, cédulákat ragasztott egy konzervgyárban, papírlemezeket vágott egy pincében, ahol dobozokat készítettek, vízhordó volt az egyik munkáscsoportban, mely a villamossíneket javította, sőt beiratkozott az edénymosogatók szakszervezetébe is, mielőtt feloszlatták.

Azt hiszem, Morehouse-püspök példája csábította utánzásra, legalábbis ruházkodás tekintetében. Olcsó pamutinget viselt, és nadrágját szíjjal erősítette meg a derekán. De a régi életének mégis volt egy szokása, mellyel nem tudott szakítani. Vacsorára most is mindig átöltözött.

Ernest oldalán akárhol és akármilyen körülmények közt jól éreztem volna magamat. De az a tudat, hogy apám ilyen megelégedetten él új környezetében, boldogságomat teljessé tette.

- Nagyon kíváncsi fiú voltam kiskoromban - mesélte apa. - Szétszedtem játékaimat, mindenről tudni akartam, hogyan készül. Talán ezért lettem fizikus. Az életet ma is olyan érdekesnek találom, mint gyermekkoromban. Kíváncsinak lenni - ez a boldog élet titka.

Néha elkószált messze a Market Streetről a színházak és divatos üzletek negyedébe. Itt levelezőlapokat árult, csomagok cipelésére ajánlkozott, vagy borravaló reményében segített az utasoknak beszállni a taxiba. Egy nap, amint így becsukta egy taxi ajtaját, észrevette, hogy az úriember, akit besegített, nem más, mint Mr. Wickson. Apa jól mulatott az eseten, és nevetve mesélte el otthon este.

- Wickson hirtelen rám nézett, és eltátotta a száját meglepetésében, amikor megismert. "Vigyen el az ördög!" - dünnyögte, csak nem tudom, önmagára gondolt-e, vagy engem ajánlott az ördög szíves figyelmébe. Elpirult, és olyan zavarba jött, hogy elfelejtett borravalót adni. De úgy látszik, hamarosan magához tért, mert a taxi a sarkon megfordult, és visszatért hozzám. Wickson kihajolt az ablakon, és a következő beszélgetés zajlott le köztünk:

- Ide hallgasson, professzor úr - kiáltott rám -, mindennek van határa! Ami sok, az sok. Mondja csak, mit tehetnék magáért?

- Segítettem beszállni a taxiba - feleltem. - Nem jár érte semmi, de többnyire kapok tíz cent borravalót.

- Ördög, pokol! - horkant fel. - Nem arra gondolok. Valami komolyabb segítségre.

Feszült figyelemmel hallgattuk. Apa hunyorgott a szemével, és így folytatta:

- Láttam, hogy komolyan beszél. Talán megmozdult benne a mélyen eltemetett lelkiismeret. így hát komolyan fontolóra vettem, mikkérjek tőle. Láttátok volna, milyen várakozóan nézett rám, és milyen arcot vágott, amikor kimondtam.

- Mit mondtál neki? - kérdeztem kíváncsian.

- Hogy mit tehet értem? Adja vissza az otthonomat. És ha éppen akarja, a Sierra-részvényeimet is visszaadhatja.

- Mit felelt? - érdeklődött most már Ernest is.

- Mit felelhetett volna? Hallgatott. De én megkérdeztem tőle:

"Ugye, most nagyon boldog?" Csak nézett rám megdöbbenve, én meg újra megkérdeztem: "Igazán szeretném tudni, mondja meg, csakugyan boldog most?" Erre aztán vad káromkodásban tört ki, és ráordított a sofőrre, hogy hajtson tovább. Még a tíz centemet sem adta ide, hát még a házamat és az értékpapírjaimat! Ebből láthatod, kedves leányom, hogy apád kalandozása a belvárosban csak csalódással járt. Még egy utcai kéregető élete sem fenékig tejfel.

Így hát apa ott maradt a lakásunkban a Pell Streeten, míg mi Washingtonba utaztunk. A plutokrácia már valóban átvette az uralmat, de hátra volt még néhány formaság. Ez is hamar bekövetkezett. Be kell vallanom, hogy így is csodálkoztam. Arra számítottam, hogy a szocialista képviselőket be sem engedik már a parlamentbe. De legnagyobb meglepetésemre, minden simán ment. Már reménykedni kezdtem, de Ernest annál jobban aggódott.

A többi szocialista képviselő gyanútlanul gyülekezett a folyosón. Tele voltak optimizmussal, bizakodással. Néhány farmerpárti képviselő is csatlakozott hozzájuk. Arról tanácskoztak, hogy közös programot dolgoznak ki, és egységesen járnak el mindenben. Ernest is részt vett a megbeszélésen, de időnként - akár a tárgyhoz tartozott, akár nem, megismételte múltkori megjegyzését:

- A puskapor vegyészeti előállítása jobb, mint a közönséges keverék.

A kongresszuson egyelőre nem történt semmi különös. Vidéken tört ki a botrány, azokban az államokban, ahol farmerpárti kormányzót választottak. A régi kormányzók egyszerűen megtagadták hivataluk átadását. Bizonyos szabálytalanságokra hivatkoztak, melyek a választást szerintük érvénytelenné tették. Az ügy a bíróság elé került. A bíróság a farmerek ellen döntött.

A kijátszott farmerek dühe nem ismert határt. A szocialisták mindent elkövettek, hogy visszatartsák őket az erőszakos lépésektől. Tudták, hogy az ellenség erre alapította számításait. A farmerek vezetői is belátták a veszélyt, és fékezni akarták embereiket. De minden igyekezetük hiábavaló volt. A plutokrácia felfordulást akart, hogy ürügye legyen rendkívüli eszközökhöz nyúlni. Agent provocateurjei munkához láttak, és kirobbantották a parasztforradalmat.

Tizenkét államban forrongások törtek ki. A megválasztott kormányzók erőszakkal foglalták el hivatalukat. Eljárásuk valóban jogos volt, de a külsőségek tekintetében szabálytalan. Kivezényelték a katonaságot. A Vaspata ügynökei kézművesek, farmerek, munkások mezében ellenállásra izgattak. Sacramentóban, Kalifornia fővárosában a farmerpárt maga állította helyre a rendet. Erre sürgősen odaküldtek több ezer titkos ügynököt. Ezek tüntettek a nép nevében, felvonulásokat rendeztek, gyárakat gyújtottak fel, áruházakat raboltak ki. Végül a népet is magukkal ragadták, hogy részt vegyen a fosztogatásban. A munkások közt, a szegénynegyedben, rengeteg pálinkát mértek ki ingyen, hogy a garázdálkodás még nagyobb legyen. A kellő pillanatban megjelentek a katonák, a Vaspata zsoldosai. Tizenegyezer férfit, nőt és gyermeket lőttek agyon Sacramento utcáin, még a házakba is behatoltak, családokat mészároltak le otthonukban. A központi kormány felfüggesztette Kalifornia önkormányzatát, és végzett ezzel az állammal.

Hasonló dolgok történtek máshol is. Minden állam, ahol a farmerpárt kapta meg a szavazatok többségét, véres erőszak színhelye lett. A rendet a titkos ügynökök bontották meg, aztán megjelent a Fekete Század, végül kivonult a katonaság. Felgyújtott farmok, falvak, városok és raktárak füstje borította az eget. Előkerült a dinamit is. Vasúti hidakat és alagutakat röpítettek a levegőbe, vonatokat siklattak ki. Sok farmert agyonlőttek vagy felakasztottak. Aztán jött a megtorlás. Pénzmágnásokat, gyárosokat és katonatiszteket gyilkoltak meg bosszúból. Mindkét oldalon nőttön-nőtt az elkeseredés. A katonaság olyan kegyetlen hadjáratot viselt a farmerek ellen, mint valamikor az indián törzsek ellen. Most sem volt könnyebb dolguk. Az oregoni bombamerényletek során háromezer katona vesztette életét. Egész katonavonatokat robbantottak fel. A katonák tudták, hogy az életük forog kockán, és ennek megfelelően viselkedtek.

Ami a tartalékosokat illeti, életbe léptették az 1903-ban hozott törvényt. Az egyik állam munkásait behívták, egyenruhába öltöztették, és harcba vitték a másik állam munkásai ellen. Persze ez sem ment egészen simán. Sok tartalékos nem vonult be, de ezek közül a legtöbbet haditörvényszék elé állították, és kivégezték. Viszont sok milíciaparancsnok ellen merényletet követtek el. Mr. Kowalt és Mr. Asmunsen úgy járt, ahogy Ernest megjósolta. Mindkettőt behívták, aztán beosztották a büntető expedícióba, melyet Kaliforniából küldtek Missouriba, a farmerek leverésére. Mr. Kowalt és Mr. Asmunsen megtagadta az engedelmességet. Nem kerülhették ki végzetüket. A haditőrvényszék percek alatt kimondta fejükre a halálos ítéletet. Sortűz vetett véget életüknek.

Sok fiatalembernek, akit behívtak, sikerült elrejtőznie a hegyek közé. Kényszerűségből haramiák lettek. Egyelőre nem törődött velük senki, de később, a lázadások leverése után, sorra kerültek ők is. Embertelen kegyetlenséggel végeztek velük. A kormány felhívást bocsátott ki, felszólította a katonaszökevényeket és csavargókat, hogy három hónapon belül jöjjenek elő rejtekhelyükről. Amikor a határidő lejárt, félmillió katona vette körül és fésülte át az erdőket. Nem volt semmiféle kihallgatás vagy bírói tárgyalás. Akivel csak találkoztak, tüstént agyonlőtték. A katonai razzia tervét olyan gondosan készítették elő, hogy egyetlen bujkáló sem kerülhette ki a sorsát. Sokan bandákba tömörültek, és megfelelő helyeken védelmi állásokba fészkelték magukat. Bátran harcoltak, de végül mégis a túlerő győzött.

Elrettentő például szolgált az a büntetés is, mellyel a kansasi milícia lázadását torolták meg. A nagy kansasi lázadás akkor történt, amikor megkezdték a katonai hadműveleteket a farmerek ellen. Hatezer milicista tagadta meg az engedelmességet. Már behívásuk óta fenyegetően viselkedtek, és ezért fegyelmező táborba küldték őket. De nyílt lázadásuk kétségtelenül a felbujtó ügynökök műve volt. Április 22-én éjszaka meggyilkolták tisztjeiket, alig sikerült néhánynak megmenekülnie. Ez már nem illett bele a Vaspata terveibe, az ügynökök alighanem túlbuzgóan teljesítették megbízatásukat. De ha már megtörtént, a Vaspata ki akarta használni az esetet. Már így is előre felkészült a megtorlásra, és a tisztek legyilkolása jó ürügy volt a legféktelenebb bosszúra.

Hirtelen, mintha a földből bújtak volna elő, negyvenezer sorkatona vette körül a tábort. A lázadók csapdába kerültek. Kiderült, hogy gépfegyvereik nem működtek, és a raktárban zsákmányolt töltények nem feleltek meg a puskának. Miután ellenállásra nem volt lehetőség, kitűzték a fehér zászlót. A katonaság nem vette tudomásul, hogy meg akarják adni magukat. Folytatták a tüzelést, és lemészárolták a hatezer milicistát az utolsó szálig. Kézigránátokat dobtak közéjük, és amikor kétségbeesetten ki akartak törni az ostromgyűrűből, gépfegyverekkel lekaszálták őket. Beszéltem egy szemtanúval, aki elmesélte, hogy a milicistákat egészen közel engedték a gépfegyverekhez, és csak akkor indították meg a tüzelést. A mezőt hullák és sebesültek borították. Végül lovasroham következett. A sebesülteket, akik még éltek, revolverrel lőtték le, kardélre hányták, vagy egyszerűen lovaikkal taposták agyon.

A farmerpárt már a végét járta, amikor a szénbányászok fellázadtak. Ez volt a szervezett munkásság utolsó erőfeszítése. Majdnem egymillió bányász hagyta abba a munkát. De nem tudták nagy számuk erejét kihasználni, mert túlságosan szét voltak szórva az országban. így könnyű volt az egyes szénterületek bányászait elszigetelni és megadásra kényszeríteni. Ekkor alakult ki a hajcsárok rendszere. A rabszolgahajcsárok

közt különösen Pocock[90] tüntette ki magát, kiérdemelve a plutokráeia háláját és a proletárság örök gyűlöletét. Számtalan merényletet követtek él ellene, de mintha valami varázslat óvta volna életét. Egyébként ő honosította zneg Amerikában a belföldi útlevél intézményét, mely megfosztotta a bányászokat a szabad költözködés jogától és lehetetlenné tette számukra, hogy régi helyüket elhagyva, az ország más részében keressenek munkát.

Ebben az időben csak a szocialisták tartották magukat Míg a farmerek lázadását vérbefojtották és a szakszervezeteket szétverték, a szocialisták kerülték a nyilt összecsapást, hogy megóvják, sőt kifejlesszék titkos szervezetüket. A farmerpárt hiába tett nekünk szemrehányást, mi tudtuk, hogy nyílt felkelésünk az egész forradalmi mozgalom öngyilkosságával lett volna egyértelmű. A Vaspata eleinte maga sem hitte, hogy el tud bánni az egész proletariátussal egyszerre. De amikor látta, hogy könnyű dolga van, nagyon örült volna, ha mi is fellázadunk és elbukunk a többivel együtt. De a jövő érdekében kitértünk az összecsapás elől, pedig a közénk befurakodott uszító ügynökök ezt szerették volna elérni. A Vaspata ügynökei akkor még ügyetlenek voltak és könnyen elárulták magukat. Még sokat kellett tanulniok, de addig a mi élharcosaink kigyomlálták őket. Keserves, véres munka volt, de életünkért és a forradalom ügyéért harcoltunk. Nem lehettünk finnyásak, nem vethettük meg az ellenség eszközeit sem. De így is igazságosak voltunk. A Vaspata egyetlen ügynökét sem végeztük ki forradalmi bírói tárgyalás és ítélet nélkül. Néha tévedtünk, de ez ritkán történt meg. Bajtársaink közül a legbátrabbak és legönfeláldozóbbak az élharcosok sorába álltak. Tíz évvel később Ernest statisztikát készített az adatok alapján, amiket az élharcos csoportok vezetőitől kapott. Megállapította, hogy bajtársaink átlagosan legfeljebb öt évig élhettek még azután, hogy az élharcosok sorába léptek. Halálmegvető hősök voltak valamennyien és érdekes, hogy ennek ellenére gyűlölték a vérontást. Csak a legvégső esetben szánták el magukat arra, hogy embert öljenek. Le kellett győzniük saját emberségüket, ezt is megtették, minden áldozatot meghoztak a szabadság szent ügyéért.[91]

---

90 A Pocock-család több nemzedéken át örökölte a főhajcsári rangot. A dinasztia megalapítója Albert Pocock volt, aki a sztrájktörők sorából emelkedett ki és kegyetlen szigorúságával szerzett hírhedt nevet magának. Később Első Pocock néven emlegették. Egyik kortársa így írta le külsejét: „Hosszú, kopasz tojásfej, melyet félkörben egy kis gyér, fakó haj koszorúz, beesett arc, kiálló pofacsontok, hatalmas áll. Savószínű, fénytelen szem, érces hang és bágyadt mozdulatok, de hatalmas energia.“ Földhözragadt, szegény családból származott. Eredetileg csaposlegény volt, majd egy vasúti társaság magándetektívje lett. Hamarosan rábízták egy hivatásos sztrájktörő banda vezetését. A főhajcsári hivatalban fia követte, majd utódai, öt nemzedéken keresztül. Ötödik Pocock, a sorban az utolsó, bombamerénylet áldozata lett. Egy felrobbantott szivattyúteleppel együtt a levegőbe repült, egy kisebb bányászlázadás alkalmából. Ez a légi időszámítás szerinti 2073. évben történt.

91 Ezeket az élharcos csoportokat orosz mintára szervezték. A Vaspata óriási erőfeszítéseket tett, hogy kiirtsa „őket, mégis. fennmaradtak három évszázadon keresztül. Tagjai hőslelkű férfiakból és nőkből álltak, akik a legnehezebb időkben is fenntartották az ellenállás lángját és bizonyos mértékben fékezni tudták a zsarnokok brutális kegyetlenségét. Munkájuk nem szorítkozott a plutokrácia ügynökeivel folytatott földalatti háborúra. Maguk a plutokraták is kénytelenek voltak figyelembe venni az élharcos, csoportok figyelmeztetéseit, mert különben életükkel lakottak „ - éppen úgy, mint a hadsereg főtisztjei és az áruló kasztok vezetői.
Ha bosszúállásra került a sor, az élharcos csoportok szigorú igazságot szolgáltattak, de mindig bírói tárgyalás alapján és szenvedélymentesen. Nem voltak elhamarkodott ítéletek. Ha elfogtak egy ügynököt, kivizsgálták ügyét, kihallgatták és alkalmat adtak neki a védekezésre. De a helyzet természetéből folyt, hogy a forradalmi bíróságok többnyire a vádlott távollétében hozták meg ítéletüket. Ilyen volt Lampton tábornok esete is, a régi, időszámítás szerint 2138-ban. Lampton a Vaspata legaljasabb, legvérszomjasabb zsoldosai közé tartozott. Az élharcos csoportok parancsnoksága közölte vele,, hogy a forradalmi bíróság megvizsgálta ügyét, bűnösnek találta és halálra ítélte. Előzőleg azonban három figyelmeztetés is kapott, hogy hagyja abba a proletárok embertelen üldözését Elítéltetése után testőrök százaival vette körül magát és mindent kieszelt élete megvédésére. Évek teltek el és az élharcos csoportok még mindig nem tudták végrehajtani az ítéletet. A bajtársak hosszú sora, férfiak és nők ismételten megkísérelték, hogy az ítéletnek érvényt szerezzenek. Valamennyit elfogták és kivégezték. Lampton tábornok akkor újította fel a keresztrefeszítés ókori kivégzési módját elrettentésül. Végül mégis utolérte sorsa Madeline, Provence, egy feltűnően szép, karcsú, tizenhétéves leányka személyében, aki varrónőként furakodott

Hármas feladatot tűztünk magunk elé. Mindenekelőtt ki kellett gyomlálnunk sorainkból az ellenség titkos ügynökeit. Másodszor meg kellett szerveznünk az élharcoscsoportokat és általában a forradalom egész földalatti hálózatát. Harmadszor pedig be kellett csempésznünk saját titkos ügynökeinket az államhatalom minden ágazatába, az arisztokrata munkáskasztokba és főképpen a távirdászok, a katonatisztek, az agent-provocateur-ök, a hivatásos hajcsárok soraiba és minden fontosabb hivatal titkárságába. Mindez lassú és veszedelmes munkát igényelt. Erőfeszítéseink sokszor kudarccal jártak és minden tévedésünkért nagy árat kellett fizetnünk.

A nyílt csatában a Vaspata győzött, s mi újfajta, különös, félelmetes földalatti harcra kényszerítettük. Ebben talán mi voltunk az erősebbek. Nem lehetett tudni, nem lehetett látni semmit, mintha vak sötétségben dolgoztunk volna. Mégis rendben, tervszerűen folyt minden és központi irányítás alatt állt. Ügynökeink behálózták a Vaspata egész szervezetét, viszont a Vaspata ügynökei is behatoltak közénk. A munka csupa kémfeladatból állt, kettős szerepekből, színlelésből és álcázásból, cselszövényekből és ellencselszövényekből. Minden lépésünket a leggyötrelmesebb halál fenyegető árnyéka kísérte. Férfiak és nők tűntek el nyomtalanul, rokonaink, barátaink, legkedvesebb elvtársaink. Ma még beszéltünk velük, holnap eltűntek. Tudtuk, mi lett a sorsuk.

Nem bíztunk senkiben, szüntelenül gyanakodtunk. Nem tudhattuk, hogy az elvtárs, akit valami titkos és veszedelmes feladat elvégzésére mellénk adtak, nem a Vaspata ügynöke-e. Alaposan aláaknáztuk a Vaspata szervezeteit, és a Vaspata aláaknázta a mi szervezetünket. Mondom, nem bíztunk senkiben, holott csupa bizalmas munkáról volt szó. Gyakran elárultak bennünket - gonoszságból vagy emberi gyengeségből. A Vaspata mindent tudott nyújtani híveinek, pénzt, fényűzést, pihenést és szórakozást, mindazokat az örömöket, amiket csodavárosaik kínáltak. Mi nem nyújthattunk semmit, csak azt a lelki elégtételt, ami egy magas eszmény hűséges követésével jár. Egyébként legjobb bajtársaink jutalma a szüntelen veszély, kínzás és halál volt.

Éppen az emberi gyengeség kényszerített bennünket arra, hogy éljünk az egyetlen eszközzel, mely kezünkben volt. Halállal büntettünk, és halállal jutalmaztunk. Először is megbüntettük árulóinkat. Erről nem mondtunk le, bármilyen áldozatba került is. Néha tíz bosszúangyalt küldöttünk az áruló nyomába, hogy biztosan utolérje a büntetés. De könyörtelenül kivégeztük azokat is, akik bajtársainkat meggyilkolták. Utolsó percükben biztosak lehettek abban, hogy halálukat megbosszuljuk. Lehetőleg nem irgalmaztunk ellenségeinknek, kiket kénytelenek voltunk halálra ítélni. De az árulók megbüntetésétől semmi sem tarthatott vissza bennünket. Nem engedhettük meg magunknak azt a fényűzést, hogy az árulás büntetlen maradjon. Ebben a tekintetben olyan könyörtelenek voltunk, hogy az árulás nagyobb veszéllyel járt, mint a legnehezebb feladat hűséges teljesítése. Persze voltak esetek, amikor mi bíztunk meg valakit árulással, hogy megnyerje a Vaspata bizalmát, bejusson a csodavárosok egyikébe, és ott végrehajthassa ítéletünket az igazi árulókon.

A forradalmi hűség valóságos vallási rajongás jellegét öltötte fel. Hivők voltunk, akik a forradalom oltárán, vagyis a szabadság oltárán áldoznak. Úgy éreztük, hogy isteni láng ég bennünk. Férfiak és nők ezrei boldogan áldozták fel életüket az ügy érdekében. Már az újszülött csecsemőket is ennek ajánlottuk, ennek a célnak jegyeztük el, mint a

---

be a tábornok palotájába és két évig dolgozott ott az alkalmat lesve, hogy feladatát elvégezhesse. Ez végre sikerült is neki, de megszenvedett érte. Hosszú, rettenetes kínzások után börtönben pusztult el, de bronzszobra örök időkre hirdeti dicsőségét Serles csodavárosában, az Emberi Testvériség Pantheonjában.

A kultúra azóta nagyon haladt és mi már csak régi könyvek leírásából ismerjük a kegyetlenséget, vérontást, zsarnokságot. De nem szabad szigorúan megítélnünk az élharcos csoportok erőszakos tetteit sem. Életüket áldozták az emberiségért és a helyzet gyakran arra kényszerítette őket, hogy öljenek. A vérontás kora volt ez és törvényei alól ők sem vonhatták ki magukat. Annyi bizonyos, hogy az élharcos csoportok fájó sebet ütöttek a Vaspata testébe és örök rettegésben tartották. Everhard alapította ezt a különös hadsereget. Az a tényt, hogy háromszáz évig fennmaradt és mindvégig óriási szolgálatokat tett a haladás ügyének, fényes bizonyítéka Ernest szervezőképességének és előrelátó bölcsességének. Közgazdasági, szociológiai és filozófiai munkáival is, beírta nevét a szocializmus történetébe, de legnagyobb érdeme mégis az, hogy megvetette az élharcoscsoportok szervezetének szilárd alapjait.

bibliai szülők, kik fogadalmat tettek, hogy gyermekeiket Isten szolgálatára szentelik. Az emberiség fanatikus hívei, rajongói, szerelmesei voltunk.

XVII. A VÖRÖS LIBÉRIA

A tizenkét állam önkormányzatának megszüntetése után a farmerképviselők eltűntek a parlamentből. Hazaárulás címén perbe fogták őket, és helyüket a Vaspata lakájaival töltötték be. A szocialisták még bennmaradtak, de kisebbségükben szánalmasan tehetetlenek voltak, és tudták, hogy rájuk is sor kerül hamarosan. A kongresszus és a szenátus elvesztette jelentőségét, politikai tényezőből üres komédiává süllyedt. A közéleti problémákat komoly arccal megvitatták ugyan, a törvényjavaslatokat a régi formaságok látszólagos betartásával szavazás alá bocsátották, de valójában mindent eleve eldöntött a plutokrácia akarata. A parlament csak arra szolgált, hogy a zsarnokságnak alkotmányos látszatot adjon.

Ernest mindvégig részt vett a küzdelemben. A munkanélküliek segélyéről szóló törvényjavaslat vitájában is felszólalt. A gazdasági válság a proletárok millióit éhhalállal fenyegette, míg a plutokraták és bérenceik szemérmetlenül dúskáltak minden földi jóban.[92] Tenni kellett valamit a nyomor enyhítésére. A szocialisták nyújtották be a törvényjavaslatot, nehogy a sötét mélység népe éhen haljon.[93] De ez nem felelt meg a Vaspata terveinek. A plutokrácia sem akarta, hogy a nép elpusztuljon, de egy darabig még éheztetni kívánta, hogy boldog legyen majd, ha rabszolgamunkára fogják.

Ezért a Vaspata kiadta a parancsot, hogy a munkanélküli-segélyt le kell szavazni. Ernest és társai tudták, hogy hiába erőlködnek, de legalább napirendre akarták tűzni a kérdést, hogy a többséget vitára kényszerítsék, és antiszociális magatartását leleplezzék. Nem sejtették, hogy ennek a vitának milyen végzetes következményei lesznek.

Én is elmentem a képviselőházba, és ott ültem a karzaton. Volt valami fenyegető - nemcsak a levegőben, de az előkészületekben is. Fegyveres katonák sorakoztak fel a folyosókon, és tisztek álldogáltak csoportokban az ülésterem bejáratainál. Nyilvánvaló volt, hogy valamit forralnak. Éppen Ernest beszélt odabent. Megrázó szavakkal ecsetelte a munkanélküliek nyomorát, mintha abba a kétségbeesett reménybe kapaszkodnék, hogy talán mégis meg tudja indítani képviselőtársai szívét vagy meg

---

92 Hasonló viszonyok uralkodtak a tizenkilencedik században, a régi időszámítás szerint, az angol zsarnokság alatt nyögő Indiában. A bennszülött nép milliói belepusztultak a nyomorúságba, míg a saját vérükből származó fejedelmek és az idegen elnyomók fényűző életmódja már az esztelenséggel volt határos. Megfosztották a népet munkája gyümölcsétől, és a pénzt csodás palotákra meg költséges hóbortokra pazarolták. Most, hogy végre egy felvilágosultabb korban élünk, már szinte meg sem tudjuk érteni a múltat, és pirulnunk kell elődeink tetteiért. Csak egy filozófiai gondolatban találhatunk mentséget és vigasztalást. A társadalmi fejlődés kapitalista szakaszát olyan szemmel kell nézni, mint a faji fejlődésnek azt az idejét, amikor az ember még majom volt. Az embernek szükségszerűen keresztül kellett haladnia ezeken a fejlődési szakaszokon, a legalacsonyabb szerves élet mocskos iszapjától mai állapotáig. Természetes, hogy a rátapadt sarat nem rázhatta le magáról könnyen és egyhamar.

93 "A sötét mélység népe" - ez a kifejezés egy H. G. Wells nevű írótól származik, aki a tizenkilencedik század végén és a huszadik század elején élt. Regényeiben szociológiai kérdésekkel foglalkozott. Meleg emberszeretettel és logikus előrelátással ítélte meg kora égető kérdéseit. Képzeletében alakot öltöttek a jövő eseményei - még a csodavárosok is, amiket a Vaspata kezdett felépíteni. H. G. Wells műveinek számos töredékét őrizzük könyvtárainkban. Teljes egészében csak két műve maradt ránk. Az egyiknek címe "*Anticipations*" (Pillantás a jövőbe), a másiké "*Mankind in the Making*" (A vajúdó emberiség). Tudomásunk szerint éppen ezek a legjelentősebb alkotásai.

tudja mozgatni lelkiismeretüket. De a republikánus és demokratapárti képviselők gúnyos arccal hallgatták, és csúfondáros közbeszólásokkal igyekeztek beszédét megzavarni. A nagy lárma és felzúdulás közepette Ernest hirtelen megváltoztatta hangját.

- Látom, hogy hiába beszélek! - kiáltotta feléjük. - Szavaim nem hatolhatnak be az önök szívébe, mert érzéketlen kődarab van a szívük helyén. Gerincük sincs, sem önálló véleményük, sem önálló akaratuk. Köztársaságiaknak és demokratáknak nevezik magukat, de csak díszelegnek ezzel a névvel. Nincs köztársasági párt, és demokrata párt sem létezik. Ebben a házban csak szavazó automaták vannak, a plutokrácia engedelmes zsoldosai és talpnyalói. Szabadságról szavalnak, régi frázisokat pufogtatnak, de valójában csak a Vaspata vörös libériáját viselik.

- Rendre! Rendre! - hallatszott mindenfelől, és olyan felzúdulás támadt, hogy teljesen elnyomta Ernest hangját. Megvető arckifejezéssel állt a viharban. Amikor újra szóhoz jutott, széles mozdulattal a zajongókra mutatott, és szocialista bajtársaihoz fordulva így szólt:

- Hallgassátok csak a jól táplált ebek csaholását!

Erre újra kitört a pokoli lárma. Az elnök izgatottan verte az asztalt, és várakozóan nézett a bejáratnál álló tisztek felé.

- Lázítás! - ordították mindenfelől.

- Nyomorult anarchista! - kiáltott egy hájas, pocakos kormánypárti képviselő Ernestfelé.

Most már Ernest is elvesztette nyugalmát. Arca kipirult, és izmai megfeszültek, mintha birkózásra készülne.

- Majd még leszámolunk veletek! - kiáltotta olyan hangon, mely túlharsogta a terem lármáját. - Amilyen könyörtelenek vagytok a néphez, olyan lesz a nép ítélete is.

- Lázító! Anarchista! - rikoltották felé még dühödtebben.

- Tudom, hogy nem szavazzátok meg ezt a törvényjavaslatot - folytatta Ernest. - Parancsot kaptatok kenyéradó gazdátoktól, és engedelmeskedtek. Megcsúfoljátok a parlamentet vörös szégyenlibériátokkal, felrúgjátok az alkotmányt, és még engem neveztek anarchistának. Én nem hiszek a kénköves pokolban, de ilyenkor sajnálom, hogy nem tudok hinni benne. Mert ha lenne pokol, egészen biztosan oda kerülnétek, hogy lakoljatok aljasságtokért!

A folyosón mozgolódás támadt. Ernest, az elnök és sok képviselő a bejárat felé fordult, hogy lássa, mi van ott.

- Miért nem hívja már be a katonáit, elnök úr? - kérdezte Ernest gúnyosan. - Hiszen alig várják már, hogy közbeléphessenek.

- Bízza csak ránk! - felelte valaki. - Tervszerűen megy minden.

- Tervszerűen? - ismételte Ernest. - Képzelem, mit terveznek! Talán gyilkosságtól sem riadnak vissza.

Erre a szóra újra kitört a lárma. Olyan kavarodás támadt, hogy a karzatról, ahol ültem, nem tudtam megállapítani, mi történik. Csak egy villanást láttam, és csattanó hang ütötte meg fülemet. Valami bomba robbant. Előrehajoltam, és megláttam Ernestet, amint támolyogva áll a sűrű füstfelhőben. Katonák rohantak be a folyosóról. A szocialista képviselők körülvették Ernestet, hogy megvédelmezzék. Felháborodott hangon, vadul hadonászva kiáltoztak. De Ernest egyik karjával megkapaszkodott széke támlájában, másik karját pedig magasra emelte.

- Vigyázzatok! - kiáltotta barátai felé. - Ez volt a tervük, erre készülődtek! Ne ragadtassátok el magatokat, ne adjatok ürügyet az erőszakra.

Leroskadt a székre. A katonák utat törtek maguknak, és körülvették. De ekkor már a karzatra is berohantak, és gyorsan kituszkoltak mindenkit. Nem láthattam többet abból, ami az ülésteremben történt.

A folyosón tudtam meg, hogy Ernestet letartóztatták. Beszélni akartam vele, de nem engedtek oda. Amikor megmondtam, hogy a felesége vagyok, engem is őrizetbe vettek. Ugyanakkor letartóztatták a többi szocialista képviselőt is Washingtonban. Még a

szerencsétlen Simpsonnak sem kegyelmeztek, pedig tífuszgyanús volt, és súlyos lázzal feküdt szállodai szobájában.

Néhány nap múlva perbe fogták a szocialista képviselőket, összeesküvéssel és bombamerénylettel vádolták őket. A tárgyalás rövid volt, védekezésre alig adtak alkalmat. Csak azt csodálom, hogy Ernestet nem gyilkolták meg. A plutokrácia később megbánta ezt a mulasztását. De akkor - sikereitől részegen és elbizakodottan - nem gondolt arra, hogy egy maroknyi hős forradalmár is megrendítheti a Vaspata rémuralmát. De később, amikor az elnyomott tömegek felocsúdtak első kábulatukból, kiderült, milyen sokat számít néhány erős lelkű vezető.[94]

Miután a forradalmárok legszűkebb körébe tartoztam, és minden tervüket ismertem, illetékesnek érzem magam arra, hogy a bombamerénylet kérdésében megbízható felvilágosítással szolgáljak. A szocialistákat azzal vádolták, hogy bombát dobtak a kongresszus üléstermébe. Ezennel határozottan kijelentem, hogy a szocialistáknak ebben semmi részük sem volt. Nem tudom, ki dobta a bombát, de teljesen biztos és kétségtelen, hogy elvtársaim egyike sem tette - sem a képviselők, sem más a szocialisták közül.

Minden jel arra mutat, hogy ezt a bombamerényletet a Vaspata tervezte ki és hajtotta végre. Bizonyítani nem tudom ezt, de logikus következtetéssel nem lehet más feltevéshez jutni. A tárgyaláson a következők derültek ki. Az elnök bizalmas értesítést kapott, hogy a szocialista képviselők valami terrorisztikus lépésre készülnek. Ezért kötelességének tartotta megtenni a szükséges intézkedéseket. Így kerültek a katonák a folyosóra. Miután mi nem tudtunk a bombáról semmit, de a hatóságok felkészültek rá, nyilvánvaló, hogy a Vaspata keze volt a dologban. Az is nyilvánvaló, hogy milyen célokat követett vele. Meg akart szabadulni a szocialista ellenzéktől, és azonkívül országos felháborodást akart kelteni, hogy további erőszakos tetteinek erkölcsi alapot vagy legalábbis ürügyet szerezzen.

Az elnök figyelmeztette a kormánypárti képviselőket, hogy a szocialisták készülődnek valamire. Amikor Ernest beszélt, az izgalom tetőpontjára hágott, és mindenki érezte, hogy akármi készül is, annak most kell bekövetkeznie. Ekkor robbant a bomba. Számos képviselő esküvel bizonygatta, hogy saját szemével látta, amint Ernest a bombát közéjük akarta hajítani. De valahogy korábban robbanhatott fel. Mindezt jóhiszeműen is vallhatták, hiszen felizgatott hangulatukban képzeletük elhomályosította látásukat. Ernest a tárgyaláson így védekezett:

- Fel lehet tételezni józan ésszel, hogy olyan cselekedetre határozom el magamat, mely csak nekem árthat? Hiszen a bomba csak afféle petárda volt, mely pukkant és füstölt, de legfeljebb engem sebesíthetett volna meg. Alig volt benne több puskapor, mint a "békákban", amikkel gyerekek játszanak. Ott robbant fel a lábam előtt, és semmi bajom se lett tőle. Ha én egyszer bombát dobnék, nem lenne játék, elhihetik nekem.

De az ügyész bebizonyította, hogy a védekezés nem állja meg a helyét. Aki a bombát készítette, komoly robbanást akart előidézni, csak szerencsére nem értett hozzá. És Ernest messzire akarta dobni a bombát, csak idegei felmondták a szolgálatot, és

---

94 Everhardné úgy képzelte, hogy feljegyzései hamarosan nyilvánosságra kerülnek, és fölöslegesnek tartotta, hogy beszámoljon a nagy hazaárulási per kimeneteléről, melyet akkor mindenki ismert. Feljegyzéseiben sok ilyen hiányosság van, mely hasonló okokra vezethető vissza. Más forrásokból tudjuk, hogy ötvenkét szocialista képviselőt találtak bűnösnek. Valóban meglepő, hogy egyiket sem ítélték halálra. Ernest Everhardot és tizenegy társát köztük Theodore Donnelson és Matthew Kent képviselőket - életfogytiglani fegyházra ítélték. A többi negyven képviselő harminctól negyvenöt évig terjedő fegyházat kapott, kivéve Arthur Simpsont, akit betegágyából hurcoltak el. Neki majdnem megkegyelmeztek, mindössze tizenöt évi börtönt kapott. De a börtönben olyan viselkedést tanúsított, hogy büntetését magánzárkával súlyosbították. Engesztelhetetlen gyűlölettel és megvetéssel beszélt pribékjeivel, akik aztán minden alkalmat megragadtak gyötrésére. Állítólag éhen halt cellájában Kuba szigetén, a cabanasi börtönben, ahol még három másik társát is őrizték. A többi foglyot katonai erődökbe vitték az Egyesült Államok különböző helyeire. Du Bois és Woods például Puerto Ricóba került, míg Everhardot és Merryweathert az Alcatraz hírhedt tömlöcébe vetették, a San Franciscó-i öböl egyik kis szigetére. Ez a vastag falu, várszerű épület akkor már száz év óta börtön céljaira szolgált.

elejtette. Több tanú igazolta, hogy Ernest néhány pillanatig babrálgatott a bombán, és csak aztán ejtette el.

A mieink közül senki sem tudta megmagyarázni, hogyan került a bomba Ernest lábai elé. Ernest maga csak akkor vette észre, amikor felrobbant ott, előtte. Ha a körülményeket nem is tudtuk felderíteni, tisztán láttuk, hogy a dolgot jó előre "kifőzték" ellenünk. A Vaspata elhatározta, hogy végez velünk. Ha nem csinálja, talált volna rá más módot - igazán mindegy.

Azt szokták mondani, hogy előbb vagy utóbb minden titok kiderül. A mi esetünkben ez a mondás nem vált be. Tizenkilenc év telt el azóta, és közben szüntelenül kutattam a tettes után, de nem sikerült nyomára akadnom. Nem kétséges, hogy a Vaspata valamelyik ügynöke volt, de ennél többet nem tudok. Mint a történelem sok más sötét rejtélye - alighanem ez is örök titok marad.[95]

---

95 Avis Everhardnak még sokáig kellett volna élnie, hogy tiszta képet nyerjen erről az ügyről. Hiszen csak száz évvel ezelőtt - vagyis hatszáz évvel Avis Everhard halála után - fedezték fel Pervaise írásbeli vallomását a Vatikán titkos irattárában. Ma már nincs jelentősége az egésznek, legfeljebb történelmi szempontból érdekes, de ha már szó van róla, a teljesség kedvéért elmondjuk, amit ebből a régi okmányból megtudtunk. Pervaise francia származású amerikai állampolgár volt. A régi időszámítás szerint az 1913. évben gyilkosság vádjával került New York City Tombs Prison nevű börtönébe. Vallomásából kiviláglik, hogy nem volt igazi bűnöző, csak szenvedélyes természetű, heves vérű ember, aki megölte feleségét ami nem volt ritka eset azokban a barbár időkben. - A börtönben rettenetes halálfélelem vett rajta erőt, és mindenre kapható volt, hogy elhamarkodott tettének következményeitől megszabaduljon. Kihallgatása során többször értésére adták, hogy halálbüntetés vár rá. Ennek eszköze akkor a villanyszék volt. A kivégzésre ítélt férfit vagy nőt egy külön erre a célra szerkesztett székbe ültették, és ovosi felügyelet mellett, magasfeszültségű villanyárammal oltották ki életét. Ezt a kivégzési módot még emberségesnek is tartották.
A teljesen fájdalommentes kivégzést, amit megfelelő kábítószerrel lehet elérni, csak jóval később kezdték alkalmazni.
A Vaspata ügynökei látták, hogy ez a tulajdonképpen puha szívű, de állati félelmében mindenre elszánt ember engedelmes eszköz lesz a kezükben. Hiszen biztosra vette, hogy kivégzik, nem volt veszítenivalója. Amikor megígérték neki, hogy jutalmul szabadlábra helyezik, boldogan vállalkozott rá, hogy egy bombát dobjon a képviselők közé. Megnyugtatásul még arról is biztosították, hogy csak afféle játék bombát kap, amivel nem lehet megölni senkit. Lehet, hogy meg akarták tartani szavukat, és a bomba ezért volt olyan ártalmatlan. De az is lehet, hogy komolyabb bombát nem mertek a kezére bízni. Elég az hozzá, hogy Pervaise-t becsempészték az egyik karzatra, melyet tatarozás ürügye alatt elzártak a közönség elől. A bombát akkor kellett volna ledobnia, amikor az előre megbeszélt műfelháborodás kitört, de - miként vallomásában naivul elmondotta - Ernest beszéde annyira lekötötte érdeklődését, hogy majdnem megfeledkezett feladatáról. Aztán hirtelen ráeszmélt mulasztására, és odadobta a bombát Ernest elé.
Pervaise-t még aznap szabadon bocsátották. Nemcsak kegyelmet kapott, élete végéig magas fizetést is biztosítottak neki. De nem élvezhette szerencséjét sokáig. 1914 szeptemberében szívreumát kapott, mely három nap alatt végzett vele. Halála előtt papot hívatott betegágyához. Peter Durban atya, kinek meggyónt, vallomását olyan fontosnak tartotta, hogy írásba foglalta, és megeskette rá a haldoklót. A többit már csak sejtjük. A katolikus pap alighanem jelentést tett feletteseinek, és Pervaise vallomása így jutott el Rómába. Bizonyára tárgyalások indultak el, és hatalmas befolyás érvényesült, hogy az okmány titokban maradjon. Annyi bizonyos, hogy évszázadokon át nem került napvilágra. Végül Lorbia, a kiváló olasz történész, tudományos kutatásai közben véletlenül ráakadt a Vatikánban, és nyilvánosságra hozta.
Ma már biztosan tudjuk, hogy a bombát, mely 1913-ban a washingtoni képviselőház üléstermében robbant fel, a Vaspata indította útjára. Ehhez még Pervaise vallomása nélkül sem férne kétség. Nem ez volt az első eset, hogy a plutokrácia, céljai elérésére, ilyen aljas eszközökhöz folyamodott. Gondoljunk csak a chicagói anarchistaperre, arra a híres és alattomosságában szinte klasszikus "bírói gyilkosságra", mely világszerte felháborodást keltett a tizenkilencedik század utolsó évtizedében.
[1886-ban az Amerikai Egyesült Államokban országos munkássztrájk követelte a nyolcórás munkanap bevezetését. Chicagóban, a Haymarket téren a munkások tiltakozó gyűlésén egy provokátor bombát robbantott s néhány munkást és hét rendőrt pusztított el. A hatóságok munkáspert rendeztek és halálra ítélték a munkásosztály hat vezetőjét.]
Régi és gyakran alkalmazott csel volt az is, hogy a kapitalisták elpusztították saját tulajdonukat, aztán ártatlan embereket ítéltek el gyújtogatásért vagy rombolásért. Ezt a taktikát alkalmazták a nyugati bányavidék munkásainak mozgolódása ellen, a huszadik század első éveiben. A kapitalistákügynökei levegőbe röpítették Independence vasútállomását. A robbanásnak tizenhárom halálos áldozata és

jóval több sebesültje volt. Akkor aztán munkába lépett Colorado állam közigazgatási és bírósági gépezete. Rengeteg bányászt letartóztattak, és így verték le a bérharcot. Csak később derült ki, hogy a vasúti állomást egy Romaines nevű börtöntöltelék robbantotta fel. A kansasi fegyházból eresztették ki erre a célra, és jutalmul amnesztiát ígértek neki régebbi bűntetteiért.
Megemlíthetjük még Moyer és Haywood, a két hős lelkű munkásvezér meghurcoltatását is. Az egyik a nyugati bányavidék szakszervezetének elnöke, a másik a titkára volt. Idaho állam volt kormányzóját ismeretlen gonosztevők titokzatos körülmények közt meggyilkolták. Nyílt titok volt, hogy a bányatulajdonosok tétették el láb alól, mert sokat tudott régebbi üzelmeikről. Hogy a szóbeszédnek véget vessenek és egyúttal megfosszák a bányászokat vezetőiktől, elhatározták, hogy a gyilkosságot Moyerre és Haywoodra fogják. Összejátszottak Idaho új kormányzójával, valamint Colorado kormányzójával, és a két munkásvezért börtönbe vetették. Letartóztatásukra nem volt semmi törvényes alap, így valósággal elrabolták őket lakásukról, és egy másik állam fegyházába hurcolták. Akkor írta Eugéne V. Debs [(Eugéne V. Debs 1885-1926) az amerikai szocialista párt egyik megalapítója. - *A ford)*] szocialista politikus a következőket: "Azokat a munkásvezéreket, akiket nem lehet sem megvesztegetni, sem megfélemlíteni, tőrbe csalják és meggyilkolják. Moyer és Haywood egyetlen bűne az volt, hogy hűségesen kitartottak osztályuk mellett. A kapitalisták ellopták országunkat, lezüllesztették politikai intézményeinket, megmételyezték bíróságainkat, durva erőszakkal kizsákmányolnak bennünket, és most már arra vetemednek, hogy legyilkoljanak mindenkit, aki nem hajlandó némán és alázatosan belenyugodni zsarnokságukba. Colorado és Idaho kormányzói engedelmesen teljesítik plutokrata gazdáik parancsait. A harc elkerülhetetlen. Két tábor áll egymással szemben - a munkások és a pénzesek tábora. Most a pénzesek ütnek minket, de az utolsó csapást a mi öklünk adja majd, és leteríti őket!"

XVIII. A BÖRTÖNBŐL A HEGYEK KÖZÉ

Ami saját személyemet illeti, kevés mesélnivalóm van ezekből az időkből. Hat hónapon át börtönben tartottak, bár semmiféle vádat sem tudtak emelni ellenem. Éppen csak, hogy "gyanús" voltam. Rettegett szó volt ez később minden forradalmár számára, de kezdetben még nem volt olyan veszélyes. Aztán a mi titkos szervezetünk is kifejlődött, és munkába lépett. Fogságom második hónapjában az egyik börtönőr fülembe súgta, hogy maga is forradalmár, és forduljak hozzá, ha szükségem van valamire. Néhány héttel később megtudtam, hogy Joseph Parkhurst, az újonnan kinevezett börtönorvos a forradalmi élharcos csoport tagja. Embereink lassan és óvatosan befurakodtak mindenhova, elfoglalták őrhelyüket az ellenség minden intézményében.

Így mindenről értesültem, ami a külvilágban történik. És ami sokkal fontosabb, bebörtönzött vezetőinknek is sikerült fenntartaniuk a kapcsolatot egymással, valamint a mozgalom még szabadon mozgó tagjaival. Mindezt azoknak a vakmerő bajtársaknak köszönhettük, akik magukra öltötték az ellenség libériáját. Noha Ernest háromezer mérföldnyire tőlem, a csendes-óceáni partvidék egyik börtönében ült, szakadatlan érintkezésben álltam vele, és szabályos levélváltás folyt közöttünk.

A mozgalom vezetői - akár szabadlábon voltak, akár börtönben sínylődtek - megvitatták egymással terveiket, és egységesen irányították a földalatti hadjáratot. Egy bizonyos idő elteltével lehetőség nyílt arra, hogy egyiket-másikat megszöktessék börtönéből. De minthogy ott is tudtak dolgozni, elhatározták, hogy nem hamarkodják el a szökést. Ötvenkét szocialista képviselő volt börtönben, és még háromszázan a többi vezetők közül. Elhatározták, hogy alkalmas időben egyszerre szöknek meg valamennyien. Ha kisebb csoportokban kísérelik meg, a börtönökben bizonyára megszigorítják a felügyeletüket, és akkor a többiek szökése lehetetlenné válik. De ezenkívül még egy ok szólt amellett, hogy egyszerre szabaduljanak ki valamennyien. Egy ilyen nagyszabású akció sikere nem tévesztheti el lélektani hatását, bizakodó reménységgel tölti majd el a proletárok millióit.

Hat hónap múlva azt az utasítást kaptam, hogy tűnjek el, és készítsem elő a biztos búvóhelyet Ernest részére. Maga a szökés nem volt nehéz, de az eltűnés annál nagyobb feladatnak látszott. Tudtam, hogy mihelyt szökésemet felfedezik, a Vaspata utánam uszítja kopóinak százait. Meg kellett találnom a módját annak, hogy lerázzam őket, és észrevétlenül eljussak Kaliforniába. Szinte nevetséges, hogy ezt milyen eszközökkel sikerült elérnem.

Említettem már, hogy a cári Oroszország mintájára a Vaspata is meghonosította a belföldi útlevelek rendszerét. De hamis papírok sem voltak elegendőek ahhoz, hogy vonatra üljek, és baj nélkül megtegyem a hosszú utat az egész amerikai kontinensen keresztül. Jelmezek és kellékek tömegéhez kellett folyamodnom, hogy üldözőim elveszítsék nyomaimat. Ha hibát követek el, sohasem látom viszont Ernestet, sőt komolyan veszélyeztetem az ő szökésének sikerét is, mert nyomaim hozzá vezettek volna. Első gondolatom az volt, hogy szegény munkáslánynak öltözöm, de aztán eszembe jutott, hogy sokkal biztosabb lesz, ha úgy utazom, mintha a plutokráciához tartoznék. Azt nem játszhattam meg, hogy a legszűkebb kör tagja vagyok, hiszen ehhez csak egy maroknyi ember tartozott, de annál nagyobb volt a kisebb plutokraták száma, az olyan Wickson-féle embereké, kiknek vagyona mindössze néhány millió dollárra

rúgott. Ezeknek feleségei, leányai, közeli családtagjai állandóan utazgattak, és biztos voltam benne, hogy el tudok vegyülni köztük. Néhány évvel később ez már nagy akadályokba ütközött volna, mert az útlevélrendszert annyira tökéletesítették, hogy még a csecsemők mozgási szabadsága is megszűnt.

Amikor a gondos előkészületek befejeződtek, Avis Everhard nyomtalanul eltűnt. Ugyanakkor felszállt a vonatra egy Felice van Verdinghan nevű ifjú hölgy, két szobalány kíséretében, míg a harmadik szobalánynak az volt az egyetlen feladata, hogy az elkényeztetett ölebre vigyázzon. A társaság kényelmesen elhelyezkedett a Pullmann-kocsi[96] szalonjában, és pár perccel később már nyugat felé robogott.

Mondanom sem kell, hogy a három szobalány, aki elkísért, bajtársaim közé tartozott. Kettő közülük egy forradalmi élharcos csoport tagja volt, a harmadik - a kedves Grace Holbrook, aki a kutyusra vigyázott - a következő évben csatlakozott hozzájuk, de sajnos, csakhamar lebukott, és a Vaspata börtönében fejezte be életét. Ami társnőit illeti, Bertha Stole csak tizenkét év múlva tűnt el, míg Anna Roylston ma is él, és fontos szerepet tölt be a forradalmi mozgalomban.[97]

Minden baj és kellemetlenség nélkül érkeztünk meg Kaliforniába. Amikor a vonat megállt az oaklandi pályaudvaron, leszálltunk. Felice van Verdinghan itt nyomtalanul és örökre eltűnt, két szobalányával, kutyuskájával és a kutyuska szobalányával egyetemben. A lányokat megbízható bajtársak elvitték valahova, engem meg hűséges bajtársak vettek gondjaikba. Félóra múlva már egy kis halászbárkában ültem a San Franciscó-i öbölben. Alighogy a bárka kiért a nyílt vízre, a szél elállt, és tehetetlenül sodródtunk a hullámokon egész éjjel. De láttam Alcatraz kivilágított ablakait - a várbörtönt, ahol Ernestet őrizték, és boldoggá tett a gondolat, hogy ilyen közel vagyok hozzá. Hajnalban kaptunk egy kis szellőt, a halászok is belefeküdtek az evezésbe, és pár óra alatt elértük a Marin-szigetek egyikét. Az egész napot egy rejtekhelyen töltöttük, és a következő éjjel - az ár és a kedvező szél segítségével - két óra alatt átkeltünk a San-Pablo-öblön, aztán befutottunk a Petaluma-kikötőbe.

Itt egy másik elvtárs várt ránk lovakkal. Késedelem nélkül elindultunk a csillagos éjszakában. Északi irányban tisztán láttam a Sonoma-hegység körvonalait. Ez volt az úticélunk. Bal kéz felől elhagytuk Sonoma régi városkáját, és egy mély szakadékban lovagoltunk tovább, mely a hegyoldal felé emelkedett. A kocsiút gyalogúttá szűkült, majd keskeny ösvénnyé változott, végül ez is eltűnt a fennsík legelőin. így vágtunk át a Sonoma-hegységen. Ez volt a legbiztosabb út. Senkivel sem találkoztunk, senki sem láthatta, merre tartunk.

A hajnal már az északi hegyháton virradt ránk. A reggeli szürkületben leereszkedtünk a hegy túlsó oldalán, a sűrű bozótban, szakadékokon, amiket hatalmas fenyőfák őriztek. Megcsapott az erdő üde illata és a búcsúzó nyár forró lehelete. Gyermekkorom óta ismertem és szerettem ezt a tájat, nem volt szükségem vezetőre. Végleges búvóhelyünket is én választottam ki. Egy tisztásra értünk, melyet hatalmas tölgyfák vettek körül. Innen egy alig látható ösvényen leereszkedtünk egy másik, kisebb tisztásra, mely teljesen eltűnt a vörös manzanitafák között. A nap első sugarai áttörtek a lombokon, a sűrűből fogolycsapat röppent fel. Hatalmas erdei nyúl keresztezte utunkat.

---

96 Pullmann-nak hívták akkoriban a legfényűzőbb vasúti kocsikat, feltalálójuk neve után. Az egész kép, melyet Avis Everhard itt megrajzolt, kitűnően jellemzi annak a kornak rideg szívtelenségét. Gyermekek százezrei éheztek, de a gazdagok ölebeit külön szobalányok gondozták. Ma már csak nevetségesnek tűnik a szemünkben, de Avis Everhard bizonyára szégyenkezett miatta. De élet vagy halál kérdése volt számára, hogy tökéletesen álcázza magát.

97 Noha minden képzeletet felülmúló, kockázatos feladatokra vállalkozott, és szüntelen életveszélyben forgott, Anna Roylston matuzsálemi kort ért el. Ahogy az első négy Pocock túlélte az élharcos csoportok minden merényletét, úgy Anna Roylston is fittyet hányt a Vaspata pribékjeinek. Mintha külön őrangyal kísérte volna kalandos útjain. Egészséges és jókedvű volt, idegeit sem viselte meg a sok izgalom. Reá bízták a forradalmi bíróság nem egy halálos ítéletének végrehajtását, és többnyire sikerült bosszút állnia az árulókon vagy különösen kegyetlen hóhérokon. A nép imádta, a Vörös Szűz néven emlegette, legendákat szőtt róla. Már hatvankilenc éves volt, amikor agyonlőtte a "Véres Halcliffe" fő pribéket fegyveres testőrsége közepette. Szinte hihetetlen, hogy ezt a vakmerő vállalkozást is ép bőrrel sikerült megúsznia. Végül békés nyugalomban halt meg kilencvenegy éves korában, egy titkos menedékhelyen, amelyet az Ozark-hegyek közt rendeztek be a forradalmárok.

Amikor meglátott bennünket, akkorát ugrott, mint egy őz. De a következő pillanatban egy igazi őzbakkal is találkoztunk, büszkén magasra emelte gyönyörű agancsát, nyakán elömlött az aranyvörös napfény. Nyugodtan ránk nézett, aztán egy szökkenéssel eltűnt egy szikla mögött.

Egy darabig követtük, majd egy kanyargós ösvényen tovább ereszkedtünk lefelé. Csakhamar megtaláltam a helyet, amit kerestem. Nyílegyenesen ég felé ágaskodó, óriási, sudár fenyők közt egy kis tó csillogott. Vize sötét volt ásványi tartalmától. Jártam már ezen a helyen. Valamikor egy ranch-hoz tartozott, mely ifjúkori barátomé volt. Maga is beállt a forradalmárok közé, de sorsa szerencsétlenebb volt, mint az enyém. Eltűnt, és senki sem tudta, mi lett vele. Amíg élt, talán ő volt az egyetlen ember, aki jól ismerte ezt a környéket és a közeli barlangot is, ahol most el akartam bújni a világ elől. A barátom író volt, és azért vásárolta meg ezt a területet, mert szép volt, vadregényes és szinte megközelíthetetlen. Itt akart nyugodtan, zavartalanul dolgozni. A sonomai farmerek kinevették, amikor hallották, mit fizetett érte. Aztán szomorúan csóválgatták fejüket, mert megsajnálták tapasztalatlanságáért. Elgondolkodtak, hosszasan számolgattak magukban, végül részvéttel szorongatták barátom kezét:

- Hiába, kedves uram, nagyon becsapták önt. Soha nem hozza ki a befektetett pénz kamatját.

Azóta a ranch a dúsgazdag Mr. Wickson tulajdonába került, övé volt a fél Sonoma-hegység, a Spreckels-uradalomtól a Bennett-völgyig. Neki sem hozott semmit, de megengedhette magának ezt a fényűzést. Hatalmas vadaskertet létesített itt, ahol a szarvasok és zergék az őserdők boldogságát élvezhették. Több ezer holdnyi területen nem volt más, csak fa, tisztás, bozót, sziklák, patakok és szakadékok. A termékenyebb, megművelhető részeken itt-ott kisebb farmok keletkeztek. De ezeket Mr. Wickson megvásárolta, és lakóit kitelepítette. Még az erdő közepén épült régi elmegyógyintézetet is lebontatta, hogy egyetlen ember se zavarja kedvenc állatai nyugalmát.

Egyetlen épület maradt csak az egész környéken - a bájos kis vadászlak, melyet Mr. Wickson nagyon ritkán keresett fel. A mostani zűrzavaros viszonyok között bizonyára eszébe se jut idejönni. Ez a vadászlak mindössze negyed mérföldnyire volt kiszemelt rejtekhelyemtől. De nem tartottam veszélyesnek, sőt úgy véltem, hogy még növeli biztonságomat. Mert így egy eléggé ismert pénzmágnás védő-szárnya alá kerültem - anélkül persze, hogy tudott volna róla. Neve elterelte a gyanút erről a helyről. A Vaspata kopói álmukban sem gondoltak arra, hogy Wickson vadaskertjében keressenek.

Lovainkat kikötöttük a fenyőfákhoz, a kis tó partján. Útitársam már néhány nappal ezelőtt itt volt, és előkészített mindent. Egy rejtett helyről, melyet a régen kidőlt, redves fák egészen eltakartak, csodálatos készleteket hozott elő - hatalmas zsák lisztet, pompás konzerveket, főzőedényeket, takarókat, vízmentes ponyvát, könyveket és írószereket, egy nagy kanna petróleumot és végül egy hatalmas köteg erős kötelet. Mosolyogva megjegyezte, hogy ez a legfontosabb. Akészlet olyan nagy volt, hogy többször meg kellett tennünk az utat búvóhelyünkig, míg mindent odacipeltünk.

A búvóhely nem volt messze. Karomra vettem a kötélcsomót, és elindultam egy ösvényszerű, ritkás földcsíkon, mely az egyetlen út volt a bozótban, sűrű fák között. Az ösvény egy patak partján hirtelen véget ért. A patakot több hegyi forrás táplálta, még a legforróbb nyáron sem száradt ki. Jobbra-balra két meredek sziklafal emelkedett a magasba. Mintha valami játékos titán választotta volna itt ketté a hegyet. Aszikla nem volt kopár, az a vörösbarna vulkáni homok borította, melyben olyan jól megterem Sonoma híres szőleje. Itt csak vadszőlő volt és égbe nyúló fenyőfák. Ahasadék mélyén vájta ki ágyát a sebes kis patak.

Innen semmiféle ösvény nem vezetett tovább. Nem volt könnyű lejutni a hasadék mélyére. Szinte csúszva értünk le a patak pereméhez, és úgy gázoltunk tovább, a patak folyását követve. Néhány száz lépés után megtaláltam a barlangot, amit kerestem. Messziről nem lehetett észrevenni, semmi sem árulta el még közelről sem. Amint a szorosan egymásba fonódó gallyakba kapaszkodva, a tüskés bokrok közt kúsztunk lefelé, egyszerre a barlang szájához értünk. Tulajdonképpen nem is volt barlang, hanem egy szédítő mélységű, rendkívül tágas üreg, melynek falai majdnem függőlegesen ereszkedtek alá, csak fent szűkültek össze. Valamikor a patak vize bőségesebb lehetett,

és az mosta ki az üreget. De a víz ereje egymagában nem lett volna ehhez elég. Aterep geológiai alakulása is hozzájárult. Valami ősrégi földcsuszamlás teremthette meg az óriási üreg helyét. A falai nem voltak kopárak, és mélyén sem láttuk a puszta földet sehol. Mindent dús növényzet borított a lenge árvalány haj tói és aranyoszöld páfránytól a hatalmas vörösfenyőig és lucfenyőig. Fák nőttek ki az üreg mélyéből, még a falaiból is. Némelyik szinte vízszintesen nyúlt elő, és lombjaival betakarta a mélységet.

Tökéletesebb búvóhelyet el sem lehetett volna képzelni. Ember nem járt erre, még a legmagasabb hegyi falu, Glen Ellen gyermekhada sem kalandozott el idáig. Ha ez az üreg egy nagyobb patak szakadékából, egy igazi kanyonból nyílik, nem maradt volna felfedezetlenül. De az egész patak mindössze ötszáz yard hosszú volt. A barlang fölött háromszáz yardnyira eredt, és a barlangtól kétszáz yardnyira lefelé már füves fennsíkra ért, és egy hegyi folyócskába ömlött.

Amikor készleteinket már odahordtuk, útitársam a kötél egyik végét rákötötte egy fa törzsére, másik végét derekamra erősítette, aztán lassan leeresztett. Egy perc alatt az üreg fenekére értem. Ezután leengedte kötélen a készleteket is. Végül felhúzta a kötelet, barátságos mosollyal sok szerencsét kívánt nekem, és magamra hagyott.

Mielőtt folytatnám, szeretnék elmondani egyet-mást erről az elvtársunkról, John Carlsonról, aki a forradalom ügyének egyszerű és névtelen, de igazán hűséges katonája volt. Wickson szolgálatában állt, lovait ápolta az istállóban, a vadászlak közelében. Valójában Wickson lovain tettük meg az utat a Sonoma-hegységen keresztül. Carlsonnak kevés dolga volt, fizetését megküldték, de egyébként alig törődtek vele. így ráért a mi ügyeinkkel foglalkozni. Immár húsz éve hogy védőangyalunk lett, összekötő a mi rejtekhelyünk és a nagyvilág között. Saját testvéremben sem bíztam volna meg jobban. Ha kínpadra feszítik, akkor sem árult volna el minket, megvesztegetni pedig igazán nem lehetett volna ezt a becsületes lelket. Nyugodt volt és flegmatikus, sohasem veszítette el a fejét. Csak azon csodálkoztam, miért lelkesíti a forradalom, amikor alig tudott a világról valamit, és igénytelensége minden képzeletet felülmúlt. De szerette a szabadságot, és ez a szenvedély lobogott komoran magányos szívében. Nem Volt benne sok fantázia, de ez a hiányosság még megbízhatóbbá tette. Nem félt, nem látott rémeket. A parancsokat gondolkodás nélkül pontosan teljesítette, nem volt kíváncsi, nem zsémbelődött. Egyszer megkérdeztem tőle, hogyan került a forradalmárok közé.

- Családom Németországból származik - felelte. - Én is ott születtem, ott töltöttem ifjúkoromat. Katona is voltam, mint minden más fiatalember. Volt egy bajtársam, akit nagyon megkedveltem. Apja szocialista agitátor volt, és börtönben ült. Felségsértés miatt csukták le - így nevezték azt, ha valaki megmondta az igazat a császárról. Ez a bajtársam sokat magyarázott nekem a népről meg a kizsákmányolásról, kinyitotta a szememet, és így magam is szocialista lettem. Később kivándoroltam Amerikába. Itt is mindjárt beálltam a szocialisták közé. Akkoriban egy béristállóban dolgoztam, lovász voltam, mindig szerettem a lovakat. Azóta pontosan fizetem a tagdíjat. Most is fizetem, de már titokban, mert másképp nem lehet. De majd győzünk, és szebb világ lesz mindenütt.

Amikor magamra maradtam, kis petróleumkályhámon megfőztem reggelimet, és berendezkedtem új otthonomban. Carlson mindennap eljött, vagy kora hajnalban, vagy alkonyatkor, hogy néhány órát segítsen, és enyhítse magányomat. Az első éjszakát a ponyvába burkolózva aludtam át. Másnap egy kis sátrat állítottunk fel. Később, amikor meggyőződtünk róla, hogy biztonságunkat nem fenyegeti semmi, az üreg mélyén egy kis házat építettünk. Olyan ügyesen csináltuk, hogy felülről nem láthatta ember, még akkor sem, ha hasra fekszik a barlang peremén, és úgy leselkedik. A barlangot borító dús növényzet is elrejtette a házat a külvilág elől. A házikót a barlang függőleges falához ragasztottuk. Magába a falba két kis szobát vájtunk, deszkákkal kibéleltük és erős gerendákkal megtámasztottuk. Arról is gondoskodtunk, hogy lefolyócsatornája és szellőztetése legyen. Bármilyen primitívnek látszott is, belül kényelmes és barátságos volt. Amikor Biedenbach, a hozzánk menekült német forradalmár nálam rejtőzködött,

felszerelt egy nagyon ügyes és ötletes füstemésztő készüléket. Most már nyugodtan rakhattunk tüzet, és pattogó kályha mellett üldögélhettünk a hosszú téli estéken.[98]

Ezt a szelíd lelkű embert politikai ellenségei terroristának nevezték. Aki ismerte, csak nevetett ezen az ostoba hazugságon. Az sem igaz, hogy később elárulta a forradalom ügyét, és régi elvtársai ezért kivégezték. Szegény Biedenbach szórakozott volt, mint afféle német professzor. Egy titkos találkozóra menet elfelejtette a jelszót, és az őrszem agyonlőtte. Szomorú, tragikus tévedés volt. A többi, amit róla mesélnek, aljas rágalom.

Már csaknem húsz éve annak, hogy ezt a menedékhelyet berendeztem. E két évtized alatt mindig lakott benne valaki - néha sokan is -, de egyetlen kivételes esettől eltekintve, kívülálló ember sohasem fedezte fel. Pedig mindössze negyed mérföldnyire volt a Wickson-féle vadászlaktól, és csak egy mérföld választotta el Glen Ellen falucskától. Reggel és este tisztán hallottam a vonat indulását, órámat pedig a kissé távolabb eső téglagyár sípjeléhez szoktam igazítani.[99]

---

98 Nem tudjuk, ki volt az a Biedenbach, akiről Everhardné itt megemlékezik. Aránk maradt korabeli dokumentumokban neve sehol sem szerepel. Úgy látszik, Everhardné az egyetlen, aki megemlíti. Az is lehet, hogy igazi neve más volt, de sehogy sem sikerült nyomára bukkannunk.

99 Glen Ellen faluból ma kitűnő betonút vezet a hegységen keresztül az ösvények helyén, melyeken Avis Everhard haladt hétszáz évvel ezelőtt. A községtől alig egy mérföldnyire vasbeton híd ível át a szakadékon, melynek mélyén patak csörgedezett valamikor. De a 2368. évi földrengés eltemette azt a barlangüreget, mely a forradalmárok egy kis csoportjának menedéke és búvóhelye volt a Vaspata rémuralmának idejében. Avis Everhard feljegyzéseinek felfedezése óta ásatásokat végeztek ezen a helyen, és megtalálták a barlangot, a sziklafalba vájt két szobát és mindenféle háztartási eszköz maradványait. A történelmi szempontból oly érdekes relikviák közt a Biedenbach készítette füstemésztő készülék is napvilágra került. Arnold Bentham tollából kis ismertető füzet jelenik meg a közeljövőben erről a tárgyról. Ha a barlang helyétől északnyugati irányba indulunk, rövid séta után elérjük azt a pontot, ahol a Wild Water patak a Sonoma folyócskába ömlött. Itt állt a Rigófészek nevű vadászlak, ahol Avis Everhard egy időben lakott, amikor a Vaspata ügynökének álcázva szabadon járt-kelt, hogy megfigyelje az embereket és eseményeket. Megtaláltuk azt az iratot is, melyben Wickson akkori milliomos engedélyt adott a vadászlak elfoglalására. Egyébként az is megállapítást nyert, hogy a vadászlak helyén még régebben egy kunyhó állt. Egy Chauvet nevű francia telepes építette, aki a kaliforniai aranyláz mesébe illő éveiben jött ide szerencsét próbálni.

XIX. ÁTALAKULÁS

"Teljesen át kell alakulnod - írta nekem Ernest. - Le kell vetkőznöd a régi énedet, hogy egészen más emberré válj. Nemcsak a ruhádra vagy a külsődre gondolok, hanem az egész lényedre. Szeretném, ha annyira megváltoznál, hogy még én se ismerjelek meg. Legyen új hangod, új modorod, más járásod, még a mozdulataidat is meg kell változtatnod."

Tanácsát megfogadtam, parancsának engedelmeskedtem. Mindennap több órán át gyakoroltam, hogy a régi Avis Everhardot eltemessem, eltüntessem, egy másik asszony húsába és bőrébe rejtsem. Az ilyesmit azonban csak nagy türelemmel és hosszabb gyakorlással tudja elérni az ember. Fennhangon beszéltem, egymagamban társalogtam, hogy hangom csengését, szavaim kiejtését megváltoztassam. Mindaddig, amíg erőlködnöm kellett, az egész nem ért semmit. Csak akkor bízhattam rá magamat, amikor már figyelnem sem kellett rá, csak gépiesen játszottam szerepemet, mint valami automata. Olyan ez, mint mikor valaki idegen nyelvet tanul. Aki angolul gondolkodik, és csak lefordítja gondolatait franciára, tudatosan beszéli az idegen nyelvet, és ezt meg lehet érezni rajta. Az igazi francia beszéd ott kezdődik, hogy már franciául gondolkodunk, és a francia szót, amit hallunk, közvetlenül érzékeljük, fordítás nélkül is megértjük.

A külsőnkkel is így áll a dolog. Az álarc csak akkor hiteles, ha viselése nem kerül már erőfeszítésbe. Kezdetben, természetesen, sok hibát követtem el, és gyakran kizökkentem szerepemből. De kitartó türelemmel mindjobban rájöttem a nyitjára. Atapasztalat megtanított mindenféle fogásokra. Végül annyira kidolgoztam a megfelelő módszert, hogy írásba is foglaltam. Valóságos tankönyv lett belőle, melynek még sokan vették hasznát a forradalom nehéz iskolájában.[100]

Ekkor történt, hogy édesapám eltűnt. Levelei, melyekkel szabályos időközökben felkeresett, elmaradtak. Régi lakásunkon, a Pell Streeten hiába keresték. Máshol sem találkozott vele senki. Titkosszolgálatunk átkutatta az ország valamennyi börtönét. Apám úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Elszorul a szívem, ha erre gondolok. Mind a mai napig nem sikerült nyomára akadnom.[101]

Hat hónapot töltöttem búvóhelyemen egészen egyedül. De ez a hat hónap nem a tétlenség ideje volt. Szervezetünk akkor alakult ki, és rengeteg munkával járt. Ernest és

---

100 Voltak korok, amikor mindenkinek értenie kellett a mérgekhez. AVaspata korszakában a színészkedés művészete nyert nagy jelentőséget. Aforradalmárok külön tanfolyamokon rejtekhelyeiken sajátították el ezt az életbevágóan fontos művészetet. Nem szerették a kellékeket - álszakállt, parókát és a .színpad egyéb eszközeit. Ez a játék életre-halálra ment, és a forradalmárok nem bízhatták magukat ilyen külsőségekre. Az álcázásnak mélyebbnek kellett lennie, hogy felismerhetetlen legyen, és a forradalmár második természetévé váljék. Számos bizonyíték van arra, hogy a már említett Vörös Szűz nem mindennapi színészi képességekkel rendelkezett. Sikereinek és hosszú életének talán éppen ez volt a titka.

101 Emberek nyomtalan eltűnése is ennek a sötét korszaknak a borzalmaihoz tartozott. Aránk maradt feljegyzésekben és levelekben gyakran felbukkan ez a panasz, mint valami tragikus motívum, mely egy zeneműben újra és újra visszatér. Kikerülhetetlen követelménye volt a földalatti háborúskodásnak, mely három évszázadon át folyt. Férfiak és nők, még gyermekek is eltűntek hirtelen, váratlanul, nyomtalanul. Többé nem kerültek elő, és bizonyára szomorú sorsukra örök homály borult. Ez vonatkozik a forradalmárokra és a munkásokra, de a plutokrata zsarnokokra is.

vezető társai börtönükből irányították ugyan a munkát, de elvégzése azokra hárult, akik kint voltak. Először is meg kellett szerveznünk a titkos propagandát, azután kiépíteni kémeink hálózatát.

Titkos nyomdákat is létesítettünk, továbbá földalatti szállító szervezetet. Üldözött elvtársaink ezer meg ezer rejtekhelyen bujkáltak. Ezeket a pontokat össze kellett kötni egymással, kipótolni a hiányzó láncszemeket, hogy a földalatti vonalak átfogják az egész országot.

Így hát volt elég munkánk. Hat hónap múlva két bajtárs megérkezése enyhítette magányomat. Fiatal lányok voltak, bátor lelkek, a szabadság szerelmesei. Az egyik Lóra Peterson, aki 1922-ben eltűnt, a másik Kate Bierce, aki még mindig közöttünk van, és bizakodva várja az új kor hajnalát. Pár évvel később férjhez ment Du Bois[102] elvtársunkhoz.

A két lány izgalomtól kipirulva mesélte el veszedelmes útikalandjait. A halászbárkára, mely áthozta őket a San Pablo-öblön, egy kémnek is sikerült befurakodnia. A Vaspatának ez a nyomorult ügynöke forradalmárnak adta ki magát, és sok mindent megtudott szervezkedésünk titkaiból. Alighanem engem akart felkutatni. Értesüléseim szerint eltűnésem nagy bosszúságot és gondot okozott a Vaspata pribékjeinek. Kopóik közül eddig csak ez az egy akadt a nyomomra, de szerencsére még nem tett jelentést feletteseinek. Nyilván meg akarta várni, hogy küldetése teljes eredménnyel végződjék. Egyszerre akarta learatni az elismerést, majd ha megtalálta rejtekhelyemet és már el is fogott. Ezt azonban nem érte meg, és amit megtudott, magával vitte a sírba. A lányok elbeszéléséből a következő részleteket tudtam meg:

A kém elszegődött a bárkára evezőslegénynek. Amikor megérkeztek Petaluma kikötőbe, valami ürüggyel elszakadt társaitól, és eltűnt egy kocsmában. Hiába keresték, a bárka nélküle indult vissza. A lányok ekkor már sejtették, hogy baj van. Aggodalmukat elmondták John Carlsonnak, aki lovaival várta őket a kikötőben. Aderék Carlson nem szólt semmit, de nyitva tartotta szemét.

Félúton, a Sonomá-hegység kellős közepén, Carlson leszállt a lóról. Azt mondta a lányoknak, hogy egy kis dolga van, de ők csak haladjanak tovább szép lassan az ösvényen, és vezessék az ő lovát is egy darabig, míg utoléri őket. Amikor újra meglátták, elégedetten dörzsölgette kezeit, de nem szólt semmit. Sokáig kellett faggatni, míg elárulta, hogy a kém miatt maradt vissza. Észrevette, hogy utánuk osont, de örökre elvette kedvét a kíváncsiskodástól.

- Mit csinált vele, Carlson? - kérdeztem én is.

- Elintéztem - felelte Carlson tömören. - Elintéztem – ismételte miközben szeme komoran fellángolt, és hatalmas, kérges marka lassan kinyílt, majd újra becsukódott.

- Hogyan intézte el? - faggattam tovább.

- Szép csendesen - felelte. - Meg se nyikkant, és ezentúl se nyitja ki már a száját. Nem akartam a kisasszonykákat sokáig váratni, ezért csak behúztam a bozótba. De este, hazafelé menet, majd elkaparom.

Mosolyogva hallgattam, de mindjárt meg is döbbentem viselkedésemen. Néha el sem akartam hinni már, hogy valaha "úrilány" voltam, aki egy csendes egyetemi városban élte elkényeztetett életét - vagy az látszott hihetetlennek, hogy forradalmár vagyok, és megszoktam az életveszélyt. A kettő nem fér össze, csak az a kérdés, melyik az álom és melyik a valóság. Talán sohasem éltem Berkeley-ben, sohasem jártam ötórai teákra, felolvasásokra, bálba és színházba. Mert ha ez igaz lenne, nem hallgathatnám most ilyen nyugodtan, hogyan ütöttek le vagy fojtottak meg egy embert. Pedig meg se borzadtam tőle, sőt határozottan örültem neki. Ez is a nagy átalakuláshoz tartozott. Valószínűleg átestünk rajta mindannyian, kik lelkünkben magasra emeltük az Emberi Testvériség vörös zászlaját.

Mostani életemet mély szakadék választotta el a régitől, de azért gyakran eszembe jutottak egykori ismerőseim, sőt az is megesett, hogy váratlanul újra találkoztam velük. Sokat gondoltam Morehouse püspökre. Nagyon szerettem volna kiszabadítani, és

102 John Du Bois, az Ardisi Nemzeti Könyvtár jelenlegi igazgatója, a fent említett forradalmár házaspár leszármazottja.

kérésemre titkosszolgálatunk kutatott is utána. De nem lehetett megtalálni. Egyik tébolydából a másikba költöztették. Nyomon követtük a Napa-tébolydából a stocktoni kórházba. Innen az Agnews-elmegyógyintézetbe vitték, a Santa Clara völgybe. Itt a nyomok megszakadtak. Tovább hurcolták, de nem sikerült megállapítanunk, hová. Csak az vigasztalt, hogy haláláról sem értesültem. Mindig reméltem hogy talán sikerült megszöknie. Nem sejtettem, milyen izgalmas körülmények közt fogom viszontlátni - a Chicagói Kommün szörnyű forgószelében.

Jacksont, akinek karját letépte a gép a Sierra Textilgyárban - Jacksont, akinek felháborító sorsa nyitotta ki szememet, és sodort a forradalmárok közé - nem láttam többé soha. Tudtuk, hogy már nem él, de azt is tudtuk, hogy mit tett, mielőtt meghalt volna. Nem csatlakozott hozzánk. Elkeseredésében anarchista lett belőle, de nem afféle elmélkedő, torz álmokban tobzódó anarchista, hanem valóságos vadállat. A gyűlölet és a bosszúvágy elvette az eszét. Dinamitot szerzett valahogy, és egy éjjel levegőbe röpítette a Pertonwaithe család palotáját. Mind ottvesztek, a család, a cselédség, a portás és az őrök egyaránt. Csak Jackson menekült meg, de rövidesen elfogták. Börtönében takarójával megfojtotta magát.

Dr. Hammerfield és Dr. Ballingford kitűnően alkalmazkodtak az új időkhöz. A korszellem teljesen megfelelt felfogásuknak, és gyönyörű szónoklatokban hirdették a plutokrácia dicsőségét. Jutalmuk nem maradt el. Pénzt, palotát, kitüntetéseket kaptak, és irtózatosan elhájasodtak. Ernest megemlítette őket egyik levelében, amit börtö-néből küldött nekem. Gúnyosan ezt írta róluk:

"A metafizika olyan nyúlós és hajlékony, hogy akármire fel lehet használni. Hammerfieldnek még azt is sikerült bebizonyítani vele, hogy a Vaspata működése megérdemli Isten áldását. A Vaspata az örök szépség és az emberi fejlődés céljait szolgálja. Ne legyünk materialisták, hirdeti a derék Hammerfield, hiszen az ember szellemi lény. Ballingford kissé szerényebb és óvatosabb, de lényegében ugyanezt fuvolázza. Mindketten testetlen szellemmé szeretnék átalakítani azt a puha gerinces állatot, melyről Haeckel[103], a nagy biológus beszél. Csak az a különbség köztük, hogy Hammerfield ideálja inkább gerinces. Ballingfordé meg inkább puhány."

Peter Donnelly, a Sierra Textilgyár bitang munkavezetője, akivel akkor ismerkedtem meg, amikor Jackson ügyében szaladgáltam, nagy meglepetést okozott mindnyájunknak. 1918-ban részt vettem a Friscói Vörösök egyik összejövetelén. Valamennyi élharcos csoport között ez volt a legvadabb és legfélelmetesebb. Valójában nem is tartozott a mi szervezetünkhöz.

Tagjai fanatikus őrültek voltak. Mi nem helyeseltük az ilyen túlzásokat, a kegyetlen bosszúállás szellemét. De azért fenntartottuk a kapcsolatot ezzel a csoporttal is. Több fontos ügyet kellett megbeszélnem velük, azért mentem el a gyűlésükre. Vagy húsz férfit láttam ott, én voltam az egyetlen nő, és én voltam köztük az egyetlen, aki nem viselt álarcot. Amikor mindent elintéztünk, az egyik férfi karon fogott, és kivezetett. A sötét folyosón gyufát gyújtott, és maga elé tartotta, miközben félrecsúsztatta álarcát. Egy pillanatra felvillant Peter Donnelly szenvedélytől feldúlt arca, aztán újra sötét lett.

- Csak azt akartam, hogy tudja, kivel beszélt - súgta. - Emlékszik Dallasra, a felügyelőre?

Rögtön eszembe jutott a Sierra rókaképű felügyelője. Bólintottam.

- Elláttam a baját - mondta Donnelly büszkén. - Ez volt az első dolgom, amikor beálltam a Friscói Vörösök közé.

- De hogy kerül maga ide? Mi van a feleségével, a gyermekeivel?

- Meghaltak - felelte. - Azért vagyok itt. De ne gondolja - folytatta gyorsan -, hogy őket akartam megbosszulni. Természetes halállal haltak meg, betegség vitte el egyiket a másik után. Amíg éltek, megkötötték a kezemet, de most fizetek a régi dolgokért is. Mindenért, amit egy életen át nyeltem. Valamikor Peter Donnelly voltam, a munkásnyúzó. Ma nincs nevem - én vagyok a 27-es a Friscói Vörösöknél. Most már tud mindent. Jöjjön, kivezetem az utcára.

---

103 Ernst Haeckel (1834-1919) német természettudós.

Története folytatását később hallottam, és igazán nem volt épületes. Amikor azt mondta nekem, hogy gyermekei mind meghaltak, a saját észjárása szerint nem hazudott. Valójában legidősebb fia, Timothy élt még, de apja halottnak tekintette, mert beállt a Vaspata zsoldosai közé.[104] A Friscói Vörösöknél minden tagnak fogadalmat kellett tennie arra, hogy minden évben tizenkét kivégzést hajt végre. Aki nem tartotta be fogadalmát, életével lakolt. Ha eltelt az év, és nem érte el a megszabott számot, rendszerint öngyilkosságot követett el. Akivégzések nem vaktában, nem az egyes tagok saját kedve szerint történtek. Ez az őrült társaság rendszeres üléseket tartott, és saját szabályai szerint halálos ítéleteket hozott. Sorshúzással döntötték el, hogy az ítélet végrehajtása kire hárul.

Tulajdonképpen egy ilyen ítélet ügyében kellett felkeresnem őket. Egyik elvtársunkat bejuttattuk a Vaspata szolgálatába. Magas rangú irodai beosztást kapott, és így értékes felvilágosításokat tudott szerezni nekünk. Valahogy a Friscói Vörösök fekete listájára került, és halálra ítélték. A tárgyaláson, természetesen, nem volt jelen, és nem mondhatta meg nekik, hogy közénk tartozik. Az én feladatom volt, hogy igazoljam. Persze felmerül a kérdés, hogy milyen módon szereztünk tudomást az egész dologról. A felelet nagyon egyszerű. A Friscói Vörösök közt is volt egy kémünk, aki bennünket mindenről értesített. A helyzet olyan volt, hogy mindenkit szemmel kellett tartanunk - ellenséget és barátot egyaránt. Ezek az őrült terroristák sok bajt okoztak nekünk, és rájuk különösen kellett vigyáznunk.

De térjünk vissza Peter Donnelly és fia esetére. Peter már két éve dolgozott a terrorista szervezetben, és nagyon jól érezte magát köztük. De az egyik sorsolásnál kezébe nyomtak egy cédulát annak az embernek a címével, akit meg kellett ölnie. A cédulán ez a név állt: Timothy Donnelly. Peterben felébredt az a szenvedélyes családi szeretet, amely valamikor a kapitalisták hűséges szolgájává tette. Hogy fiát megmentse, elárulta társait. A Friscói Vörösök közül vagy tízen hóhérkézre kerültek, és a csoport jóformán megsemmisült. De életben maradt tagjai megtorolták az árulást, és megölték Peter Donnellyt.

De Timothy sem sokáig élte túl apját. A Friscói Vörösök megfogadták, hogy végeznek vele. A Vaspata mindent elkövetett, hogy megmentse. Folyton áthelyezték az ország egyik végéből a másikba. Három merénylő életével fizetett a kísérletért, hogy az ítéletet végrehajtsa. A csoport csupán férfiakból állt, a feladat végül mégis egy nőre hárult - a mieink közül. Ez a nő nem volt más, mint Anna Roylston. Vezetőségünk megtiltotta neki, hogy beleavatkozzék ebbe a dologba, de Anna mindig csak a saját eszére hallgatott. Egyébként olyan kitűnő bajtárs volt és annyira szerettük, hogy még a fegyelem hiányát is megbocsátottuk neki. Kivételes lény volt, és kivételes elbírálásban részesült.

Meg kell mondanom, hogy Anna Roylston feltűnően szép, bűbájos teremtés volt. Még sohasem akadt olyan férfira, akit ne tudott volna ujja köré csavarni. Sok fiatal elvtárs reménytelenül szerelmes volt bele, és még nagyobb volt azoknak a száma, akik az ő kedvéért csatlakoztak a mozgalomhoz. De hallani sem akart arról, hogy férjhez menjen. Imádta a gyermekeket, de azt mondta, hogy az igazságot még jobban imádja. Most a forradalom volt az ő gyermeke, annak szentelte minden gondját, szíve minden melegét.

Könnyű feladat volt számára Timothy Donnellyt meghódítani. A lelkiismeret-furdalás sem bántotta, mert akkoriban zajlott le a nashville-i vérfürdő, melynek során a Vaspata zsoldosainak egy csapata, Donnelly vezetésével, nyolcszáz szövőmunkást mészárolt le abban a városban. Anna maga nem ölte meg Donnellyt, csak elcsalta egy házba, ahol a Friscói Vörösök fogságába esett. Annát azóta hívják a Vörös Szűznek.[105]

---

104 A már említett kasztokon kívül még egy osztály alakult ki, mely fegyverrel szolgálta a Vaspatát. Ezeket zsoldosoknak hívták. A zsoldoshadsereg tisztjei plutokraták voltak, legénysége szedett-vedett kalandorokból állt, akik ezt a piszkos mesterséget választották. A zsoldosoknak külön titkosszolgálatuk volt, mely a rendőrségtől függetlenül dolgozott.

105 A Második Felkelés eltiprása után a Friscói Vörösök újjászervezték csoportjukat, mely még két nemzedéken keresztül működött, és sok bajt okozott a Vaspatának. Csak aztán sikerült egy ellenséges ügynöknek befurakodni a csoportba, és kilesni titkait. A kellő elővigyázatosság hiánya a csoport teljes megsemmisüléséhez vezetett, a régi időszámítás szerint a 2002 évben. Három héten keresztül tartott a

Társaságbeli régi ismerőseim közül még kettővel találkoztam az idők folyamán. Az egyik Ingram ezredes volt, a másik pedig Van Gilbert ezredes. Ingram nagy ember lett a Vaspata uralma alatt. Németországba küldték nagykövetnek. Mindkét ország proletársága szívből utálta és gyűlölte. Berlinben magam is felkerestem. Miután akkor hivatalosan a Vaspata kiküldött kémje voltam, Ingram nagy tisztelettel fogadott, és minden tekintetben segítségemre volt. Ha sejtette volna, hogy valójában a forradalom ügyét szolgálom! Kettős szerepemben sok fontos dolgot intéztem el pártom számára.

Van Gilbert ezredes "a vicsorgó bíró" nevet vívta ki magának durva modorával, aljas rosszindulatával és kegyetlenségével, amely-lyel az elfogott forradalmárokat vallatta. A Chicagói Kommün leverése után azt a megbízást kapta, hogy szerkessze meg az új szigorú büntetőtörvény szövegét. A forradalmi bíróság, amelynek én is tagja voltam, halálra ítélte! Az ítéletet Anna Roylston hajtotta végre.

De most jut eszembe, hogy ezeken kívül még egy alak bukkant elő régi életemből - Joseph Hurd, Jackson ügyvédje. Sohasem gondoltam volna, hogy valaha még újra találkozom vele. Egy éjjel - körülbelül két évvel a Chicagói Kommün után - Ernesttel együtt mentem Benton Harbourba, a földalatti mozgalom egyik titkos tanyájára. Ez Michiganben volt, Chicagón túl, a tó másik partján. Amikor beléptünk a helyiségbe, éppen egy kém ügyét tárgyalták. Már vége is volt, kimondták a halálos ítéletet, és el akarták vezetni a foglyot. Ebben a pillanatban ez a nyomorúságos alak kitépte magát őrei karjából, és lábam elé vetette magát. Kétségbeesetten átkulcsolta térdemet, úgy könyörgött, hogy mentsem meg az életét. Amikor elgyötört arcát felém emelte, legnagyobb csodálkozásomra Joseph Hurdre ismertem benne. Már sok szörnyű dolgot láttam, de egyik sem kavart fel annyira, mint ennek a szerencsétlen fickónak a rimánkodása. Úgy reszketett, hogy szánalom volt nézni. Tízen is nekiugrottak, hogy megszabadítsanak tőle, de nem akart elengedni. Amikor végre elvonszolták, ájultán hanyatlottam hátra. Könnyebb végignézni egy bátor férfi halálát, mint egy ilyen gyáva puhány megalázkodását, amint jajgatva kegyelemért könyörög.[106]

---

kivégzés - mindennap egyet akasztottak fel közülük. Hulláikat elrettentő példaként közszemlére tették ki San Francisco munkásgettójában.

106 Benton Harbourban a forradalmárok egy föld alatti katakombában rendezték be nagyszabású menedékhelyüket. Bejáratát ügyesen elleplezték, a katakombába csak egy kiszáradt kúton keresztül lehetett lejutni. Az egész elég jó állapotban fennmaradt mindmáig. Chicagóból gyakran jönnek át kíváncsi turisták, hogy megbámulják a föld alatti folyosók labirintusát, középen egy nagy csarnokkal, ahol a gyűléseket tartották. A jelenet, melyről Avis Everhard beszámol, nyilván itt játszódott le. Hátrább vannak a cellák, ahol a forradalmárok foglyaikat őrizték. Még lejjebb van a vesztőhely, ahol a halálraítélteket kivégezték. Hosszú, szűk sikátor vezet a föld alatti temetőbe. Itt fülkéket vájtak a kemény sziklába, több sorban egymás fölött. így helyezték a forradalmárok elhunyt bajtársaikat örök nyugalomba.

XX. EGY IFJÚ MILLIOMOS KALANDJAI

De miközben visszaemlékeztem régi életemre, elébe vágtam új életem eseményeinek. Haladjunk inkább szép sorjában. A szocialista vezetők tömeges kiszabadítása 1915-ben következett be. Elég nehéz feladat volt, de olyan simán ment, hogy igazán becsületére vált szervezetünknek, és bátorságot adott a további munkára. A börtönökből, katonai fogházakból és erődökből - Kubától Kaliforniáig - egyetlen éjszakán megszöktettünk ötvenegy kongresszusi képviselőt, továbbá háromszáz más vezető elvtársat. A gondosan kidolgozott terv egyetlen esetben sem mondott csütörtököt. Nemcsak a szökésük sikerült, de valamennyien eljutottak előre kijelölt menedékhelyükre, ahol aztán teljes biztonságban érezhették magukat. Az ötvenkettedik képviselőt már nem tudtuk megmenteni - Arthur Simpson elvtársunk a kegyetlen kínzások következtében meghalt a cabanasi börtönben.

A következő másfél év életemnek talán legboldogabb szakasza volt. Az egész idő alatt együtt voltam Ernesttel, és egyetlen napra sem szakadtunk el egymástól. Később, amikor elhagytuk búvóhelyünket, munkánk újra elválasztott bennünket egymástól.

De térjünk vissza arra az estére, amikor Ernestnek meg kellett jönnie börtönéből. Olyan türelmetlenül vártam, mint ma a forradalom kitörését. Izgatottan számoltam a perceket. Folyton arra gondoltam, hogy talán nem sikerült a szökés, talán valami váratlan akadály merült fel, és még mindig ott ül sziklabörtönében azon a kis szigeten. Nem volt senki, aki bátorítson vagy megnyugtasson, hiszen magamra maradtam a menedékhelyen. Biedenbach és a három fiatal elvtárs, aki akkor nálunk lakott, kiment a hegyekbe, Ernest elébe. Fegyvereiket is magukkal vitték, felkészültek minden eshetőségre. Azon az éjszakán minden menedékhely üres volt. Valamennyi elvtárs készenlétbe helyezkedett, hogy harcoljon, ha kell.

A sápadt égen már megjelent a hajnal első rózsaszínű fuvallata, amikor felülről meghallottam a jeladást, és válaszoltam rá. A sötétben majdnem megöleltem Biedenbach elvtársat, aki elsőnek bukkant fel, de a következő pillanatban már Ernest nyakába borultam. Annyira megszoktam szerepemet, hogy nem tudtam megszabadulni tőle. Komoly erőfeszítésembe került, hogy a régi Avis Everhard legyek megint, hogy megtaláljam régi hangomat, mosolyomat, mozdulataimat.

Amint beértünk a kis szobába, ahol égett a lámpa, végre alaposan szemügyre vehettem Ernestet. Arca kissé sápadt volt a börtön levegőjétől, de egyébként nem láttam rajta semmi változást. Igen, ő volt, az én Ernestem, az én hősöm és szerelmesem. Eltartott egy ideig, amíg észrevettem, hogy mégis megváltozott. Arca kissé megnyúlt, komoly és szenvedő volt, mint az aszkétáké. De ez még vonzóbbá tette, hiszen azelőtt talán kissé túltengett benne a harsogó életerő. Le is fogyott, húsz fontot vesztett súlyából, de azért pompás kondícióban volt, és szeme csücskében még most is megcsillant a régi jókedve. A börtönben mindennap tornagyakorlatokat végzett, minden izma olyan volt, mint az acél. Hosszú ideig nem dolgozott, nem éjszakázott, pihentebb volt, mint valaha. Még sokáig nem feküdtünk le, órákig beszélgettünk. Végre nagy nehezen rábírtam, hogy nyugovóra térjen. Abban a pillanatban, ahogy letette fejét a párnára, már aludt. De én még sokáig virrasztottam mellette, boldogan figyeltem arcát, őriztem álmát.

Másnap már kora reggel talpon voltam. Régi ruhám helyett, amit Ernest kedvéért vettem fel tegnap, most abba a maskarába öltöztem, amiben már jó ideje jártam. Hajamat is átfésültem, ahogy Ernest még sohasem látta. Közben Biedenbach is felkelt,

meg a többi elvtárs is. Beavattam őket tervembe, és megbeszéltük a kis tréfa részleteit. Elkészítettem a reggelit, és asztalhoz ültünk a külső szobában, mely konyhának és ebédlőnek szolgált. A belső szobában Ernest még aludt. Végre ő is felébredt, felkelt és kijött. Ebben a pillanatban Biedenbach valami közömbös kérdést intézett hozzám. Marynek szólított, és én nyugodtan feleltem neki. Amikor Ernest megjelent az ajtóban, kíváncsian felé fordultam, és megbámultam. Érdeklődéssel és tisztelettel néztem rá, ahogy akármelyik elvtársnő tette volna, ha először találja magát szemben a forradalom egy híres vezető emberével. Ernest tekintete közömbösen átsiklott rajtam, és kissé nyugtalanul körüljárta a helyiséget, mintha keresne valakit.

- Mary Holmes elvtársnő - mutatott be Biedenbach.

Ernest kezet se nyújtott, csak bólintott, és leült az asztalhoz. Hogy a megtévesztés tökéletesebb legyen, egy terítékkel többet tettem az asztalra. Ernest a gazdátlan csészére nézett, majd újra körüljártatta szemét a szobában. Arca növekvő nyugtalanságot és türelmetlenséget árult el. Végre nem bírta tovább.

- Hát a feleségem hol van? - kérdezte nyersen.

- Egy kis dolga van - feleltem.

Biztosra vettem, hogy most rájön a tréfára. De nem történt semmi. Nem ismerte meg a hangomat. Nekiláttunk a reggelinek. Beszélni kezdtem, kérdéseket intéztem Ernesthez, és minden szavammal, mosolyommal, pillantásommal elárultam, milyen nagy embernek tartom. Rajongó hangon beszéltem legendás hőstetteiről, és lelkesedésem annyira elragadott, hogy hirtelen felugrottam, kitártam karomat, és megöleltem. Még mielőtt magához tért volna meglepetéséből, megcsókoltam a száját. De Ernest bosszúsan dünnyögött valamit, és egyszerűen félrelökött. Karját védekezően maga elé tartva, megbotránkozva nézett rám, mintha azt kérdezné, ki ez a tolakodó félbolond nő? A többiek most már harsány kacagásba törtek ki, és bevallották a tréfát. Ám Ernest meg volt győződve róla, hogy éppen most akarják megtréfálni. Hosszasan, fürkészően nézett rám, alaposan szemügyre vett, aztán megrázta fejét. Nem akarta elhinni, hogy a felesége vagyok. Csak amikor megváltoztattam a modoromat, és olyan titkokat súgtam a fülébe, melyeket rajtunk kívül senki sem ismerhetett, hitte el végre, hogy nem vagyok idegen.

Később, amikor magunkra maradtunk, megölelt, és mosolyogva bevallotta, hogy poligám hajlamokat ébresztettem fel benne.

- Török szultán lettem, és háremem van - mondta. - Most már tudom, hogy az én régi Avisom vagy, de ugyanakkor egy másik nőt is tartok a karjaimban. Ha megcsallak, te vagy az oka. De hagyjuk a tréfát. Örülök, hogy ennyire sikerült beleélned magad szerepedbe, így mindenesetre nagyobb biztonságban erezheted magad.

Így kezdődött életünk legboldogabb szakasza. Igaz, hogy sokat dolgoztunk, de mindig egymás mellett. Hogy elrepült az a tizennyolc hónap! Menedékhelyünk nagyon mozgalmas volt, minden héten más látogatók érkeztek - többnyire vezető elvtársak, akik hosszasan tanácskoztak Ernesttel, és megbeszélték vele a teendőket. Híreket is hoztak, a földalatti mozgalom izgalmas, sokszor tragikus híreit. De sohasem vesztettük el hitünket, nevetni és tréfálni is tudtunk. Kudarcainkon nem búsultunk, halottainkat nem gyászoltuk sokáig, inkább előrenéztünk, és újabb harcokra készültünk fel. Az elvtársak közt, akik ideig-óráig nálunk találtak menedéket, akadt nem egy tudós, művész, író és költő. Előadásokat tartottak, muzsikáltak, énekeltek. Föld alatti barlangunkban különb kultúrélet folyt, mint a csodavárosokban, a plutokraták palotáiban. És ez így volt más menedékhelyen is.[107]

Nem kellett, hogy foglyoknak érezzük magunkat szűk barlangunkban. Éjszakánként gyakran kilovagoltunk a hegyek közé -persze mindig Wickson lovain. Ha sejtette volna, hogy drága paripái mennyire megkönnyítették a forradalmárok életét! Még vendégségbe is eljártunk más menedékhelyekre. Hajnal előtt érkeztünk meg, ott töltöttük az egész napot, és besötétedés után tértünk haza. Konyhánkat Wickson látta el vajjal és tejföllel -

107 Ez nem üres dicsekvés Avis Everhard részéről. Történelmi tény, hogy abban a korban a művészi és szellemi alkotók színe-java a forradalmárok soraiba tartozott. Volt néhány nagy énekes és muzsikus, aki érdekből a reakciót szolgálta, és akadt néhány plutokrata is, aki istápolta a művészetet de ezek csak kivételszámba mentek. Az igazi kultúra a forradalom talaján virágzott.

persze tudtán kívül.[108] Ernest még attól sem riadt vissza, hogy Wickson vadaskertjében garázdálkodják. Lelkiismeret-furdalás nélkül vette célba Wickson nyulait és foglyait, sőt néha még az őzbakjait is.

Nagy szerencsénk volt ezzel á menedékhellyel, ahol teljes biztonságban éreztük magunkat. Említettem már, hogy csak egy ízben fedezték fel, és most erről akarok beszámolni. Egyúttal felderítem a fiatal Wickson eltűnésének rejtélyét, mely hosszú ideig még a sajtót is élénken foglalkoztatta annak idején. Most, hogy Wickson már nem él, szabadon beszélhetek róla. Üregünk mélyén volt egy zug, melyet elértek a nap sugarai. A barlang szűk nyakán keresztül pazarul sütött ide a nap több órán keresztül. Ezt a szögletet feltöltöttük, sok kavicsot hordtunk oda a patak medréből, jó száraz, meleg és kellemes napozóhelyet csináltunk belőle. Gyakran pihentünk és lustálkodtunk itt. Egy nyári délután kezembe vettem Mendenhall[109] verskötetét, és letelepedtem vele a kavicságyra. Égy darabig olvastam, aztán álmosan elnyújtóztam a meleg napon. Olyan jól éreztem magamat, mint egy doromboló macska, és olyan lusta is voltam. A meleg elernyesztett, még a fiatal költő viharos lírája sem tudott ébren tartani. Mi tagadás - elszundítottam.

Arra riadtam fel, hogy göröngyök hullanak a lábamra. Valami furcsa, horzsoló hangot is hallottam. Felpillantva, egy fiatalembert vettem észre, amint a morzsolódó, meredek sziklafalon csúszik lefelé. Éppen a lábam előtt ért földet. Philip Wickson volt, bár akkor még nem ismertem. Meglepetésében halkan füttyentett, aztán hideg tekintettel végignézett rajtam.

- Ejnye! - mondta, de a következő pillanatban levette sapkáját, és így folytatta. - Bocsánatot kérek. Nem számítottam arra, hogy van itt valaki.

Ami engem illet, sokkal nagyobb zavarban voltam, mint ő. Még újonc voltam, és nem tudtam, hogyan kell viselkedni ilyen szorult helyzetben. Később, amikor már kiképeztek, és a legkényesebb feladatokat bízták rám, sokkal veszedelmesebb körülmények közt sem vesztettem el a lélekjelenlétemet. De most ijedten feltápászkodtam, és segítségért kiabáltam.

- Miért kiabál? - kérdezte a fiatalember csodálkozva.

Nyilvánvaló volt, hogy csak véletlenül került ide. Amikor leereszkedett a barlangba, nem is sejtette, hogy van itt valaki. Eltartott néhány pillanatig, míg erre a következtetésre jutottam. Megkönnyebbülten felsóhajtottam.

- Miért kiabálok? - ismételtem kérdését kissé ostobán. - Hát mit gondol, miért tettem?

- Nem tudom - felelte fejét rázva. - Csak akkor lenne értelme, ha volna valakije itt a közelben. Akárhogy is, maga magyarázattal tartozik nekem. Ez a terület apám birtoka, és maga csak úgy betolakszik ide, aztán úgy viselkedik, mintha otthon volna. Nagyon furcsa, mondhatom.

Ebben a pillanatban felbukkant mögötte Biedenbach.

- Fel a kezekkel, fiatalúr! - mondta udvariasan, és nemcsak a hangja, de még az arca is éppen olyan szelíd volt, mint mindig.

A fiatal Wickson tüstént felemelte kezeit, és csak aztán fordult hátra. Biedenbach hatalmas pisztolyt szegezett rá. Wickson megvetően mosolygott.

- Ah, értem már... darázsfészekbe kerültem. Maguk forradalmárok, ugye? Hát majd kifüstöljük a társaságot. Nem sokáig duruzsolnak itten.

- Biztos benne? - felelte Biedenbach nyugodtan. - Én azt hiszem, még sokáig itt maradunk. De erről még ráérünk csevegni. Egyelőre arra kérem, kerüljön beljebb.

---

108 Akkoriban a vajat és tejfölt még tehéntejből készítették. Az élelmiszereknek vegyészeti laboratóriumban való előállítása csak jóval később vált általánossá.

109 A könyvek és folyóiratok, melyek abból a korból ránk maradtak, gyakran megemlítik Rudolph Mendenhall nevét. Tudjuk, hogy forradalmár volt, és elvtársai így szoktak róla beszélni: "A lobogó láng." Kétségtelen,hogy lángeszű költő volt, de ezt csak idézetekből és töredékekből tudjuk megállapítani. Könyveiből, sajnos, egyetlen példány sem maradt meg. AVaspata még ilyen emberrel szemben sem ismert könyörületet. Mendenhallt 1928-ban elfogták, és kivégezték.

- Beljebb? - A fiatalember most csodálkozott csak igazán. - Talán valami katakombát építettek itt? Már hallottam ilyen dolgokról.

- Mindjárt alkalma lesz saját szemével meggyőződni róla - felelte Biedenbach bűbájosán hibás angol kiejtéssel. - Legyen szíves, és kövessen.

- De hiszen ez közönséges erőszak, a személyes szabadság megsértése! - tiltakozott Wickson. - Hát nem tudja, hogy ez törvénytelen?

- Lehet, hogy az önök törvényei tiltják, de a mi törvényeink az adott körülmények között megengedik. Próbálja megszokni a gondolatot, hogy egy más világba került. Mindenesetre tisztességesebb és igazságosabb világba, mint az, amelyben eddig élt.

- No, erről lehet vitatkozni - dünnyögte Wickson.

- Állok elébe - felelte Biedenbach. - Legyen szerencsém egy kis vitára odabent.

A fiatalember nevetett, és most már ellenvetés nélkül bement a házba. Biedenbach a belső szobába vezette, és az egyik fiatal elvtársunk őrizetére bízta. Mi többiek a konyhában gyűltünk össze, hogy megbeszéljük, mit kell tennünk.

Biedenbach kijelentette, hogy Wicksont meg kell ölnünk. Majdnem sírva fakadt, amint remegő hangon kifejtette, hogy nincs más megoldás. Annál jobban megkönnyebbült, amikor egyhangúan leszavaztuk.

- Nem vétett nekünk semmit - mondtam. - Szó sem lehet arról, hogy bántsuk.

- De arról sem lehet szó, hogy szabadon engedjük - felelte az egyik elvtárs.

- Hát akkor megmondom, mi lesz vele - szólalt meg Ernest. - Itt tartjuk, és megneveljük egy kicsit.

- Feltétlenül igényt tartok arra, hogy jogra én tanítsam - mondta Biedenbach.

Ebben nevetve megegyeztünk. Igen, itt tartjuk Philip Wicksont, és bevezetjük a szociológiába, megtanítjuk a forradalmárok etikájára. Előbb azonban sürgősebb feladatokat kellett elvégeznünk. El kellett tüntetni Wickson nyomait, nehogy elárulják búvóhelyünket. Mindenekelőtt azokat a nyomokat tüntettük el, amiket a falon hagyott, amikor lecsúszott rajta. Felmásztunk a barlang szájához, és kötélen lassan leeresztettük Biedenbachot. A levegőben libegve gondosan eltörölte a nyomokat a falról. A többiek a lábnyomokat simították el a barlang szája körül, egészen a patakig.

Alkonyatkor megérkezett John Carlson. Elmondtuk neki a történteket, és megmutattuk, mit csináltunk.

- Ez semmi - legyintett Carlson megvetően. Aztán Wicksonhoz fordult, és megkérte, hogy vesse le cipőjét.

A fiatalember nem akart cipőjétől megválni. Már bokszolóállásba helyezkedett, hogy megvédje.

- Tudja, mi voltam én fiatal koromban? - mondta neki Ernest mosolyogva. - Patkolókovács. Nézze csak meg a kezemet.

Wickson egy pillantást vetett Ernest markára, és nem ellenkezett tovább.

Carlson eltűnt, és csak néhány óra múlva jött vissza. Káromkodva tapogatta lábait, és panaszkodott, hogy tyúkszemeket kapott Wickson szűk cipőjétől. De nagyszerű munkát végzett. Előbb vagy két mérföldnyi távolságban gondosan eltörölte Wickson lábnyomait.

Csak aztán bújt a fiatalember cipőibe, és egy alkalmas ponttól kezdve új nyomokat taposott velük, a pataktól bal felé, olyan irányban, mely messze elvezetett barlangunktól. Mérföldeken át gyalogolt, dombokon és szakadékokon keresztül, míg végre a patak csobogó vizébe vezette a nyomokat. Itt újra felvette saját cipőjét, és visszatért hozzánk. Wickson rögtön cipője után kapott, de csalódás érte. Csak egy hét múlva engedtük meg neki, hogy újra felvegye.

Késő éjjel vad csaholás verte fel a táj csendjét. Minket nem zavart, mert nem aludtunk. Számítottunk rá, hogy vérebekkel keresik majd a fiatalurat. így ment ez a következő napokban is. A vérebek vadul száguldoztak a patak partján, de mindig Wickson nyomait követték, amíg el nem vesztek a patakban. Éjszakákon át virrasztottunk - a férfiak puskával vagy revolverrel a kezükben. Biedenbach még saját

készítményű kis pokolgépeit is készenlétbe helyezte. Azokra, akik az ifjú Wicksont keresték, nagy meglepetés várt volna, ha véletlenül felfedezik barlangunkat.

Philip Wickson titokzatos eltűnéséről nagy cikkek jelentek meg a lapokban. A riporterek szabadjára engedték fantáziájukat, és mindenféle meséket találtak ki róla. Hogy valóban mi történt vele, csak nagyon kevesen tudták, még a mi köreinkben is. De Philip maga sem képzelte volna, hogy kalandjának milyen következményei lesznek. A fiatal plutokratából jó forradalmár lett és hűséges, megbízható bajtárs. Alaposan megtérítettük. Agya friss volt, lelke fogékony, jelleme pedig nemes és erkölcsös. Néhány hónap múlva felültettük apja egyik lovára, és a Sonoma-hegységen keresztül Petaluma kikötőjébe kísértük. A túlsó parton elvtársaink várták, és eljuttatták a Carnel nevű nagyobb menedékhelyünkre.

Nyolc hónapot töltött ott. Végül nagyon nehezen szakadt el tőlünk. Két oka is volt erre. Az egyik az, hogy beleszeretett Anna Roylstonba, a másik, hogy igazi forradalmár lett belőle, és nagyon jól érezte magát köztünk. De amikor végleg meggyőződött róla, hogy szerelme teljesen reménytelen, engedett kívánságunknak, és visszatért apjához. Ezentúl látszólag úgy élt megint, mint a többi aranyifjú, de valójában a mi emberünk volt, és megbecsülhetetlen szolgálatot tett nekünk. A Vaspata vezetői nem tudták megérteni, hogy miért éri őket egyik kudarc a másik után. Akcióik, akármilyen titokban tervezték is ki, a forradalmárokat többnyire felkészülten találták. Az ifjú Wickson olyan körökben fordult meg, ahol sok érdekes dolgot lehetett megtudni. Irántunk való hűsége sohasem rendült meg. Korai halálát is kötelességtudása idézte elő. 1927 zord telén a forradalmi mozgalom vezetői értekezletre gyűltek össze. A kitűzött napon hóvihar dühöngött, de Philip Wicksont meghűlése sem tartotta vissza attól, hogy részt vegyen az értekezleten. Egy héttel később tüdőgyulladásban halt meg.[110]

---

110 Philip Wickson esete nem volt egyedülálló. A plutokrácia sok fiatal tagját igazságérzete ösztönözte arra, hogy együtt erezzen a forradalommal. Másoknak a képzeletét vagy romantikus hajlamait ragadta meg a forradalom glóriája. Amerikában ugyanaz történt, mint Oroszországban, ahol a régi nemesi rend sok ifjú tagja csatlakozott a forradalmi mozgalmakhoz.

XXI. AZ ÁLLATSZELÍDÍTŐK

Az egész hosszú időszakon át, amit a menedékhelyen töltöttünk, szüntelen kapcsolatban álltunk a külvilággal. Tudtuk, mi történik az országban, és ismertük a plutokrácia erejét, mellyel háborúban álltunk. Az átmeneti időszak kavarodásából új intézmények bontakoztak ki, ezek lassankint megszilárdultak, és a tartósság jellegét öltötték magukra. A zsarnokoknak sikerült kiépíteniük a kormányzat egy újfajta gépezetét, mely igen bonyolult volt, mégis bevált és működött, pedig mi mindent elkövettünk, hogy zavarjuk és megakasszuk. A forradalmárok nem akartak hinni a saját szemüknek. Egyszerűen elképzelhetetlennek tartották, hogy ennyire vissza lehessen fordítani az idő kerekét. Pedig az élet nem akadt el, a munka folyt tovább. Az emberek keményen dolgoztak a bányákban, gyárakban és földeken, holott sorsuk rosszabb volt, mint az ókori rabszolgáké. A nagy, fontos iparágak jobban virágoztak, mint valaha. A kivételezett kasztok tagjai vidáman és elégedetten folytatták munkájukat. Örültek az ipari békének, melyben azelőtt ritkán volt részük huzamosabb ideig. Megszűntek a sztrájkok és kizárások, megszűnt a munkanélküliség, megszűnt a szakszervezeti fegyelem is, mely ellen annyit zúgolódtak azelőtt. Kényelmes otthonuk volt saját városaikban - olyan lakásuk, mely pazar volt régi nyomortanyájukhoz képest. Jobban táplálkoztak, kevesebb órát dolgoztak, több ünnepnapjuk volt, több örömük és szórakozásuk. Ami szerencsétlenebb testvéreiket illeti, a közönséges munkások tömegét, a sötét mélység népét - az áruló munkásarisztokraták nem törődtek velük. Az emberek eldurvultak, szívük elkérgesedett - a határtalan önzés korszaka volt ez. Persze voltak azért kivételek is. A kivételezett kasztok sorai közt is akadtak emberek, akiket a teli gyomor nem elégített ki. Akik velünk éreztek, hozzánk tartoztak, az emberi testvériségről álmodoztak, és a Szabadság sugárzó eszményképe felé fordultak vágyó tekintetükkel.

A zsoldosok intézménye volt az új zsarnoki rend alapja - ez biztosította a rabszolgamunka zavartalan menetét. Ennek a katonai szervezetnek a magját az egykori állandó hadsereg alkotta, melyhez a gyarmati csapatok is csatlakoztak. Létszámuk már több millióra rúgott. A zsoldosok külön álló társadalmi osztállyá alakultak, melyet valósággal kényeztettek. Még szebb városokban laktak, mint a kivételezett munkások, saját önkormányzatuk volt, és számos kedvezményben, előjogban részesültek. A termelés hatalmas fölöslegeinek jó részét ők fogyasztották el. Mit sem törődve a gyűlölettel, mely körülvette őket, teljesen megszakították az érintkezést a lakosság többi részével. Saját erkölcseik voltak, saját különös öntudatuk. De még köztük is akadtak ezren és ezren, akik titokban hozzánk húztak és szolgálatokat tettek a forradalomnak.[111]

De az uralkodó osztály is átalakult, olyan változásokon ment át, amelyeken - be kell vallanom - nagyon meglepődtünk. A hatalmas erőpróba fegyelemre kényszerítette őket. Nekik is dolgozniuk kellett, komolyabban kellett venniük az életet. A csupán szórakozásnak élő, lusta és léha aranyifjak típusa kiveszett. A plutokrácia csak úgy tarthatta fenn magát, ha tagjai összetartottak, és alávetették magukat a legszigorúbb fegyelemnek. Átvették a katonai alakulatok parancsnokságát, a gyárak és üzemek

111 A zsoldosok fontos szerepet játszottak a Vaspata utolsó napjaiban. Amérleg nyelvét alkották abban a küzdelemben, mely végül szembeállította a kivételezett kasztokat a plutokráciával. Ebben a hatalmi vetélkedésben a zsoldosok súlya volt a döntő. Hol az egyik, hol a másik oldalra álltak, és időnként tőlük függött minden.

műszaki vezetését. Rávetették magukat a tudományra, szorgalmasan tanultak, számos kiváló mérnök került ki soraikból. A fontosabb kormányhivatalokat csak velük töltötték be, nem a régi középosztály fiaival. Tízezrével helyezkedtek el az állami titkosszolgálat különböző ágazataiban. Sokkal képzettebbek voltak, mint a régi gazdagok. A természettudományokon kívül behatóan foglalkoztak irodalommal, művészettel és filozófiával is. Akik ezen a téren kitüntették magukat, fontos megbízásokat kaptak. Az ő feladatuk volt a közvéleményt irányítani, a nemzet gondolkodását átalakítani, a plutokrácia dicsőségét hirdetni.

Arra tanították őket - és később maguk is ezt a tanítást adták tovább -r-, hogy amit tesznek, nemcsak helyes és ésszerű, de igazságos is. Már kora gyermekségükben - attól a perctől, hogy eszmélni kezdtek, arisztokratikus gondolkodásra nevelték őket. Vérükké vált a meggyőződés, hogy van egy arisztokrata réteg, mely a világ vezetésére hivatott, míg a tömeg nem számít. Állatszelídítőknek tekintették magukat, a népet pedig afféle vadállatoknak. Lábuk alatt állandóan zúgott a forradalmi elégedetlenség fenyegető moraja. Életüket lépten-nyomon veszély fenyegette - bomba, revolvergolyó, kés -, az alattomosan morgó vadállat fogai és karmai. Ezért korbáccsal kell féken tartani, különben vége a civilizációnak. Ezek az urak elhitették önmagukkal, hogy a kultúra hősei, az emberiség megmentői, önfeláldozó munkájuk a közjólétet szolgálja.

Ennek az osztálynak a vezetői nem voltak ostoba emberek. Tudták, hogy a plutokráciának erkölcsi önigazolásra van szüksége. Ha öntudata, önmagába vetett hite megrendül, vége a varázslatnak, az állatszelídítő elveszti hatalmát a bestia fölött, mely tüstént kitátja óriási, nyálas száját, és elnyeli a világot - mindent, ami szép, nemes, előkelő - és elsősorban kiváltságos parancsolóit. Pedig ezek nélkül felbomlik a rend, úrrá lesz az anarchia, az emberiség pedig visszasüllyed a barbárság sötét éjszakájába, melyből olyan nehezen emelkedett ki. Igen, az anarchia volt a rémképük, ezzel ijesztették gyermekeiket már serdülő korukban, hogy a rettegés elkísérje őket egész életükön át, és hogyha majd nekik is lesznek gyermekeik, ugyanebben a félelemben neveljék őket nemzedékről nemzedékre. A fogcsikorgató bestiának fejére kell taposni, ez az arisztokrata uralkodó osztály legfőbb feladata, legszentebb kötelessége. ők a civilizáció , testőrei, az emberiség jövőjének záloga - ez volt a hitük, meggyőződésük, világnézetük.

Nem hangsúlyozhatom eléggé ennek a hazug etikai önhittségnek a fontosságát. Ebben rejlett a Vaspata igazi ereje, amit elvtársaink nem akartak vagy nem tudtak felismerni. Sokáig azt hitték, hogy a Vaspata hatalma kizárólag a jutalom és büntetés ravasz rendszerén alapszik. Egyik kezében korbács volt, a másikban kalács. De tévedés azt hinni, hogy az ilyesmi elég. A vallásos fanatikusok szeme előtt mindig a pokol és mennyország képe lebeg. De félelmük és vágyuk szorosan összeforr azzal a meggyőződéssel, hogy a pokol azonos a bűnnel, a mennyország pedig az erénnyel és igazsággal. Avallásos érzés igazi alapja az igazságérzet, a forró vágy az iránt, ami helyes, és az irtózás attól, ami helytelen. Csak így lehet a vallás iránytű, a hivök viselkedésének zsinórmértéke. Ehhez hasonló, bár alapjában hazug hit volt az új plutokrácia legnagyobb hajtóereje. Enélkül nem használtak volna semmit a börtönök, kivégzések, kegyetlenségek, sem a bőkezű jutalmazások. Mindez természetesen szintén hozzátartozik a rendszerhez, de igazi alapja egészen más - legfőbb tartópillére a plutokráciának az a meggyőződése, hogy igaza van, és helyesen cselekszik.[112]

Mondanom sem kell, hogy ugyanez a meggyőződés adott erőt a forradalmároknak is az utolsó húsz esztendő nehéz küzdelmeiben. De az ő meggyőződésük valóban megfelelt az igazságnak, és így csodákat művelt. Csak így lehet megérteni mártírjaink

---

112 A kapitalizmus tele van belső ellentmondásokkal, lépten-nyomon elárulja következetlenségét, és alapjaiban teljesen erkölcstelen. De a Vaspata szellemi vezetői nagy erőfeszítéssel új elméletet dolgoztak ki, mely céljaiknak kitűnően megfelelt. Tudományos szempontból teljesen tarthatatlan volt, de egy új etika köntösét öltötte magára. A felületes szemlélő nem vehette észre, hogy mesterséges tákolmány az egész, afféle fából vaskarika. Az emberek többsége felületesen gondolkodik. Az uralkodó osztály tagjai maguk is elhitték ezt a szemfényvesztésre szolgáló új tant, annak ellenére, hogy a biológia és az evolúció törvényeibe ütközik. így történhetett, hogy háromszáz éven keresztül sikerült megállítani az emberi fejlődést, a komoly tudósok, filozófusok és pszichológusok legnagyobb csodálkozására és megdöbbenésére.

önfeláldozó hősiességét. Ez táplálta a "lobogó lángot" Rudolph Mendenhall költeményeiben, ez inspirálta vad és felejthetetlen hattyúdalát, amit börtönében írt ifjú élete utolsó éjszakáján. Ezért halt meg Hubert elvtársunk is, aki a kínpadon sem árulta el ügyünket. Ezért mondott le Anna Roylston az anyaságról, melyre annyira vágyott. Ezért fáradozott John Carlson, a Glen Ellen menedékhely gondnoka hűségesen és önzetlenül. Fiatalok és öregek, férfiak és nők, lángelméjű vezetők és a forradalom egyszerű közkatonái örömmel vállaltak minden áldozatot abban a hitben, hogy szent kötelességüket teljesítik, és az emberiség szebb jövőjéért dolgoznak.

De talán elég lesz az elmélkedésből, térjünk vissza az eseményekre, melyekről be akarok számolni. Ernest aggódva figyelte rejtekhelyéről a Vaspata erejének növekedését. A kivételes kasztok, a zsoldosok, a kémek és titkos ügynökök hada ráült a dolgozók nyakára. A proletárság árulói meg voltak elégedve helyzetükkel, a tömeg pedig, a sötét mélység népe egészen elfásult, szinte állati nemtörődömségbe süllyedt. Már talán nem is érezték láncaik súlyát. Akiben még volt erő és elszántság, aki nem tudott ebbe a sorsba beletörődni többnyire az árulókhoz csatlakozott. A Vaspata értett hozzá, hogy az ilyen embereket megnyerje magának, szívesen bevette őket a kivételezett kasztok soraiba vagy a zsoldosok közé, jobb életfeltételeket és mindenféle kedvezményeket biztosított számukra. így minden elégedetlenséget leszereltek, és a népet megfosztották vezetőitől.

A proletárság sorsa igazán szánalmas volt. Gyermekeik nem jártak iskolába, számukra még a kötelező népoktatás is megszűnt. Piszkos és nyomorúságos bérkaszárnyákba zsúfoltak őket, afféle munkásgettókba, ahol állatok módjára éltek. Minden jogtól megfosztották őket, úgy bántak velük, mint a rabszolgákkal. Munkahelyüket nem választhatták meg szabadon, még ahhoz sem volt joguk, hogy egyik városból a másikba költözzenek. A rendőrség gyakran átkutatta lakóhelyüket, hogy nem rejtegetnek-e fegyvereket. A röghöz kötött jobbágyok mintájára kialakult a gyárhoz vagy géphez kötött jobbágyok rendszere. Ha emberekre volt szükség egy-egy országút, repülőtér, csatorna vagy erőd építéséhez, a zsoldosok egyszerűen körülfogták az egyik munkásgettót, és elhurcolták onnan az embereket. Ilyen erőszakosan összeszedett munkásezredek építik most is Ardis sugárútjait és új palotáit. Rögtönzött, nyomorúságos barakkokban laknak, ahol minden családi élet megszűnik, és az emberi tisztesség utolsó maradványait is állati brutalitás váltja fel. Ebben a piszokban hentereg az a veszedelmes bestia, melytől a plutokrácia annyira retteg, bár nem ismeri el, hogy saját maga züllesztette le az állatiasság ilyen mély fokára. Az ember már rálérjett arra az útra, hogy megérdemelje büszke nevét. De a kapitalizmus gondoskodott róla, hogy ki ne vesszen belőle a majom és a sakál, a farkas és a tigris.

Éppen most hallom, hogy megint tömegesen hurcolják el az embereket Asgard felépítésére. Ez lesz az új csoda város, mely a tervek szerint túltesz majd még Ardis csodáin is. Ha a forradalom győz, mi sem hagyjuk abba ezt a munkát. Folytatjuk majd, de szabad emberek lelkes munkájával, nem nyomorúságos rabszolgák kényszerű robotjával. Az új város falai, tornyai és kupolái énekszó mellett épülnek majd, a szépséges új alkotást vidám zene és boldog kacagás kíséri, nem átok, sóhaj és káromkodás.[113]

Ernest már alig várta, hogy kimenjen a világba, és ott folytassa tevékenységét, hiszen a tervek már megérlelődtek, és küszöbön állt az Első Felkelés, mely a Chicagói Kommün idején, sajnos, annyira elfajult. De erőt vett lázas türelmetlenségén, és bevárta Hadlyt, aki az ő kedvéért jött el Illinoisból, hogy arcát teljesen átszabja és felismerhetetlenné tegye.[114] A kínos operáció alatt Ernestnek volt ideje gondolkodni.

---

113 Ardis felépítése 1942-ben befejezést nyert, míg Asgard csak 1984-ben készült el. Építése ötvenkét évig tartott, és mindenkor legalább félmillió rabszolgát foglalkoztatott, bár számuk időnként a milliót is meghaladta. De még ez a szám sem foglalja magában a különleges szakmunkásokat, művészeket és iparművészeket, kiknek tízezrei vettek részt a nagy munkában.

114 wA forradalmárok közt sok kiváló sebész volt, akik a plasztikai operációkat csodálatos tökélyre emelték. Amit csináltak, valójában nem plasztika volt, hanem viviszekció, élő emberek boncolása, melynek célja nem az arcvonások megszépítése volt, hanem teljes megváltoztatása. Ezek a sebészek, miként Everhardné írta, valósággal átszabták pácienseiket. Sebhelyek vagy különleges ismertetőjelek

Többek közt részletes tervet dolgozott ki arra, hogyan lehetne a proletariátus tanultabb elemeit külön szervezetbe tömöríteni és a többiek oktatására felhasználni. így akarta megakadályozni, hogy a sötét mélység népe teljes tudatlanságba süllyedjen. Mintha megérezte volna, hogy az Első Felkelés kudarcba fullad - hiszen ilyen kétségbeesett erőfeszítésekre csak ebben az esetben lett volna szükség.

1917 januárjában végre elhagyhattuk búvóhelyünket. További utunkat gondosan előkészítették. Állást kaptunk a Vaspata szervezetében, a látszat szerint az ellenség ügynökeinek sorába léptünk. Együtt maradtunk, én úgy szerepeltem, mint Ernest húga. Mindezt a Vaspata legbelsőbb szentélyében dolgozó titkos szövetségeseink intézték el nekünk, megfelelő okmányokkal, hamis papírokkal is elláttak bennünket. Évekre visszamenőleg igazolni tudtuk "kifogástalan múltunkat". Ilyen belső segítséggel könnyű volt elhelyezkednünk, annál is inkább, mert a titkosszolgálat világában minden ember múltját sűrű homály takarta. A titkos ügynökök olyanok voltak, mint a kísértetek. Szinte ködbe burkolózva jártak-keltek, átvették utasításaikat a tisztektől, akiket sohasem láttak, és továbbadták más megbízottaknak, akikkel akkor találkoztak először. Senki sem tudott társairól semmit, és nem volt tanácsos kíváncsiskodni.

---

eltávolítása gyerekjáték volt számukra. Olyan aprólékos gonddal dolgoztak, hogy munkájuk nyomát még mikroszkóppal sem lehetett felfedezni. Főleg az orr átalakítására fordítottak nagy figyelmet. Hajátültetés és új bőr beillesztése legközönségesebb fortélyaik közé tartozott. Boszorkányosán értettek az arckifejezés megváltoztatásához. Valósággal kicserélték pácienseik szemét, szemöldökét, ajkát, száját és füleit. A nyelv, torok, gége és orrüreg hajszálfinom átoperálásával teljesen meg tudták változtatni egy ember beszédmódját és kiejtését. Az ember végszükségben kétségbeesett eszközökhöz folyamodik, és sebészeink nem riadtak vissza semmitől. Még azt is el tudták érni, hogy egy felnőtt ember termetét négy-öt hüvelykkel megnyújtsák vagy egy-két hüvelykkel megkurtítsák. Művészetnek is nevezhető tudományuk azóta feledésbe ment. A mai kornak nincs szüksége ilyen borzalmas műveletekre.

XXII. A CHICAGÓI KOMMÜN

Mint titkos ügynökök szabadon utazhattunk, és így könnyen fenntarthattuk az érintkezést forradalmár elvtársainkkal. Két táborba tartoztunk egyszerre - látszólag a Vaspatát szolgáltuk, de titokban annál többet dolgozhattunk a forradalomért. A Vaspata tudta, hogy az ellenség sok embere férkőzött be ily módon soraiba. Időn-ként nagy tisztogatást rendeztek, és szigorúan felülvizsgálták a titkos szervezetet, de sohasem sikerült teljesen kigyomlálni belőle a forradalmárokat.

Az Első Felkelés terveit Ernest dolgozta ki, és kitörését 1918 tavaszára várta. 1917 őszén még nem voltunk készen. Rengeteg részletkérdés várt még megoldásra, és amikor a forradalom váratlanul túl korán kirobbant, sorsa eleve meg volt pecsételve. Egy ilyen akció sikeréhez rendkívül sok és bonyolult tényező teljes együttműködése elengedhetetlenül szükséges. Az elhamarkodás biztos kudarcot jelent. A Vaspata is tudta ezt, és éppen erre alapította számításait.

De előbb hadd beszéljek a mi terveinkről. Első feladatunk az lett volna, hogy megbénítsuk a kormányzat központi idegrendszerét. A Vaspata levonta az utolsó nagy általános sztrájk tanulságait, és felkészült arra az esetre, ha a távírószolgálat is megtagadná az engedelmességet. Hatalmas drótnélküli távíróállomásokat állított fel, és ezeket a zsoldosok legmegbízhatóbb egységei őrizték. Mi is kidolgoztuk a megfelelő ellenintézkedések tervét. Adott jelre bátor elvtársaink előtörnek búvóhelyeikről az egész országban, és levegő-be röpítik a drótnélküli távíróállomásokat egyszerre, mindenütt. így a Vaspata központi parancsnoksága tehetetlenné válik, mert megszakadnak kapcsolatai az alsóbb parancsnokságokkal.

Ugyanakkor más elvtársaink felrobbantják majd a vasúti hidakat és alagutakat, hogy megbénítsák az országban a vasúti közlekedést. Külön kijelölt elvtársak adott jelre elfogják a rendőrség és a zsoldosok főbb tisztjeit, valamint azokat a plutokratákat, akik a közigazgatásban fontosabb állásokat töltenek be. így az ellenség elveszti parancsnokait, és vezetők nélkül kénytelen megvívni azokat a harcokat, melyek országszerte kitörnek majd.

Sok-sok dolognak kell összevágnia, egyidejűleg megtörténnie, majd ha üt az óra. Számítottunk a kanadai és a mexikói forradalmárok segítségére is, akik sokkal erősebbek voltak, mint ahogy a Vaspata gondolta. Míg az elvtársak fegyvert ragadnak, az elvtárs-nők széthordják a röplapokat és falragaszokat a földalatti nyomdákból. Még fontosabb szerep jut azoknak a forradalmároknak, akik beférkőztek a Vaspata szervezeteibe. Megfelelő szabotálással zűrzavart és felfordulást idézhetnek elő a legfontosabb hivatalokban. A zsoldosok közt is volt sok ezer elvtársunk. Ezek majd felrobbantják a lőszerraktárakat, és megbénítják a hadiüzemeket. Még a zsoldosok és a kivételezett kasztok városaiban is voltak embereink, hogy ott felfordulást idézzenek elő.

Nem győzöm hangoztatni, hogy ezeket az akciókat egyszerre akartuk keresztülvinni. Mire a Vaspata magához tér az első zűrzavarban, már mi leszünk a helyzet urai. Tudtuk, hogy az átmeneti idő borzalmas lesz, és súlyos emberáldozatokkal jár majd, de az igazi forradalmár ettől nem rettenhet vissza. Terveinkben számoltunk a sötét mélység népével is, a szervezetlen állatemberekkel: megrohanják uraik tündérpalotáit, gyilkolnak, pusztítanak, rabolnak. A zsoldosok gépfegyverei persze majd lekaszálják őket. Nem tudunk segíteni rajtuk. A csőcseléket mi sem tarthatjuk vissza, és a felbőszült zsoldos csürhe akkor is kitöltheti rajtuk bosszúját, ha ki se mozdulnak piszkos odvaikból. Amíg

egymással lesznek elfoglalva, az öntudatos forradalmárok folytathatják tervszerű munkájukat, és kezükbe ragadhatják a kormány gépezetét.

Ez volt a tervünk lényege, és részleteit rengeteg emberrel kellett közölni, mégpedig a legnagyobb óvatossággal, a legnagyobb titokban. Talán ez volt a feladat legnehezebb része, mely kiszámíthatatlan veszélyeket rejtett magában. Csakhogy mi el sem jutottunk eddig a pontig. A Vaspata kémszervezete révén már jó előre értesült mindenről, és elhatározta, hogy véres leckében részesít bennünket. A lecke színteréül Chicagót választotta ki.

Chicago valóban alkalmas volt erre. A kegyetlen osztályharc és véres erőszak városa bizonyára méltó lesz régi hírnevére. A munkások közt a forradalmi szellem itt erősebb volt, mint máshol. Nem felejtették el a sok régi sztrájk keserves emlékét. Nem felejtették el a sok betört fejet, a rendőrök gumibotjait, a rengeteg sérelmet és igazságtalanságot, mely megtorlásra várt. Itt még a kivételezett kasztok is forrongtak. Akármilyen jó dolguk volt a többiekhez képest, nem halt ki belőlük a régi gyűlölet és bosszúvágy. Ez a szellem az itt állomásozó Zsoldosokat is megfertőzte. Három ezredük készen állt arra, hogy a forradalmárokhoz csatlakozzék.

Igen, Chicago volt Amerika viharsarka, a tőke és munka régi ellenségeskedésének gyújtópontja, az a terep, ahol a kapitalizmus legkonokabb képviselői a munkásmozgalom legszélsőségesebb elemeivel kerültek szembe. Chicago megszokta az utcai harcokat, a gyilkos bandákat, a bambát és géppisztolyt Chicago volt az a város, ahol még a tanítók is szakszervezetbe tömörültek és igazi osztályhelyzetüket felismerve vállvetve küzdöttek a kőművesekkel és vágóhídi munkásokkal. Valóban nem véletlenség, hogy Chicago lett az elvetélt Első Felkelés véres és szomorú színhelye.[115]

Az elégedetlenséget maga a Vaspata robbantotta ki. Alattomos ravaszsággal eszelték ki a dolgot. Néhány héten át gyalázatosán bántak az egész lakossággal, még a kivételezett kaszt tagjaival is. ígéreteket tettek és nem tartották be, a megállapodásokat durván felrúgták. A legkisebb vétséget is kegyetlen szigorral torolták meg. A sötét mélység népét addig gyötörték, míg fel nem rázták türelmes eltompultságából. Szándékosan piszkálták a bestiát, hogy bömböljön és fogait csikorgassa. Ugyanakkor a Vaspata észrevehető módon elhanyagolta a közbiztonsági intézkedéseket. A Zsoldosok több ezredét kivonták a városból és máshova helyezték át. A Chicagoban maradt zsoldosok közt nagyon meglazult a fegyelem.

Mindezeket az előkészületeket rövid idő alatt hajtották végre - az egész nem tartott tovább négy hétnél. Ezeknek az állapotoknak a híre hozzánk is eljutott, de nem láttuk tisztán a dolgot, nem tudtuk megérteni. Azt hittük, hogy a. város forradalmi szelleme magától ébredt fel. Eszünkbe sem jutott arra gondolni, hogy szándékosan szították fel. Meg kell adni, hogy ügyesen csinálták. A ravasz tervet a Vaspata vezérkarának legszűkebb körében eszelték ki és nagyon körmönfont módon hajtották végre. Az elégedetlenség hátterét nem ismertük, de így is aggasztónak találtuk és arra gondoltunk, hogy jó lenne megfékezni.

Akkor már nem voltam együtt Ernesttel. Beosztásom New Yorkba szólított és ott kaptam meg a parancsot, hogy azonnal utazzam Chicagoba. Akitől a parancsot kaptam, a Vaspata egyik főembere lehetett, bár nevét nem tudom, még arcát sem láthattam. De modorából és kiejtéséből kitaláltam, hogy az igazi plutokraták egyike. Utasításaiból sok mindenre lehetett következtetni. Nyilvánvaló, hogy készülő felkelésünk tervét felfedezték és megtették a szükséges ellenintézkedéseket. A részleteket még nem ismerhettem, de sejtettem, hogy a puskaporos hordóval, amit Chicagoban előkészítettek,

---

115 A régi időszámítás szerinti tizenkilencedik században Chicagot Amerika ipari poklának nevezték. Jellemző erre nézve az az anekdota, mely John Burns (1858-1943), az egykori munkás bekerült 1905-ben a kor) angol munkás vezér nevéhez fűződik. Burns, aki valamikor az angol kormány munkáspárti tagja volt, hivatalos küldetésben az Egyesült Államokba utazott és egyéb városok közt Chicagot is meglátogatta. Amikor egy újságíró megkérdezte tőle, mi a véleménye erről a városról, ezt felelte: „Chicago nem más, mint a pokol zsebkiiadásbian.“ Később, amikor hajóra, szállt, hogy hazatérjen Angliába, egy másik újságíró megkérdezte tőle, nem változtatta-e meg a véleményét Chicagoról. „De igen“ felelte Burns: „most már az a véleményem, hogy a pokol nem más mint Chicago zsebkiadásban!“

az egész forradalmi mozgalmat akarják felrobbantani. Most már csak egy szikra hiányzik, hogy a puskapor lángra lobbanjon. Éppen azért küldtek bennünket Chicagoba - engem és bizonyára sok más ügynököt is - hogy a robbanást előidézzük. Még ma is büszke vagyok rá, mennyire meg tudtam őrizni nyugalmamat, amíg szembenálltam parancsnokommal. Pedig szívem vadul dobogott és majdnem felsikoltottam izgalmamban. Kedvem lett volna nekiesni és kikaparni a szemét álarca alatt, amint cinikusan, hidegvérűen megmagyarázta az aljas feladatot, melynek végrehajtására kiszemelt.

Amikor kijöttem a szobájából, gyorsan kiszámítottam, mennyi idő áll a rendelkezésemre. A vonat indulásáig legfeljebb néhány percem van, hogy szervezetünk legközelebbi Vezetőjét értesítsem. Alaposan körülnéztem, nem követ-e valaki, aztán elrohantam a belvárosi Baleseti Kórházba^ Szerencsém volt, várakozás nélkül be tudtam jutni a sebészfőorvoshoz - Galvin elvtárshoz. Lihegve beszélni kezdtem, de szavaimba vágott.

- Tudom, mért keresett fel - mondta nyugodtan, és komor, bánatos ír szeme fellángolt. - Mindent tudok. Tíz perccel ezelőtt kaptam meg a hírt, és már tovább is adtam. Mindent elkövetünk, hogy az elvtársak csendben maradjanak. Chicago áldozatul esik, de a többi nem.

- Nem lehetne intézkedni Chicagóban is? - kérdeztem.

- Nincs rá mód - felelte, és megrázta fejét. – A távíróösszeköttetés megszakadt. Chicagót elvágták a külvilágtól. Ott nemsokára kitör a pokol.

Elgondolkodott, és láttam, hogy szép, fehér, ápolt keze ökölbe szorul.

- Teremtő Atyám! - kiáltott fel. - Bárcsak ott lehetnék!

- Van még egy kis remény - mondtam -, ha a vonat késés nélkül megérkezik, és még idejében ott leszek. És az is lehet, hogy egy másik elvtársunk, aki a Vaspatánál dolgozik, megtudta a dolgot, és már intézkedett.

- Erre ne számítson, elvtársnő - felelte szomorúan. - Maga is ott volt a forrásnál, és mégsem tudott meg semmit. Úgy látszik, most egy kicsit elbóbiskolt, nem?

Szégyenkezve lehajtottam fejemet.

- Nem tehetek róla. Ezt az egyet igazán titokban tartották. Úgy látszik, csak a legszűkebb, belső kör tudott róla. Abba a körbe még nem sikerült behatolnunk. Csak legalább Ernest itt lenne velem. Egyetlen reményem, hogy talán már Chicagóban van. Akkor nincs semmi baj.

- Szó sincs róla - sóhajtott a főorvos. - Az utolsó hír, amit kaptam tőle, Bostonból eredt. Ott is nagyon kell vigyáznia magára, mert a Vaspata óriási díjat tűzött ki a fejére. Könnyelműségnek tartom, hogy elhagyta búvóhelyét. Viszont azt is meg tudom érteni, hogy nem volt türelme ott maradni ilyen időkben.

Búcsúzásnál Galvin erősen megszorította kezemet.

- Fel a fejjel, elvtársnő! Még akkor sem szabad csüggedni, ha az Első Felkelés megbukik. Majd lesz egy második, harmadik is, ha kell. Közben tapasztaltabbak leszünk, okulunk hibáinkon. Isten vele és sok szerencsét. Nem tudom, találkozunk-e még valaha. Chicagóban forró lesz a talaj. De azért tíz évet adnék az életemből, ha most ott lehetnék.

A"Huszadik Század"[116] este hatkor hagyta el New Yorkot, és a menetrend szerint reggel hétkor kellett volna megérkeznie Chicagóba. De éjjel erősen késett. Egy másik vonat haladt előttünk, és ahhoz kellett alkalmazkodnunk. Ugyanabban a pullmann-kocsiban, ahol én ültem, utazott Hartman elvtárs, aki a Vaspata szolgálatában állt, akárcsak jómagam. Tőle tudtam meg, milyen különös vonat az, mely előttünk halad. Pontos mása a mi vonatunknak, de egyetlen utas sincs rajta. Azért küldték előre, hogy felfogja a bajt, ha a mi vonatunk ellen merényletet követnének el. Egyébként a "Huszadik Század" is meglehetősen üres volt. Kocsinkban legfeljebb tíz utas volt.

- Valami nagykutya utazhatik velünk - jegyezte meg Hartman. - Nem látta a szalonkocsit, amit a vonat végéhez csatoltak?

---

116 Így hívták akkor Amerika leggyorsabb expresszvonatát, mely világszerte híres volt.

Már késő este volt, amikor megálltunk az első mozdonycserére. Leszálltam, hogy egy kis friss levegőt szívjak és körülnézzek a peronon. Éppen felhúzták a függönyt a szalonkocsi kivilágított ablakán. Három férfit láttam benne. Megismertem őket. Az egyik Altendorff tábornok volt, a másik kettő Mason és Vanderbold - a Vaspata legszűkebb vezérkarának legeszesebb emberei. Hartmannak igaza volt - a nagykutyák nem ok nélkül sietnek Chicagóba.

Szép, csendes éjszaka volt, a hold sem sütött, mégis nyugtalanul hánykolódtam hálófülkémben, és nem tudtam elaludni. Reggel ötkor már felkeltem, és felöltöztem.

A mosdóban megkérdeztem a szobalányt, mennyit késett a vonat eddig. Két órát, felelte. Fiatal mulatt nő volt, arca sápadt és beesett. Szemében, melyet sötét árnyék árkolt körül, lappangó rémület tükröződött.

- Valami baja van? - kérdeztem.

- Semmi, Madame, csak rosszul aludtam - felelte.

Erősen ránéztem, és kísérletképpen megadtam a forradalmárok titkos jeladását. A megfelelő titkos jellel válaszolt, és így tudtam hogy elvtársnővel van dolgom.

- Valami szörnyű dolog készül Chicagóban - mesélte. - A hamis vonat, ami előttünk halad, nem tetszik nekem. Miatta késünk, meg a csapatszállító vonatok miatt.

- Csapatszállító vonatok? - csodálkoztam.

- Végig az egész vonal tele van velük - bólintott. - Egész éjjel ilyen vonatok mellett haladtunk el. Akitérő vágányokon várakoznak, hogy fel ne tartóztassák a gyorsvonatot, de ők is Chicagóba igyekeznek. Azonkívül légi úton is szállítanak csapatokat - ez rosszat jelent.

- Mitől fél? - faggattam.

- Nem tudom - felelte sóhajtva. – A vőlegényem Chicagóban van. Zsoldoskatona. Miatta reszketek.

Volt is oka rá. Vőlegénye a három zendülő ezred egyikében szolgált, és én már sejtettem, mi vár rá.

Hartmannal reggeliztem az étkezőkocsiban. Alig tudtam legyűrni néhány falatot. Az eget sűrű felhők borították, és vonatunk, mint valami dühös fergeteg rohant a fakó reggeli szürkületben. Még a néger pincérek is érezték, hogy valami baj van. Természetes vidámságuk eltűnt, aggódva összedugták fejüket, és komoran sugdolóztak az étkezőkocsi másik végében, a konyha mellett. Szórakozottan, hanyagul szolgáltak ki minket. Hartman sem volt jobb hangulatban.

- Nem tehetünk semmit! - hajtogatta már vagy tizedszer, vállait vonogatva. - Nézzen csak ki az ablakon.

Alaposan felkészültek a dologra. Biztos vagyok benne, hogy ugyanezt látnám valamennyi útvonalon, amely Chicagóba vezet. Itt állnak lesben harminc-negyven mérföldnyire a várostól. Csak a parancsot várják, hogy működésbe lépjenek.

Az oldalvágányra tolt szerelvényre mutatott. A katonák tüzet raktak a sínek mellett, és reggelijüket főzték. Kíváncsian bámultak vonatunkra, amint lassítás nélkül, irtózatos sebességgel elrobogott mellettük.

Chicagóban még minden csendes volt, amikor megérkeztünk.

Láttam, hogy még nem történt semmi. Az első külvárosban már megkaptuk a chicagói reggeli lapokat. Nem volt bennük semmi különös, de aki tudott a sorok közt olvasni, sok érdekes dolgot fedezhetett fel bennük. Mintha a Vaspata maga írta volna ezeket a lapokat - szándékai minden cikkben, minden kis hírben megnyilvánultak. Számos célzást találtam arra, hogy a kormány katonai és rendőri felkészültsége milyen hiányos. Határozott adatokat nem közöltek, de a homályos utalások is elegendők voltak ahhoz, hogy a forrongó munkásokat biztonságba ringassák, és könnyelműségre biztassák. Nagyon ravaszul csinálták. Mint hírlapok ezek a nyomtatványok nem értek semmit. De ha szépirodalmi műveknek tekintettem őket, el kellett ismernem, hogy olyan fantáziával és műgonddal készültek, ahogy a jó detektívregényeket szokták szerkeszteni.

Helyi híreket egyáltalán nem találtam a lapokban. Ez is ügyes fogás volt. Azt a hitet keltette, hogy Chicagóban valami baj van, csak nem mernek írni róla. Annál többet

célozgattak a nyugtalanságra és rendbontásra, mely országszerte tapasztalható. A kormány persze ura a helyzetnek, és folyamatba tette a megtorló intézkedéseket. Ez gondolkodóba ejthette az olvasót. Mért hangoztatják úgy, hogy a kormány szilárd? Talán éppen azért, mert inog. A hírek apró betűkkel, feltűnő címek nélkül, arról is beszámoltak, hogy több drótnélküli távíróállomást levegőbe röpítettek, és nagy összegű jutalmat ígértek annak, aki a hatóságokat az ismeretlen tettesek nyomára vezeti. Természetesen egyetlen távíróállomást sem robbantottak fel. A koholmány csak arra szolgált, hogy a példa követésére buzdítson. A lapok megemlítettek egyéb merényleteket is, melyek arra mutatnak, hogy a nyugtalanság az egész országra kiterjedt. Még az sem lehetetlen, hogy valami jól megszervezett és központilag irányított forradalmi megmozdulásról van szó. De nem kell aggódni, a kormány tudja a kötelességét. Mindezek a zűrzavaros és homályos hírek a chicagói elvtársak körében azt a benyomást keltették, hogy az egész ország megérett a forradalomra, melynek kitörése talán már csak órák kérdése.

Legalávalóbb az a jelentés volt, hogy a kaliforniai zsoldosok zendülése komoly méreteket kezd ölteni. Több ezredet fel kellett oszlatni. Ezeknek tagjait családjukkal együtt büntetésül kilakoltatták villanegyedükből, és átköltöztették a munkásgettókba. Az aránylag enyhe büntetés is mintha megerősítette volna a gyanút, hogy a kormány már elvesztette fejét, és nem kell félni tőle. Holott az igazság az volt, hogy valamennyi zsoldoscsapat közül éppen a kaliforniai ezredek voltak a leghűségesebbek és legmegbízhatóbbak. De honnan tudta volna ezt a chicagói nép? Bizonyára felült az álhírnek, és bevette azt a másik maszlagot is, hogy New York Cityben nyílt lázadás tört ki, melyben részt vettek a kivételezett kasztok munkásai is. A sürgöny megcsonkítva érkezett, és kissé zavaros volt, de annál biztatóbban hangzott. Itt sem maradt el a szokásos megállapítás, hogy a kormány azért ura a helyzetnek. Ezt úgy fogalmazták meg, hogy senki se vegye komolyan.

Később megtudtuk, hogy a Vaspata az újságokon kívül más módon is elhintette álhíreit a városban. A vezetők titkos ülést tartottak, de cseppet sem kerülték a feltűnést, és gondoskodtak róla, hogy az ülés lefolyásáról bizalmas hírek szivárogjanak ki. Aggódó felszólalások hangzottak el, sőt egyik-másik vezető azt is bevallotta, hogy menekülésre készül.

- Azt hiszem, a Vaspatának nem lesz már szüksége a mi közreműködésünkre - jegyezte meg Hartman, félretéve az újságot, amit átfutott, miközben vonatunk lassított és megállt a Központi pályaudvar üvegcsarnokában. - Kár volt minket ideküldeni. Minden jobban megy, mint ahogy várták. Érzem, hogy már remeg a talaj. Nem adok neki egy órát, és a pokol ránk szabadul!

Amikor kiszálltunk, végignézett a vagonok során.

- Mindjárt gondoltam - dünnyögte. – A szalonkocsi már eltűnt. Biztosan akkor kapcsolták le, amikor feladták az újságokat a vonatra.

Hartman nagyon levert volt. Meg akartam vigasztalni, de olyan csüggedt és gondterhelt volt, hogy láttam, minden igyekezetem hiábavaló. Mielőtt a kijárathoz értünk, félrevont egy sarokba, és halkan, izgatottan beszélni kezdett. Eleinte nem is értettem meg.

- Nem akartam erről szólni - súgta -, de most már szükségesnek tartom, hogy figyelmeztessem. Még nem szóltam róla senkinek. Hetek óta gyanakszom, de nem sikerült megtudnom semmi biztosat. Mégis kérem, óvakodjék Knowltontól. Nem tudom megmagyarázni, de félek tőle. Sokat tud. Ismeri a legtöbb menedékhelyünk titkát. Ezer meg ezer elvtársunk életét tartja a kezében. Az érzésem azt súgja, hogy áruló. Egy idő óta mintha megváltozott volna. Valamit forral, annyi bizonyos. Még nem tettem jelentést, és attól tartok, nem lesz már módom rá. Nem hiszem, hogy kikerülök innen élve. Azért kérem, tartsa szemmel Knowltont. Tegye próbára, figyelje minden szavát, minden mozdulatát. Nem tudom megindokolni, nem tudok semmi biztosat. Lehet, hogy tévedek. De vannak az embernek olyan előérzetei, melyek mindennél erősebbek. - Karon fogott, és kivezetett a kapun. A járdán még egyszer megállt, és fülembe súgta. - Ne felejtse el, amit mondtam. Tartsa szemmel azt az embert.

Egy hónap múlva megtudtam, hogy igaza van. Knowltpnt leleplezték. Életével fizetett árulásáért. Elvtársaink Milwaukeeban elfogták, halálra ítélték, és kivégezték.

Az utca csendes volt - feltűnően csendes. A hatalmas város mintha meghalt volna. Nem száguldoztak gépkocsik, nem dübörögtek teherautók, még a taxik is eltűntek a pályaudvar elől. A magasvasút kocsijai is leálltak. Gyalogost is alig lehetett látni, csak imitt-amott sietett egy-egy ember a járdán, szinte a házfalakhoz lapulva. Ezek nem voltak sétálók, nem ácsorogtak, nem álltak meg a kirakatok előtt. Meglátszott rajtuk, hogy sürgős dolguk van, különben nem merészkedtek volna ki az utcára. Az is meglátszott rajtuk, hogy félnek. Időnként lopva körülnéztek, mintha attól félnének, hogy valaki üldözi őket, vagy mindjárt egy téglát dobnak fejükre valamelyik ablakból. Csak az utcai gyerekek viselkedtek úgy, mint máskor. A híres chicagói csibészek. Még a földrengés sem tartotta volna őket otthon. Az utcasarkokon csoportokba verődve, csillogó szemmel, kíváncsian várták az érdekes és izgalmas eseményeket, melyeknek szemtanúi lesznek.

Valahonnan a távolból, a város déli részéből, robbanás tompa zaja ütötte meg fülemet. Ez volt az egész. Utána csend lett megint. A csibészgyerekek arra fordultak, és figyelmesen hegyezték fülüket, mint erdőben a fiatal szarvasok. A kereskedők, kiknek üzlete még nyitva volt, gyorsan lehúzták redőnyüket kirakataik előtt. A legtöbb házban a kaput is bezárták. Egyetlen nőt sem láttam az utcán, polgári ruhába öltözött férfit is keveset, de annál több rendőrt. Most már gépfegyveres riadóautók is felbukkantak, a zsoldosok ismert páncélos autói.

Hartman azt mondta, hogy most már alig volna értelme jelentkeznünk a titkosszolgálat chicagói központjánál. Az események olyan gyorsan fejlődtek, hogy már bizonyára nem is várják jelentkezésünket. A vak is látja, hogy nem tanácsos járni az utcán. De azért eszünkbe se jutott valamelyik házban menedéket keresni. Elindultunk a nagy munkásgettó felé abban a reményben, hogy ismerős elvtársaink valamelyikével találkozunk. Elég veszedelmes vállalkozás volt, de tenni kellett valamit, nem bírtuk ki az idegfeszítő várakozást. Istenem, hol lehet most Ernest? - folyton csak ez a kérdés járt a fejemben. - És mi történik most a munkásgettóban? Mit csinálnak a zsoldosok? Mi készül az erődökben és kaszárnyákban?

Mintha csak kérdéseimre akarna válaszolni, ebben a pillanatban hatalmas dübörgés támadt. Közben kisebb robbanások hallatszottak.

- Az erődökben megkezdődött a tánc - mondta Hartman. - Jaj annak a három ezrednek, mely hozzánk pártolt.

A sarkon óriási füstfelhőt láttunk a vágóhidak irányában. A következő sarkon megint arra néztünk. A füstfelhő most már egészen elborította a nyugati eget. A városrész felett, ahol a zsoldosok laktak, egy hatalmas katonai léggömb éppen akkor robbant fel. Lángoló roncsai lezuhantak a háztetőkre. Nem tudtuk, mit jelent ez. Lehet, hogy elvtársaink lőtték le a léggömböt, de az is lehet, hogy ők ültek benne. Megint különös hangokat hallottunk a távolból, mintha egy óriási üst fortyogna valahol. Hartman azt mondta, hogy gépfegyverek kattognak.

És mi még mindig zavartalanul folytattuk utunkat. Ott, ahol mi jártunk, még nem történt semmi. Csak katonai autók robogtak el mellettünk és később vagy hat tűzoltókocsi.

- Eloltottátok a tüzet? - kiáltotta a sofőr felé egy rendőrtiszt.

- Hiába mentünk! - felelte a sofőr. - Nincs víz! Felrobbantották a főcsatornát.

- Hallotta ezt? - hajolt hozzám Hartman izgatottan. - Elvágtuk a város vízellátását. Ha egy ilyen rögtönzött hebehurgya lázadásban is ilyen dolgokra vagyunk képesek, képzelje csak, mi mindent csinálhatnánk egy jól megszervezett országos felkelésben!

A tűzoltókocsik eltűntek az út kanyarulatánál. Egy újabb katonai autó bukkant fel. Száguldva közeledett felénk. De hirtelen fülszaggató robbanás hallatszott. A katonákkal megrakott autó a levegőbe emelkedett, mintha óriási kéz dobta volna fel. Mire visszazuhant, ezer darabra szakadt. Asűrű füstben sebesültek jajgattak, és megcsapott bennünket a halál szele.

Hartman alig tudta türtőztetni magát, hogy fel ne kiáltson örömében.

- Remek munka! - súgta kezeit dörzsölgetve. - Ezt nagyon jól csinálták. A proletárok véres leckét kapnak ma, de ők sem maradnak adósok.

Rendőrök rohantak a felrobbantott autó felé. Egy másik katonai autó is odaérkezett. Én csak szédülve, kábultan bámultam arrafelé. Mi történt? Hogy történt? Olyan gyorsan zajlott le az egész, hogy nem értettem belőle semmit. És kábultságomban észre sem vettem, hogy rendőrök állják el az utunkat. Csak akkor riadtam fel, amikor megláttam, hogy az egyik rendőr Hartrhanra szegezi revolverét, és le akarja lőni. De Hartman nem vesztette el a fejét, nyugodtan igazolta magát. A rendőr tétovázva leengedte revolverét, és bosszúsan dünnyögött valamit. A titkosszolgálatot szidta, mely mindig csak útban van, de nem csinál semmit. Hartman visszafeleselt. Önérzetesen értésére adta a rendőrnek, hogy még tanulhat egyet-mást a titkosszolgálat tagjaitól.

Pár perc múlva megtudtam, mi történt tulajdonképpen. Csoportosulás támadt az autóroncs körül. Két ember felemelte a sebesült tisztet, és elindult vele a másik autó felé. De ebben a pillanatban újabb robbanást hallottunk. A rendőröket pánik fogta el, vad rémületben szaladtak szét a szélrózsa minden irányába. A sebesült tisztet elejtették, és otthagyták a kövezeten. Az a rendőr is elszaladt, aki az imént Hartmanra fogta revolverét. De mi is velük szaladtunk, bár nem tudtuk, miért. Az általános rémület ránk ragadt, és ösztönszerűen futásnak eredtünk. Egyetlen gondolatunk az volt, hogy minél messzebb kerüljünk erről a helyről.

Pedig valójában nem történt semmi. A rendőrök szégyenkezve visszakullogtak, de közben folyton aggódva lesték a felhőkarcolók ablakait. Az utca elég széles volt, de az égbe nyúló épülethez képest mégis olyan, mint valami szűk sziklahasadék. A sima falakról ezer meg ezer ablak nézett ránk. Ezeknek egyikéből dobták le azt a bombát, mely a katonai autót elpusztította. Újabb bombát nem dobtak. Talán csak egy ajtó csapódott be valahol, és annak dörrenése okozta a pánikot.

De azért rosszul éreztük magunkat az utcán. Mindenki lopva az ablakokat leste a feje fölött. Minden ablakban ott ólálkodott a halál. Minden ház ellenséges fészek lehetett, ahonnan a következő pillanatban gyilkos tűz zúdul ránk. Egy egészen újfajta háború volt ez, a nagyváros dzsungeljében. Itt nem a fák lombjai közül, nem a bokrok sűrűjéből tört az egyik élőlény a másikra, de a dolog lényege ugyanaz volt. Élet-halálharc, akár körömmel és foggal, akár bombával és gépfegyverrel. Ebben a tekintetben az ősember óta nem változott semmi.

Továbbmentünk. A sarkon majdnem megbotlottunk egy nőben. A járdán feküdt nagy vértócsa közepén. Hartman lehajolt föléje, hogy megvizsgálja, él-e még. Én alig tudtam odanézni. Gyomrom kavargott, szörnyű rosszullét fogott el hirtelen. Még sok halottat láttam ezen a napon, de a tömegmészárlás sem hatott rám úgy, mint ez a magára hagyott női test, amint tehetetlenül hevert lábaimnál az aszfalton.

- Meghalt - jelentette Hartman. - Átlőtték a mellét.

A halott nő egy köteg papírlapot tartott a karjai közt, magához ölelte, mint egy kis diáklány az iskolakönyveit. Még az utolsó pillanatban sem akart megválni attól, ami halálát előidézte. Hartman óvatosan kihúzta karjai közül a papirosokat. Nyomtatványok voltak - szocialista röplapok.

- Elvtársnőnk volt szegény! - sóhajtottam fel. Hartman meg nagyot káromkodott, és öklét rázva átkozta a Vaspata pribékjeit.

A halottért már nem tehettünk semmit. Továbbsiettünk. A rendőrök és katonai járőrök időnként megállítottak bennünket, de igazoló irataink kifogástalanok voltak. Több bomba már nem hullt le az ablakokból. Az utcáról eltűnt az utolsó járókelő is, a rendőrökön kívül már nem láttunk embert. De az óriási üst tovább fortyogott a távolban, időnként erősebb robbanásokat is hallottunk, és a látóhatáron hatalmas füstoszlopok gomolyogtak a komor ég felé.

XXIII. A MÉLYSÉG NÉPE

Az utca képe hirtelen megváltozott. Szinte érezni lehetett az izgalmas feszültséget a levegőben. Autók bukkantak fel hirtelen, kettő, három, tíz, húsz robogott el mellettünk, és figyelmeztető kiáltások szálltak felénk. Az egyik autó, néhány utcasarokra tőlünk, teljes sebességgel felkanyarodott a járdára, és a következő pillanatban a levegőbe röpült. Roncsai már egy mély gödörbe zuhantak, melyet a felrobbant bomba hasított a kövezetbe. A rendőrök futva menekültek, és eltűntek a mellékutcákban. Tudtuk, hogy jön valami. Rettentő lármát hallottunk - nőtt és dagadt, amint közeledett, mint a viharos tengerár dübörgő hullámai.

- Jönnek az elvtársak! - kiáltott fel Hartman. - Ami bátor elvtársaink!

Már láttuk is őket - a menet élét, mely kitöltötte az utca egész szélességét. Az utolsó visszavonuló katonai autó is ott volt már előttünk. Éppen mellettünk állt meg egy pillanatra. Egy katona ugrott ki belőle, kezében gondosan cipelve valamit. Végtelen elővigyázatossággal letette a fal mellé, az ereszcsatorna alá. Aztán visszaugrott a kocsiba, mely rögtön elindult megint, befordult a sarkon, és eltűnt szemünk elől. Hartman a csatornához szaladt, és lehajolt.

- Maradjon ott! - kiáltott rám. - Ne jöjjön közelebb.

Láttam, hogy babrálgat valamit. Ujjai gyorsan, idegesen mozogtak. Amikor visszatért hozzám, homlokán csurgott a veríték.

- Sikerült szétkapcsolnom - mondta. - És éppen idejében. A katona ügyetlenül csinálta. Elvtársainknak szánta, de elhamarkodta az időzítést. Túl korán robbant volna fel, még mielőtt ideérnek. De most már nem robban fel többé.

Az események gyorsan követték egymást. Vagy százlépésnyire tőlünk az emeleten kinyílt egy ablak. Éppen fel akartam hívni rá Hartman figyelmét, amikor az ablakban felvillant valami, és utána robbanás, majd nagy füst következett. A szemközti ház ablakaiból viszonozták a tüzelést. Robbanások követték egymást, gépfegyverek kattogtak, golyók süvítettek a levegőben. Mindkét ház fala lángba borult, a vakolat nagy darabokban zuhant le az utcára. Vagy öt percig tartott ez a párbaj a két ház közt. Nyilvánvaló volt, hogy a zsoldosok és a forradalmárok tüzelnek egymásra. De nem tudtuk megállapítani, melyik oldalon vannak az elvtársaink, és melyiken fészkelte be magát az ellenség.

Közben gyorsan közeledett a sűrű tömeg. Amikor az utcai párbaj színterére ért, a két láthatatlan ellenfél újra munkába lépett. Az egyik házból bombákat dobtak a tömegbe, a másikból vadul lövöldöztek a szemközti ablakokra. így most már láttuk, hol vannak a mi embereink.

De Hartman hirtelen megragadta karomat, és bevonszolt az egyik kapualjba.

- Tévedés! - ordította fülembe. - Ezek nem a mi elvtársaink. A csőcselék közeledik.

Be akartunk szaladni a házba, de nem lehetett. A kapualj mögött a belső ajtók zárva voltak. Csapdába kerültünk, ahonnan nem volt menekülés. A következő pillanatban odaért az áradat. Nem fegyelmezett menet volt, hanem vadul tolongó csőcselék, piszkosán kavargó folyó, mely betöltötte az utcát - a sötét mélység népe, amint részegen, üvöltözve, vérontásra és fosztogatásra készen tör a belváros felé. Már láttam őket azelőtt is zsúfolt nyomortanyáik sikátoraiban. Azt hittem, ismerem őket, pedig igazi lényüket most mutatták meg nekem először. Eltűnt arcukról az állati türelem

tompasága, de most szabadult ki belőlük a vadállat igazán. Felejthetetlen látvány volt - megdöbbentő és rettenetes. A szennyes rongyokba öltözött férfiak, nők és gyermekek egyetlen ordítozó, sikoltozó, hörgő óriás lénnyé olvadtak össze, arcvonásaik elmosódtak, csak a bosszúvágy és gyűlölet hömpölygő, sistergő láváját láttam, amint feltartóztathatatlanul közeledett és elöntött mindent. Ebből a lávából csak néha villant elő egy-egy eltorzult arc - ordítozó szájak, csattogó fogak, a feltört pálinkamérésekben zsákmányolt italtól zavaros szemek -, a szesztől kivörösödött és rossz tápláléktól puffadt ábrázatok vagy az éhségtől beesett, fakó, vérszegény arcok - egy vén boszorkány petyhüdt ráncai, amott meg egy aggastyán összeaszott halálfeje ősz pátriárkaszakállal, melynek méltóságát megcsúfolta a rángatódzó mohóság - az ifjúság minden szépségéből kivetkőzött durva képű lányok, korán elzüllött kamaszok, lomha férfiak, csontos igavonó barmok, szőrös majmok, vicsorgó tigrisek - a nagyváros söpredéke, a beszámíthatatlan, őrjöngő, démoni csőcselék!

Irtóztam tőlük, de fájt a szívem értük és sajnáltam őket. A kapitalizmus vámpírja szívta ki vérüket, taposta ki lelkükből az isteni szikrát, és taszította őket abba a mélységbe, ahonnan már csak ilyen állapotban kerülhetnek elő. Ezek már nem akartak semmit, csak rombolni, gyilkolni és bosszút- állni. Már nem nyerhettek és nem veszíthettek semmit. Mi nem így gondoltuk, nem így akartuk, a Vaspata keresztülhúzta számításainkat. És amint a hömpölygő embercsordát néztem, hirtelen eszembe jutott, hogy hány öntudatos elvtársam is van köztük! Mi lesz most ezekkel a hősökkel, akiknek az a nehéz feladat jutott, hogy elvegyüljenek az árba, és megkíséreljék irányítani!

És amikor gondolataimban idáig jutottam, hangulatom hirtelen megváltozott. Elkeseredésem, csüggedésem elmúlt, félelmet sem éreztem, saját biztonságomról teljesen megfeledkeztem. Semmi sem fontos, csak a jövő. Ügyünk most elbukott, de nem bukott el végleg. Holnap újra kezdjük, százszor és ezerszer is, ha kell, mindig jobban, mindig lelkesebben, amíg nem győzünk. Ettől a pillanattól kezdve órákon át nyugodtan szemléltem a körülöttem tomboló szörnyűségeket, mintha nem lenne hozzájuk semmi közöm. Nem számított már a veszély, és a halál sem számított semmit. Csak nézője voltam az eseményeknek, bár magukkal sodortak. Mintha a csillagok magasságából tekintettem volna le hideg és tárgyilagos érdeklődéssel. Ez volt a szerencsém, különben belepusztultam volna.

Az emberár már fél mérföldnyire elhaladt előttünk, amikor észrevettek bennünket. Egy asszony ugrott elő a tömegből. Ruha helyett fantasztikus rongyok lógtak rajta, arca helyén két üreg volt, és fekete szeme mint két fúró csapott le ránk. Visítva ránk vetette magát. Többen követték, és körülvettek bennünket. Ezt az asszonyt még most is magam előtt látom - szürke haja lobogott a szélben, homlokán véres seb tátongott, jobb kezében fejszét tartott, míg ráncos, sovány, sápadt bal kezének görbe ujjait felém meresztette, mintha ki akarná kaparni a szememet. Hartman gyorsan odaugrott elém. Magyarázkodásra nem volt idő, és különben is kár lett volna minden szóért. Rendes ruha volt rajtunk - mi kell több? Hartman felemelte öklét, és az asszony arcába vágott. Hátratántorodott, de a mögötte tolongó tömeg ismét felém taszította. Fejszéje Hartman vállára sújtott.

Nem tudom, mi történt velem a következő percben. A tömeg valósággal legázolt. A szűk helyen már nem láttam semmit, csak ordítozást, káromkodást és sikoltozást hallottam. Több ütést éreztem. Kezek nyúltak felém, letépték rólam a ruhát, a húsomba karmoltak. Azt hittem, darabokra tépnek, és mindjárt megfulladok. Ekkor egy erős kar ragadta meg a vállamat, és magához vont. A fájdalomtól és gyengeségtől összeestem, elvesztettem eszméletemet. Hartmant nem láttam többé soha. Nem hiszem, hogy élve került volna ki abból a kapualjból. Engem még meg tudott védeni, amikor elém ugrott, mint egy élő pajzs, felfogta az első ütéseket. Ez mentette meg az életemet. Mert a következő pillanatban már olyan nagy volt a tolongás, hogy ütni alig lehetett, legfeljebb karmolni és harapni.

Amikor ájulásomból felocsúdtam, még minden kavargott körülöttem. Az ár magával kapott, és kisodort az utcára. Szél csapta meg arcomat, és tüdőm végre friss levegőhöz jutott. Még szédültem és lábam meg-megrogyott; de éreztem, hogy egy erős kar fogja át derekamat, néha meg hónom alá nyúl, úgy emel, visz, támogat előre. Végre lábaim is engedelmeskedtek. Nem láttam semmit, csak egy fekete férfikabátot, mely éppen a

szemem előtt libegett. Közepén, éppen a varrásnál, végighasadt. Két szárnyra szakadt, melyek mozgás közben ritmikusan libegtek, minden lépésnél szétnyíltak, és újra összecsukódtak. Ez a furcsa látvány teljesen elbűvölt néhány percig, míg vissza nem nyertem öntudatomat. Ekkor vettem észre, hogy orromból csöpög a vér, és arcomban is szúró fájdalmat éreztem. Kalapom eltűnt. Hajam kibomlott, és kócosán lebegett a szélben. Fejbőröm égett, és hirtelen eszembe jutott, hogy a kapu alatt valaki a hajamat tépte. Karomon több zúzódás volt, mellem és hátam is fájt.

Amikor a fejem kissé kitisztult, megfordultam, és megnéztem, ki az, aki fog és támogat. Egyelőre csak annyit láttam, hogy a megmentőm egy férfi. Észrevette, hogy menés közben hátrafordulok.

- Nincs már semmi baj! - ordította rekedt hangon. - Még szerencse, hogy mindjárt megismertem.

Meg akartam mondani neki, hogy én bizony nem ismerem, de erre már nem volt idő. Megbotlottam valamiben, és rá is léptem. Nem tárgy volt, hiszen rángatózott és sikoltozott a lábam alatt. A mögöttem tolongok előrelöktek, egy pillanatra sem állhattam meg, hogy megnézzem, ki esett el. Csak a hangjából tudtam, hogy egy asszony lehet, akit azóta már bizonyára agyontapostak.

- Nincs semmi baj - ismételte megmentőm. - Hát nem ismer meg? Garthwaite vagyok.

Sovány volt és piszkos, arcát több napos szakáll borította, de most már eszembe jutott az a széles vállú, csinos fiatalember, aki három évvel ezelőtt több napot töltött nálunk, a Glen Ellen menhelyen. Most már megadta nekem a Vaspata embereinek titkos jelét, és így megtudtam, hogy ez az elvtársam is olyan feladatot kapott, mint én.

- Majd csak kijutunk a tömegből, ne féljen semmit - biztatott. - Csak a lábára vigyázzon. Aki elbotlik, annak vége.

Minden gyorsan történt ezen a napon. A tömeg is így állt meg - olyan hirtelen, hogy még mozgásánál is ijesztőbb volt. Erősen beleütköztem egy kövér asszonyba, aki előttem megtorpant - a hasadt kabátú férfi közben már eltűnt -, míg a mögöttem következők a sarkamba tapostak. Pokoli kavarodás keletkezett, mindenki káromkodott, jajgatott, sikoltozott, de az emberi hangokat elnyomta a puskaropogás és a gépfegyverek kattogása. Eltartott néhány percig, míg megértettem, mi történt. Az emberek jobbra-balra kidőltek mellettem. Az előttem álló kövér asszony hörögve hasához kapott, és összecsuklott. Egy férfi a lábaimnál esett össze, és haláltusájában térdembe kapaszkodott.

Egyszerre rémülten láttam, hogy a tömeg első sorában állok. A többiek - vagy fél mérföldnyi hosszúságban - egyszerűen eltűntek. Máig sem tudom, mi lett velük - valami újfajta fegyver söpörte-e el ezt a fél mérföldnyi embertömeget, vagy pedig szétszaladtak és elmenekültek. Akárhogy is, most már ott álltam az oszlop élén - nem a tömeg közepén. A süvítő golyók első céltáblája lettem.

Mihelyt a pusztító tűz kissé megritkította sorainkat, Garthwaite, aki még mindig karomat szorongatta, félrerántott az út közepéről. Egy csomó emberrel együtt valami középület árkádos bejárata felé terelt. Egészen hátrakerültünk, a zárt kapuhoz. A lihegő, ordítozó tömeg szinte odapréselt a falhoz. Itt lapultunk néhány percig. Nem mozdultunk, és nem is történt semmi.

- No, ezt jól megcsináltam! - sziszegte Garthwaite bosszúsan. - Valóságos rókalyukba szorítottam magát. Az utcán alig volt valami reményünk, de itt már egész biztosan elpusztulunk. Ordítsunk mi is, egyebet úgysem tehetünk. Éljen a forradalom!

Amitől tartott, be is következett. A zsoldosok mind közelebb jöttek, és könyörtelenül lemé底ároltak mindenkit. A hátráló emberek mindjobban nekiszorítottak bennünket a falnak, de ahogy kidőltek a sorból, megint több lett a levegő. A halottak és haldoklók egymás hegyére-hátára hullottak. Garthwaite a fülembe rikoltott valamit, de az őrült lármában nem tudtam megérteni. Erre lerántott a földre. Aztán odavonszolt egy haldokló asszonyt, és valósággal rám terítette. Végül rugdalózva, kapálózva sikerült odakuporognia mellém, testével szinte eltakart, hogy megvédelmezzen valahogy. Közben újabb halottak zuhantak ránk, már egész halommá tornyosultak fölöttünk. Elöl és legfelül azok jajgattak és sikoltoztak, akik még éltek. De hamarosan sorra került

valamennyi, és félig-meddig csend lett. Már nem hallottam mást, csak a fuldoklók nyögését és hörgő sóhajtozását.

Engem is összenyomtak volna, ha Garthwaite nincs mellettem.

Még így sem értem meg, hogy kibírtam. De akármilyen kínos volt a helyzetem, félelem helyett inkább kíváncsiság lett úrrá rajtam. Hogyan végződhetik ez a kaland? Milyen érzés lesz meghalni? így estem át a tűzkeresztségen, egy chicagói utcán. Addig a halál csak elméleti fogalom volt számomra, de ettől a naptól fogva egyszerű tény, ami nem is túlságosan izgalmas. .

A zsoldosok nagyjában már befejezték feladatukat, de alapos munkát akartak végezni. Bejöttek az árkád alá, és felkoncolták a sebesülteket. Jól megnézték a hullákat, mert akadt köztük sok élő is, aki halottnak tettette magát, akárcsak mi. Emlékszem egy férfira, akit előrángattak a hullák közül. Sírva könyörgött kegyelemért, míg el nem intézték egy revolvergolyóval közvetlen közelből. Egy asszony felmászott a hulladomb tetejére. Pisztoly volt a kezében, és hat lövést adott le, mielőtt végeztek vele - nem adta oda ingyen az életét. Még sok ilyen rövid dráma követte egymást, és valamennyi egyformán végződött. Közben a katonák káromkodva motoztak a hullák között, tisztjeik pedig ordítozva nógatták őket, hogy siessenek.

Végre odaértek, ahol mi kuporogtunk. Éreztem, hogy csökken a súly, amely rám nehezedik. Több halottat és sebesültet el vonszoltak fejünk felől. Garthwaite ordítozni kezdett. A titkos jelszót kiabálta. Eleinte nem hallották, végül mégis felfigyeltek rá.

- Hallod ezt? - szólt oda egy katona a társának. A következő pillanatban felcsattant egy tiszt éles hangja:

- Vigyázzatok ott! Csak óvatosan!

Micsoda gyönyör volt lélegzetet venni, végre friss levegőt szívni, amint kikerültünk a hullák alól. Előbb Garthwaite beszélt, aztán engem is kikérdeztek.

- Rendben van! Ami embereink! - mondta végre a tiszt. Csupasz képű ifjú volt, valami kadétféle, bizonyára előkelő plutokrata család sarja.

- Pokoli mesterség a mienk! - dörmögött Garthwaite. - Irigyellek benneteket, fiúk. Ezerszer jobb dolgotok van, mint nekünk. Bárcsak át tudnám helyeztetni magamat a hadseregbe.

- Igazán rászolgált - felelte a fiatal tiszt. - Van egy kis szavam, és majd meglátom, mit tehetek a maga érdekében. Igazolni fogom, hogy milyen rendesen viselkedett.

Felírta Garthwaite nevét és számát, aztán hozzám fordult:

- És mit tehetnék magáért?

- Köszönöm, semmit! - feleltem könnyedén. - Úgyis hamarosan férjhez megyek. Eleget dolgoztam, unom már az egészet.

Így beszélgettünk, miközben a katonák tovább gyilkolták a sebesülteket körülöttünk. Most már, hogy visszagondolok rá, olyan, mint egy rossz álom. De akkor valóság volt és egészen természetes. Garthwaite vitába ereszkedett a fiatal tiszttel. Arról beszéltek, hogy ez az utcai harc, itt a felhőkarcolók közt, afféle rendőri tisztogató munka csupán, vagy a modern hadviselés új fajtája. Nagy érdeklődéssel figyeltem beszélgetésüket, miközben megigazítottam hajamat és valahogy összetákoltam szétszaggatott szoknyámat. De a mészárlás és koncolás folyt tovább. Időnként egy-egy revolverdörrenés szakította félbe Garthwaite szavait, és a fiatal tisztnek néha meg kellett ismételnie, amit éppen mondott.

Három napon át voltam szemtanúja a Chicagói Kommün vérbe fojtásának. Méltó volt a vágóhidak városához! A három nap alatt nem láttam mást, csak tömeges mészárlást és utcai harcokat a felhő-karcolók közt. Csak később tudtam meg, milyen keveset láttam. Nem vettem észre azt a hősies munkát, amit elvtársaink végeztek. Hallottam a bombák és aknák robbanását, láttam a füstöt és tüzet, de nem tudhattam, milyen halálmegvető bátorság és emberfölötti erőfeszítés tündöklött mögötte. Elvtársaim nagyszerű viselkedésének csak egy példáját láttam világosan - léghajóik támadását az erődök ellen. Ez a második napon történt. A három zsoldosezredet, mely hozzánk pártolt, az erődökben lemészárolták az utolsó szál emberig. Az erődöket aztán a Vaspatához hű zsoldoscsapatok szállták meg. A szél éppen kedvező volt - az erődök irányába fújt.

Elvtársaink nem hagyták ezt a lehetőséget kihasználatlanul. Felszálltak léggömbjeikkel az egyik felhőkarcoló lapos tetejéről.

Biedenbach már régóta foglalkozott tudományos kísérletekkel. Röviddel azután, hogy elhagyta Glen Ellent, feltalált egy hatalmas erejű új robbanóanyagot, melyet expeditnek nevezett el. Ezt használták a forradalmárok léggömbjei. Ritkított levegővel töltött primitív léggömbök voltak, sebtében rögtönözték őket, de fel tudtak szállni. Egy magas irodaház tetejéről láttam az egészet. Az első léggömb egyáltalában nem tudott eljutni az erődök fölé, és eltűnt a város mögött. Két elvtársunk, Burton és O'Sullivan ült benne. Később megtudtuk, mi lett velük. Léggömbjük már leszállóban volt, amikor egy vasúti szerelvény fölé került, mely katonákkal megrakva, teljes sebességgel száguldott Chicago irányába. A léggömb ledobta egész expeditkészletét a vonatra. A vonat kisiklott, a töltés beomlott, napokig tartott, míg helyreállt a forgalom ezen a vonalon. És a legszebb a dologban az volt, hogy a tehertől megszabadult léggömb újból felemelkedett, és csak tíz mérfölddel távolabb ért földet. Két hős elvtársunknak senyni baja sem történt.

A második léggömb szerencsétlenül járt. Alig tudott felemelkedni, és akkor is túl alacsonyan szállt. Egy csomó találatot kapott, még mielőtt elérte az erődöket. Amikor lezuhant, felrobbant. A benne ülő Hertford és Guinness életét vesztette. Biedenbach - mint később hallottuk - haját tépte kétségbeesésében. Maga szállt fel a harmadik ballonnal. Alacsonyan repült ez is, de szerencséje volt, mert nem találták el. Még ma is szemem előtt lebeg - ahogy akkor láttam a magas épület tetejéről - a felfújt, óriási zsákot, amint tehetetlenül sodródik a szélben, és alatta, a kosárban, a kötelekbe kapaszkodó parányi emberfigurát. Megfigyelőhelyemről nem láthattam az erődöt, de mások mesélték, hogy a léggömb pontosan az egyik erőd fölé jutott. Azt se láttam, Biedenbach hogyan dobja le az expeditet. De a léggömb hirtelen a magasba szökött, ugyanakkor hatalmas légtölcsér keletkezett, és fülsiketítő robaj ütötte meg fülemet. A szelíd, vézna kis Biedenbach egymagában elpusztított egy katonai erődöt. Röviddel rá két újabb léggömb szállt fel. Az egyik a levegőben felrobbant, és elpusztította a másik léggömböt is, melyet közelébe sodort a szél. Ez a második léggömb tüstént lezuhant, mégpedig éppen az utolsó erőd közepébe. Expeditrakománya akkor robbant fel, és elpusztította az erődöt. Véletlenül történt, de tervszerűen sem sikerülhetett volna jobban - eltekintve attól, hogy két bajtársunk életébe került.

De térjünk vissza a sötét mélység népéhez. Az ő munkájukat már közelebbről láttam. Feltörték az üzleteket, romboltak, gyújtogattak és fosztogattak. Rengeteg embert gyilkoltak meg, hogy aztán őket is lemészárolják. De meg sem tudták közelíteni a plutokrácia városnegyedét Chicago nyugati részében. Ezek az urak körültekintően gondoskodtak saját biztonságukról. Míg a város más kerületeiben utcai harcok tomboltak, a plutokraták és családjaik teljes nyugalomban várták a lázadás végét. Gyermekeik ezekben a szörnyű órákban zavartalanul hancúroztak és játszadoztak a parkokban. Valaki elmesélte nekem az új játékot, amit akkor tanultak. Szüleiket utánozva, proletárokat akasztottak és lőttek agyon.

De a többi kerületben nehezen állt helyre a "rend". A zsoldosoknak nem volt könnyű szétszórni a sötét mélység népét, és ugyanakkor megbirkózni elvtársaink szervezett támadásaival. Chicago mindig forradalmi fészek volt, és nem felejtette el hagyományait. A Vaspata sohasem hozta nyilvánosságra veszteségeit, de a legóvatosabb becslés szerint is legalább százharmincezer zsoldos hagyta ott a fogát. Mindez persze keveset segített rajtunk. Országos felkelés helyett elszigetelt lázadás volt, mely magára vonta a Vaspata egész erejét. Napokon át tehervonatok végtelen sora száguldott Chicagóba katonákkal megrakva, hogy leverje a lázadást.

De a felkelők száma is óriási volt, és a katonaság már nem tudta, mihez kezdjen velük. A mészárlásba belefáradva, széles körű össze-terelő műveletbe fogtak, melynek az volt a célja, hogy az utca népét a Michigan-tóba szorítsák. Én is ott voltam, és velem együtt Garthwaite elvtárs is. Itt újra találkoztunk azzal a fiatal tiszttel. Panaszkodott, hogy a hadművelet nem sikerült úgy, ahogy tervezték. Mi tudtuk, bár nem mondtuk meg neki, hogy ez elsősorban elvtársaink érdeme. Valahányszor a katonák egy nagyobb tömeget beszorítottak valamely fő útvonalra, mely a tó felé vezetett, elvtársaink az egyik

mellékutcánál áttörték a katonák gyűrűjét, és a résen át kivezették a népet, hogy aztán elszéledjen. így mindössze negyvenezer embert tudtak a zsoldosok a tóba fojtani.

Az egyik ilyen esetnek mi is szemtanúi voltunk. Belekerültünk egy tömegbe, melyet a zsoldosok visszavonulásra kényszerítettek. Déli irányból hajtották a népet, de a keletre és nyugatra vezető utcákat katonai kordon zárta el. Csak egy irány maradt nyitva, és így a nép észak felé áradt, a tó felé. Gépfegyverek és páncélautók kergették őket sírjuk felé. Nem tudom, megérezték-e, mi vár rájuk, vagy pusztán vak véletlen okozta-e, de annyi bizonyos, hogy a tömeg befordult egy szűk mellékutcán, áttörte a kordont, és déli irányban özönlött tovább, a nagy munkásgettók felé.

Garthwaite meg én a tömeggel együtt a mellékutcára sodródtunk és igyekeztünk kikerülni a kavarodásból. Sikerült is egy másik főutcába jutnunk, mely teljesen kihaltnak látszott. Néhány percig futottunk előre, amikor egyszerre megint megláttuk az özönlő embersokaságot. Ugyanakkor vagy tíz páncélautó érkezett oda, mögöttük meg katonák fel tűzött szuronnyal. A tömeg rájuk vetette magát, és úgy látszott, hogy legázolja a katonákat, még mielőtt rohamvonalba tudnának fejlődni. Egy-egy katona elsütötte puskáját, de a szórványos tüzelés nem tudta a tömeget visszaszorítani. A gépfegyverek valahogy még nem működtek, és a katonák a páncélautók mögött kerestek menedéket. Nemsokára újabb csapat érkezett segítségükre. Garthwaite megragadta karomat, és magával vonszolt. De már késő volt, nem lehetett elmenekülni. Meglapultunk egy fal mellett.

A tömeg már harminclépésnyire volt tőlünk, amikor a gépfegyverek megnyitották a tüzelést. A sűrű golyózáporban most már teljesen lehetetlen volt előrejutni. A nép megtorpant, élők, sebesültek és halottak egymásra halmozódtak. A mögöttük levők azonban még mindig előrenyomakodtak, aki menekülni akart, az se tudott megmozdulni. A katonák a páncélkocsik fedezete alatt szuronyrohamra indultak. Sok ember a gépkocsik kereke alá került, másokat szuronnyal koncoltak fel. Egy sebesült feltápászkodott, utolsó erejével rávetette magát egy katonára, és átharapta a torkát. Együtt zuhantak alá a vértócsába.

A tüzelés megszűnt. Nem volt rá szükség, a tömeg kétségbeesett kísérlete, hogy a kordont áttörje, összeomlott. Az egész most már visszafelé özönlött, a katonák pedig nem tudták üldözni őket a hullahegyen keresztül, mely a páncélautók útját is eltorlaszolta. A katonák nekiestek a hulláknak, hogy elvonszolják őket az útból. Ekkor nagy meglepetés érte őket. Az egyik közeli épületet elvtársaink szállták meg. Háztetőkön keresztül cipelték gépfegyvereiket az egyik épületoromra, mely éppen a katonák feje fölött volt. Megkezdődött az ellentámadás. A gépfegyverek megszólaltak odafent, és bombák zápora hullt a katonákra. A páncélautók elpusztultak, és a katonák fejvesztetten menekültek. De egy háztömbbel hátrább újra gépfegyvertűzbe kerültek. Az ablakokban itt is elvtársaink lestek rájuk. Az utcát már eddig is hullák borították - proletárok, akiket a katonák terítettek le. Most újabb hullaszőnyeg terült rájuk, de ez már katonákból került ki. Máig sem tudom megérteni, hogy életben maradtam. Olyan helyen álltunk, melyet valahogy kikerültek a golyók. Garthwaite fel akarta használni a pillanatnyi nyugalmat, hogy valami biztosabb menedékhelyet keressünk. De alighogy kidugta fejét az oszlop mögül, máris újra visszaugrott.

- Megint itt a tömeg! - kiáltotta rémülten. - Mindjárt ideérnek. Meneküljünk, akárhova!

Egymásba fogózkodva szaladtunk a következő sarok felé. Hullák közt botorkáltunk, el-elcsúsztunk a vértócsákban. De a következő mellékutcában szerencsére teljes csend volt. Csak néhány katonát láttunk, azok is arra menekültek, ugyanúgy, mint mi. A sarkon megálltunk egy pillanatra, és visszanéztünk. A tömeg lassan tódult előre. A földről felszedték az elhajigált puskákat, vagy kicsavarták a halott és sebesült katonák kezéből. Jaj volt azoknak a katonáknak, akik nem tudtak elmenekülni. Köztük volt az a fiatal tiszt is, akivel beszélgettünk. A földön hevert sebesülten, de felkönyökölt, és revolverével lövöldözött. Egy asszony mészárosbárddal hasította szét a fejét.

- Most már búcsút mondhatok annak, hogy előléptessenek - vigyorgott Garthwaite. - De ne bámészkodjunk tovább. Szaladjunk, amíg szabad az út.

Kelet felé rohantunk a kihalt mellékutcán. Minden utcasarkon óvatosan körülnéztünk, nehogy újra bajba kerüljünk. Déli irányban hatalmas füstfelhők kavarogtak. Az ég alja vörös volt, és tudtuk, hogy a munkásgettó ég. Végre leroskadtam a járdán. Annyira kimerültem, hogy képtelen voltam tovább menni. Minden tagom fájt, és úgy éreztem, mintha összetörtek volna. De azért mosolyogva néztem fel Garthwaite-ra, aki cigarettát sodort magának, és hangosan tűnődött:

- Segíteni akarok magán, és mindig csak bajba keverem. De hiába, nem látom tisztán a helyzetet, sehogy sem tudok a nagy zűrzavarban eligazodni. Egyszerűen kiszámíthatatlan, hogy a következő percben mi történik. Alig néhány háztömbnyire vagyunk attól a helytől, ahol biztos halál várt ránk, és itt teljes csend van. Barát és ellenség összekeveredik a káoszban. Fogalmam sincs róla, kik ülnek ott a háztetőn. Könnyen lehet, hogy rögtön egy bomba potyog a fejünkre. Vagy a következő pillanatban megint a tömegbe kerülünk, és a gépfegyverek lekaszálnak.

Bosszúsan csóválgatta fejét, rágyújtott cigarettájára, és letelepedett mellém.

- Ráadásul még olyan éhes is vagyok, hogy ezeket a köveket is meg tudnám enni - mondta.

Hirtelen feltápászkodott, és felkapott a földről egy követ a felszakított járda szegélyéből. Már azt hittem, hogy csakugyan bele akar harapni. De nem azt tette, hanem betörte vele az egyik bezárt üzlet kirakatát.

- Földszinten van, és nem ér sokat - mondta, miközben átsegített a nyíláson. - De mit csináljunk, ha nincs jobb. Itt talán kipihenheti magát egy kicsit, míg én felderítő útra indulok. Ne féljen, megmentem magát, ha már vállalkoztam rá. De időre van szükségem, és valami ennivalót is akarok szerezni.

Valami nyerges és szíjgyártó boltjába jutottunk. Hátul egy kis irodahelyiség is volt. Garthwaite lefektetett egy díványra, és jól betakart néhány lópokróccal. Fáradtságomhoz most szaggató főfájás is hozzájárult. Örültem, hogy becsukhatom a szememet.

- Igyekezzék elaludni - mondta Garthwaite búcsúzóul. - Visszajövök hamarosan. Taxit nem hozhatok magának, de hogy szerzek valami ételt, abban biztos lehet.

Csak három év múlva láttam viszont. Nem jött vissza értem a nyergesüzletbe. Kórházba szállították egy golyóval a tüdejében, és egy másik a nyakát ütötte át, de szerencsére úgy, hogy csak a húsát sértette meg.

XXIV. LIDÉRCES ÁLOM

Nagyon keveset aludtam előző éjjel a Huszadik Század hálófülkéjében. Nem csoda, hogy most erőt vett rajtam a kimerültség. Amikor felébredtem, éjszaka volt. Garthwaite még nem jött vissza. Elvesztettem órámat, és fogalmam sem volt róla, mennyit aludtam. Behunyt szemmel feküdtem, és távoli robbanások tompa zaja ütötte meg fülemet. Úgy látszik, még tombol a pokol. Feltápászkodtam, és az üzlet ajtajához botorkáltam. A nagy tűz még mindig vörösre festette az eget. Az utca majdnem olyan világos volt, mint nappal. Atűz visszfénye elég erős volt ahhoz, hogy akár újságot is olvassak mellette. Néhány háztömbnyire tőlem kis kézibombák durrantak, és gépfegyverek ropogtak. Messzebbről erősebb robbanások követték egymást, szinte szakadatlanul. Visszabotorkáltam díványomhoz, bebújtam a lópokrócok alá, és megint elaludtam.

Arra ébredtem, hogy bágyadt, sárgás fény szűrődik be a helyiségbe. Ez volt a második nap hajnala. Megint a bejárathoz osontam. Az eget sűrű füstfelhő borította, melyet időnként vakító villanások szaggattak szét. Az utca túlsó oldalán egy férfi botorkált - egy nyomorult rabszolga. Egyik kezét oldalához szorította, és nyomában csöpögött a vér. Szeme rémülten kémlelt körül. Amint meglátott, szeme olyan szomorú és könyörgő volt, mint egy sebesült, meghajszolt vadé. Észrevett, de nem állt meg. Nem villant át köztünk a megértés és rokonszenv szikrája. Eszébe se jutott, hogy szánalmat erezhetek iránta. Még jobban a falhoz lapult, és meggyorsította lépteit, amennyire ereje még bírta. Nem várt segítséget senkitől a világon. Tudta, hogy jogtalan helóta, törvényen kívül áll, és az urak közül akárki lepuffanthatja. Egyetlen reménye az volt, hogy talál valami zugot, ahol elrejtőzhetik. Egy mentőautó tülkölt és robogott el a sarkon. Megijedt tőle, és egy sötét kapumélyedésbe húzódott. Eszébe se jutott inteni vagy segítségért kiabálni - a mentőautót nem ilyen sebesültekért járatták. A kapuban nyögve lekuporodott, de a következő percben már újra feltápászkodott, és tovább vonszolta magát.

Visszabújtam a pokrócaim alá, és egy óra hosszat vártam Garthwaite-et. Fejfájásom nem múlt el, sőt még jobban gyötört, mint előző nap. Még az is nagy erőfeszítésembe került, hogy nyitva tartsam szememet. Ez a gyenge világosság is bántott, szemem minden mozdulata égő fájdalmat okozott, agyam lüktetett. A betört ablakhoz támolyogtam, és kimásztam az utcára. Vakon, tapogatózva igyekeztem kijutni valahova, ahol csend van és békesség. A többi aztán olyan volt, mint egy lidérces álom. Emlékezetem felmondta a szolgálatot, vagy csak kihagyással működött. Egyes események éles nyomot hagytak agyamban, másokról csak elmosódó emlékem maradt, és közben többször teljesen elvesztettem öntudatomat. Hogy ezekben a szünetekben mi történt velem, nem tudom, és nem is tudhatom meg soha.

Arra emlékszem, hogy a sarkon megbotlottam egy emberben, aki a járdán hevert, mert gyengeségében már nem tudott tovább vánszorogni. Tisztán emlékszem erre a szerencsétlen emberre. Még most is magam előtt látom bütykös kezét, melyet eltorzított a nehéz robot. Tenyere kérges volt, megvastagodott rajta a bőr, egészen elveszítette emberi formáját. Mielőtt továbbhaladtam, egy pillantást vetettem rá, és láttam, hogy még él. Szeme megcsillant, és arcomra tapadt.

Azután öntudatom megszakadt egy ideig. Nem láttam semmit, de alighanem tovább botorkáltam. A következő kép, amire emlékszem, kísérteties látomás - halottakkal borított csendes, néma utca, a halottak utcája. Hirtelen akadtam rá, mint a vándor, ha váratlanul egy folyóra bukkan. De ez a folyó nem élt, nem csobogott, nem hömpölygött,

hanem halálba dermedt. Az úttesten és a két járdán jobbra-balra, az egyik házfaltól a másikig, hullák hevertek sűrűn egymás mellett, szép egyenletesen - csak itt-ott torlódtak nagyobb halomba. A sötét mélység népe, a szegény, agyonhajszolt helóták tömege hevert ott, mint Kaliforniában a nyulak hajtóvadászat után.[117] Végignéztem az utcán, fel és le, mindkét irányba. Meg se moccant semmi, egyetlen hangot, nyögést vagy sóhajt sem lehetett hallani. A hatalmas házak ezer meg ezer sötét ablaka némán nézett le a kísérteties hullamezőre. És ekkor megrezdült a befagyott folyó egyenletes tükre - csak egy helyen és egyetlenegyszer. A látványtól megborzadtam. Egy kar emelkedett a levegőbe - esküszöm, hogy tisztán láttam, amint kíntól remegve megmozdult, és utána egy fej is, rémesen, mint maga a Halál - rám meredt, mintha vigyorgott volna, aztán visszahanyatlott, és az egész kép újra néma mozdulatlanságba dermedt.

Aztán emlékszem egy másik utcára is, ahol fáradtan, kábultan bandukoltam a csendes, sötét házak közt, amíg fel nem riasztott a közelgő lábak dübörgése. Felpillantottam, és legnagyobb rémületemre megint a sötét mélység népét láttam sűrű tömegben. Pedig ezúttal nem volt ok a félelemre. Az emberfolyó lassan hömpölygött, és vad üvöltözés helyett csak jajgatást és sírást hallottam, vagy legfeljebb hisztériás sikoltozást. Ez a menetelő tömeg fiatal gyermekekből és nagyon öreg emberekből állt, meg egészen tehetetlen, gyenge, vánszorgó betegekből. A munkásgettó égő falai közül menekültek ki, és az utcai harcok színterére jutottak. Hogy innen hova fordultak, mi várt rájuk, mi lett velük, nem tudom, és nem tudtam meg soha.[118]

Halványan emlékszem egy másik kirakatra, amit már én magam törtem be, hogy menedéket találjak a boltban a tömeget szétkergető katonák elől. És emlékszem egy bombára is, mely mellettem robbant fel, a teljesen elhagyott utcán, ahol hiába néztem körül, egyetlen teremtett lelket sem láttam. A következő éles emlékem egy puskalövéssel kezdődik, mely felriasztott kábultságomból. El sem akartam hinni, hogy az a katona rám céloz, engem akar eltalálni az autóból. Szerencsémre nem talált el, és a következő pillanatban már hadonászva sikoltoztam felé a titkos jelszót. Aztán elmosódik emlékezetemben minden, csak azt tudom, hogy az autóban ülök a katona mellett. Mintha rettentő álmos és fáradt lennék. De amikor a katona újra lövöldözni kezd mellettem, kinyitom szememet, és megpillantom George Milfordot, aki annak idején gyakran megfordult lakásunkon, a Pell Streeten. Most összeesik, és lassan leroskad a járdára. A katona még egyszer rásüti fegyverét. Milford teste megrándul, aztán elnyúlik. A katona röhög, az autó robog tovább...

Aztán megint mély álmomból keltett fel valaki. Egy férfi járkált fel és alá a szobában mellettem. Arcán izgalom és fáradtság tükröződött, homlokán verítékcseppek gyöngyöztek, és végigcsurogtak az orrán. Egyik kezét görcsösen melléhez szorította, és sebéből vér csöppent a padlóra. A zsoldosok egyenruháját viselte. Kívülről, a vastag falakon át robbanóbombák tompa zaja hallatszott. Egy épületben voltam, mely egy másik épülettel párbajt folytatott.

Sebész jött be fehér köpenyben, és bekötözte a tiszt sebét. Tőle tudtam meg, hogy délután van már, az óra három felé jár. Panaszkodtam, hogy irtózatosan fáj a fejem. A sebész egy percre félbeszakította munkáját, és valami port adott be nekem. Azt mondta, ez majd megnyugtat, és lecsillapítja szívdobogásomat. Elaludtam. Amikor megint ébren voltam, ugyanannak a háznak a tetején álltam, a korlát mellett. Az utcai harc megszűnt. Most a léggömböket figyeltem, amint támadásra indultak az erőd ellen. Valaki átkarolta derekamat, és én boldogan hozzásimultam. Egészen természetesnek tartottam, hogy Ernest áll mellettem, csak azon csodálkoztam, hogy haja és szemöldöke olyan csúnyán megperzselődött.

---

117 Akkoriban az Egyesült Államok nagy területein olyan gyér volt a lakosság, hogy az apróvad hihetetlenül elszaporodott, és küzdeni kellett ellene. Ezért rendeztek Kaliforniában rendszeres körvadászatokat. Egy megbeszélt napon a környék farmerei gyülekeztek valahol, és hatalmas láncba állva haladtak a központ felé, egy előre elkészített, bekerített helyre terelve a nyulakat. Ott aztán a férfiak és kamasz fiúk husángokkal ezerszámra verték agyon a riadt kis állatokat.

118 A történettudósok sokáig nem tudták eldönteni a kérdést, hogy Chicago déli munkásgettója véletlenül lett-e a tűzvész martaléka, vagy szándékosan gyújtották fel. De azóta megállapítást nyert, hogy ezt a városrészt tisztjeik parancsára a zsoldosok borították lángba.

Merő véletlen volt, igazán szerencsés véletlen, hogy egymásra találtunk Chicago rémnapjaiban. Fogalma sem volt róla, hogy itt vagyok, azt se tudta, hogy elhagytam New Yorkot. Amikor bejött a szobába, ahol aludtam, nem akart hinni a szemének. De nem csókolt meg, nehogy felébresszen. Sokkal többet már nem is láttam a Chicagói Kommünből. Még végignéztük a léggömbök harcát, aztán Ernest levitt a ház belsejébe, és újra lefektetett. Mélyen aludtam egész délután és a következő éjszakán. A harmadik napot is ebben a házban töltöttük. A negyedik napon Ernest engedélyt kapott arra, hogy velem együtt elhagyja Chicagót. Autót is szerzett, és elrobogtunk.

Fejfájásom elmúlt, de testem és lelkem olyan fáradt volt, mint még soha. Fejemet Ernest vállára hajtva, kábultan bámultam a katonai sofőrre, aki az autót vezette. Nem volt könnyű kijutni a városból. Még folytak az utcai harcok, de már csak elszigetelt helyeken. Egyes háztömbök még a forradalmárok kezén voltak. Ezeket katonák vették körül. Száz meg száz ilyen ellenállási fészket ostromoltak, míg végre sikerült elfoglalni. Ez persze az ellenállók halálát jelentette, mert a feldühödött zsoldosok nem ismertek könyörületet. Elvtársaink hősiesen harcoltak az utolsó emberig.[119]

Valahányszor kocsink ilyen ostromlott háztömb felé közeledett, az őrök nem engedték tovább, és vissza kellett fordulnunk, hogy kerülőúton jussunk tovább. De egyszer nem volt más utunk, csak egy teljesen felégetett térség, két erős sündisznóállás közt, melyet elvtársaink szálltak meg. Mindkét oldalról golyók süvítettek felénk, miközben kocsink égő és düledező falak közt robogott tovább. Gyakran romok torlaszolták el utunkat, akkora romhalmazok, hogy alig tudtuk kikerülni.

A vágóhidak, a munkásgettó és néhány nagy gyártelep helyén csak füstölgő romok maradtak. Amint kifelé robogtunk a városból, jobb kéz felől korom és füstfelhők homályosították el az eget. A Pullmannról elnevezett külváros - mesélte a katona, aki autónkat vezette - teljesen elpusztult. Előző nap délutánján járt ott kocsijával, mert parancsokat kellett kézbesítenie. Szörnyű harcok folyhattak ott, a közlekedés megbénult, az utcákat halottak tömege borította.

Mi is elakadtunk a vágóhidak közelében, egy omladozó háztömb előtt, ahol a hullák eltorlaszolták az utat. Úgy tornyosultak egymásra, mint a tenger hullámai. Könnyű volt kitalálni, mi történt itt.

A tömeget a mellékutcák torkolatában gépfegyverek kapták közre, és lekaszáltak mindenkit. De rengeteg katona is volt a hullák közt. A házból bombákat dobtak rájuk, amitől az amúgy is halálra ítélt tömeg felbátorodott. Akik még életben maradtak, elkeseredett elszántsággal vetették magukat a katonákra. A páncélos autók és gépfegyverek roncsai közt katonák és rabszolgák hullái hevertek egymásba keveredve.

Ernest hirtelen felugrott az autóban. A hullák közt valami lekötötte figyelmét - egy olcsó munkásnadrág, egy kockás pamuting és egy ősz hajjal borított koponya. Nem tudtam, mit néz, csak akkor kérdeztem meg, amikor visszaült mellém, és az autó már továbbrobogott.

- Tudod, ki volt az? - felelte. - Morehouse püspök. Sajnos, nem tévedés, nagyon jól láttam.

Nemsokára kiértünk a város zöldellő környékére. Visszafordultam, és még egy pillantást vetettem a hátunk mögött elmaradó füstfelhőkre. Távolról még most is hallani lehetett a robbanások tompa hangját. Hirtelen Ernest mellére vetettem magamat, és keservesen sírni kezdtem. Az áldozatokért is fájt a szívem, de nem őket sirattam, hanem az ügyet, mely elbukott. Ernest gyöngéden átkarolt, úgy vigasztalt:

---

119 Némelyik háztömb egy hétig is tartotta magát, sőt volt egy, mely tizennégy napig tudott ellenállni. Mindegyiket úgy kellett elfoglalni, mint valami megerősített várat. A zsoldosok emeletről emeletre törtek utat maguknak. Elkeseredett küzdelem volt, egyik fél sem várt a másiktól kegyelmet. A forradalmárok nagy előnyére szolgált, hogy ők voltak felül, és a katonák alulról igyekeztek megközelíteni őket. Mindkét félnek súlyos veszteségei voltak. Amíg a felkelést teljesen le nem verték, a vérontást egyáltalában nem lehetett egyoldalúnak nevezni. A büszke chicagói forradalmárok nem adták olcsón az életüket. Több százezer halottjuk volt, de körülbelül ugyanannyi harapott a fűbe a zsoldosok közül is.

- Kikaptunk, drágám, de csak most, nem örökre. Tanultunk ebből a kudarcból. A jövőben több óvatossággal és nagyobb fegyelemmel folytatjuk a harcot. Ügyünk feltámad, és meglátod, mienk lesz a végső győzelem.

Az autó megállt egy kis vasúti állomás előtt. Itt kellett bevárnunk a vonatot New York felé. Amíg a peronon álldogáltunk, három vonat száguldott el megállás nélkül Chicago irányába. Zsúfolva voltak rongyos, tanulatlan munkásokkal. A sötét mélység népének pótlására.

- Ezeket más városok munkásgettóiból hajtották ki, hogy újjáépítsék Chicagót - jegyezte meg Ernest szomorúan bólogatva. - Mert a chicagói rabszolgák száma alaposan megcsappant az utolsó három nap alatt.

XXV. A TERRORISTÁK

Ernest meg én baj nélkül megérkeztünk New Yorkba. De még hetekig tartott, míg a történtekről áttekintést nyertünk, és megértettük kudarcunk teljes nagyságát, az egész katasztrófát, mely a forradalom ügyét érte.

Valóban sötét és keserves helyzetbe kerültünk. Az ország számos más helyén is kitört a forradalom, de mindenütt vérbe fojtották. Mártírjaink száma nőttön-nőtt. A mészárlások befejezésé után az egyéni kivégzések következtek. Az üldözöttek százezrei menekültek a hegyek közé, bújtak el az erdőkben. Ezeket törvényen kívül helyezték, és haj tó vadásza tokát indítottak ellenük. Menhelyeink zsúfolva voltak elvtársakkal, kiknek fejére magas vérdíjat tűztek ki. Akémek és besúgók szorgalmasan dolgoztak, valamennyi ki akarta tüntetni magát. Jelentéseik alapján a Vaspata razziákat rendezett, számos menhelyünkre rátörtek, lakóit elfogták és kivégezték.

A mieink közül sokan elcsüggedtek, minden reményüket elvesztették. Nagy csalódásukban és elkeseredésükben kétségbeesett eszközökhöz folyamodtak. Számos terrorista szervezet létesült, és sok bajt okozott nekünk. Ezek a titkos egyesületek tulajdonképpen nem tartoztak hozzánk, és nem engedelmeskedtek utasításainknak. Félrevezetett tagjaik éppen olyan könnyen és meggondolatlanul áldozták fel saját életüket, mint a másokét. Örömüket lelték a céltalan gyilkolásban és gyújtogatásban. Gyakran keresztezték a mi terveinket, és megnehezítették soraink újjászervezését.[120]

De mindez alig zavarta a Vaspatát, mely nyugodtan, rendületlenül, tervszerűen folytatta saját megtorló hadjáratát. Ki akarta irtani a forradalmárokat az utolsó szálig, felszámolni titkos szervezetüket. Átfésülte a munkásgettókat, még a zsoldosok városait is, hogy kigyomlálja a megbízhatatlan elemeket. Hideg kegyetlenséggel gyilkolt, mint valami lélektelen gép. Még azzal sem törődött, hogy felborítja a termelés rendjét. Tudta, hogy módjában áll a hiányokat pótolni. De ugyanolyan kemény elszántsággal küzdöttünk mi is. Ernest és a többi vezető elvtársak csüggedés nélkül, fáradhatatlanul dolgoztak, hogy újjászervezzék a forradalom erőit. Hogy milyen emberfölötti feladatra vállalkoztak, csak akkor értjük meg tisztán, ha tekintetbe...[121]

---

120 A kétségbeesésnek e korszaka nem tartott sokáig, de története így is véres és hátborzongató olvasmány. A terroristák gyűlölték a jelent, és a jövőtől sem vártak semmit. Egyetlen gondolatuk a bosszú volt, ebben látták életük értelmét. Rengeteg ilyen szervezet született egyik napról a másikra. A Daniták, akik a mormon mondakör bosszúálló angyalainak nevét vették fel, a nyugati hegyek közt szervezkedtek, és csakhamar elterjedtek az egész csendes-óceáni partvidéken, Alaszkától Panamáig. A Walkürök női terrorcsapata volt a legfélelmetesebb. Csak olyan nőt vettek be maguk közé, kinek valamely közeli családtagját a Vaspata legyilkolta. Arról voltak nevezetesek, hogy foglyaikat halálra kínozták. Hasonló szervezet volt a Fekete Fátyol, a hadiözvegyek szövetsége. Kegyetlenségben csak a Berserkerek vetekedtek velük, a legelszántabb férfiak, akik életüket már semmire sem becsülték. ők pusztították el Bellonát, a zsoldosok egyik nagy városát. Százezer főnyi lakosságából egyetlen lélek sem maradt életben. Házaikat pedig felgyújtották és lerombolták. A munkásgettókból megszökött, bujkáló rabszolgák két szervezetbe tömörültek. Ezek - a Bedlamiták és a Helldamiták - még egymás ellen is harcoltak. Egy szervezet, mely az Isten Haragja nevet viselte vallásos szektává fajult. Az emberek elkeseredése ragályos lelki kór tüneteit öltötte fel, amit sok ilyen szervezet neve is elárult. Megemlítjük közülük a következőket: Vérző Szívek, a Hajnal Fiai, a Flamingók, a Hármas Háromszög, a Visszafizetők stb.

121 Így végződik Avis Everhard feljegyzéseinek kézirata. Itt hirtelen megszakad, a mondat közepén. Everhardnét valószínűleg hirtelen figyelmeztették, hogy a zsoldosok közelednek. Csak annyi ideje volt, hogy a kéziratot gondosan elrejtse, aztán elmenekült vagy talán elfogták. Nagy kár, hogy nem fejezhette be feljegyzéseit, melyekből bizonyára megtudtuk volna férje további sorsát. így azonban Ernest Everhard kivégzésének körülményeit sűrű köd takarja, melyet hétszáz év történelmi kutatásai sem tudtak felderíteni.

UTÓSZÓ

"Fontos hírem van az önök számára" - kezdte egyik beszédét Sarah P. Decker, a női választójog harcosa a századforduló Amerikájában. "Dante végérvényesen meghalt. Tudomásul kell vennünk, hogy jó néhány évszázada halott már. Legfőbb ideje tehát, hogy felhagyjunk a dantei Inferno tanulmányozásával, s a minket körülvevő Pokolra vessük tekintetünket." A New York-i East Side munkásnegyedeinek zsúfolt és egészségtelen lakásaiban élők sorsát látva Marx leánya, Eleanor és férje, Edward Aveling pedig a következőket írták 1887-ben: "Ott kísért minket a kérdés: miért késlekednek az amerikai írók? A téma előttük hever, ott dörömböl ajtajaikon, s egyikük sem ragad tollat.

...Nincsenek írások a gyári munkásokról, a bérkaszárnyák lakóiról, s hiányoznak a beszámolók azokról, akik eme modern Inferno legsötétebb mélységeit lakják. Az idő megérett arra, hogy e típussal foglalkozzanak, s fognak is róla beszélni, és talán már a napokban megírja valaki a kapitalizmus *Tamás bátya kunyhójá*-t."

Sarah Decker és az Aveling házaspár felhívásához idővel mind többen és többen csatlakoztak. A századvégi Amerika szellemi elitjének legjobbjai vállalták magukra a nemzeti önvizsgálat gyötrelmes műveletét, s próbáltak választ keresni a társadalmi feszültségek okaira. Szenvedélyes hangú írások tárták a nyilvánosság elé a városok nyomortanyáit, a gyárakban félállati sorban tartott - főként Európából bevándorolt - munkások helyzetét, a sztrájkolok ellen bevetett Pinkertonok - a magánrendőrség - brutalitását, a Carnegie Acéltröszt vagy a Standard Oil sötét üzelmeit, a vasúttársaságok panamáit, a korrupt városatyák vagyonának forrását: a szeszméréseket és a piros lámpás házakat és az iparbárók csekkszámláján élősködő képviselőket és szenátorokat. Az 1900-as években a "muckraker" - a társadalmi visszásságokat leleplező - irodalom a fénykorát éli. Egyetlenegy mű sem tudta azonban olyannyira megmozgatni az ország lelkiismeretét, mint Upton Sinclair *A mocsár* című regénye (1906), melynek litván bevándorló hőse testileg-lelkileg összeroppan a chicagói húsipar dzsungelében. A mocsár megjelenését talán leglelkesebben Jack London üdvözölte: "Végre megszületett az a könyv, amelyre annyi éve várunk! A bérmunkás-rabszolgaság *Tamás bátya kunyhója*! Sinclair regénye, *A mocsár,* ilyen regény! És amit a *Tamás bátya kunyhója* tett egykor a fekete rabszolgák ügyéért, azt a ma bérmunkás-rabszolgáinak *A mocsár* hozza majd meg." Méltatásában Jack London egy dologról hallgatott csak: arról, hogy kora Harriet Beecher Stowe-jának szerepét valójában magának szánta. London ekkor már *A Vaspatá*-n dolgozott, azon a regényén, amely a Sinclair alkotásánál összehasonlíthatatlanul radikálisabb. *A Vaspatá*-n, mely immár a "mocsár" lakóinak lázadásáról szól, s egy eljövendő új polgárháború látomását festi meg, melynek kegyetlensége messze felülmúlja majd Észak és Dél egykori háborújáét.

"Semmi... nem hatott későbbi életemre annyira - emlékezett vissza ifjúságára immár ünnepelt íróként Jack London -, mint életemnek az az időszaka, amikor megláttam a társadalmi szakadék körülöttem magasodó falait, s a saját bőrömön érezhettem, mit jelent mind lejjebb és lejjebb süllyedni a szakadék mélyén levő fertelemben."

Jack London 1876-ban született San Francisco szegénynegyedében. Törvénytelen gyerek: édesapja asztrológus, akivel a természetfeletti jelenségekre fogékony édesanyja csak néhány hónapot élt együtt. Mostohaapja fűszeres Oaklandben, üzlete azonban hamar csődbe jutott, s ekkor a földműveléssel próbálkozott. Ettől kezdve az író

nélkülözésekkel teli gyermekkorának színtere hol Oakland, hol pedig a környékbeli farmok egyike volt. "Akárcsak Ézsau - írja -, én is odaadtam volna elsőszülöttségi jogomat egy tál lencséért vagy egy szelet húsért." Kilencéves korától már dolgozott: alkalmi munkákat vállalt, újságot árult, majd egy konzervgyárban robotolt olykor napi húsz órában. Elunva a fárasztó, rosszul fizetett munkát, kölcsönpénzen vett egy vitorlást, s felcsapott osztrigakalóznak a San Franciscó-i öbölben. Majd a partvédelmi őrség tagja lett, s most már ő üldözi a lazacra és garnélarákra engedély nélkül vadászó kínaiakat. Egy fóka vadászhajó fedélzetén hét hónapon át bolyongott Japán és Szibéria partjai mentén. 1893-ban tért vissza Oaklandbe, a nagy gazdasági válság előestéjén. Szerencséje volt: először egy jutamalomban kapott állást, majd a vasútnál, ahol két ember helyett dolgoztatták, miközben azzal hitegették, hogy idővel kitanulhatja a villanyszerelő szakmát.

A csalódott London 1894 áprilisában csatlakozott Kelly "tábornok" közel kétezer főt számláló munkanélküli "hadseregéhez". Charles T. Kelly nyomdász volt, aki az 1893-as válság következtében utcára került San Franciscó-i és oaklandi munkásokból tiltakozó menetet szervezett. A sereg Washingtonnak vette útját, ahol a tervek szerint más munkanélküli menetekkel egyesült volna, hogy sok százezer más munkással együtt tiltakozzék a tömeges elbocsátások ellen. Kelly hadserege azonban, mely szakszervezetiekből, szocialistákból, elégedetlen farmerekből és hobókból állt, gyorsan szétzilálódott a nélkülözések következtében. London is faképnél hagyta őket: Chicagóba ment. Megnézte a világkiállítást, a Pullmann-sztrájk idején azonban már nincs a városban. Hallomásból értesült csak a munkások és a Cleveland elnök által odavezényelt sorkatonaság összecsapásáról, mely hét sztrájkoló életét követelte. A hisztérikus légkörben Londont Buffalóban valami apróságért harminc nap elzárásra ítélték. A börtönben töltött idő a magáratalálás nagy pillanata Londonnál: "Újjászülettem, még ha új nevet nem is kaptam. Most már minden igyekezetemmel azon voltam, hogy rájöjjek, mivégre is rendeltettem én e világra. Rohantam vissza Kaliforniába, s könyvekkel vettem magam körül."

A nyomorúságos gyermekévek és az 1893-94-es időszak megrázkódtatásai furcsa kettősséget alakítottak ki London gondolkodásában: egyrészt a siker és a pénz már-már kényszeres hajszolását, másrészt a gyárakban megnyomorítottak ügyének szenvedélyes felvállalását. íme a két Jack London! Az egyik, aki így beszél: "Ha asszony volnék, s a siker ezen múlna, minden férfinak odaadnám magam" - míg a másik, aki nem sokkal később egy interjúban arra a kérdésre, hogy hisz-e a forradalmi szabotázsban, a következőket válaszolja: "Minden módszert el tudok fogadni, amelyik a szocialista eszmét győzelemre viszi."

A messzi Északon, a Yukon folyó völgyében az aranyásókkal töltött hónapok érlelték meg benne végérvényesen az elhatározást: író lesz. Méghozzá bármi áron. Több tucat visszautasított mű után álma végül is teljesült. 1900-ban a kor legrangosabb folyóirata, az "Atlantic Monthly" közölte *Északi Odüsszeia* című elbeszélését, s még ugyanebben az évben a bostoni Houghton Mifflin kiadó megjelentette egy elbeszéléskötetét, *A farkas fiá*-t. Ettől kezdve a siker dédelgetett gyermeke. Haláláig közel félszáz könyve jelent meg, közöttük olyan jelentős alkotások, mint *A vadon szava* (1903), az *Országúton* (1907), a *Martin Eden* (1909) és *A Vaspata*. Évi jövedelme hetvenezer dollár volt, négylovas hintón járta be feleségével a nyugati partvidéket, és az észak-kaliforniai Hold-völgyben levő hatalmas mintagazdaságának pedig mindenhonnan a csodájára jártak. De álruhában ekkor is ott találjuk az írót az angol főváros, London nyomornegyedében, az East Enden, amelyről *A mélység népe* címmel (1903) írt megrázó szociográfiát. A"sárga sátán", az alkohol vonzásában élt, s végül fiatalon, önkezével vetett véget életének 1916-ban.

A Vaspatá-t London 1906 tavaszán kezdte el írni. Az időpont korántsem véletlen. Egy évvel korábban alakult meg az Egyesült Államokban a Világ Ipari Munkásai nevű szervezet, mely idővel elutasította az alkotmányos keretek között folyó politikai harcot, s helyette a "közvetlen akció" - szabotázsok és tömegsztrájkok - programját hirdette meg. Ez a szervezet, melynek támogatói közé tartozott London is, juttatta kifejezésre legélesebben Amerika feszültségeit a századforduló idején.

A19. század utolsó negyede a "tőke kora" az Egyesült Államokban. Ennek lépcsőfokai az agrár Dél veresége az iparosodó Északtól a polgárháborúban, a gazdag nyugati területek - így Kalifornia - bekapcsolása a gazdaság vérkeringésébe, s a Karib-tengeren és a Csendes-óceánon folyó gyarmatszerzés. Megszületnek a hatalmas korporációk - így Morgan acél és Rockefeller olajbirodalma -, az ipar ellenőrzése néhány mammutvállalat kezébe kerül. A gépesítés és a munkafolyamat szakosítása páratlan termelésnövekedést eredményez, de ugyanakkor állandóan felvillantja a túltermelési válság lidércét is. A Nyugat és a Dél farmerei kiváló terméshozamokkal büszkélkedhetnek ugyan, ám a terményeik eladásához nélkülözhetetlen gabonatárolók és vasutak a korporációk tulajdonában vannak, akik mesterségesen magasan tartott áraikkal a farmerek tízezreit teszik tönkre. A gazdaság ütőere az értéktőzsde: ezen keresztül születik meg az a pénzpiac, amely a monopóliumok óriásvállalkozásainak létalapja. Egyúttal azonban veszélyforrás is; egy-egy rosszul felmért nagyberuházás máris pénzügyi válsághoz, "tőzsdekrachhoz" vezethetett. Az 1800-as évek vége a kettészakadt társadalom kora volt: ekkor épültek a fényűző paloták a New York-i Fifth Avenue-n és a chicagói Gold Coaston, ám velük szemben ott éktelenkedtek a piszkos és nyomorúságos munkásgettók.

A korporációk létrejötte új taktikát kívánt a munkavállalóktól. Az egyik ős-szakszervezetnek, a Munka Lovagjainak vezetője a következőket mondta: "Amikor a rossz emberek szövetkeznek, a jóknak is hasonlóképpen kell tenniük, különben egyenként hullanak el szánalmat sem érdemlő halottjaiként egy hitvány csatának." Egyre-másra alakultak a szakszervezetek és a radikális politikai pártok. 1881-ben megszületett az ágazati szakszervezeteket tömörítő Amerikai Munkaszövetség, amelynek félmillió tagja volt. Megalapították a Szocialista Munkáspártot, melyet főként európai bevándorlók hívtak életre, akik szocialisztikus eszméiket, így a marxizmust, az öreg földrészről hozták magukkal. Ennek a pártnak lett tagja London 1896 áprilisában.

Jack London a véletlen révén került kapcsolatba a szocialista mozgalommal. Gyakran hallgatta az oaklandi városi parkban a szocialista hordószónokokat, s itt megismerkedett egy angol bevándorlóval, aki egy belamyista - szövetkezeti - elvek szerint működő fűszerkereskedésben dolgozott. Az ő hatására kezdett el járni a szocialisták gyűléseire. Ekkor került kezébe a Kommunista Kiáltvány, s a szociáldarwinizmust is itt tanulmányozta behatóan. A szociáldarwinizmusban - a létért való küzdelem és a természetes kiválasztódás darwini elvének a társadalomra történő kiterjesztésében - London lehetőséget látott arra, hogy kora két nagy osztályának szembenállását nyers erőszakviszonylatként értelmezze. A századforduló roppant feszültségei táplálták meggyőződését, hogy - mint A Vaspata is mutatja - a társadalmi érdekek összeütközéseit ennek az újfajta naturalizmusnak a fényében jelenítse meg. Amennyiben Londont a naturalista írók közé soroljuk, azt szociáldarwinista indíttatása folytán tesszük.

Jack London tanúja volt a Szociáldemokrata Párt megszületésének, melyet az elégedetlen farmerrétegeket képviselő populista mozgalom egykori vezére, Eugene Debs hívott életre. Az 1900-as elnökválasztáson Debs már a baloldal közös jelöltjeként indult, s százezer szavazatot kapott. A siker lelkesedéssel töltötte el az írót: "A szervezett munkásság Debs vezetésével... a frontok átrendezése mellett döntött. Felhagynak korábbi taktikájukkal, amikor is a munkaidő-csökkentést és magasabb béreket sztrájkokkal akarták kivívni. Most már a politikai hatalomra törnek." Debs szereplésén felbuzdulva a baloldali pártok - a Szocialista Munkapárt kivételével - Szocialista Párt néven egyesültek. Az új pártba belépett Jack London is. A mozgalom erősödését mutatja, hogy 1904-ben Debs megnégyszerezte szavazatainak számát. Egy évvel később pedig létrejött a baloldal egységfrontja is: a Szocialista Munkapárt, Debs szocialistái és a Big Bili Haywood vezette Nyugati Bányász Szakszervezet létrehozta a Világ Ipari Munkásai nevű szervezetet. Ekkor egy pillanatra lehetségesnek tűnt a lehetetlen: talán a szocialisták megkísérlik a Nagy Áttörést, ha mégoly kilátástalan is lenne ez a küzdelem, mint az 1905-ös orosz forradalom volt. Ennek a London által nagyon várt Áttörésnek a látomása *A Vaspata*.

A könyv gerince az Everhard-kézirat, mely az 1912-től 1932-ig terjedő időszakot öleli fel. A kéziratot az ardisi Állami Könyvkiadó adja közre, immár a huszonhetedik században, négyszáz évvel azután, hogy megbukott a Vaspata - az iparbárók és

zsoldosaik ligáját nevezik így -, s beköszöntött az Emberi Testvériség Korszaka. A Vaspata korát tárgyaló feljegyzések Avis Everhardtól, egy jómódú egyetemi tanár egyetlen leányától származnak. Férjének, Ernest Everhardnak állít bennük emléket, aki ama régmúlt idők legkiválóbb forradalmárai közé tartozott. Ernest szervezte meg az iparbárók rémuralma ellen az Első Felkelést 1917-ben, s jelentős szerepet játszott a másfél évtized múltával lezajló újabb forradalom előkészítésében is. Kitörését azonban már nem éri meg, 1932 tavaszán elfogják s titokban kivégzik.

Két idősíkban mozog tehát a mű: a 20. század első évtizedeiben és az E. T. K. 420. évében. London célja ezzel az, hogy egyrészt megteremtse a forradalom "itt és most" hangulatát, másrészt a távolságtartás lehetősége rejlik abban, hogy Avis Everhard írását egykorú dokumentumként kezelheti. A lábjegyzetekben gyakran pontosítja, kiegészíti Avis feljegyzéseit, idézeteket vág be Lincolntól és Amerika akkori elnökétől, Theodore Roosevelt-től, s hivatkozik Ernest Untermannra, A tőke fordítójára, vagy George F. Baerre, a readingi vasúttársaság vezérére. Vérbeli "muckraker" stílusban gyakran közöl leleplezéseket a korabeli viszonyokról, a korporációk kétes üzelmeiről.

A Vaspata hőse Ernest Everhard, a munkásvezér, akit London a szociáldarwinista eszmény szerint így jellemez: "Felsőbbrendű ember volt, és szívének minden lángjával a demokráciáért lelkesedett, külsőre meg arra a szőke férfibestiára emlékeztetett, akiről Nietzsche beszél." Ernesttel Avis édesapjának otthonában ismerkedik meg, aki a Berkeley Egyetemen tanít fizikát, s rokonszenvezik a baloldallal. A vacsorán jelen van Morehouse püspök is, akinek Ernest beszél a munkások nyomoráról, s kéri, hogy az egyház nevében emelje fel szavát a megalázottakért. Avis idegenkedve, ellenségesen hallgatja Everhard eszmefuttatását a "mélység népéről" és az osztályharc elkerülhetetlenségéről. Ernest rábeszéli a hitetlenkedő lányt, járjon utána egy üzemi balesetnek. Avis felkeresi a munkást, akinek kezét a gép tépte le. Megtudja, hogy bár a szerencsétlen embernek joga lett volna a kártérítésre, a bíróság - a cég által megvesztegetett tanúk vallomásai alapján - mégsem ítélte meg neki.

Avist felkavarja az eset, s döbbenetét csak fokozza, mikor megtudja, hogy a gyárakban a túlórázás miatt nap mint nap történnek ehhez hasonló szörnyű balesetek, ám jóvátételt az áldozatok sohasem kapnak.

A jog minden esetben a munkáltató oldalán áll, s még az újságok sem hajlandók az igazságot megírni. A plutokrácia gátlástalanságát példázza Avis számára Morehouse püspök sorsa is. A szociális lelkiismeret szavára hallgatva, a püspök az uralkodó elit szemére veti, hogy túlságosan is "a húsosfazék és az aranyborjú" imádója lett, s a krisztusi tanítás követésére hívja fel őket. Beszéde után a püspököt visszavonulásra kényszerítik, majd tébolydába zárják.

A félkarú munkás és a püspök esete világosságot gyújtanak Avis fejében. Most már hisz Everhardnak, sőt kezdeti viszolygása szerelembe csap át. "Szemem előtt tépte le az álszenteskedő, nagyképű társadalom álarcát, és megmutatta a valóságot, mely kellemetlen volt, elrettentő - de igaz... álmodni sem lehetett különb udvarlót nála. Egy leány, aki huszonnégy éves koráig egyetemi városban élt, már meg tudja ezt ítélni. Nekem is udvaroltak már csupasz képű diákok és deres hajú professzorok, atlétikai bajnokok és futballcsillagok. Egyik sem volt olyan bátor, mint Ernest. Észre se vettem, és már megölelt, ajkát számhoz szorította még mielőtt tiltakozni vagy ellenkezni tudtam volna." Avis imádatát csak fokozza, amikor Everhard visszautasítja a plutokraták egyik vezetőjének ajánlatát, hogy legyen a munkásügyek kormánybiztosa. "Én nem vagyok eladó" - mondja Ernest, amikor nemet mond a Vaspata "beépítési" ajánlatára. "Hű maradok osztályomhoz, ha másért nem, apám emlékéért, aki egész életén át dolgozott, mégis belepusztult a nyomorúságba..."

Ernestet felkérik, tartson előadást az előkelő Philomath Klubban. Felső tízezerbeli hallgatóságát felbőszíti, hogy a szakértelem hiányával, önzéssel és bűnös léhasággal vádolja őket. Majd arról beszél, hogy a munkásság készen áll a hatalom átvételére: "Sorsuk nem lehet más, mint a mézben dúskáló heréké, amikor a dolgozó méhek végeznek velük. Bebizonyították, hogy a társadalom vezetését nem lehet önökre bízni, hát majd kivesszük a kezükből. Ez a forradalom, uraim. Állítsák meg, ha tudják!" Fejetlenség és rémület lesz úrrá a jelenlevőkön, kiabálnak és fenyegetődznek, Ernest azonban tántoríthatatlan. Ekkor Wickson, a tekintélyes plutokrata kér szót: "De azzal

nem megyünk semmire, hogy zümmögünk... A zümmögés nem állítja meg a medvét. De vannak fegyvereink, amikkel megállítjuk, megfutamítjuk, még üldözőbe is vesszük. Egészen fölösleges vitatkozni vele. Követeléseire szavak helyett golyókkal válaszoljunk. A hatalom a mi kezünkben van. És arra fogjuk felhasználni, hogy meg is maradjon a mi kezünkben." Ernest válasza: az erőszakra a munkásság is erőszakkal felel majd.

Küszöbön áll az újabb gazdasági válság, az elbocsátásokra és a csökkenő bérekre a munkásság a sztrájkfegyvert veti be. A Vaspata igyekszik félelmet kelteni: a munkások közé lövet, s szabadon garázdálkodik a Fekete Század, ez a kegyetlen csendőralakulat. Avis édesapját is, aki csupán mérsékelt baloldali, elbocsátják az egyetemről, házukat pedig elkobozzák. A munkás-megmozdulásokat elfojtják, s az iparbárók most már a kis- és középtőkések tönkretételére törnek. Röviddel azelőtt a "mérlegvacsorán" Ernest már megjósolta, milyen sors vár rájuk, ha önzésüknek engedve nem csatlakoznak a szocialistákhoz. "Hatalmas tőkéscsoportok lépnek a porondra - figyelmezteti Ernest a középosztály képviselőjét, Calvint -, vasmarkukban összeroppan a kistőkés és a kisvállalkozó. A vasúti tröszt, az olajtröszt, a széntröszt, az acéltröszt felosztják maguk között az országot. Hamarosan megeszik magát is szőröstül-bőröstül, kis tőkéjéből, kis profitjából nem marad semmi... Felháborodik azon, amit a trösztök nagyban csinálnak, holott ugyanazt akarja csinálni kicsiben." Everhard ellenzi a trösztök megszüntetését, a géprombolást, mivel csakis ezekkel lehet létrehozni azt a tömegtermelést, amely képes lesz majd minden szükségletet kielégíteni. A trösztöket a munkásság ellenőrzése alá kell vonni. Ennek a gazdasági szervezetnek az ésszerű felhasználása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy majdan - s Everhard gondolkodásában itt jól tetten érhető a marxi gondolat - a javak visszaalakuljanak szabad, mindenki számára egyaránt elérhető javakká.

A Vaspata hatalomátvételét a szocialistáknak még átmenetileg sikerül megakadályozniuk. Tömegsztrájkkal meghiúsítják az Egyesült Államok és Németország közötti háborút, amelynek célja a piacszerzés lenne. A nagytőkés, bankárplutokrácia azonban tanul a leckéből. Megvásárolja a legjelentősebb szakszervezeteket, így megtöri a szakszervezeti mozgalom egységét, s a szervezett munkásokat kijátssza a szakképzetlenek tömegeivel szemben. A farmereket tönkreteszi, földjeiket a monopóliumok kezére juttatja, a földönfutó gazdák pártját pedig felmorzsolja. A Vaspata eltiporja a szocialista pártot is: félszáz képviselőjüket bebörtönzi, földalatti mozgalmuk ellen pedig irtóhadjáratot indít. Ernest elváltoztatja külsejét, és Avisszel együtt beépül a Vaspata szervezetébe. így szerezhet legjobban tudomást a plutokraták terveiről, s szervezheti meg a föld alól a forradalmat.

A Vaspata tudomást szerez a készülő felkelésről, s kap az alkalmon, hogy végleg leszámoljon a baloldallal. A forradalom előkészületei még nem fejeződtek be, amikor a Vaspata elszigetelt és szervezetlen lázadást robbant ki Chicagóban. "Alattomos ravaszsággal eszeltek ki a dolgot. Néhány héten át gyalázatosán bántak az egész lakossággal, még a kivételezett kaszt tagjaival is. A sötét mélység népét addig gyötörték, míg fel nem rázták türelmes eltompultságából." A nyomortanyák népe veszi kezébe a várost, őket gyilkolják le hideg tervszerűséggel a Vaspata zsoldosai. Ernest a vereség okát abban látja, hogy a hivatásos forradalmárok nem jutottak el időben a városba, s nélkülük a "csőcseléknek", melyről Ernest és Avis is lenézéssel beszél, nem volt esélye a győzelemre. "Terveinkben - hangzik az eredeti elképzelés - számoltunk a sötét mélység népével is, a szervezetlen állatemberekkel: megrohanják uraik tündérpalotáit, gyilkolnak, pusztítanak, rabolnak. A zsoldosok gépfegyverei persze majd lekaszálják őket... Amíg egymással lesznek elfoglalva, az öntudatos forradalmárok folytathatják terv-szerű munkájukat, és kezükbe ragadhatják a kormány gépezetét." Jack Londonra érezhetően hatottak a századfordulós politikai gondolkodás elitelméletei: ha "képzett" vezetők nem állnak a tömeg élére, akkor az csak "gyülevész had", s romboló ösztönei bármilyen irányban mozgósíthatóak.

A felkelés bukása után a Vaspata diktatúrája köszönt be, a parancsuralom lidércvilága. S ekkor szakadnak meg Avis Everhard feljegyzései is. "Everhardnét - tudatja velünk az ardisi kiadó szerkesztője - valószínűleg hirtelen figyelmeztették, hogy a zsoldosok közelednek. Csak annyi ideje volt hogy a kéziratot gondosan elrejtse, aztán elmenekült

vagy talán elfogták." Ernest Everhard halálának körülményei homályban maradnak tehát, csakúgy, mint a Második Felkelés eseményei.

A Vaspata olvasóját leginkább a művet fűtő indulat hevessége ragadja meg. London akkor igazán lendületes és meggyőző, amikor a chicagói nyomorról ír, s a "mélység népének" felkeléséről. A Chicagói Kommün leírása méltán lett világhírű, s vívta ki - mások mellett - Anatole Francé csodálatát. London mestere a nagy társadalmi kataklizmák ábrázolásának, amikor az emberekről leválik a szervezett lét által rájuk került maszk, s az eredendő vadság állapotába zuhannak vissza. Szociáldarwinizmusa ekkor a legszembeszökőbb: számára a harc a fontos, mely egyszerre vonzza és taszítja. A mélység népéről és megsemmisüléséről adott beszámolója az amerikai naturalista iskola csúcsteljesítményei közé tartozik. Amikor azonban kimozdul ebből a világból, gyakran úgy érezzük, mintha pamfletet olvasnánk, nem pedig széppprózát. így például azok a fejezetek, melyek a Vaspata hatalmának előtörténetét tárgyalják, inkább történelmi esszének tekinthetők, semmint drámai történésnek. Leírásai ilyenkor a korabeli "muckraker" újságírás átlagszínvonalán mozognak.

Hősei sem igazán hús-vér figurák. Ernest Everhard a nietzschei-londoni félisteneszmény megtestesülése, s "emberfeletti" mivolta inkább gyengíti cselekedeteinek hitelét. A szájába adott súlyos szavak is hatásosabbak lennének, ha olykor - így az Avisszel való kapcsolatában - meghittebb, mindennapibb árnyalatok is átszőnék. Avis sem több, mint a viktoriánus kor nőideálja: a férjét mindig és minden körülmények között csodáló asszony. Londonból hiányzik az a képesség is,» hogy a jelen világából kinövő újat folyamatában ragadja meg, s ne érje be pusztán a kettő erőltetett szembeállításával. A Chicagói Kommün leírásakor - bár a fejezet címe ezt ígérné - semmit sem tudunk meg például arról, hogy miként működött ez a hatalmi forma. Hasonlóképpen a. Vaspata parancsuralmáról is csak ködös általánosságokban beszél. Ennek ellenére *A Vaspatá*-t a minden során átütő szenvedély fölébe emeli a kortársak hasonló írásainak, s London jövővízióját mindmáig nemigen tudta még felülmúlni senki.

A Vaspata azonban végül is nem lett a baloldal *Tamás bátya kunyhója*. Fogadtatása meglehetősen hűvös volt. Csak a Világ Ipari Munkásai és a Szocialista Párt szélsőbalosai üdvözölték lelkesen. Ám bírálatot is kapott tőlük: nehezményezték, hogy a regény nem a forradalom győzelmével végződik, mi több, ez majd csak a távoli jövőben következik be. A Szocialista Párt mérsékeltjeit viszont az zavarta, hogy London a baloldal törekvéseit az erőszakkal kapcsolta össze. Megrótták az írót, hogy a társadalmi változás "vérzivataros" elméletével rokonszenvezik. A bulvársajtó sem volt kíméletesebb hozzá. "Egerészölyv-tehetségnek" nevezték, aki "természetétől fogva csak arra képes, hogy az ördögiben, a szemérmetlenben és a megbotránkoztatóban vájkáljon."

Jack Londont elkedvetlenítették a kritikák, főként a baloldalról jövő bírálatok. Ugyanakkor szüntelenül ott munkált benne az a félelem is, hogy radikalizmusa miatt az újságok, a kiadók egy napon megtagadják majd műveinek megjelentetését. Leveleiből kiderül, milyen betegesen félt attól, hogy ismét visszasüllyed a nyomorba.

Az 1910-es évek elejétől a megbántott író mind több ellenérzéssel figyelte, hogy pártja a politikai harc alkotmányos útját választja. Ennek legkiábrándítóbb jelét abban látta, hogy a Szocialista Párt sikerei csúcspontján, 1912-ben, elfogadta az alapszabályzat módosítását, amely alapján a "közvetlen akciók" hirdetőit ki kell zárni soraikból. London a végcélt akarta, a bérharcot és a parlamenti képviseletet csak az első lépéseknek tekintette. Ezért is élénkült meg mindinkább érdeklődése a "közvetlen akciókkal" harcoló oroszországi eszerek iránt. 1916 tavaszán lemondott párttagságáról tiltakozásul amiatt, hogy a szocialisták ellenezték Amerika belépését a világháborúba. Jack London a háborúban a nagy tisztítótüzet látta, amely ismét rendkívüli súlyt ad az emberi társas lét három alapelvének: a szerződésnek, az egyetértésnek és a kötelességnek.

Valószínű, hogy a háború inkább csak ürügy volt már számára a pártból való kilépéshez. Az 1910-es években mindinkább a vidéki élet és a föld megtartó erejének hirdetője lett. "Ha visszatérünk a földhöz, megoldhatók lesznek a ma nagy gazdasági gondjai." Uradalmát önellátó, autonóm kommunává akarja fejleszteni, követendő példát

mutatva mindenkinek. íróként is szakít *A Vaspata* indulatával *Hold völgy* című regényében (1913), melynek egykor harcos munkáshősei földbirtokosként találnak rá a boldogságra.

Jack London írói pályáját, akárcsak őt magát, a végletek uralták, hol remekművek kerültek ki tolla alól, hol olcsó fércmunkák. *A Vaspata*, bármily meglepően hangzik is, a két véglet között helyezkedik el. Találóan mondta róla egyik mai kritikusa: "Végül is ne annak alapján ítéljük meg *A Vaspatá*-t, hogy Jack London mit nem látott meg benne előre, hanem inkább azt méltassuk, mennyi mindent megjósolt a jövő fordulataiból."

TÓTH CSABA

TARTALOM